T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

GAZAVAT-I CEZÂYİRLİ GAZÎ HASAN PAŞA
(TAHLİL VE TENKİDLİ METİN)

Doktora Tezi

250 200 1311

Tevfik TEMELKURAN

Danışman: Prof. Dr. Ali İhsan GENCER

İstanbul - 2000

İÇİNDEKİLER

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALTINCI BÖLÜM

"GAZAVAT-I CEZÂYİRLİ GÂZÎ HASAN PAŞA" NÜSHALARININ ÖZELLİKLERİ

YEDİNCİ BÖLÜM

ÖNSÖZ

Sunduğumuz tez, *Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa*'nın tahlil ve kaynak tenkidi ile tenkidli metninin te'sisi çalışmasıdır.

Eserde, 1182-1194 / 1768-1780 yıllarında Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın denizde ve karada yaptığı savaşları ile diğer devlet hizmetleri anlatılmaktadır.

Eser, vak'anüvis ve özel târihî kaynaklarda çok kısa yazılmış veya hiç kaleme alınmamış bazı önemli vak'aların etraflıca anlatılmış olması bakımından; târihin henüz açığa çıkarılamamış birçok önemli konunun ortaya konulmasında, yapılan yanlış yorumların düzeltilmesinde, noksan verilmiş olan bilgilerin tamamlanmasında, târihî, edebî, ictimâ'î, idârî vb. konularda araştırıcılar için birinci elden kaynak teşkil edecek niteliğe sahip bulunmaktadır.

Eserin, ana konularını her ne kadar Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın savaşları ihtiva ediyorsa da, on iki yıllık dönemin, devlet yönetimi ve siyâsî durumu hakkında da yeri geldikçe geniş bilgiler verilmektedir. Özellikle Gâzî Hasan Paşa'nın askerî, siyasî ve idârî konularda göstermiş olduğu kararlılık, disiplin, dürüstlük ve hakkâniyet hususlarındaki her zaman örnek tutulacak önem ve değere sahip tutum ve davranışları tarafsız bir şekilde anlatılmaktadır.

"*Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa*" adlı tez çalışmalarımıza, önce nüshaların tesbiti ile başlanmıştır. İstanbul'da bulunan dört nüsha tek tek görülmüş; Fransa ve Viyana'da bulunan iki aded nüshanın da mikro-filmleri getirtilmiştir. Tesbit edilen altı nüsha üzerinde karşılaştırmalar yapılarak birinci devre te'lif eseri olan ve çeşitli özelliklerinden dolayı mu'teber bir nüsha bulunan Süleymâniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, 2419 numarada kayıtlı yazma, metin te'sîsinde esas alınmıştır.

Tezimizin birinci bölümü, Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın hayatı konusuna ayrılmıştır. Kaynaklardan elde edilebilen bilgiler, bu konuda geniş araştırma yapmak isteyeceklerin istifadelerine sunulmuştur.

İkinci bölümde, eserin mü'ellifi, adı, te'lif sebebi ve yazılış târihi konuları işlenmiş; mü'elliflerin eserden çıkarılan bilgiler ile tanıtımları yapılmış, eseri yazdıkları târih, yazma sebepleri ve amaçları misallerle açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, eserin muhtevası hakkında ayrıntılı bilgiler verildikten sonra eserin ilmî değeri, dili ve üslûbu hakkında yapılan tesbitler değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde, eserin kaynakları konusundaki çalışmalarımız sunulmuştur. Mü'elliflerin başlıca kaynaklarının resmî ve özel belgeler olduğu; bunlardan başka bizzat yaşayıp, gördüklerini anlattıkları ve güvenilir kişilerden de duydukları nakletmiş oldukları misaller verilerek açıklanmıştır.

Beşinci bölümde, eserin te'sirleri konusu ele alınmış, kaynaklar üzerinde yapılan karşılaştırmalarda tesbit edilen te'sirler örneklerle verilmiştir.

Altıncı bölümde, eserin, İstanbul'daki dört nüshası ile Viyana ve Paris'ten mikrofilmleri getirtilen nüshaların özellikleri ayrı ayrı gösterilmiştir.

Yedinci bölümde, metnin te'sîsinde uygulanan metod açıklanmış, esas nüshanın tesbit ve tercih sebebleri anlatılmış, nüshalar arasındaki farklılıklar giderilerek metnin te'sis şekli izah edilmiştir.

Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın üzerinde yaptığımız tahlil ve kaynak tenkidi ile metin te'sîsi çalışmaları, Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın biyografisi hakkında, şimdiye kadar yapılan çalışmaları görmemize ve incelememize de vesile olmuştur. Bu çalışmalarımız bize, şimdiye kadar yapılan çalışmaların çok yetersiz ve sathî olduğunu göstermiştir. Târihte ender yetişen büyük devlet adamlarından biri olduğu şüphesiz olan Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın biyografisinin daha geniş olarak incelenmesinin zarurî olduğu inancına sahip olduğumuzu burada bir daha belirtmek isteriz.

Bu vesile ile, Türk denizcilik târihi konusunda uzun yıllar yaptığı ve devam etmekte olduğu araştırma ve incelemeleri ile, bu sahada karanlık kalmış hususların aydınlığa çıkartılmasında değerli eserlere sahip bulunan; çalışmalarım esnasında esirgemeyerek lütfettikleri danışmanlıkları ile tezimin metodunu ortaya koyan, beni yönlendiren ve bu zorlu çalışmayı sonuçlandırabilmemde yakın alâka ve desteğini gördüğüm danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ali İhsan GENCER'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Metin tenkidi ve tahlili konusunda uzun yıllar yılmadan, usanmadan büyük bir sabır göstererek meydana getirdikleri, benzerine rastlanmayacak değer ve ölçüde eserlere sahip olmakla beraber; bu tarzda çalışma yapanlara da dâimâ yardımlarını esirgemeyerek birçok eserin meydana çıkarılmasında öncülük yapan sayın Prof. Dr. Nezihi AYKUT hocamıza, çalışmalarımın başından sonuna kadar titizlikle, sabırla ve ısrarlı takipleriyle sarf ettikleri emekten ve yardımlarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunmaktan gurur duyarım.

Eserin, Viyana nüshasının mikro-filmini temin eden ve çalışmalarım sırasında ihtiyaç duyduğum kaynaklara ulaşabilmemde yardımlarını esirgeme-yerek kıymetli zamanlarını harcamak suretiyle zaman kazanmama vesile olan sayın Prof. Dr. Özcan MERT hocamıza da teşekkürlerimi sunmayı görev bilirim.

Yine, çalışmalarım esnasında ellerinden gelebilen her türlü yardımlarını esirgemeyerek çaba sarf eden, burada isimlerini veremediğim yardım sever arkadaşlarımı da ayrı ayrı minnetle yâd eder teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul Şubat 2000 Tevfik TEMELKURAN

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

BOA, *Cevdet-Bahriye*, nr. 662

BOA, *Cevdet-Bahriye*, nr. 1353

BOA, *Cevdet-Bahriye*, nr. 7127

BOA, *Cevdet-Bahriye*, nr. 11058

BOA, *Cevdet-Bahriye*, nr. 11074

BOA, *Cevdet-Bahriye*, nr. 11083

BOA, *Cevdet-Bahriye*, nr. 12035

BOA, *Cevdet-Bahriye*, nr. 12370

BOA, *Cevdet-Askerî*, nr. 2672

BOA, *Cevdet-Askerî*, nr. 39017

BOA, *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 10980

BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 168.

2. Yayınlanmış Belgeler

İLGÜREL, Müctebâ, "Çeşme ve Donanma Durumu Hakkında Belgeler", I. *Uluslararası Çeşme Tarihi ve Kültürü Sempozyum Bildirileri*, yılı?, sayfası.?

KARAL, Enver Ziya, "III. Selim Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, c. 1, sayı 3 (Ekim 1941), s. 203-211.

B. YAZMALAR

AHMED CÂVİD BEY, *Hadîka-i Vekâyi'*, İÜ. Ktp., TY., nr. 92-93. (Bu eser daha sonra Adnan Baycar tarafından yayına hazırlanarak, TTK yayınları arasında Ankara 1998 tarihinde yayınlanmıştır.)

ÇÂKERÎ, *Gazavât-ı Hasan Paşa*, İstanbul 1194, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2419.

EDİB MUHAMMED EMÎN, *Târih-i Edîb*, İÜ. Ktp., TY., nr. 217, 3220, 9679.

ENVERÎ SADULLAH EFENDİ, *Târih-i Enverî*, İÜ. Ktp., TY., nr. 2351, 2437.

ZÂİMZÂDE MEHMED SADIK, *Osmanlı Tarihi (1182-1206 Vukûâtı)*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2171.

C. KİTABÎ KAYNAKLAR

AHMED CEVDET PAŞA, *Târih-i Cevdet,* c. I-V, 2. baskı, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1309.

AHMED RASİM, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1327-1329.

ÂSIM (Ayıntabî, vak'anüvîs), *Târih-i Âsım,* Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul.

AYVANSARÂYÎ HÂFIZ HÜSEYİN, *Mecmûa'-i Tevârîh,* (Yayına Hazırlayan: F. Çetin Derin-Vâhid Çabuk), İstanbul 1985.

BLOCHET, E., *Târih-i Cezâyirli Hasan Paşa,* Bibliotheque Nationale, Cataloque des Manuscribts Turcs, E. Blochet, Toma II, Paris, Bibliotheque Natinoale, MDCCCCXXXIII, s. 147, nr. 1053.

CÂVİD AHMED, *Verd-i Mutarrâ,* (Hadîkatü'l-vüzerâ zeyli), İstanbul 1271.

FLUGEL, Gustav (Yayına Hazırlayan), *Târih-i Gazavât-ı Cezâyirli Kapudân-ı Deryâ Hasan Paşa,* Die Arabischen, Perssichen und Turkischen Handschriften der Kaiser Lich-Königlichen Hafbibliothek zu Wien, 1865, II, 1256.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netâyicü'l-vukuât,* c. I-V, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1327.

SAFVET, "1025'de Donanmamız", *Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası,* yıl 4 (İstanbul 1331), s. 1370-1377.

SÜLEYMAN B. MUSTAFA (PENÂH), *Mora İhtilâli Tarihi,* (Yayına Hazırlayan: Aziz Berker), Tarih Vesikaları Dergisi, c. 2, sayı 7-8 (Haziran-Ağustos 1942).

SÜLEYMAN B. MUSTAFA (PENÂH), *Mora İhtilâli Tarihi,* Millet Ktb., Emirî: nr. 563.

ŞEMDÂNÎZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Mür'i't-tevârîh,* (Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe), İÜEF. Yayınları, İstanbul 1978-1981.

VÂSIF AHMED EFENDİ, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâyıku'l-ahbâr,* (Yayına Hazırlayan: Müctebâ İlgürel), İÜEF. Yayınları, İstanbul 1978.

Ç. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ALİ RIZA SEYFİ, *Çeşme Deniz Muharebesi Fâciası ve Akdeniz'de ilk Rus Donanması,* İstanbul 1943.

BABINGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri,* (Çev. Coşkun Üçok), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1973.

BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri -I: Tersane'de Büyük Havuz İnşası (1794-1800),* 150. Yılında Tanzimat'tan ayrı basım, TTK Basımevi, Ankara 1992.

————, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü (1785-1819)", *İÜEF. Tarih Dergisi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı,* sayı 35 (1984-1994) EF. Basımevi, İstanbul 1994.

GENCER, Ali İhsan, *Bahriyede Yapılan Islâhat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867),* İÜEF. Yayınları, İstanbul 1985.

GENCER, Ali İhsan, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi: 2, İstanbul 1986.

KURAN, Ercümend, "Gazavât-ı Cezâyirli Gâzi Hasan Paşa'ya Dâir", *İÜEF. Tarih Dergisi*, c. 11 (Eylül 1960), sayı 15, s. 95-98.

KURTOĞLU, Fevzi, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezâyirli Gâzi Hasan Paşa*, İstanbul 1942. (Deniz Mecmuası'nın 366. sayı ilâvesi.)

KUT, Günay-Nimet BAYRAKTAR, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984.

LEVEND, Âgâh Sırrı, *Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi*, TTK. Yayınları, Ankara 1956.

MERT, Özcan, "Osmanlı Döneminde Çeşme Batıkları", *Uluslararası 1. Çeşme Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri: 15-17 Eylül 1995*, İzmir 1997.

Resimli ve Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, c. 5, İstanbul 1962.

SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, TTK Yayınları, Ankara 1982.

TEKİNDAĞ, M. C. Şehabettin, "Cezzar Ahmed Paşa", *İ.A*, c. 3, İstanbul 1965.

————, "Çeşme", *İA.*, c. 3, İstanbul 1977, s. 386-388.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'ya Dâir", *Türkiyat Mecmuası*, c. 7-8, cüz 1, İstanbul 1942, s. 17-44.

————, "Hasan Paşa, Cezâyirli, Gâzî", *İ.A.*, c. 5/1, İstanbul 1965, s. 319-323.

————, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK. Yayınları, Ankara 1948.

————, *Osmanlı Tarihi*, c. 4, TTK Yayınları, Ankara 1956.

YORGO, N., *Osmanlı Tarihi*, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1948.

D. ANSİKLOPEDİLER, SÖZLÜKLER, TEZKİRELER VE KATALOGLAR

BURSALI MEHMED TÂHİR, *Osmanlı Müellifleri*, c. 3, İstanbul 1322.

DÂNİŞMEND, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 1-V, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

DEVELLİOĞLU, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1962.

MEHMED SÜREYYÂ, *Sicill-i Osmanî veya Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniye*, c. II, İstanbul 1311.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 cilt, Devlet Kitabevi Basımevi, İstanbul 1971.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, İskit Yayınevi, İstanbul 1958.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317.

————, *Kâmûsu'l-a'lâm*, c. 3, İstanbul 1308.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, c. 1.

İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Katalogları, fas. 2.

KISALTMALAR

B.	: Bağdad 236.
bkz.	: Bakınız.
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
E.	: Esad Efendi 2419.
fas.	: Fasikül.
h.	: Hicrî.
H^1.	: Hazine 1580.
H^2.	: Hazine 1433.
İ. Ktp.	: İstanbul Kütüphaneleri.
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
İÜ. Ktp.	: İstanbul Üniversitesi (Nadir Eserler) Kütüphanesi.
İÜEF.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
Ktp.	: Kütüphane, Kütüphanesi.
m.	: Milâdî.
mad.	: Madde.
nr.	: Numara.
P.	: Paris 2053,
s.	: Sayfa.
sr.	: Sıra.
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti.
TCYK.	: Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu.
TSM.	: Topkapı Sarayı Müzesi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu.
TY.	: Türkçe Yazmalar.
V.	: Viyana 1256.
v.	: Varak.
vd.	: Ve devamı.
Yay.	: Yayınlayan.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPUDÂN-I DERYÂ

CEZÂYİRLİ GĀZÎ HASAN PAŞA

I. GĀZÎ HASAN PAŞA'NIN HAYATI

Gāzî Hasan Paşa'nın özel hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar henüz çok eksiktir. Biz, burada, Gāzî Hasan Paşa'nın savaşlarını anlatan *"Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa"* adlı yazma eser üzerindeki tez çalışmamızdan dolayı, gerek adı geçen eserden, gerek diğer kaynaklardan onun hayatı ile ilgili derleyebildiğimiz önemli konuları özet olarak sunmaya çalıştık. Yaptığımız araştırmalarda ulaşabildiğimiz bilgileri kronolojik olarak değerlendirdik. Elde edebildiğimiz bilgilerin öncelikle güvenilir kaynaklara ve belgelere dayanan veya doğruluğu tartışmasız kabul edilebilecek olanlarını kullandık. Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın hayatını, başlı başına bir konu olarak ele alıp çalışmanın çok daha yararlı ve gerekli olacağı inancındayız

Gāzî Hasan Paşa'nın, kaynaklarda: "Hasan", "Hasan Bey", "Palabıyık Hasan Bey", "Cezâyirli Hasan Bey", "Cezâyirli Kapudâne Hasan Bey", "Cezâyirli Gāzî Hasan Bey", "Cezâyirli Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa", "Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa", "Kapudân-ı deryâ Vezir Gāzî Hasan Paşa", "Anadolu Vâlisi Ve Rusçuk Seraskeri Gāzî Hasan Paşa", "İsmâil Seraskeri Vezir Gāzî Hasan Paşa", "Sadr-ı a'zam Gāzî Hasan Paşa" unvan ve isimlerle anıldığını tesbit etmiş olup, bu değişik unvan ve isimleri yeri geldikçe belirtmekle beraber ifadelerimizde daha çok "Gāzî Hasan Paşa" ad ve unvanını kullanmış bulunuyoruz.

A. Gâzî Hasan Paşa'nın Ailesi, Çocukluğu ve Gençliği

Gâzî Hasan Paşa'nın soyu, ailesi, doğum yeri ve doğum tarihi hakkında yaptığımız araştırmalarda kesin bilgilere sahip olamadık.

Kaynakların verdikleri bilgilere göre Tekirdağ kasabasında Hacı Osman veya Hacı Mehmed adında bir tüccarın kölesidir[1]. Hacı Osman, Hasan'ı, İran sınırında esirlikten satın alıp Tekirdâğ'a getirmiş[2] ve kendi çocukları ile birlikte büyütmüştür. Hasan, ele avuca sığmayan, atak, gözü pek haşarı bir yapıya sahiptir. Zaman zaman efendisinin çocuklarını dahi dövmekten çekinmez. Hasan'ın yaşı ilerleyince efendisi onu evinden uzaklaştırmak ister. Fakat hanımı Hasan'ı kendi çocukları gibi sevdiği için buna razı olmaz[3].

Hasan, on yedi on sekiz yaşlarına geldiğinde Tekirdağ'daki şehir gençleri ile de geçinemeyerek onlarla dövüşmeye ve şuna, buna silah çekmeye başlar; her taraftan şikâyetçiler gelir. Hacı Osman, Hasan'ı serbest bırakır ve eline sermâye

1 Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, İstanbul 1309, c. V, s. 16 ; bkz. Ahmed Câvid, *Hadîktü'l-vüzerâ Zeyli*, İstanbul 1271, s. 41: " Gelibolu sâkinlerinden tâcir Hacı Mehmed Ağa'nın abd-i mu'taklarından olup..."; bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, c. II, s. 159: "Gelibolulu tâcir Hacı Mehmed'in kölesidir..."; bkz. Şemseddin Sâmi, *Kâmûsü'l-a'lâm*, c. III, s. 1801: "An asıl Gelibolu tüccarından birinin azadlısı olup..."; bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'ya Dâir", *Türkiyât Mecmuası*, c. VII-VIII, 1940-1942, cüz 1, s. 17: "Hasan Paşa, Tekirdağı'nda, Hacı Mehmed veya Hacı Osman isminde bir tüccarın kölesi ve manevî evlâdıdır..."; ayrıca (2) numaralı notta şöyle bir açıklama yapılmıştır: "Cezâyirli'nin efendisinin adını... Hacı Osman gösterirler, Hasan Paşa'nın ölümünde kayın atası Hacı Osman hayatta idi. Acaba Cevdet Târihi, efendisi ile kayın babasını karıştırdı mı? Yoksa, Hasan Paşa, efendisi olan Hacı Osman Ağa'nın kızını mı aldı ? Bu cihetler elde edilecek vesikalarla meydana çıkacaktır. Şimdi malum olan şey, Hacı Osman Ağa'nın Cezâyirli'nin kayın pederi olduğudur."; bkz. *Resimli ve Haritalı Mufassal Osmanlı Târihi*, Anonim, İstanbul 1962, c. V, s. 2801: "Aslen Kafkasyalı olup Tekirdağı'nda ticaretle meşgul Osman adlı bir zâtın kölesi ve oğulluğudur..."; Bu konuda ayrıca bkz. İsmâil Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Târihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, c. V., s. 67.

2 Uzunçarşılı, "Hasan Paşa, Cezâyirli, Gâzî", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1977, c. V, s. 319.

3 Cevdet, *Târih*, c. V, s. 16; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa'ya Dâir... ", s. 17.

vererek ticâret yapması için gemiler ile değişik yerlere gönderir. Bu şekilde onu bir süre Tekirdağ'dan uzaklaştırmış olur[4].

B. Askerliği

Hasan, Askerlik çağına geldiğinde hizmet için Yeniçeri Ocağı'nda Karakullukçu olarak göreve başlamıştır[5]. 1738 tarihinde Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşı sırasında aynı ocağın 25. Bölük ortası Karakullukçuluğu ile Belgrad, Mora ve Hisarcık savaşlarına katılmış ve bu savaşlarda üstün başarılar gösterdiğinden akranları arasında kısa zamanda ün yapmıştır[6].

C. Hasan'ın Cezâyir'e Gidişi

Hasan bir müddet sonra Tekirdağ'dan Gelibolu'ya gelir[7]. Sonra da gezi ve hareketliliği çok sevdiğinden o tarihlerde ormanların yırtıcı kaplanları ve aslanları gibi mert gönüllülerin ve yiğitlerin bol olduğunu öğrendiği Cezâyir'e gitmeye karar verir[8]. Bindiği bir Cezâyir gemisi ile giderken yolda rastladıkları yabancı bir gemiye yanaşırlar. Hasan derhal öne atılarak yabancı gemiye atlar ve iki taraf gemicileri arasında çatışmalar başlar. Bu arada rüzgârın etkisi ile iki gemi birbirinden ayrılır. Hasan çatışmaya devam ettiğinden bunun farkında olmaz ve yabancı gemide tek başına kalır. Yatağanı ile gemi adamlarından on beş kadarını tek başına öldürür ve geri kalanları da kamaraya kapatarak gemiye sahip olur. Deniz ortasında yalnız başına kalan Hasan'ı Cezâyirliler gördüklerinde gelip yabancı gemiyi de peşlerine alarak[9] Cezâyir'e götürürler[10].

---

4 Cevdet, *Târih*, c. V, s. 16; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa'ya Dâir...", s. 17.

5 Cevdet, *Târih*, c. V, s. 17; Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41.

6 Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41; Şemseddin Sâmi, *Kāmûs...*, s. 1801; Mehmed Süreyya, *Sicill...*, c. II, s. 159; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

7 Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41.

8 Cevdet, *Târih*, c. III, s. 258; Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41; Şemseddin Sâmi, *Kāmûs...*, s. 1801; Mehmed Süreyya, *Sicill...*, c. II, s. 159; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

9 Mehmed Süreyya, *Sicill...*, *c. II*, s. 159; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

10 Cevdet, *Târih*, c. V, s. 17; Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41; Şemseddin Sâmi, *Kāmûs...*, s. 1801; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

O günkü Cezâyir yönetimi geleneklerine göre, gösterdiği yiğitlik ve cesaretten dolayı Hasan'ın tek başına sahip olduğu gemi Cezâyir Dayısı tarafından kendisine verilmiş ve ayrıca da gelir sağlayan bir kahvehâne bağışlanmıştır[11]. Hasan bu şekilde daha Cezâyir'e gelir gelmez hem gemi sahibi hem de gelir sahibi olduğundan Dayılar sınıfina katılmıştır[12].

Hasan, temiz soyluluğundan gelen ve gönlünde daima aşırı istek halinde bulunan yiğitlik ve kahramanlık duygularının etkisiyle, kendisine verilen hizmetlerde gösterdiği üstün başarılarından dolayı Cezâyir'de kısa zamanda yöneticilerin takdirlerini ve övgülerini kazanmıştır.

Hasan, Cezâyir'in denizde ve karada, yabancı devletlerle yapmış olduğu savaşlara ve içeride de arab kabilelerinin başkaldırmalarına karşı yapılan çatışmalara katılmış ve her seferinde önemli başarılar elde etmiştir. O, Gösterişli yapısı, kesin kararlılığı,cesareti, ataklığı ile düşmanların gönüllerine daima korku salmaya başlamıştır[13]. Gür bıyıklarından dolayı Araplar ona "Ebu'l-burût = Palabıyık" lakabı takmışlardır[14].

Hasan'ın Cezâyir'de herkesçe saygınlığı artmış; çevresi gittikçe genişlemişt, sözü dinlenen ve sevilen bir kişi olmuştur. Kendisine verilen her görevi daima başarı ile sonuçlandırmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı Cezâyir yöneticileri onu Tlemsan[15] Beyi yapmışlardır. Böylece Hasan, "Hasan Bey" unvanını almış olur[16].

---

11 Mehmed Süreyya, *Sicill...*, c. II, s. 159; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

12 Mehmed Süreyya, *Sicill...*, c. II, s. 159.

13 Cevdet, *Târih*, c. III, s. 258.

14 Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 4; Şemseddin Sâmi, *Kâmûs...*, s. 180; Mehmed Süreyya, *Sicill...*, c. II, , s. 159; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa"..., s. 319.

15 Tlemsân / Telemsen / Tlemsen: Cezâyir'in batısında, sahilden 25 km. içeride olup limanı olan bir şehir.

16 Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 4; Şemseddin Sâmi, *Kâmûs...*, s. 180; Mehmed Süreyya, *Sicill..., c. II,* s. 159; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

D. Hasan Bey'in İstanbul'a Gelişi

Cezâyir'de Hasan Bey'i, gittikçe artan bu başarılarından ve ününden dolayı takdir edenler olduğu gibi; onu kıskananlar, çekemeyenler, şan ve şöhretine leke düşürüp gözden düşürmeye çalışanlar da zamanla artmaya başlamıştı. Onun aleyhindeki çalışmaları o kadar ilerletmişlerdir ki, devamlı şikâyetlerde bulunarak Cezayir Dayısını Hasan Bey'i idam etmesi için kandırmışlardı.

Hasan Bey, hakkındaki bu kötü tertipleri öğrenince Cezâyir'den ayrılarak İspanya'ya göç etti[17]. İspanya'da Kral Carlos IV. Onu hem hoş karşıladı hem de kendisine gelebilecek zararlardan korumuştur.[18] Ancak, İspanyolların kendisine soğuk ve kindar davranışlarından dolayı burada da huzursuz olmaya başlar ve kralın yardımı ile Napoli'ye geçer[19]. Yabancı ülkelerde kalmak Hasan Bey'i aşırı derecede huzursuz etmeye başladığından, yine kralın yardımı[20] ve onun İstanbul'daki elçisinin aracılığı ile[21] sonunda İstanbul'a gelmeyi başarmıştır.

Hasan Bey'in, İstanbul'a gelişi Sultan Üçüncü Mustafa devrinde, Râgıp Paşa'nın Sadr-ı a'zamlığı (1757-1763 / 1170-1176) zamanında gerçekleşmiştir[22].

Hasan Bey, Cezâyir'den ayrıldıktan sonra Cezâyir Dayısı onun peşini yine bırakmamış ve yakalanması için Osmanlı Hükümetine Hasan Bey'in Tlemsan hazinesinden üzerine kayıt dışı para geçirdiği ve bu sebepten İstanbul'a kaçtığını iddia eden yazılar yazmıştır[23]. Cezâyir Dayısının bu iddiası üzerine Osmanlı yetkilileri Hasan Bey'in hakkında kovuşturma açtırıp elinin emeği ile kazanarak sahip olduğu[24] ve güçlükle getirebildiği malına mülküne de el koyarlar[25].

---

[17] Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41; Şemseddin Sâmi, *Kāmûs...*, s. 180; Mehmed Süreyya, *Sicill...*, *c. II*, s. 159; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa..." s. 319.

[18] Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

[19] Mehmed Süreyya, *Sicill...*, *c. II*, *s. 159*; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319,

[20] Cevdet, *Tarih*, c. V, s. 17.

[21] Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

[22] Ahmed Câvid, *Hadîka*, s. 41; Şemseddin Sâmi, *Kāmûs...*, s. 1801.

[23] Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41; Şemseddin Sâmi, *Kāmûs...*, s. 1801; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

[24] Cevdet, *Târih*, c. III, s. 258.

Hasan Bey açıkta, hiçbir şeysiz kaldığından Baş Bâkī Kulu[26] Hüseyin Bey'in evinde misâfir olmuştur[27]. Yapılan araştırmalardan sonra Cezâyir Dayısının Hasan Bey hakkındaki iddialarının asılsız olduğu ve Hasan Bey'in suçsuz olduğu anlaşılmış ve el konulan eşya ve malları da kendisine geri verilmiştir[28].

Hasan Bey, İstanbul'a geldikten sonra adaşlarından ayırt edilmek için onun, "Cezâyirli Hasan Bey" adı ile söylendiğini görüyoruz. Ancak bu isime daha sonraları resmî belgelerden ziyâde yazma ve basma eserlerde rastlanmaktadır.

E. Hasan Bey'in Osmanlı Donanması'nda Görevlendirilmesi

Hasan Bey, geçmişteki yararlı hizmetlerinden dolayı devlet yöneticileri tarafından takdir edilerek Osmanlı donanmasında görevlendirilmiştir[29]. 12 Nisan 1761 (7 Ramazan 1174) târihinde Şehbâz-ı bahrî adlı kalyona kapudân tâyin edilmiştir[30]. Cezâyirli Hasan bey kendi yapı ve karakterine uygun bir görevde, hele din ve devlet uğrunda hizmet etmekten son derece memnun olmuştur. Büyük Türk Devleti'nin övgü ve iltifatına lâyık görülerek, ünlü deniz komutanlarının yanında hizmet verilmesi onun bahtını güneş gibi yeniden parlatmıştır. O,

---

25 Cevdet, *Târih*, c. III, s. 258 ; Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41; Şemseddin Sâmi, Kāmûs..., s. 1801; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

26 Osmanlı maliye teşkilâtının birinci derecede vergi toplama memuru; geniş bilgi için bkz. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul 1986, s. 35.

27 Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41.

28 Ahmed Câvid, *Hadîka*, s. 41; Şemseddin Sâmi, *Kāmûs...*, s. 1801; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

29 Cevdet, *Târih*, c. III, s. 259; c. V, s. 17.

30 Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa*, İstanbul 1942, s. 80; bkz. Ahmed Câvid, *Hadîka*, s. 14: "yetmişdört Cemâziye'l-evvelisinin onbeşinci günü Deryâ kapudânlığının biriyle çırağ..."; bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill...*, c. II, s. 159: "1174 Cemâziye'l-âhir'inde bir Tersâne sefinesine kapudân edilip..."; bkz. Şemseddin Sâmi, *Kāmûs*, s. 1801: "ve 1174'de kendisi Donanmâ-yı hümâyûn kapudânlıklarının birine nasb olunarak..."; bkz. Uzunçarşılı, "Hasan Paşa..." s. 319: "Osmanlı donanmasına alınarak, Şehbâz-ı bahrî kalyonu kaptanlığına tayin olunmuştur (Ramazan 1174 = Nisan 1761)".

katıldığı bütün seferlerde; denizde olsun, karada olsun gösterdiği cesaret ve yiğitliği ile Rüstem[31] ve Sâm'ın[32] hikâyelerini unutturmuştu[33].

Hasan Bey daha sonra sırası ile şu görevlere getirildi:

20 Nisan 1762 (6 Şevval 1176), Riyâle rütbesi ile Berîd-i zafer Kalyonu süvârisi[34],

30 Mart 1766 (18 Şevval 1179), Patrona rütbesi ile Niheng-i bahrî[35],

28 Mart 1767 (28 Zilka'de 1180), Patrona rütbesi ile Peleng-i bahrî[36],

21 Eylül 1767 (25 Rebî'ü'l-âhir 1181), Patrona rütbesi ile Ukab-ı bahrî kalyonlarında kapudânlık[37].

1767(1181)'den sonra Kapudân-ı deryâlıktan sonra gelen en büyük deniz komutanlığı olan Kapudâne-i hümâyûn[38].

Hasan Bey bu görevde iken 1768 (1182) yılında karada ve denizde altı yıl sürecek olan Osmanlı - Rus savaşları başlamıştır.

F. 1768 - 1774 Osmanlı - Rus Savaşlarının başlaması

Rus Çarı Büyük Petro'nun ölümünden sonra onun yayılmacılık politikasını sürdürmeyi amaç edinen İmparatoriçe Büyük Katerina (Catherine II. 1762-1796), Lehistan Kralı III. Frédéric Auguste'nin ölümü ile onun yerine eski gözdesi olan Kont Stanislas-Auguste Poniatowsky (1764-1795)'yi Lehistan'a kral seçtirmiştir. Fakat Katolik olmayan halk buna karşı direnişe geçer. Kurdukları "Confédération de Bar" adındaki birlik aracılığı ile Osmanlı Devleti'nden yardım

31 Rüstem: İran'ın masallara konu olmuş ünlü pehlivanı ve savaşçısı.

32 Sâm: Nuh Peygamber'in oğlu.

33 Cevdet, *Târih*, c. III., s. 259.

34 BOA, *Cevdet Bahriye*, nu. 7127; bkz. Uzunçarşılı, "Hasan Paşa..." s. 319.

35 BOA, *Cevdet Bahriye*, nu. 12370; bkz.Uzunçarşılı, "Hasan Paşa..." s. 319.

36 BOA, *Cevdet Bahriye*, nu. 11083; bkz. Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

37 BOA, *Cevdet Bahriye*, nu. 12035; bkz. Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

38 Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319; bkz. Ahmed Câvid, *Hadîka...*, s. 41:"...ve seksen senesi kapudâne-i hümâyûn..."

isterler. Bu sırada Fransa ve Kırım Hanlığı da Osmanlı Devleti'ni Rusya ile savaşa kışkırtmaktadırlar. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Lehistan'dan askerlerini çekmesini istemiş; fakat Rusya, bu isteği reddetmiştir. Bu olay üzerine de Osmanlı devleti 3 Ekim 1768'de karada ve denizde altı yıl sürecek olan savaşı ilan etmiştir.[39].

1. Rusya'nın Baltık Denizi'nden Akdeniz'e Donanma İndirmesi

Kara savaşlarında zaman zaman Osmanlı güçlerini yenilgiye uğratmış olan Rusya, Rumeli ve adalardaki Hristiyan halkı (re'âyâ) da ayaklandırmak için Akdeniz'e inmeye karar vermiştir. O sıralarda Rusların Karadeniz'deki donanmaları savaşmak için yeterli değildi. Akdeniz'e donanma göndermek suretiyle Osmanlı Devleti'ni iki taraftan zorlamayı ve çok yönlü cepheler açmayı plânlamıştı. Nitekim, Anadolu içlerinde "kapusuz" ve "derebeyi" adları ile türeyen bozguncuların çıkardıkları karışıklıklar, Mısır-Kahire'de Şeyhü'l-beled olan dönme Ali Bey'in Rusya ile anlaşması, Şam'da bağımsızlığını ilan ederek bölge araplarını ve kabileleri sindirip etrafına toplayarak devlete baş kaldıran Zâhir Ömer'in verdiği sıkıntılarla uğraşılırken, beri tarafta Ruslar, Akdeniz adalarında ve Mora'da yaşayan Hristiyan halkı da birtakım haklarını koruyucu vaatlerle kandırarak isyana sürüklemiştir. Osmanlı Devleti'nin aleyhinde yaptığı propagandalarla Tuna Yalısı'ndan, Karadeniz sahillerinden, Demirkapı'dan tâ İran'a kadar uzanan geniş alanda kendi yanına çekecek taraftarlar da bulabilmiştir[40]. Bu düşmanca plânları sonucunda Kırım Yarımadası'nda, Gürcistan ile

---

[39] Sadullah Enverî, *Târîh-i Enverî*, İstanbul Üniversitesi Ktp., Ty., 2351, s. 83; Cevdet, *Târih*, c. I, s. 79; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, İstanbul 1956, c. IV, 1. Kısım, s. 356 vd.; *Muf.Osm. Târihi*, c.V, s. 2563 vd.; Danişmend, *Kronoloji*, c. IV, s. 43; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...*, s. 5; Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muharebesi Fâciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması*, İstanbul 1943, s. 1-2; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul 1982, s. 336; Mücteba İlgürel, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Çeşme Mağlubiyeti", *15-17 Eylül 1995 I. Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, İzmir 1997, s. 59-65.

[40] *Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa*, Süleymâniye Ktp., Esad Efendi, 2419, metin, I., 4a.

Kafkasya'da ve bu hat üzerinde önemli stratejik bölgelerde cepheler açmış ve Türklerin askerî güçlerini dağınık cephelere böldürmüştür[41].

Katerina, Osmanlı Devleti ile karada yaptığı savaşlarda üstünlük elde etmesine rağmen pek de umduğunu bulamamıştır. Avrupa devletlerinin de yardımlarını sağladıktan sonra Baltık Denizi'ndeki donanmasını güçlendirmeye ve Akdeniz'e indirmeye kesin karar vererek hazırlıklarını başlatmıştır. Osmanlı Devleti ile arasında sonsuza dek kaydı ile yapılmış olan 18 Eylül 1739 Belgrad anlaşması olduğu halde, düşmanlık duygularını her ne kadar saklamaya çalışsa da devamlı şekilde donanmasını ve kara ordularını güçlendirme çabası içinde bulunmuştur.

Bu arada, Osmanlı Devleti yöneticilerinden, Rus donanmasının Akdeniz'e sekiz on bin mil mesafeden ve son derece tehlikeli yollardan geçerek Baltık denizini dolaşıp Septe (Cebel-i târık Boğazı)'ye gelmesinin çok zor olduğunu, hatta imkânsız olduğunu düşünenler, acaba gelebilir mi, gelemez mi diye kararsızlıklarını belirtirlerken; Rusya, bu konuda bazı Avrupa devletlerinin yardımlarını almayı da başarmıştır. Bunların başında özellikle İngiltere bulunmaktadır. O sırada Osmanlı Devleti'nin Fransa ile arası iyidir. İngiltere ise, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki gücünü kırmak ve Fransa'yı da kendi tarafına çekebilmek için Rusya'ya yardım ettiği gibi; bazı devletlerin de yardımlarını sağlayarak Rus donanmasının Baltık'tan Akdeniz'e inmesinde birçok engeli ortadan kaldırmıştır.

İngiltere öncelikle, içleri yetişkin ve disiplinli, tüfek atar askerle dolu on bir adet son derece sağlam, kapak kaldırır cinsinden büyük savaş gemisini Rusya'ya sattı. Bunu da belli etmemeye çalışıyordu. Halbuki savaş sona erinceye kadar İngiltere'nin Rusya'ya her bakımdan yardım ettiği açıkça görülmüştür[42].

---

[41] *Gazavât*, metin, I., 4a; Cevdet, *Târih*, c. I, s. 159; Fevzi Kurtoğlu , *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...*, s. 5; Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muharebesi...*, s. 2; S. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 337.

[42] *Gazavât*, metin, I., 2b; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Mür'i't-tevârîh* (Yayınlayan M. Münir Aktepe), c. II.B, İstanbul 1980, s. 29; Enverî, *Târih*, s. 83; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr*,

Diğer taraftan Rusya, Akdeniz adalarında ve Mora'daki Hristiyan halkı buralara gönderdiği papazlar ve casuslar aracılığı ile, ben Hristiyanım, amacım sizleri İslâmların elinden kurtarmaktır; biz sizler ile dindaşız. Sizlerin bize yardımcı olmanız dininizin gereğidir...[43] gibi sözlerle kendi tarafına çekmeye çalışmaktaydı. Osmanlı Hristiyan halkı da, Osmanlı Devleti'nin yönetiminde son derece rahat, huzur ve güven içindeki yaşantılarını unutarak; Ruslara, bundan sonra İslâmlara boyun eğmeyeceklerini ve kendileriyle birlik olacaklarına dair yazılı olarak söz vermişlerdi.

Beri tarafta, gerekli bütün hazırlıklarını tamamlayan Rusya'nın, yirmi yedi adet son derece güçlü Baltık donanmasının yola çıktığını, donanma İngiltere sahillerine yaklaştığında dört geminin battığını, geri kalan yirmi üç geminin on iki tanesinin İngiltere'nin yönetiminde olan Cebel-i aktar (Cebel-i târık) limanına gelip demirlediğini, diğer on bir geminin de Port-Mahon (Porta-Mano)[44] limanına gelip demir attığını, Rus gemileri buraya geldiğinde; Mora Hristiyan halkı adına temsilcilerinin gelerek Rus yetkililerine Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya hazır olduklarını ve her konuda kendilerine yardımcı olacaklarını bildirdiklerini; Rus donanmasının hareket şeklini ve yol rotasını öğrenmiş olan Cezâyir Garp Ocakları Paşası, uzun uzun mektuplar yazarak Cezâyirli Hasan Bey'e bilgiler vermiştir. O sırada Kapudâne-i hümâyûn bulunan Hasan Bey, aldığı bu bilgileri Sadâret Kāim-makāmı olan Melek Mehmet Paşa'ya bir sohbet anında etraflıca aktarmış ve bir an önce de güçlü bir donanma hazırlanmasının önemini belirtmiştir. Fakat ne Melek Mehmet Paşa ve ne de diğer devlet yetkilileri bu şekil haberlerin doğru olamayacağını, bu kadar uzak ve tehlikeli yollardan Rus donanmasının Akdeniz'e gelmesinin imkânsız olduğunu söyleyerek anlatılanlara

---

İstanbul 1219, c. II., s. 70-71; Ahmet Râsim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1327-1329, c. III, s. 947-948; Mustafa Nuri (Paşa), *Netâyicü'l-vukû'ât*, İstanbul 1327, c.1-5, s. 48; .Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 392-394; Danişmend, *Kronoloji.*, c. IV, s. 47-48; İlgürel, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında ...", s. 59-65.

[43] *Gazavât*, metin, I., 2b.

[44] Akdeniz'in batısındaki Balear adalarından Minorka adasının doğusunda bir liman.

inanmak istememişlerdir[45]. Halbuki, Fransa da aynı bilgileri Osmanlı Devleti yetkililerine vermiş ve önlemler alınmasını önermişti. Buna rağmen donanmanın güçlendirilerek bir an önce Akdeniz'e gönderilmesinde şaşılacak derecede gevşek davranılmıştır[46].

Mora Hristiyan halkının (re'âyâsının), kendilerine yardımda bulunacaklarına dair garanti sözü vermelerinden sonra Rus donanması, Port-Mahon'dan Mora'ya doğru yola çıkmış, karşılarına herhangi bir engel çıkmadığından kendilerinden emin bir tavırla, büyüklük duygularını dışlarına vurarak kötü amaçlarını gerçekleştirmek için Mora adasında Koron Kalesi önlerine gelip demir atmışlardır[47].

2. Rus donanmasının güç durumu

Rusya'nın, Akdeniz'e gönderdiği Baltık donanması iki filodan meydana gelmekteydi: Birinci filo 7 kalyon, 4 firkateyn ve birkaç nakliye gemisinden ibaretti. Bu gemilerde deniz askerlerinden başka bin iki yüz kadar silahlı kara askeri de bulunuyordu. Birinci filonun kumandanı Rus amirali Spiridof olup yardımcısı ise İngiliz komodor Greig idi. Bu filo 1769 yılı Temmuz ayında Baltık denizinde önemli bir liman olan Kronştad'dan hareket ederek Ekim ayında İngiltere'nin Hull limanı'na gelmiştir. Burada ihtiyaçlarını gidererek gerekli yardımlarla da beslenmiş, filodaki bir gemi eski olup işe yaramayacağı düşünülerek geri gönderilmiştir. Kısa süre sonra İngiltere'den ayrılan bu filo Cebelitârık Boğazı'ndan geçip İngiliz yönetiminde bulunan Minorka adasındaki Port-Mahon limanına gelip demir atmıştır.

Diğer taraftan Akdeniz harekâtını yönetmek için Başkomutan olarak görevlendirilen Rus Amirali Aleksi Orlof, kardeşi Teodor Orlof ile birlikte kara yoluyla İtalya'nın batısındaki Livarno limanı'na gelmişlerdi. Teodor Orlof

---

45 *Gazavât*, metin, I., 4b-5a; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1.Kısım, s. 392-394; Dânişmend *Kronoloji*, c. IV, s. 47-48; *Muf.Osm. Târihi*, c. V, s. 2576.

46 *Gazavât*, metin, I., 3b. ; Mustafa Nuri, *Netâyic..*, s. 48; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde.*, s. 7; Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. III, s. 948; Danişmend, *Kronoloji*, c.IV, s. 48.

47 *Gazavât*, metin, I., 5a.

buradan Port-Mahon'a giderek limanda bulunan birinci filonun 4 kalyon, 1 firkateyn ve içlerinde bir tabur asker ve yüz Moralı Rum[48]'un da bulunduğu birkaç nakliye gemisinin komutasını Spiridof'tan devr alır. Teodor Orlof komutasındaki bu filo Port-Mahon'dan ayrılıp önce Malta'ya uğradıktan sonra 28 Şubat 1770'de Mora'nın Manya sularında Vitilo Limanı'na gelerek Koron kalesini kuşatma altına alan ilk filo olur[49].

Spiridof'un yardımcısı Amiral Greig'in komutanlığında kalan ve 2 kalyon, 1 kumbara gemisi ve 3 firkateynden oluşan filonun diğer parçası da önce Livarno'ya uğrayıp, burada Aleksi Orlof'u alarak 23 Nisan 1770'de Koron'a gelerek Teodor Orlof'un filosu ile birleşir[50].

İkinci büyük filo da yine Kronştad'da hazırlanmıştır. 3 kalyon, 3 firkateyn, 3 silahlı nakliye ve 1 silahlı erzak gemisi olmak üzere toplam on gemi idi. Filonun komutanlığını İngiliz amirallerinden aslen İskoçyalı olan Amiral Elfinston yapmaktadır. 1770 yılı başında Kronştad'dan ayrılan bu filo da, önce İngiltere'ye gelip kışı Portsmout'ta geçirmiştir. 1771 yılı Nisan ayında İngiltere'den ayrılan Amiral Elfinston filosu, süratli bir şekilde 20 Mayıs'ta Mora adasının en güney ucu olan Mataban'a ulaşarak Orlof kardeşlerin filoları ile birleşir.

Toplam olarak Rus donanmasının gemi sayısı kesin belli değil ise de kaynakların verdikleri rakamlara göre 25-27 parçadan ibarettir[51].

3. Rus Donanmasının Etkisi ve Mora'da Hristiyan Halkın (re'âyânın) Ayaklanması

Rus donanması, Mora sularında görününce yukarıda açıklandığı üzere Mora'nın Hristiyan halkı, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma hareketlerini hemen başlatmışlardır. II. Katerina, 1765 tarihinden bu yana Mora'ya gönderdiği casuslar ve papazlar aracılığı ile çoğunluğu Rum olan Mora halkını çeşitli

[48] Fevzi Kurtoğlu, 1768-1774 Türk-Rus Harbinde..., s. 7.

[49] *Gazavât*, metin, I., 5a; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde*, s. 7; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 394.

[50] Fevzi Kurtoğlu, 1768-1774 Türk –Rus Harbinde..., s. 7.

vaatlerle kandırmışları; onlara, denizden ve karadan bir kurtarıcı olarak geldiklerini söylemişlerdir. Ruslardan destek sözü alan Rumlar, Türk köylerine ve kasabalarına saldırarak her tarafı yakıp yıkmaya, Türkleri akla hayale gelmeyecek şekilde tüyler ürpertici işkencelerle öldürmeye başlarlar. Rumları örnek alan adanın diğer Hristiyan toplumları da yağma ve talana katılmışlardı. Bir taraftan Rusların denizden şiddetli baskı ve saldırıları, diğer taraftan Hristiyan halkın saldırıları arasında kalan Türkler büyük kayıplar vermişler, kaçmaya dahi fırsat bulamamışlardı.

Rus donanması Mora önlerine gelince önce Koron Kalesini kuşatmıştır. Kaleyi altmış gün boyunca topa tutmuş; fakat, kalenin ısrarlı savunması karşısında bir sonuç alamayacağını anlayınca buradan ayrılıp Anavarin Kalesini kuşatma altına almıştır. Anavarin Kalesi, kuşatmaya dayanamayıp on bir gün sonra aman ile teslim olmuşutur. Arkadan Avaron Kalesini ele geçirmişler, daha sonra da Muton Kalesini kuşatmışlardı. Muton'u üç gün içinde teslim alma durumuna getirmiş iken; kalenin kuvvetleri kendilerine gelen yardımlarla birlikte Rusları geri püskürterek kaleyi kurtarmışlardır[52].

Mora'da ayaklanma hareketleri başladığı anda eski Sadr-ı a'zamlardan Muhsin-zâde Mehmed Paşa derhal Mora Seraskerliği ile görevlendirilmiştir[53]. Muhsin-zâde Mehmet Paşa daha önceden de Mora'nın durumunu iyi bildiğinden tam yetki ile Mora'ya varır varmaz; aldığı tedbirlerle kısa süre içinde, isyancıların toplu olarak bulundukları Tripoliçe ve Patras üzerine gidip isyancılara büyük kayıplar verdimiştir. Muhsin-zâde Mehmed Paşa, Mora'nın iç kısımlarındaki isyan hareketlerini bastırdıktan sonra; sahil bölgelerinde Rusların saldırılarına uğrayan kalelerin yardımına koşarak, Rusları amansız bir şekilde geri püskürtüp bütün kaleleri kurtarmıştır. İsyancıların perişan olup dağıldıklarını gören Rus

---

[51] *Gazavât,* metin, I., 4 b; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...,* s. 6-7; Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muharebesi...,* s. 4 –5; Uzurçarşılı, *Osmanlı Târihi,* c. IV, 1. Kısım, s. 395.

[52] *Gazavât,* metin , I., 5a.

[53] Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın Mora'da isyan hareketlerine karşı gerekli tedbirlerin alınması için görevlendirildiğine dâir bkz., BOA., *Mühimme Defteri,* nr. 168, s. 170, Evâhir-i Zi'l-ka'de 1183 târihli hüküm.

donanması isyancılardan yardım ümidini kaybedince onları kendi başlarına bırakıp Mora önlerinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır

Muhsin-zâde Mehmed Paşa, ayaklanmayı bastırıp Rus donanmasının da Mora'dan uzaklaşmasından sonra, gerekli idarî düzenlemeleri yaparak Mora'nın huzur ve güvenliğini yeniden sağlamıştır. Bu başarısından dolayı da Muhsin-zâde Mehmet Paşa'ya *"İkinci Mora Fâtihi"* unvanı verilmiştir[54].

4. Mandal-zâde Hüsâmeddin Paşa'nın Kapudân-ı deryâ Tâyin olunması ve Cezâyirli Hasan Bey'e de Mîr-i mîranlık Rütbesi Verilmesi

O sırada Kapudân-ı deryâ bulunan Ağribozlu Osman Paşa-zâde İbrahim Paşa, Karadeniz seferinden yeni dönmüş idi. Karadeniz seferinde gevşekliği görüldüğünden görevden alınmış[55] ve yerine Mandal-zâde Hüsâmeddin Paşa Kapudân-ı deryâ tâyin edilmiştir (26 Nisan 1770 / 30 Zilhicce 1183)[56].

Mür'i't-tevârih'de bu konu şöyle anlatılmıştır[57]: "Mandal-zâde Hüsâmeddin Paşa'ya üç tuğ inâyet olunup Kapudân Paşa nasb ve Kapudâne-i hümâyûn kapudânı Cezâyirli Hasan Bey'e mîr-i mîrânlık ihsan olundu." Buna göre Cezâyirli Hasan Bey'e de aynı târihte rütbe verilerek donanmada önemli mevkie

[54] Mora ayaklanmalarının sebepleri, başlaması, olayların gelişmesi ve sonuçları hakkında geniş bilgi için bkz. Süleyman bin Mustafa (Penah), " Mora İhtilâli Târihi", Fatih Millet Ktp., Emîrî 563 (Yayınlayan Aziz Berker), *Tarih Vesikaları Dergisi*, c. II., sayı 7,8, Haziran, Ağustos 1942; *Gazavât*, metin, I, 5a-5b; Münir Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II. B, s. 27-29; Enverî, *Târih*, s. 84 b; Vâsıf, *Târih*, Cüz II., s. 53-55; Ahmet Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. III, s. 949-953; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, s. 394-396; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...*, s. 7-11.

[55] Kapudân-ı deryâ İbrahim Paşa, 1 Zilhicce 1183 (28 Mart 1770) tarihli bir ferman ile bu görevinden alınarak, Ağriboz Kalesi muhafızlığına tayin olunmuştur, bkz., BOA., *Mühimme Defteri*, nr. 168, s.192.

[56] Danişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 218; Hüsâmeddin Paşa, İbrahim Paşa Kapudân-ı deryâlık görevinden alınınca, önce evâil-i Zilhicce 1183 (Nisan 1770 başları) târihli bir ferman ile İnce Donanmanın başında Karadeniz seferine gitmesi için görevlendirilmiştir, bkz. BOA., Cevdet Bahriye, nr. 11058.

[57] Münir Aktepe, *Mür'i'it-tevârih*, II.B, s. 25.

getirilmiştir. *Mür'i't-tevârih*'de, Mandal-Zâde Hüsâmeddin Paşa'nın Kapudân Paşa'lık târihini açık olarak belirtilmemiş ise de Zilka'de 1183 (Mart 1770) olayları arasında anlatmıştır. Vâsıf ise 1183 Zilhicce sonları (1770 Nisan sonları) olduğunu söyler[58]. Fakat Cezâyirli Hasan Bey'den söz etmemektedir. *Sicill-i Osmânî*'de[59] Cezâyirli Hasan Bey için: "1184 Muharrem'inde (Nisan / Mayıs 1770) mîr-i mîrânlıkla Kapudâne olmuş..." diye kayıt var. Ahmed Câvid ise, "...Çeşme adasında donanma muhterik oldukta ibrâz-ı şecâ'at ederek güçle canını halâs ve Mîr-i mîrânlık ile Kapudâne-i hümâyûn ..." diyor[60]; ki, Çeşme olayı 14 Rebî'u'l-evvel 1184 (7 Temmuz 1770) târihinde olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Çeşme olayından sonra verildiğini söylemektedir[61]. Şemseddin Sâmi[62]: "...ve müte'âkiben Limni cezîresini tahlîs eylemiş olduğundan Mîr-i mîrânlığa terfi' olunarak..." demek suretiyle Receb 1184 (Ekim 1770) tarihine raslatır. Bu konuda belgelere dayanan kesin bir tarih elde edemedik. Ancak Donanmanın önemli bir sefere çıkarılışında yapılan Kapudân-ı deryâlık değişikliğinde Cezâyirli Hasan Bey'e de bu önemli rütbenin verilmiş olduğu görüşü kanaatimizce en uygunudur.

Mandal-zâde Hüsâmeddin Paşa Kaptan-ı derya olduğu sırada donanmanın durumu hiç iyi değildi. Hüsâmeddin Paşa hem gemilerin hem de mürettebâtın sayı ve yetenek bakımından hiç de yeterli olmadığından yakınırsa da Akdeniz'deki durumun çok ciddî boyutlara varmasından dolayı bir an önce sefere çıkması emredilmişti. Çeşme olayından sonra felâketin sebeplerine değinen *Mür'i't-tevârih* sahibi Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Hüsâmeddin Paşa sefere çıkmazdan önce onu uğurlamaya evine gittiğinde; Paşa'nın, Kapudân-ı deryâlık görevine getirilmekten hiç de memnun görünmediğini, sefer hakkındaki düşüncelerini ve yakınmalarını şöyle anlatır[63]:

---

[58] Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr*..., cüz II., s. 53.

[59] Mehmed Süreyya, *Sicill*..., s. 159.

[60] Ahmed Câvid, *Hadîka*..., s. 41.

[61] Uzunçarşılı, "Cezâyirli Hasan Paşa'ya Dâir...", s. 18.

[62] Şemseddin Sâmi, *Kāmûs*, c. III, s. 1801.

[63] Münir Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 33-34.

" ...Hüsâm Paşa rütbe-i vezâret ile begâm oldukta, *hem civâriyete binâen Fındıklı'da tebrike vardığımda, bana, nice tebrik edersiz deyü halvet edüp* [481/a], çünkü kundağımız Tersâne'de münhal olduğuna binâen, ceng vaktinde Deryâ Ser-askerliğine beni ihtiyâr etmişler; dört ay mukaddem gerek-idi ki, ma'rifetimle sefâyinin malzemesi ihtiyâten ikişer ve üçer kat tedârik olunup, kapdanlar benim nasb-kerdem olmak gerek-idi ki, sözümden hâriç harekete mecâlleri olmaya ve bu kapdanların her biri selefimizin tama'ı ile Bey'-i men yezîd vechile, nâ-münâsib denmeyüp nasb olunmuş ve ekseri hedâyâ ile şefî'-i mücbir peydâ etmiş, birine ünf ile mu'âmele dahi kābil değil. Bu hâli kendüler dahi bilmeyle, onları kendi bildiklerine terkden gayri çâre yok. Belki iltizam etsem, şüfe'âlarına bu şîveyi ifâde etsem, adüv zuhûrunda muhâtarasını ve Devlet-i aliyye'ye olacak zararı beyân etsem, şüfe'â devleti mazarratına vâkıf olucak terk ederler-idi. Lâkin ifâdeye ve istifâdeye ve tebdîl ü tagyîre vakit yok. Dünkü gün rütbe-i vâlây-i vezâreti i'tâ buyurdular. Bu gün sefâyini kaldırtup, Dolma-bahçe'ye çıkarttılar. Henüz bir aya-dek vezâret takımı ile serdarlık ve seferîlik

tedârike ve dâireme nizâm veremem. Yalnız zât ile olmaz; zaman ister dedikleri budur ve askerî sinîn-i sâbıka misillüdür. Cenksiz vakitde beş yüz adam ile idâre olunan sefîne bu vakitde bin olmaya muhtacdır. Yine beş-yüz kişi kalyonu idâre eder ise, beş yüzü cenge lâzım. Ma'-hezâ yalnız beş-yüz nefer deyü, ulûfesi mîriden ihrâc olunan sefînede üç-yüz nefer mevcûd, iki-yüzünü selefim ile Tersâne hüddâmı ve gemi kapdanı kapmış. Kapdanı tazyîk etsem, te'sîr etmediğinden gayri, şüfe'âsına beni tekdir ettirür. Hemân du'â edin küffâra rast gelmeyelüm. Eger rast gelür isek, bizim askerimiz ve âlâtımız, ancak firâra kifâyet eder. Eğer muhârebeye mübâşeret eder isek, nedâmete mülâkī oluruz demiş idi."

Nitekim, Şem'dânî-zâde'nin düşünceleri doğru çıkmıştır. İleride konuları geldikçe anlatılacağı üzere eğer Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın Ruslarla tek başına yaptığı savaşlar olmasa idi Ruslar belki de Akdeniz'de daha rahat hareket etme imkânı bulacaklardı. Çeşme olayından sonra Limni adasının kuşatılmasında, adayı kurtarmak için dahi Gāzî Hasan Paşa'dan başka kimse istekli davranmamıştı.

5. Osmanlı Donanmasının Akdeniz'e çıkışı

Rus donanmasının Akdeniz'e inip Mora sularına geldiği ve Mora Hristiyan halkını ayaklandırdığı haberi kesin olarak İstanbul'a ulaşınca Osmanlı hükümeti derhal bir donanma çıkarıp Akdeniz'e göndermeyi kararlaştırmıştır.

6. Osmanlı Donanması'nın Durumu

Akdeniz'e çıkarılan Osmanlı donanmasının sayısı hakkında farklı bilgiler verilmektedir. Şem'dânî-zâde, donanmanın İstanbul'dan hareketi sırasında yapılan törenleri anlatırken[64]: "...on beş kıt'a kûh-peyker kalyonlardan binden ziyâde top atıldığını..." söyleyerek donanmanın sadece on beş kalyonundan söz etmektedir. Vâsıf, bu konuda daha genel bir ifade kullanmaktadır[65]: "...yirmi kıt'adan mütecâviz sefâyinin levâzımâtı tiz elden tanzîm ve Kapudân-ı deryâ olan Hüsâmeddin Paşa ma'iyyetine verilüp..." diyerek donanmanın sayısının yirmiden fazla olduğunu belirtir; ki kalyonlardan başka, nakliye ve diğer küçük gemilerin olabileceğini düşünürsek bu sayı daha uygun düşmektedir. *Cevdet Târihi*'nde Türk donanmasının sayısı hakkında şu ifade kullanılmıştır:[66] "... Donanmâ-yı hümâyûn kesret ü aded cihetiyle Rusya donanmasından ziyâde ise de..." Cevdet'in bu açıklamasının, Rus donanmasının tümüyle mi yoksa ayrı ayrı gelen filolara göre mi olduğunu anlamak güç. Eğer tümüyle karşılaştırıldığını düşünürsek, - ki İstanbul'a kesin olmayarak gelen haberlere göre yirmiden fazla idi- Türk donanmasının sayısını da yirmiden fazla olarak düşünmek doğru olur. *Gazavât*'ta donanmanın sayısı hakkında verilen bilgi ise donanmanın İstanbul'dan hareketine göre olmayıp Çanakkale Boğazı'ndan Akdeniz'e açılan gemilerin sayısıdır[67]; şöyle ki: "...ümerâ-yı deryâdan Hüsâmeddin Paşa Kapudân-ı deryâ nasb olunup ve derakab Donanmâ-yı hümâyûn hareket ve Bahr-i sefid Boğazı'ndan on pâre köhne kalyon ile Mora sularına azîmet..." denildiğine göre İstanbul'dan çıkan donanmanın bir kısmının boğazın ve çevresinin güvenliği için buralarda bırakılmış olduğu düşünülebilir; nitekim, İsmâil Hâmi Dânişmend : "...Hüsâmeddin Paşa,

---

[64] Aktepe, *Mür'i't-tevârih,* II.B, s. 25.

[65] Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, c.II.,s. 61.

[66] Cevdet, *Târih,* c. I., s. 158.

[67] *Gazavât*, Metin, I., 6a.

Türk donanmasının yarısını Sakız ve sâir adalardan icab edenlere bıraktıktan sonra on gemiyle Mora'ya hareket edip..." demektedir[68]. Bu açıklama da bize donanmanın gemi sayısının yirmiden fazla olduğunu gösteriyor. Ahmed Râsim, yukarıdaki açıklamalara göre daha net bilgi vermektedir[69]: "...Sultan Mustafa'nın iki filosu var idi. Biri Kapudân-ı deryâ Hüsâmeddin Paşa'nın kumandasında olarak Akdeniz'e çıkmış, diğeri meşhur Cafer Bey ile Cezâyirli Hasan Bey kumandasında olarak boğazda [Çanakkale Boğazı] kalmış idi. Bu iki donanma Orlof donanmasının ragmına (Sakız) adasının karşısında kâ'in (Çeşme) limanında birlişti. 60:90 toplu 16 kalyon ile 6 firkateyn, 11 شبك ve müte'addid sefâ'in-i sagîreden ibâret idi." Ahmet Râsim'in verdiği rakamlara göre donanmanın gemi sayısı 33'den fazla olmuş oluyor. Uzunçarşılı[70]: "On kalyon, bir baştarde ve on iki çekdiri ve bir firkateynden mürekkep olan Osmanlı donanması 6 Mayıs 1770'de İstanbul'dan hareket ile yirmi dört Mayıs'ta Doğu Mora sularına gelerek deryâ beylerinden Rodos sancağı mutasarrıfı Cafer Bey'in yedi kıt'a gemisiyle birleşmiştir." Diye kaydeder. Bu hesaba göre Osmanlı Donanması İstanbul'dan yirmi dört gemi ile çıkmış olup Cafer Bey'in gemileriyle de birleşince sayıları otuz bir veya daha fazla olmuş oluyor[71].

G. Osmanlı – Rus Akdeniz Savaşları ve Cezâyirli Hasan Bey

Osmanlı donanması gösterişli bir törenden sonra 6 Mayıs 1770 (10 Muharrem 1184) günü İstanbul'dan hareket etmiş; Gelibolu'da ihtiyaçlarını giderip, hiç vakit geçirmeden Çanakkale Boğazını geçerek 24 Mayıs 1770 günü Mora sularında Anabolı limanında demir atmıştır[72]. Hemen peşinden de Rodos

---

[68] Dânişmend, *Kronoloji*, c. IV.s. 48.

[69] Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. III, s. 955.

[70] Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c.IV. 1.Kısım, İstanbul 1956, s. 397.

[71] Osmalı donanmasının sayısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 12-13.

[72] Donanmanın İstanbul'dan hareket tarihi ve Anabolı'ya varış süresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 13-14.

Sancağı Mutasarrıfı Cafer Bey beş parça pergandi ve iki parça mezagalyere cinsi gemi ile Anabolı[73] limanına gelerek donanmaya katılmıştır[74].

1. Menekşe (Benefşe)[75] savaşı (27 Mayıs 1770)

O sırada Rus donanmasının Mudon tarafında olduğu öğrenilmiş, Üzerine doğru gidilirken Mora adasının Menekşe sularından Çakuna kıyılarında düşmanın İngiliz amirali Elfinston komutasındaki Rus ikinci Baltık filosu[76] ile karşılaşılmıştır[77]. Rüzgâr ters yönden estiği için Kapudân-ı deryâ Hüsâmeddin Paşa düşmanın üzerine gitmek istememiş; Kapudâne-i hümâyûn Cezâyirli Hasan Bey, Hüsâmeddin Paşa'ya, düşmanın güçlü olmadığını, üzerine gidildiğinde kolayca üstesinden gelinebileceğini, hep birlikte saldırıya geçilmesinin doğru olacağını söyler ise de Hüsâmeddin Paşa aşırı korkuya kapılıp, Anabolı'da Muhsin-zâde Mehmet Paşa ile görüşme yapmak istediğini bahane ederek, Cezâyirli Hasan Bey'in isteğine uymayıp Anabolı'ya gitmiştir[78].

Cezâyirli Hasan Bey, kuvvetli inanç ve yiğitlik duygularından dolayı geri dönmeye gönlü razı olmaz[79]. Rüzgârın Türk donanmasına ters, düşmana uygun olmasına rağmen olta yaparak düşman üzerine doğru harekete geçer. Kapudâne-i hümâyun Cezâyirli Hasan Bey'in gemisi donanmanın öncüsü

---

[73] *Gazavât,* metin, I., 6a; Evâsıt-ı Zilhicce 1183 târihli fermanda, Rodos sancağı mutasarrıfı Cafer Bey'in, Rus gemilerinin Mora sularında görüldüğü ve kendisinin Ülgün ve Bar'dan on kıta gemi tertib ederek bir an önce düşmana karşı koyması emredilmektedir, bkz. BOA., Mühimme Defteri, nr. 168, s. 177.

[74] *Gazavât,* metin, I., 6a; Aktepe, *Mür'i't-tevârih.*, 30; Ümerâ-yı deryâdan Rodos Sancağı mutasarrıfı mîr Câfer Bey'e gönderilen, Evâ'il-i Zilhicce 1183 târihli ferman ile donanmanın İstanbul'dan çıktığı, birkaç güne kadar Mora sularına varacağı, kendisinin de derhal donanmaya katılması emredilmektedir, bkz. BOA., Cevdet Bahriye, nr. 10074.

[75] Menekşe: Mora Yarımadası'nın güney-doğusunda bir kasaba; Benefşe,Monomvasia, Napoli di Malvasia adları ile de söylenir.

[76] *Muf. Osm. Târihi*, c.V., s. 2578.

[77] *Gazavât,* metin, I., 6b; Enverî, *Târih,* s. 94b-95a; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...,* s. 63; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...,* s.14-15; Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muhârebesi...,* s. 10.

[78] *Gazavât,* metin, I., 6b.

[79] *Gazavât,* metin, I., 6b.

durumunda bulunduğundan ek başına düşmanın üzerine gitmiştir; öyle ki, arkasında kendisine hemen yardıma gelebilecek gemi de bulunmamasına rağmen baş ve cana bakmayıp Allah'tan ümit kesmeyerek düşmanın öncü gemisi üzerine saldırıya geçip; beş parçadan oluşan düşman filosu ile altı saat çarpışmış ve düşman filosundan üç ambarlı bir gemiyi batırmaya muvaffak olmuştur[80]. Akşama yarım saat kala iki taraf da birbirine üstünlük sağlayamadan güçsüz ve yorgun düşmüşlerdir. Akşam olunca Cezâyirli Hasan Bey gerekli onarımlarını yaptırmak ve ihtiyaçlarını gidermek için Anabolı'ya dönmüştür[81].

Hasan Bey, Anabolı'da Kapudân-ı deryâ Hüsâmeddin Paşa ile tekrar görüştüğünde kendisine: "Bu kâfirden Allah'ın izni ile korkmak gerekmez. Gece kalkıp, kâfire rüzgâr üstüne çıkılıp hep birlikte hücum edilirse düşmanın donanmasını ele geçirip Tersâneye bağlamak kolay olur..." diyerek Hüsâmeddin Paşa'ya cesaret verip savaşa razı etmek ister ise de bir türlü razı edemez[82].

2. Anabolı Savaşı (28 Mayıs 1770) :

Gece gerekli onarımlar yapılıp ihtiyaçlar giderilmiştir. Ertesi gün Rus donanması Anabolı önlerine gelerek Türk donanmasına karşı saldırı düzeni alır. Kapudâne-i hümayûn Cezâyirli Hasan Bey'in gemisi yine Türk donanmasının en önünde bulunduğundan, ki tarafın top atışları ile çatışma başlamış ve üç saat devam etmiştir. Kapudâne-i hümâyûn Cezâyirli Hasan Bey'in gemisinden atılan toplar ile iki gemisi ağır yara alan Rus filosu savaşı terk ederek denize açılmak zorunda kalmıştır[83].

Mora Seraskeri Muhsin-zâde Mehmed Paşa, Anabolı'dan Kapudâne-i hümâyun Hasan Paşa'nın düşman karşısındaki savaş durumunu ve başarısını takdirle seyretmiştir. Onun, düşman donanmasını dağıtıp, perişan ettiğini görünce:

---

[80] Dânişmend, *Kronoloji.*, c.IV., s. 49; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, c. II., s. 63.

[81] *Gazavât*, metin, I., 6b-7a; Aktepe, *Mür'i't-tevârih, II.B.*, s. 30; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, c. II., s. 62; Enverî, *Târih*, s. 95a.

[82] *Gazavât*, metin, I.,7a.

[83] *Gazavât*, metin, I., 7a-7b; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...*, s. 15-16; Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muhârebesi...*, s. 10-11.

bu yere batası kâfire Allah'ın yardımı ile üstün gelineceği açıkça bellidir. Hemen ardına düşülmesi uygun olur[84] diyerek düşmanın üzerine gidilmesini istemiştir[85].

3. Suluca[86] (Hidra) savaşı (4 Haziran 1770)

Anabolı'dan sonra, Rusların ardından Menekşe Burnu'na doğru gidilmiş, Sulucalar mevkiine gelindiğinde hava şiddetini arttırdığından burada limana sığınılarak iki gün kalınmıştır. Sonra Ruslar, donanmasını takviye etmiş olarak toplam on yedi parça gemi ile Türk donanmasının karşısına aniden çıkıverir. Düşmanı gören Türk donanması, hemen üzerine doğru gier ve İkindi vakti iki donanma karşı karşıya gelerek savaş düzeni alırlar. Kapudâne-i hümâyun kaptanı Cezâyirli Hasan Bey her zaman olduğu gibi yine önden düşman üzerine yanar ateş gibi ejderha benzeri atılıverir. Akşam gün kararıncaya kadar çok şiddetli çarpışmalar yapılmış, gece karanlığı basınca iki taraf da dinlenmeye çekilmişlerdir. Sabah olunca düşman donanmasının sekiz mil uzağa çekilmiş olduğu görülür. Cezâyirli Hasan Bey, rüzgârın da uygun olduğunu görünce Hüsâmeddin Paşa'ya: Efendim ! Allah'a şükür şimdiki gün bizimdir. Rüzgâr da çok uygundur. Toplu olarak düşmanın üzerine hücum etmenin tam zamanıdır. Diye çavuş ile haber gönderip saldırı için izin istediğinde, Hüsâmeddin Paşa: Bir şekilde iznim yoktur. Eğer emri dinlemez de savaş ederse ben karışmam, kendisi bilir, diye cevap göndermiştir[87].

4. Çeşme (Toprak ada) Savaşı (5 Temmuz 1770 / 12 Rebî'ü'l-evvel 1184)

Cezâyirli Hasan Bey, Hüsâmeddin Paşa'nın emrine uyarak Düşman donanmasının peşinden gitmemiştir. Donanma, yirmi gün kadar Termiye, Miknos,

---

84 *Gazavât*, metin, I., 7b.

85 Bu savaş hakkında geniş bilgi için bkz. Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 15-17; Ali Rıza Seyfi. *Çeşme Deniz Muhârebesi...*, s. 9-10.

86 Suluca = Sütlüce: Mora Yarımadası'nın doğusunda Anabolı Körfezi'nde bir ada; Nauplia ve Spaetza diye de söylenir.

87 *Gazavât*, metin, I., 8b; çarpışmanın seyri hakkında fazla bilgi için bkz. Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 17-18; Ali Rıza Seyfi Seyfi,*Çeşme Deniz Muhârebesi...*, s. 14 vd.

Sisam, Sığacık, Çay Ağzı, Sakız adalarını ve sahillerini dolaşılmış, gerekli ihtiyaçlar giderilmiş ve onarımlar yapılmıştır. Sonra Anadolu sahilinde Çeşme Kasabası Limanı önünde demir atılır. Birkaç gün geçince düşmanı takip için buradan hareket edilmiş, Koyun adaları tarafına giderken rüzgârın şiddetinden Riyâle-i hümâyûn kalyonunun mayestre sireni kırıldığından, kalyonun onarımı için donanmanın tamamı Toprak ada önünde demirlemiştir. Ertesi sabah, daha demir üzerinde iken aniden Rus donanması ile karşılaşılır. Ruslar hiç beklemeden top atışları ile saldırıya geçerler. Tabii ki, Kapudâne-i Hümâyûn Cezâyirli Hasan Bey'in gemisi yine en önde olduğundan saldırının ilk hedefi olur. İki taraf arasında şiddetli bir çarpışma başlamış ve en büyük toplar peş peşe ateşlenmiştir. Top seslerinin iki yüz mil uzaklıktaki Limni adasından dahi duyulduğu kaydedilir[88]. Rus filoları, Türk donanmasının üzerine geldiği sırada Türk donanmasının tamamı Çeşme Limanı önlerine çekilmiş olduğundan Kapudâne-i hümâyun Cezâyirli Hasan Bey'in gemisi Rus donanmasının önünde yalnız kalmıştı. Hasan Bey bütün gayretiyle ve şiddetiyle savaşa devam ederek Rusların kumandan gemisini devamlı şekilde top ateşine tuttuğunda Rus kumandan gemisinin dümeni kırılmıştır. Geminin askerleri filikaları indirip gemiyi çekmek istediler ise de, Hasan Bey'in gemisinden atılan toplarla filikalar batırılır; fakat, bu sefer rüzgârın etkisiyle Rus gemisi Hasan Bey'in gemisi üzerine doğru gelir ve iki gemi birbirine rampa ederler. Hasan Bey derhal kılıcını çekip, kurşun atarak askerleriyle birlikte düşman gemisine geçer ve göğüs göğüse çarpışmalar başlar. Ruslar şaşkına dönmüşlerdir. Rus gemisinde dağılma ve panik görülmeye başlamış ve gemi tam ele geçirilmek üzere iken Hasan Bey'in gemisinden atılan bir top ateşi ile Rus gemisinin cephâneliği ateş aldığından şiddetli bir şekilde patlama olur. Gemi tamamen yanmak üzere iken Hasan Bey'in gemisi de kıç tarafından ateş almış ve bütün uğraşmalara rağmen yangın söndürülememiştir[89]. O kargaşalık içerisinde düşman askerleri tarafından atılan bir kurşun ile Hasan Bey yaralanır ve askerler de kendilerini kurtarmak için denize atlamaya başlarlar. Hasan Bey, yaralar içerisinde denize atlayarak kendini güçlükle karaya

---

[88] *Gazavât*, metin, I., 9b.

[89] *Gazavât*, metin, I., 10b; Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, s. 30; Enverî, *Târih*, s. 95b; Cevdet, *Târih*, s. 159.

çıkarabilmiştir. Hasan Bey'in yaralı olarak karaya çıkışı hakkında çeşitli hikâyeler anlatılır ise de kendisinin söylediği: sanki bir kimse altımdan dayanarak beni deniz yüzüne çıkardı[90] sözleri çok ilgi çekicidir. Gazavatnâme müellifi de: yüzmeyi bilmek değil, belki ömürleri boyunca dizlerine dek denize girdikleri yok iken Allah'ın yardımı ile Çeşme'nin üst tarafina selâmete çıplak ve yaralı olarak ulaştıklarında, Allah'a şükür secdesi ettikten sonra[91]... sözleri ile olayda Hasan Bey'in manevî güçler sayesinde kurtuluşa erdiğini anlatmak ister. Fevzi Kurtoğlu, Cezayirli Hasan Bey'in bu çarpışmada aldığı beş yaranın etkisiyle güçsüz kaldığını ve kendisine yardımcı olan arkadaşı Cezayirli Ahmet ile birlikte denize atlayarak yüzen bir ağaç parçasını yakaladıklarını söyler[92].

Ali Rıza Seyfi'nin Türkçe'ye çevirdiği eserde[93] olayı bizzat görmüş olan İngiliz yazar olayı şöyle anlatmaktadır:

"...tam bu sırada yakınımıza filikası ile Yüzbaşı Mackenzie geldi ve bana denizden bir Türk çıkardıklarını ve bu adamın kendisinin Türk Amiral gemisi kaptanı olduğunu söylediğini ve Rusların onu şimdi denize atıp boğmak üzere bulunduklarını haber verdi.

Bunu duyunca onu bana teslim etmesi için yüzbaşıya son derece yalvardım. Yüzbaşı bütün Türklerin öldürülmesi, hiçbirinin canlı bırakılmaması için Kont Orlof'tan emir aldıklarını söyledi.

Yüzbaşı Mackenzie kendisinin işi yanlış anlamış olacağını, çünkü; yiğit bir asker ve liberal duygulu komutan olmakla tanınmış Kont Orlof gibi mümtaz bir şahsiyetin böyle insanlığa aykırı bir emir vermesine imkân bulunmayacağını, nitekim Amiral Elphingston'un bize mümkün olan herkesi kurtarmamız için emir verdiğini söyledim.

Biz yüzbaşı ile böyle münakaşa ederken yüzümüzü çevirerek daima bu talihsiz Türk centilmenine bakmakta idim. O, bu münâkaşanın kendi üzerine

---

90 *Gazavât*, metin, I., 10b.

91 Gazavât, metin, I., 10b.

92 Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...*, s. 23-24.

93 Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muhârebesi...*, s. 24-26.

olduğunu anlıyordu. O, sağ kolu ile sol bacağından kurşun ile yaralanmıştı ve düşmanlarının elinde esirdi, ancak böyle bir vaziyette bile öyle asîlâne, yiğitçe bir tavır ve çehre gösteriyor, bütün etrafındakilerden o kadar yüksek görünüyordu ki; onun mümtaz bir şahsiyet olduğuna kanaat ettim.

Münakaşamıza büyük derecede alâkalı görünüyor; en manalı bir tarzda bana bakarak kendi hayatını kurtarmak için çalıştığımdan haberi bulunduğunu bana anlatıyordu.

Lâkin eyvah!.. Benim bütün bu karşı koymalarım, yalvarmalarım boşa gitti; çünkü; sözlerimle Yüzbaşı Mackenzie'nin insanlık damarlarının harekete gelmiş olduğuna ve hemen esiri bana teslim etmek üzere bulunduğuna inandığım sırada Rumlarla dolu bir sandal yanımıza geldi, bu Rumlardan biri onun Türk olduğunu saçının kesilme biçiminden anlayınca birdenbire yüzbaşının filikasına sıçrayarak yaralı adamı denize fırlattı. Başka bir Rum da hemen aynı anda tüfeğini ona çevirip ateş etti. Kurşun Türk'ün omuzlarını derin surette yırtarak *geçti. Bu* vahşilik manzarası önünde yüreğimin parçalandığını duydum. Sandalımı hemen onların sandalından ayırdım, aynı zamanda yaralı adama Fransızca olarak bana gelmesini ve canını kurtaracağımı haykırıyordum. Bu sözlerim ona yeniden kuvvet verdi, suda bana doğru döndü, sağ elini sudan çıkardı ve öper gibi ağzına götürerek hakkında gösterdiğim iyi niyete teşekkürünü bildirdikten sonra bütün kuvvetiyle bize doğru yüzmeye başladı, benim filika kürekçileri de ona doğru küreklere asıldılar, ben kendisini filikaya çekmek için başa koşmuştum, lâkin onun elini tutmuştum ki; bir korkak ve insanlığa yabancı yüzbaşı adamlarına yaralı Türkün üzerine ateş için emir verdi; ben bu yüzbaşıyı harbin en kızışmış zamanında palavrada ırgadın arkasına saklanmış bulup yalın kılıcımla korkutarak vazifesi başına sürmüştüm!

Atılan kurşun büyük bir talih eseri vücuduna rastlamadı, boynunun bir yerinden geçip gitti. Bunun üzerine onun bir an önce ümit ile memnun ve müteşekkir görünen yüzü birdenbire en sert ve manalı bir hareket ve tenezzülsüzlük ifadesi aldı, elini elimden şiddetle kurtardı ve dalgaların altına daldı. Vahşilerin de yapabileceğinden şeni olan bu duygusuzluk, insaniyetsizlik karşısında bütün ruhum sarsılmıştı.

Beni en ziyade acındıran şey onun, bu işte kancıklık etmiş olduğum; onu öldürtmeğe çağırdığım zannına düşeceği korkusu idi... Ancak bu üzüntüm çabucak geçti, şimdi onu denizin yüzünde görüyor. Gözlerimi ondan ayırmıyordum. O da bana bakıp tekrar elini başına kaldırarak öpmek suretiyle ve bütün tavrı ile kendisini kurtarmak istediğimi bildiğini anlattı, sonra döndü ve anladığıma göre deniz kıyısına doğru yüzmeğe başladı."

Cezayirli Hasan Bey, Çeşme sahilinde karaya çıktıktan sonra etraftan yetişen halk ve Türk kaptanları kendisine gereken yardımlarda bulunmuşlar ve yaralarının ilk tedavisini yapmışlardı. Hasan Bey sonra İzmir'e gidip tedavisini orada devam ettirmiştir[94].

5. Çeşme Limanı'nda Türk Donanmasının Yakılması (6/7Temmuz 1770 = 12/13 Rebî'u'l-evvel 1184)[95] :

Yukarıda anlatıldığı şekilde Kapudâne-i hümâyûn Cezayirli Hasan Bey'in kalyonu ile Rus kalyonunun yanmaya başlaması üzerine iki taraf da donanmalarını diğer gemilerini kurtarmak için ateş alanından uzaklaştırmışlardı. Rus donanması açık denize doğru açılır iken Türk donanması da Akdeniz'in her

---

[94] *Gazavât*, metin, I., 10b-11a.

[95] Donanmanın yakıldığı tarih, kaynaklarda farklı gösterilmektedir; şöyle ki : 6 Temmuz 1770 / 12 Ra. 1184 , bkz. Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B., s. 30-32; 7/8 Temmuz 1770 / 14 Ra. 1184, bkz. Enverî, *Târih.*, s. 95b-96a; aynı târih, bkz. Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr*, s. 62-63; 18-20 Haziran 1770 / 21-30 Safer 1184, bkz. Mustafa Nuri, *Netâyic...*, s. 48; 7 Temmuz 1770 / Safer [Raebi'u'l-evvel olması gerekir, herhalde sehven Safer yazılmış çünkü 7 Temmuz 14 Rebi'u'l-evvel'e raslıyor], bkz. Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. III, s. 954; 6-7 Temmuz 1770 / 14 Rebî'u'l-evvel 1184, bkz. Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...* s. 25; 6 Temmuz 1770 / 12 Rebî'u'l-evvel 1184, bkz. Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muhârebesi...*, s. 26; 6-7 Temmuz 1770 / 14 Rebî'u'l-evel 1184, bkz. Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 320; 7 Temmuz 1770, bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Târihi, s. 400; 6-7 Temmuz 1770 / 12-13 Rebî'u'l-evvel 1184, bkz. Dânişmend, *Kronoloji*, c.. IV, s. 48; 6-7 Temmuz 1770 / 12-13 Rebî'u'l-evvel 1184, bkz. M. C. Şahabettin Tekindağ, " *Çeşme*", *İslâm Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul 1977, s. 386-388; "mâh-ı mezbûrun on dördüncü Cumartesi gecesi...", bkz. Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr*, c. II, s. 62-63. Cumartesi 13 Ra.'ya raslar ki, 7 Temmuz gecesidir. Bu itibarla 6/7 Temmuz 1770 tarihini esas almış olduk.

yanını çok iyi bilen Rodos Mutasarrıfı Riyâle-i hümâyûn kapudânı Cafer Bey'in yönetimindeki filonun peşinden Çeşme limanına girmiş[96] ve Liman dar olduğundan gemiler birbirine yanaşmış olarak demirlemişlerdi. Kapudân-ı deryâ Hüsâmeddin Paşa, derhal karaya çıkardığı bir kısım asker ile limanın girişini güvenlik altına almak için toplar yerleştirmeye başlatmıştı.

Sahilde yaralarının tedavisi ve sarılması ile uğraşılan Cezayirli Hasan Bey, donanmanın tamamının bu şekilde limanda bulundurulmasının çok tehlikeli olduğunu, bundan son derece endişe duyduğunu Hüsâmeddin Paşa'ya söylemiş ise de sözünü dinletememiştir. Hüsâmeddin Paşa, karada aldığı tedbirlerle düşmanın limana giremeyeceğine inanıyordu.

Rus ve İngiliz amiralleri Türk donanmasının toplu olarak limana sığınmış olduğunu gördüklerinde; aralarında bir toplantı yaparak Türk donanmasını topluca yok etme planı hazırlamışlar. Akşam olup karanlık bastıktan sonra limana gönderdikleri ateş kayıkları ile Türk donanmasını kundakladılar. Birbirlerine yapışık durumda olan gemiler kısa zamanda alevler içinde kaldı ve herkes can derdine düştüğünden ateşi söndürme imkânı da bulunamadı. İki gemi dışında donanmanın tamamı yanmıştı[97].

6. Hüsâmeddin Paşa'nın Kapudân-ı deryâlıktan Alınması ve Câfer Bey'in Kapudân-ı deryâ Tâyin Edilmesi

Çeşme olayı derhal İstanbul'a bildirilmişti. Devlet yöneticileri, başta Pâdişah olmak üzere olaydan büyük üzüntü duymuşlardı. Kapudân-ı Deryâ olarak

---

[96] *Gazavât*, metin, I., 10b; Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 31; Enverî, *Târih*, s. 95b; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, C.II, s. 62-63; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. V, s. 400; Dânişmend, *Kronoloji*, c.IV, s. 48-50.

[97] Çeşme Limanı'nda Türk donanmasının yakılması hakkında geniş bilgi için bkz. *Gazavât*, metin, I., 10b-11a; Aktepe, *Mür'i't-tevârih, II.B*, s. 30-32; Enverî, *Târih*, s. 95b-96a; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr,c.II*, s. 62-63; Cevdet, *Târih*, c. I, s. 159; Mustafa Nuri, *Netâyic*, s. 48; Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi.*, s. 956-957; Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muhârebesi...*, s. 26-28; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...*, s. 25-28; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, s. 400-402; *Muf.Osm.Târihi*, c.V., s. 2580-2582; Dânişmend, *Kronoloji*, c. IV, s. 49; Tekindağ, "Çeşme", İA., s. 386-388.

Hüsâmeddin Paşa olayın baş sorumlusu görüldü ve derhal görevden alınarak Gelibolu'ya gönderildi (Temmuz 1770)[98]. Hüsâmeddin Paşa kısa süre sonra üzüntüsünden burada vefat etmiştir[99] .

Hüsâmeddin Paşa'nın yerine, asıl böyle acı bir olaya yaptığı taktik hatasının sebep olmasına rağmen o an için anlaşılamamış olduğundan Patrona-i hümâyûn kaptanı Cafer Bey mîr-i mîrânlık rütbesi ve iki tuğ ile Kapudân-ı deryâlığa tayin edildi (Temmuz 1770)[100].

7. Cezâyirli Hasan Bey'in Ödüllendirilmesi

Kapudâne-i hümâyun Cezâyirli Hasan Bey, İzmir'de tedavisi ile meşgul iken onun yapılan çarpışmalarda gösterdiği üstün cesaret ve başarılarını öğrenen padişah Sultan Üçüncü Mustafa, derhal ağırlanması ve ihtiyaçlarının giderilmesi için ferman buyurmuştur. Hasan Bey'e pâdişah tarafından bin altın harçlık ile güzel bir takım elbise gelmişti; bundan sonraki geçimini sağlaması için de Cafer Paşa'dan boşalan Rodos Sancağı arpalık[101] olarak kendisine verilmişti. Ayrıca o sırada Boğazhisarları Seraskeri (kumandanı) olan eski Sadr-ı a'zam vezir Ali Paşa'ya da Hasan Bey'in İzmir'deki tedavisinden sonra Boğazhisarları'na geldiğinde iki tuğ ile istediği kalyona Kapudâne sancağını dikmesi hakkında ferman yazılmıştı[102].

---

[98] Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 218.

[99] *Gazavât*, metin, I., 12b; Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 36; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr*, cüz II., s. 63; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 28.

[100] *Gazavât*, metin, I., 12b; Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 36; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr*, c. II, s. 63,88; Enverî, *Târih*, s. 96a; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 320; Dânişmend, *Kronoloji*, c.V, s. 218.

[101] Arpalık: Yüksek devlet memurlarına, bazı saray mensuplarına, ilmiye (hoca) sınıfının ileri gelenlerine aylıklarının dışında verilen ek gelir kaynağı (geniş bilgi için bkz. Sertoğlu, *Osmanlı Târih Lugatı*, s. 18.

[102] *Gazavât*, metin, I., 11a; "Çeşme adasında donanma muhterik oldukda ibrâz-ı şecâ'at ederek güçle canın halâs ve mîr-i mîrânlık ile Kapudâne-i hümâyun ..." bkz. Câvid, *Hadîka*, s. 42; "Kapudân-ı deryâlıktan azl olunan Hüsâmeddin Paşa'nın yerine iki tuğ (beylerbeyilik) ile Câfer Kaptan tâyin edilip, Hasan Bey'e de beylerbeyilik ile kapudânelik verilmiştir", bkz. Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 320.

Cezâyirli Hasan Bey, İzmir'de otuz bir gün kalıp yaralarını tedavi ettirdikten sonra Alâiye firkatesiyle Türk donanmasından kurtarılan altmış yedi esiri de alarak Boğazhisarları'na gelip Serasker Moldavancı Ali Paşa ile buluştu[103].

8. Limni Adası'nın ve Kalesi'nin Rus Donanması Tarafından Kuşatılması

Kapudâne-i hümâyun Cezâyirli Hasan Bey İzmir'de tedavisi görüldükten sonra Boğazhisarları'nda Serasker Moldavancı Ali Paşa'nın yanına geldiği sırada Rus donanması Akdeniz'de serbest bir şekilde dolaşmaktaydı. Bu arada stratejik bakımdan önemli gördüğü Limni adasını hem denizden hem de karaya asker çıkartarak kalesini de karadan kuşatma altına almıştı.

Limni adası stratejik bakımdan çok önemli bir konumda idi. Adaya sahip olmak ve burayı bir üs durumuna getirmek Çanakkale Boğazından giriş çıkışı tamamen ele geçirmek demekti; nitekim, kuşatma süresince İstanbul başta olmak üzere Rumeli bölgesi her bakımdan sıkıntılı günler yaşamıştı.

Limni adasının üç ay kadar süren kuşatma süresince adada yaşayan Türkler küçük bir kale içine sığınmak zorunda kalmışlardı. Zira, adanın Hristiyan halkı (re'âyâsı) da Mora'da olduğu gibi düşman ile işbirliği yapmıştı. Güçlü düşmanın amansızca saldırılarına karşı son derece zayıf imkânlar ile karşı koymaya ve kendilerini savurmaya çalışan Türkler, olağanüstü gayret ve sabır göstermişler ve sonunda mucize denilecek şekilde düşmanın eline düşmekten kurtulmuşlardır. Bu kurtuluşu sağlayan baş kahraman, şimdiye kadar gösterdiği üstün cesaret ve yiğitliklerle akranları arasında kısa zamanda ön sıralara çıkan ve gelecekte de Türk denizcilik tarihinde önemli bir devreye adını altın harflerle yazdırtacak olan Cezayirli Hasan Bey idi. Limni adasını herkese parmak ısırtacak kadar ve akıllara durgunluk veren olağanüstü bir cesaret ve kararlılıkla düşman eline düşmekten kurtarmak suretiyle devlet hizmetinde lâyık olduğu mevki ve rütbelere de hakkıyla erişmiştir.

---

[103] *Gazavât*, metin, I., 12a.

Üzerinde çalıştığımız *"Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa"* adlı eserin yazılmasına da bu Limni olayı vesile olmuştur. Eserin müellifi Çâkerî İsmâil Efendi, Limni adasında yaşayan bir kişi olduğundan o şiddetli kuşatmayı ve mücadeleyi de bizzat yaşamıştır. Olayı baştan sona bir sergüzeşt olarak kaleme almış olup, sergüzeştine olayların başlangıcını ve sonuçlarını da özet olarak eklemeyi ihmal etmemiştir.

Rusların Limni kuşatmasını ve Cezayirli Hasan Bey tarafından adanın kurtarılışını en ince hatlarına kadar anlatan adı geçen eserden özet olarak parçalar aktarmak suretiyle Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın hayatında yer alan ve kaynaklarda hemen hemen hiç anlatılmamış olan önemli bir bölümü de açığa çıkarmış bulunuyoruz

Kapudâne-i hümâyûn Hasan Bey, İzmir'den Boğazhisarları'na geldiğinde Limni adasının Rus donanması tarafından kuşatılmış olduğunu ve ada Türklerinin de çok zor durumda kaldıklarını öğrendiğinde, Adanın bir an önce kurtarılması için Boğazhisarları Seraskeri Ali Paşa'dan kendisine bin nefer asker verilerek adaya gönderilmesini teklif etmiştir. Ali Paşa Hasan Bey'in teklifini kabul etmiş ve bin nefer asker hazırlanması için ilgililere emir vermiş; ayrıca, Bozcaada kayıkçılarından da yeteri kadar kiralık kayık anlaşması yapılmıştı. Fakat Rus casusları Hasan Bey'in hazırlığını öğrenmişler ve kumandanlarına bildirdiklerinden hemen gerekli önlemleri almışlardı. Bu arada Bozcaada kayıkçılarını da kayık vermemeleri için korkuttuklarından, Hasan Bey, kayıklar gelmeyince yanındaki askerlerle yoldan geri dönmüştür[104].

Bu sırada Kapudân-ı deryâ Hüsâmeddin Paşa vefat etmiş ve yerine Câfer Bey Kapudân-ı deryâ olmuştu. Serasker Ali Paşa da Cafer Bey'in Boğazhisarları'na gelmesine kadar Limni adasına asker göndermenin uygun olamayacağını söyleyerek Hasan Bey'in planını ertelemiştir[105]; zira, o sırada öncelikle Boğaz-

---

[104] *Gazavât,* metin, I., 12a-b.

[105] Mür'i't-tevârih'de Câfer Paşa için: "Limni'ye küffâr geldiğini haber aldıkda "ne çâre" deyicek, Hasan Paşa bu gayrete mübâşeret ettikde " hoyrat bahadırlıktır ve nefsini mühlikeye ilkâdır deyu Hasan Paşa'yı men'e sa'y etti" diyerek Câfer Paşa'nın Hasan Bey'in Limni'ye gitmesine engel olduğunu; lâkin sonunda yine de Hasan Bey'in isteğinin kabul olduğu yazılıdır, bkz.

hisarları'nın güçlendirilmesi ve düşmanın umulan bir saldırısına karşı hazırlıklı olunması için çalışılmaktaydı[106]. Akdeniz ve özellikle Limni adasında yaşayan Hıristiyan halk, Türk donanmasının yanmasından sonra Akdeniz'de istediğini yapma gücüne sahip olduğunu düşünen Rusları, Boğazhisarları'na elli beş altmış mil uzaklıkta bir sürgün yeri olan Limni kalesini almaları ve böylece Akdeniz'den İstanbul'a erzak ve diğer ihtiyaçların gelişini engellemek suretiyle İstanbul halkını zor durumda bırakmaları için kendilerine yardım sözü vererek kışkırtmışlardı. Ruslar bu destek sözünü aldıktan sonra Limni adasının Mondros limanına gelip demir atarak adayı tamamen çember içine almışlar ve özellikle de Boğaz tarafını çok sayıda gemi ile kapatmışlardı. Adeta adayı ve kaleyi denizden ve karadan Çin seddi gibi kuşatarak bir taraftan kuş uçurtmayacak şekilde sarmışlardı[107].

Limni adasına çıkartma yapan Ruslar, adanın Hıristiyan halkının da yardımı ile evlerini, tarlalarını, bahçelerini ve hayvanlarını bırakarak kaleye sığınan Türklerin seksen bin koyununu ve bin çift öküzünü kesip, salamura yaparak gemilere yükleyip ülkelerine göndermişlerdi. Tarla ve çiftliklerinde yetişen bütün tahıl ve diğer ürünleri de toplayarak Mondros köyünde ambarlara doldurmuşlar, kalenin varoşundaki Türklere ait ne kadar ev ve diğer binalar var ise hepsini yağma ve talan ederek yakıp yıkmışlar, bu şekilde kalede son derece sıkıntıda bırakılan Türklere elçiler göndererek kalenin derhal teslim edilmesini istemişlerdir[108].

Aktepe, Mür'i'it-tevârih, II.B, s. 35-36. O sırada Çanakkale Boğazı'nın Rusların olağan bir saldırısına karşı kuvvetlendirilmesi için İstanbul'dan gönderilen Fransız generali ve diplomatı Baron de Tott, Çanakkalale'de Hasan Bey ile yaptığı görüşmede onun küçük bir kuvvet ile Limni'ye gitme isteğini cinnet olarak yorumlamış ve İstanbul'a döndüğünde yetkililere böyle bir harekete izin verilmemesi uyarısında bulunmuştur, bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, kısım 1, s. 402; Francois Baron de Tott 'un kısa biyografisi ve Çanakkale'de yaptığı hizmetler için bkz. *Muf.Os.Târihi*, c.V, s. 2586; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde...*, s. 32-33.

[106] *Gazavât*, metin, I.,13a; Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 35-36.

[107] *Gazavât*, metin, I., 15a.

[108] *Gazavât*, metin, I., 14b-15a.

Kalede hiçbir taraftan yardım alma imkânı bulunmayan Türkler, üç aya yakın, düşmanın güçlü top, tüfek ve diğer etkili silahlarına karşı mürvel ağacından yapılmış patlangaç gibi tüfekler ve kömür tozundan yapılmış barut ile elde ettikleri top gülleleriyle kendilerini savunmuşlardı. Erzakları tükenmiş, hastalarına ilaç olarak koklatacak bir dilim soğan zarı bile muhtac kalmışlardı. Suları azaldığından sarnıçlardan nöbetleşerek güçlükle alabildikleri suları sadece çocuklara içiriyorlardı.Yağmur yağmadığından yiyecek yaptıkları sümüklü böcekler de artık yetişmez olmuştu. Kadınlar, düşman eline düşme korkusu ve helecanından âdetten kesilmişler, kimisi de düşman eline düşmekten ise ölmek daha iyidir diyerek saçlarını başlarını yolup kendilerini ölüme terk etmişti. Bazı kimseler de düşmanın top güllelerinin sıkça düştüğü yerlere kasıtlı olarak oturup, çekilen sıkıntıdan kurtulmak için ölümü tercih etmekte idiler. Bunlara benzer daha akla hayale gelmeyecek ve yazmakla anlatılamayacak nice zorluk ve sıkıntılar içinde oldukları halde kendilerine sahip olan, sabırla dayanıklılık gösteren, cesaret ve ümitlerini hiçbir şekilde kırmayan kişiler de, halkın, düşman eline düşmemesi için kaleyi teslim etmemekte direniyorlardı[109]. Düşmanın ara ara gönderdiği elçileri düşünme ve görüşme bahaneleriyle oyalayıp zaman kazanıyorlar; bu arada da yardım istemek için her türlü çareye başvuruyorlardı. Boğazhisarları'na gönderdikleri bir kişiden hiç haber alınamadı. Yardım isteyen bir yazıyı şişe içine koyup denize bırakarak bundan ümit beklemekte idiler. Bir taraftan da devamlı şekilde dualar ediliyordu. Adadaki yatır Mısrî Mehmed Efendi'nin hürmetine Allahtan yardım diliyorlar ve kendilerini kurtaracak bir mucize gözlüyorlardı.

Kalenin kuşatılmasından sonra seksen bir gün geçmişti. Kuşatmanın başladığı zaman kalede yapılan sayımda yaklaşık üç yüz elli kişi bulunmaktaydı. Bunlardan elli kişi şehid verilmiş ve kırk beş kişi de yaralı durumda idi. Düşman askerlerinin sayısının da dört bin kadar olduğu söylenmekteydi.

Ruslar, saldırılarını her gün biraz daha arttırarak yeni yeni yüksek merdivenler yaparak kaleyi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Kalenin vire ile teslim edilmeyeceğine kanaat getiren Ruslar, büyük güçlerle ani bin saldırıya geçmişlerdi; fakat Türkler, kadınlar da dahil bütün herkes canla başla savunma

---

[109] *Gazavât*, metin, I.,15a-16a.

yapıp düşmanı kale önünde yüz elli ölü verdirerek geri püskürtmüşlerdi. Kale halkı biraz olsun moral ve teselli bularak adeta bayram sevinci yaşamıştı. Ancak, devamlı yardım alan Ruslar baskılarını daha da arttırmışlardı. Buna karşı da Türklerin artık dayanma güçleri gittikçe azalmış, yardım gelme ümitleri de kalmamıştı. Sonunda, daha fazla perişan olmamak için kaleyi vire ile teslim etmeye karar vermişlerdi.

Ruslar tarafından gönderilen elçiler ile vire şartları konuşularak şu konularda anlaşmaya varılmıştı[110]:

-Türkler el bıçaklarına varıncaya kadar silah cinsi aletlerini teslim edecekler.

-Alabildikleri kadar gerekli eşyalarını alacaklar.

-Kişi başına dörder altın gemi taşıma ücreti verecekler.

-Gemilerle taşınacak halk, Bozca Ada'nın alt tarafında Anadolu sahiline bırakılacak.

-Türklerden sekiz kişi rehin verilecek.

Anlaşma yapıldıktan sonra kalenin burcuna Ruslar tarafından vire bayrağı çekilmesi istenmiş ise de Türkler buna razı olmayarak beyaz bir çarşaf asmışlardı. Vire ile kalenin teslim edileceğini öğrenen kale halkı perişan olmuş, özellikle kadınlar düşman eline düşüp namuslarının ayaklar altına alınacağından endişelenerek saçlarını başlarını yolmaya başlamışlardı[111].

9. Kapudâne-i hümâyûn Cezâyirli Hasan Bey'in Limni 'yi Kurtarması (6/7 Ekim 1770 / 16 Cemâziye'l-âhir 1184)

Limni adası ve kalesi yukarıda anlatıldığı şekilde son derece zorlu günler yaşamakta iken beri tarafta Boğazhisarları Seraskeri Ali Paşa da adanın kurtarılması için çareler aramakta idi. Adanın kurtarılması ve Ruslardan intikam

---

110 *Gazavât*, metin, I., 39a-b.

111 *Gazavât*, metin, I., 39a-42b.

alınmasını en çok isteyen de o sırada Kapudâne-i hümâyûn bulunan Cezâyirli Hasan Bey idi. Her gün Ali Paşa'nın yanına giderek : Efendim! İşbu Limni adası elden gidecek olur ise bütün Akdeniz'e bu din düşmanı kolayca sahip olur. İzin buyurun bu maddenin bir ilacı görülse, din ve devlete bundan daha iyi hizmet olmaz diyerek onu devamlı gayrete getirmeye çalışıyordu[112].

Ali Paşa da durumu İstanbul'a Padişaha rapor edip bildirmişti. Padişah tarafından gelen fermanda, Serasker Ali Paşa'ya : Limni adası kalesinde kuşatma altında bulunan Türkleri düşmanın kuşatma ve zulmünden kurtarmak için derhal iki bin nefer asker hazırlaması ve o sırada Kapudân-ı deryâ olan Câfer Paşa'nın da bin nefer kalyoncu askeri vermesi ile üç bin askere bir başbuğ tayin ederek adaya göndermesi emir buyurulmuş idi[113].

Serasker Ali Paşa, Padişahın buyruğunun yerine getirilmesi için kimi görevlendireceğini, acaba bu işe kim cesaret edebilir diye düşünüyor; fakat bir türlü karar veremiyordu. Diğer yetkili komutanlarla bir toplantı yaparak konu hakkında düşüncelerini sorduğunda, Kapudâne-i hümâyûn Cezâyirli Hasan Bey son derece yüksek cesaret, yiğitlik ve güçlü bir inanç ile derhal öne atılarak: Ben giderim, diyerek bu zorlu görevi üstlenmiştir[114].

Cezâyirli Hasan Bey, emrindeki askerleri ile önceden Seddü'l-bahr'e gitmiştir. Burada Serasker Ali Paşa'nın göndereceği iki bin asker ile Cafer Paşa'nın göndereceği bin yetmiş kalyoncu neferini yedi gün beklemişti. Serasker Ali Paşa, askerlerin hazırlanıp biran önce gönderilmesi için bölgenin ayânlarına emirler gönderdi ise de onlardan kimse gelmeyince Cezâyirli Hasan Bey, kalyoncu neferlerini alarak Boğazhisarları'na Serasker Ali Paşa ve Kapudân-ı derya Cafer Paşa'nın yanına gelip durumu görüşür ve Ali Paşa'nın ikinci emri üzerine âyanlardan asker göndereceklerine dair söz alınınca tekrar kalyoncu leventleriyle Seddü'l-bahr'e gider. Fakat askerlerden yine gelen olmaz ve Hasan

[112] *Gazavât*, metin, I., 42b-43a.

[113] *Gazavât*, Metin, I., 43a.

[114] *Gazavât*, Metin, I., 43a.

Bey daha fazla sabredemeyip yanında bulunan bin yetmiş[115] kalyoncu neferini kayıklara bindirerek yatsı namazından sonra Limni adasına doğru yola çıkar[116].

Son derece bozuk bir hava olmasına rağmen bütün zorlukları aşarak hiç durmadan sabahleyin, güneş iki mızrak boyu yükseldiğinde Limni kalesine dokuz saatlik mesafede bulunan Setre (ستر) limanına[117] çıkartma yapar[118]. Geldikleri kayıkların hepsini de geri gönderdi. Hasan Bey bu hareketi ile askerlerine geri dönüşün olmadığını, kesin zafer elde etmekten veya tamamen yok olmaktan başka çare bulunmadığını, bir anlamda da bu kayıklarla başka yardım geleceğini bildirmek istemişti[119].

Hiç zaman kaybetmeden kaleye doğru yürüyüşe geçildi. Hasan Bey, yolda rastladığı bir çobana bahşiş verip, Rus kumandanı Orlof'a giderek: ne duruyorsun, Kapudâne-i hümâyûn olan Cezâyirlî Hasan Paşa hazretleri on iki bin baştanbaşa silahlı yiğit ile üzerine geliyor, diye haber vermesini tembih etti. Orlof bu haberi alır almaz neye uğradığını şaşırarak derhal toparlanmaya başlar. O

---

[115] *Gazavât*, Metin, I., 44a; "bin sekiz yüz bahadır ile süvâr olup..." bkz. Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 35; "Hasan Paşa ancak sekiz yaz kişilik bir fedâi kafilesinin başına geçerek, Seddülbahr'e gelmiştir...", bkz. Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 320; fakat aynı müellif *Osmanlı Târihi*'nde ise binyüz kişilik az bir kuvvet ile gittiğini söylüyor, bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, Kısım 1, s. 402; "alel-acele hazırlanan 23 gemilik yeni bir filo ile tam o sırada birden bire yetişen Cezâyirli – Hasan Bey..." , bkz. Dânişmend, *Kronoloji*, c. IV, s. 51.

[116] Fazla bilgi için bkz. *Gazavât*, metin, I., 43b-44a; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 40.

[117] *Gazavât*, metin, I., 44b; "Limni adasının şimal kısmında olan Plako ve Soteri burunları geçilerek Yüzbaş limanına girildi (16 Cemâziyelâhir-1184, 6- I.Teşrin-1770)" , bkz. Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 40; "6 Ekim'de sabahleyin Limni'nin Yoztaş limanına girmeğe muvaffak oldu", bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, s. 402; aynı müellif, "...Limni'nin şimal limanlarından Yüzbaş mevkiine askerini çıkartmış...", bkz. Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 320. Yüzbaş limanı Kurtoğlu'nun söylediği Soteri burnu'nu geçtikten sonra girilen körfezdir; ki, Gazavât'ta verilen Setr adı da Soteri adının değişik söylenişidir. Uzunçarşılı'nın Yoztaş olarak verdiği isim de Yüzbaş'ın değişik okunmasından kaynaklanmaktadır.

[118] Fazla bilgi için bkz. *Gazavât*, metin, I., 44a-b; *Mür'i't-tevârih*, 16 Cemâziye'l-âhir 1184 / 7 Ekim 1770 târihini verir, bkz. Aktepe, *Mür'i'it-tevârih*, II.B, s. 35.

[119] Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 42.

sırada Hasan Bey de yetişmiş olup aniden düşman üzerine hücuma geçmişti. Bir taraftan da kaleye haber gönderip, kalenin kapısının açılmasını ve kaleden de yardıma gelinmesini istemişti. Şaşkına dönen ve ardına bakmadan kaçan düşmanın üzerine gidilerek çoğu denize dökülmüş, kimisi kılıçtan geçirilerek öldürülmüş, kimisi de sandallara binmek isterken kalabalıktan denize dökülüp boğulmuşlardı. Kısa zaman içinde güçlü düşmana karşı büyük zafer elde edilmişti. Kale halkı sabırla beklediği mucizeye böylece kavuşmuştu. Herkes sevinçten bayram yapıp; secdelere kapanıp dualar etmişlerdi. Kalenin sancağı tekrar yerine asılmıştı. Düşmanın kaçarken bıraktığı çok miktarda cephâne, mühimmat ve erzak ganimet olarak alınıp pay edilmişti. Rusların elindeki rehinler de Cezayirli Hasan Bey'in Rus kumandanı Orlof'a yazdığı mektuptan sonra geri getirtilmişti[120].

10. Kapudâne-i hümâyûn Cezâyirli Hasan Bey'in Ödüllendirilmesi

Limni adasının ve kalesinin kurtarıldığı haberi İstanbul'da devlet yöneticilerini ve halkı çok sevindirmişti. İstanbul'da da Limni'nin kurtuluş bayramı şenlikleri yapılmıştı. Padişah, Kapudâne-i Hümâyûn Cezâyirli Hasan Bey'e bu büyük başarısından dolayı "vezirlik (paşalık)" rütbesi ile Kapudân-ı deryâlık görevini uygun gördü ise de Hasan Bey "erbabı değilim" diyerek alçak gönüllülük göstermiş ve görevden affını istemişti. Padişah, Hasan Paşa'nın görevden af dileğini kabul etmemişti. Hasan Bey daha sonra Boğazhisarları'na döndüğünde Kapudân-ı deryalık görevini de kabul etmek zorunda kalmıştır[121].

---

120 Limni kuşatması ve kalenin savunması hakkında geniş bilgi için bkz. *Gazavât*, metin, 16b-49b; Aktepe, *Mür'i 'it-tevârih*, II.B., s. 35; Vâsıf, *Mehâsinü 'l-âsâr...*, c. II, s. 88-89; Mustafa Nuri, *Netâyic...*, s. 49; Fevzi Kurtoğlu Limni'nin kurtuluşu tarihini 7 Ekim 1770 olarak veriyor, bu konuda geniş bilgi için bkz. Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi....*, s. 31-44; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi.*, c. IV, 1. Kısım, s. 492-493; *Muf. Os. Târihi*, c. V, s. 2583-2584.

121 *Gazavât*, metin, I., 50a.

11. Rusların Mondros Limanına Asker Çıkartması ve Cezâyirli Hasan Paşa Kuvvetleri Tarafından Perişan Edilmeleri (18 Ekim 1770 / 27 Cemâziye'l-âhir 1184)

Cezâyirli Hasan Paşa Limni adasının ve kalesinin yeniden düzene konulması ile meşgul iken Ruslar, kendilerini toparlayıp yardım da aldıktan sonra Limni adasının Mondros körfezine asker çıkartıp, Mondros köyünü işgal, halkı esir, mallarını da yağma ve talan ederler. Rusların amacı burayı güçlü bir üs durumuna getirip adanın tamamını tekrar ele geçirmek ve kale kuşatmasındaki yenilgisinin intikamını almaktır[122].

Düşmanın, Mondros'ta yaptıklarını haber alan Cezayirli Hasan Paşa derhal askerlerini toplayıp üzerlerine gider. Gece yatsı namazından sonra Rusların sarhoş ve uykuda oldukları sırada ani bir baskınla saldırıya geçer. Sabaha kadar yapılan çatışmalarda Ruslar perişan edilir. Sabah olduğunda gündüz gözüyle düşmanı daha kolay seçebilen Türkler, yalın kılıç düşman üzerine giderek onları hıyar doğrar gibi doğrayıp biçerler. Kılıçtan kurtulanlar da denizde sandallara binmek isterlerken kendi kendilerini ezdiklerinden denize dökülüp boğulmuşlardır[123].

Savaş beş buçuk saat sürmüştür. Türklerin yüz elli şehidi ve yüz bir de yaralıları vardı. Ruslardan denize dökülüp boğulanların sayısı belli değildir. Bunlardan başka savaş alanında yüz elli ölü bırakmışlardı; ki, o kadar da yaralıları vardı. Yirmi askerleri esir alınmış ve birkaç topları ile cephaneleri de ele geçirilmişti[124].

Bu savaşta Hasan Paşa'nın gösterdiği gayret ve yiğitliği dillere destandır. Bizzat kendisinin yirmi beş defa düşman askerlerinin arasına girip çarpıştığını ve iki atının şehit olduğunu askerlerinden görenler yemin ederek anlatmışlardır[125].

---

[122] *Gazavât*, metin, I., 50a.

[123] *Gazavât*, metin, I., 50b-51a.

[124] *Gazavât*, metin, I., 51a-51b.

[125] *Gazavât*, metin, I., 52a.

Cezâyirli Hasan Paşa, düşmanın tamamen adadan kovulmasından sonra şehitleri defnettirmiş, yaralıların tedavilerini yaptırmış, askerini düzene sokup Mondros yöresi halkının huzur ve güvenini sağlayıp tekrar Limni kalesine dönerek buradaki işlerini tamamlamaya koyulmuştur[126].

12. Hasan Paşa ve Askerlerinin Ödüllendirilmeleri

Limni adasının ve kalesinin düşmandan kurtarılmasından ve düşmanın tamamen kovulmasından bilgi sahibi olan Padişah, bu uğurda hizmetleri geçen başta Hasan Paşa olmak üzere bütün askerlerine çelenkler[127] göndererek gönüllerini alıp takdirlerini bildirir[128]. Hasan Paşa'ya son derece güzel işlemeli samur bir kürk ile baştanbaşa mücevher işli altın çelenk göndermiştir[129].

Hasan Paşa, Limni'de tam dört ay kaldı. Kalede gerekli onarımları yaptırdıktan sonra ihtiyacı olan cephâne ve diğer savaş aletlerini de takviye edip, ada halkının huzur ve güven içerisinde normal yaşamlarına dönmelerini sağladıktan sonra da Boğazhisarları'na dönmüştür[130].

---

[126] *Gazavât*, metin, I., 52b-54b. Rusların Mondros çıkartması ve sonuçları hakkında ayrıca bkz. Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 36; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, s. 89; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 43; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, s. 403.

[127] Çelenk: nişan ve madalyanın kullanılmasından önce savaşlarda başarı gösteren komutan veya askerlere verilen hatıra ödülü. Gümüş, altın ve mücevherli olarak yapılırdı. Sorguç da denirdi. Bu konuda fazla bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, İstanbul 1946, s. 346.

[128] Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 37.

[129] *Gazavât*, metin, I., 53b; Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 37.

[130] *Gazavât*, metin, I., 55a.

H. Cezâyirli Hasan Paşa'nın Birinci Kapudân-ı deryâlık Dönemi

1. Kapudâne-i hümâyûn Cezâyirli Hasan Paşa'nın "Kapudân-ı deryâ" Tâyin Edilmesi ve "Gāzîlik" Unvanı Verilmesi

Hasan Paşa'ya Kapudân-ı deryâlık verilmesinin kesin târihi belli değildir. Bu konuda İ.Hakkı Uzunçarşılı, makalesinde[131] "...Hüsâmeddin Paşa'nın muvaffak olamaması üzerine, kaptan paşalık Cafer Bey'e verilmiş, fakat bu zat Çeşme vak'asının birinci müsebbibi olduğundan dolayı, yerine vezâretle Hasan Paşa tayin edilmiştir." Dedikten sonra 2 numaralı dip notunda "Hasan Paşa'nın kapudan-ı deryalığı zilhicce 1183 tedir. Ferman sureti fotoğraflar arasındadır." der. Merhum Uzunçarşılı'nın bu makalesi 1942'de yayınlanmıştır. 1948'de *İslâm Ansiklopedisi*'nde yazdığı "Hasan Paşa" maddesi'nde[132] ise Gāzi Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâlığa tâyini hakkında Limni adasını Ruslardan kurtarmasından sonra olarak şöyle der: " ... Bu hizmetine karşılık olarak, kendisine gāzî unvanı ve altın çelenk verildikten başka, azlolunan Cafer Paşa'nın yerine, vezirlikle *kapudân-ı derya*'lığa tâyin edilmiş ve boğaz seraskerliği de uhdesine verilmiş idi (receb 1184 = teşrin II. 1770). Görüldüğü üzere Uzunçarşılı, Gāzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâ tayini olarak iki farklı târih vermiştir. Bu hususta Dânişmend şöyle bir açıklamada bulunmaktadır[133]:

"Türkiyat Mecmuası"nın VII - VIII inci cildinde Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın "Cezâyirli Gazi-Hasan Paşa'ya dâir" başlıklı etüdünün muhtelif yerlerinde Hasan Paşa'nın Kapdan-ı-deryâlığa tâyini "Zülhicce 1183 = Nisan 1770" tarihine müsâdif gösterilmekte ve vesika olarak da makalenin sonuna fotokopisi konulan bir "ferman müsveddesi"ne istinâd edilmektedir fakat bu ferman müsveddesindeki tarih Gazi-Hasan Paşa'nın Deryâ-Kapdanlığı meşhur Çeşme bozgunundan sonradır ve bu müdhiş deniz fâciasının 1183 de değil, 1184

---

131 Uzunçarşılı, " Cezâyirli Hasan Paşa'ya Dâir ...", s. 20.

132 Uzunçarşılı, "Hasan Paşa" , s. 320.

133 Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 219.

= 1770 senesi 12/13 Rebi'ül-evvel = 6/7 Temmuz Cuma/Cumartesi gecesi vukua gelmiş olduğu da Şark ve Garp menbâlarının ittifakiyle sâbittir. O fâciadan sonra üç ay kadar yukariki fıkrada gördüğümüz Ca'fer Paşa Kapdanlık etmiş ve ancak ondan sonra Gazi-Hasan Paşa tâyin edilmiştir: Eğer Ordinaryüs Profesörün fotokopisini neşrettiği ferman müsveddesindeki "Evâil-i Zülhicce 1183" tarihinin doğru olması lâzımgelirse, Gazi-Hasan Paşa'nın Çeşme muharebesinden üç ay evvel Nisan ibtidâlarında Kapdan-ı deryâ olmuş ve hattâ Çeşme felâketinin yukarıda 151 numarada gördüğümüz Hüsâmeddin Paşa devrinde değil, çok kıymetli bir denizci olan Gazi Hasan Paşa devrinde vukua gelmiş olması lâzımgelir! Bunun böyle olmadığı bütün menbâların ittifâkıyla sâbit olduğuna göre, Ord. Profösörün neşrettiği ferman müsveddesindeki tarihin yegâne mâkul izâhı, Gazi-Hasan Paşa'nın Hüsâmedin Paşa'dan evvel Kapdanlığı takarrür ettiği halde her nedense bu kararın tatbik edilmediğinden ve pâdişahın müsveddede yazıldıkdan sonra fikir değiştirmiş olmasından ibaret olabilir. Müsveddenin târihi "Evâil-i Zülhicce"dir: Halbuki Vak'anüvis Vâsıf, Eğribozlu-İbrahim Paşa'nın azliyle Hüsâmeddin Paşa'nın tâyinini "Evâhir-i Zülhicce"de gösterir: Hammer'in Fransızca nüshasında da "30 Zülhicce 1183" tarihi vardır ..."

Uzunçarşılı'nın zilhicce 1183 tarihli olarak neşrettiği ferman sureti "evâ'il-i Zilhicce 1183" tarihlidir[134]." Bu def'a müceddeden rütbe-i vâlâ-yı vezâret ile Deryâ kapudânlığı kendüye tevcih ve ihsân-ı hümâyûnum olan vezîrim Hasan Paşa'ya hüküm ki " diye başlar. Övgü ifadelerinden sora : "... sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı mevhebet-makrûnum mûcebince rütbe-i isnâ-yı vezâret ile kadr ü şânın terfi' ü a'lâ ve Deryâ kapudânlığı i'tâ olunub..." diyerekten Kapudân-ı deryâlık görevlerini açıklar. Bu vesikaya göre Hasan Paşa'ya 1183 senesi Zilhicce ayının ortalarında Kapudân-ı deryâlık görevi verildiği anlaşılmaktadır. Uzunçarşılı, *İslâm Ansiklopedisi*'nde yayınlanan "Hasan Paşa" maddesinde ise bu vesikadan söz etmeden Gâzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâlık ve Boğaz seraskerliği görevleri ile Gâzîlik unvanının "receb 1184 = teşrin II. 1770" tarihinde birlikte verildiğini söylemektedir.

---

[134] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Bahriye*, nr. 353.

Enverî Târihi'nde[135], Kapudân-ı deryâ İbrahim Paşa'nın azli ve yerine Hüsâmeddin Paşa'nın Kapudân-ı deryâ tayin edilmesi târihi Zilhicce 1183 olarak verilmiştir. Hüsâmeddin Paşa'nın azil târihi ve Ca'fer Paşa'nın Kapudân-ı deryâ tayin olunması târihi net olarak verilmemiş ise de 1184 Yılı'nda vuku bulan Çeşme'de donanmanın yanma olayı olan "mâh-ı mezbûrun ondördüncü Cumartesi gecesi[136]" târihinden hemen sonra olarak şöyle anlatılmaktadır[137]:

"Bâlâda sebt ü beyân olunduğu üzre bi-hikmeti'llâhi ta'âlâ donanmâ-yı hümâyûn kalyonları Çeşme limanı'nda muhterik oldukları haberi ile Kapudân-ı deryâ deryâ Hüsâmeddin Paşa ve Kapudâne-i hümâyûn Cezâyirli Hasan Bey ve Ca'fer Bey'in berren İzmir'e vürûdları haberi Âsitâne-i sa'âdet'e vâsıl oldukda müşârün-ileyh Hüsâmeddin Paşa Kapudân paşalıktan azl ve yerine rütbe-i mîr-i mîrânî ile ümerâ-yı deryâdan mumâ-ileyh Ca'fer Bey Kapudân Paşa ve Kapudâne olmak üzre Cezâyirli Hasan Bey iki tuğ ihsânıyla kadri a'lâ buyurulup..."

Târih-i Enverî'de Gāzî Hasan Paşa'ya Kapudân-ı deryâlık veriliş târihi de açık olarak belirtilmemiş ve Limni adasının Rusların kuşatmasından kurtarılması ve peşinde Mondros çıkartmasında da Rusların püskürtülmesi olaylarının ardından verildiğini şu şekilde anlatır[138]:

"... ol havâlîde vâki' cezâ'ir-i İslâmiyyeden şerr ü fitne-i a'dâ medfu' olup bu vesîle ile hâtır-ı şehriyârî-i enâm mazhar-ı sunûf-ı beşâret ve ibtisâm olup mumâ-ileyh Hasan Paşa'ya Deryâ kapudânlığı ile rütbe-i sâmiye-i vezâret inâyet ü ihsân ve ol vechile avârif ü âtifet-i (172a) şehînşâhânelerinden mahsud-ı emsâl ü akrân buyurdılar."

Enverînin bu açıklamasına göre Gāzî Hasan Paşa'ya Kapudân-ı deryâlık görevi Receb 1184 tarihinde verilmiş olduğu anlaşılıyor.

---

135 Enverî, *Târih*, Âtıf Efendi Ktp., nr. 1828, s. 103a-b.

136 14 Rebî'u'l-evvel 1184, bkz., Enverî, *Târih*, Aâtıf Efendi, 1828, s. 119b, 120a.

137 Enverî , *Târih*, Âtıf Efendi, 1828, s. 170b.

138 Enverî, *Târih*, Âtıf Efendi, 1828, s. 171b.

Muâsır bir vak'anüvis târihi olan Enveri'nin açıklamalarından sonra yine muâsır bir eser olan *Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa*'da Hüsâmeddin Paşa'nın Kapudân-ı deryâ tayin edilmesi olayı şöyle anlatılmaktadır[139]:

"... esnâ-yı merkumede ya'ni bin yüz seksen iki (6a) târihinde Ağribozlu [merhum] İbrâhim Paşa Kapudân-ı deryâ iken Bahr-i siyâh'a gidüp ve avdet etmeğin rehâvet ve betâneti zâhir ve adem-i şu'ûrı bâhir olduğundan azli lâzım gelmekle Deryâ kapudânlığından azli ve yerine sâhib-i şecâ'at vezîr-i dilîr-i bî-nazîr işbu târihin sâhibi devletlu atuvfetlu şecâ'atlü Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa hazretleri vakt-i merkumede Kapudâne-i hümâyûn sancağı mutasarrıfı olup Kapudân-ı deryâ nasb olunması mertebe-i vücûbda ehemm ü [elzem olduğını eğerçi] irâde [vü] tasmîm olunmuş iken [lâkin] ba'zı hâ'in-i dîn ü Devlet-i aliyye-i ebediyyü'l-karâr olan hussâd bir takrîb men ü def' eyledikleri hasebiyle [yerine] ümerâ-yı deryâdan Hüsâmeddin Paşa Kapudân-ı deryâ nasb olunup..."

Gazavât'taki bu açıklama bize gösteriyor ki, Hüsâmeddin Paşa'nın Kapudân-ı deryâ olduğu târihte yani Zilhicce 1183'de Gāzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâlık tâyini için ferman çıktığı halde uygulanması engellenmiş ve yerine Hüsâmeddin Paşa Kapudân-ı deryâ tayin edilmiştir. İşte Uzunçarşılı'nın yayınladığı Zilhicce 1183 târihli vesika bu uygulanmayan vesikanın sureti olsa gerek ki, Dânişmend'in bu husustaki yorumunu da doğrulamaktadır. *Gazavât*'ta Hüsâmeddin Paşa'nın azli ve yerine Ca'fer Bey'in Kapudân-ı deryâ olması da açık bir târih verilmeden, Limni adasının Rusların kuşatmasından kurtarılması için Gāzî Hasan Paşa'nın Boğazhisarları Seraskeri ile görüşmeler yapıp, çâreler ararken o sırada meydana gelen olayların içinde şu şekilde anlatılır[140]:

"... ol esnâda Deryâ kapudânı olan Hüsâmeddin Paşa hasta hâl Geliboli'ya duhûl ve bi-emri'llâhita'âlâ fevt olup yerine mîr-mirân-ı zevi'l-ihtirâmiyle Ca'fer Bey iki tuğ ile Kapudân-ı deryâ nasb u ta'yîn olmağla Boğazhisarları'na vürûdına değin Limni kal'ası'na asâkir irsâli husûsunun te'hîri münâsibdir deyu Serasker-i müşârün-ileyh hazretleri Gāzî-i müşârün-ileyh hazretlerini avk u te'hîr etmekle kal'a-i merkumede mahsûr mü'min mü'minât

[139] *Gazavât*, metin, 5b-6a.

bundan sonra belki elli güne karîb tazyîk olunmalarına ve niçelerin şehâdetlerine ve niçelerin dahi mecrûh olmasına ve hayatta kalanların magnûm u mahzûn olmalarına bâ'is ü bâdî olmuşdur."

Gāzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâlığa tâyini hususunda *Gazavât*'ta verilen bilgilere göre: Gāzî Hasan Paşa Limni adasını Rusların kuşatmasından kurtardıktan sonra Limni kalesinin düzenlenmesi ve idarenin tekrar nizama konulması işleri ile meşgul iken yaptığı hizmetlerden dolayı Pâdişahın hakkındaki düşüncelerini dile getirerek "... Gāzî-i hazret-i müşârün-ileyhin işbu muhayyer-i ukul olan fütühâtı vâsıl-ı sem'-i hazret-i şehriyârî olduğunda kendülerine işbu hizmet-i celîleleri mukabilinde Deryâ kapudanlığı ile rütbe-i vezâret ihsân-ı hümâyûn buyurulduğunda "erbabı değilim " deyu adem-i kabûl birle birkaç def'a afv buyurulmasını bâ-arz-ı hâl temennî vü niyâz buyurup; lâkin arz-ı hâllerine adem-i müsâ'ade olunmağla cezîre-i mezbûrenin kalîl ü kesîr bi'l-cümle umûrunı rü'yet ve ta'zîm ve keyd-i düşmen-i dîn-i dînden emîn olacak rütbe asâkir ve top ve külliyyetlü cebehâne vü mühimmât-ı sâ'ire ile tetmîm ü tekmîl buyurduklarından sonra Boğazhisarları cânibine teşrîflerinde hâh-nâ-hâh kabul buyurmuşlardır[141]."

Gāzî Hasan Paşa Limni adasının ve kalesinin yeniden nizamını ve idaresini düzene koyma ve ihtiyaçlarının giderilmesi çalışmaları için Limni kalesinde dört ay kalmıştır. *Gazavât*'ta bu husus şöyle ifade edilmektedir[142]: "... Gāzî-i müşârün-ileyh hazretleri emvâl-i kesîre sarfiyle müceddeden ta'mîr ü termîmine mavaffak birle cezîre-i mezbûrenin fâtih-i sânîsi oldukları gibi câmi'-i merkumun dahi bâni-i sânîleri olmuşlardır; hülâsa-i kelâm dört mâh kâmilen cezîre-i mezbûrede ikāmetleri esnâsında küffârın dest-i tasallutundan emîn olacak mertebe muhâfaza ve muhârese husûslarına ..."

---

140 *Gazavât*, metin I, 12b.

141 *Gazavât*, metin I, 50a.

142 *Gazavât*, metin I, 53b.

Gazavât'ta Gâzî Hasan Paşa'nın Limni'nin kurtarılmasından sonra adada dört ay kalıp sonra Boğazhisarlarına döndüğü ve Kapudân-ı deryâlığı kabul ettiği de şöyle anlatılmaktadır[143]:

"... umûmen emr-i muhâfazaya dâir husûsâta zerreten-mâ-kusûr komayup mecmû'unı tamâmen ba'de't-tanzîm yümn ü ikbâl u saçâdet u iclâl ile Boğazhisarları'na teşrîflerinde hizmet-i mebrûze-i pesendîdeleri mukābilinde ihsân-ı hümâyûn buyurılan vezâreti - vechen mine'l-vücûh def' edemeyüp ferve-i vezâreti kabul buyurmalarıyla hul'-ı seniyye-i Hazret-i şehinşâhî'den irsâl-i hümâyûn buyurılan semûr-ı fâ'izü's-sürûr dahi dûş-ı müşîrânelerine ârâyiş birle Deryâ Kapudânı nasb u ta'yîn olunmuşlardır - ***Hak subhânehu ve ta'âlâ*** - hazretleri bi'l-cümle umûr-ı müşîrânelerinde tevfîk-i aliyyesine muvaffak eyleye âmîn..."

Limni adasının kurtarılması târihi 6 Ekim 1770 /16 Cemâziye'l-âhir 1184 olarak belirlendiğine göre dört ay sonrası Şevval ayı ortalarına raslamaktadır. Bu kesin bir tarih olmamakla beraber yaklaşık olarak kabul edilebilir. Bu bilgiler doğrultusunda yaptığımız araştırmalar neticesinde Gazî Hasan Paşa'nın kendisine geniş yetkiler verilerek Kapudân-ı deryâlığa tayini hakkında tesbit ettiğimiz ferman suretini aşağıda aynen veriyoruz[144]:

" Kapudân-ı deryâ vezîrim Gâzî Hasan Paşa'ya hüküm ki,

Sen ki vezîr-i merdiyyü'l eserim müşârün-ileyhsin sen vüzerâ-yı izâm ve vükelâ-yı fehhâm meyânında şecâ'at ü celâdetle mümtâz ve metânet ü salâbetle ser-i efrâz ve bâ-husûs Limni cezîresi istihlâsında ve kahr u tedmîr-i a'dâda merdâne vü dilîrâne ibrâz-ı harekât-ı gayret-i simâtla hamiyyet-i fitriyye ve diyânetini icrâda dakîka fevt etmediğin ma'lûm-ı kâffe-i enâm ve min-külli'l-vücûh sana vüsûk u i'timâd-ı şâhânem olup cüz'î ve küllî Deryâ kapudânlığı ve Tersâne-i âmirem ve ricâlinin tanzîm-i umûrı ber-vech-i istiklâl uhde-i gayretine tefvîz u ihâle olunmağla bir müddetdenberü ba'zı avârızât u şefâ'ât-ı seyyi'e takrîbiyle umûr-ı Tersâne karîn-i teşevvüş ü ihtilâl ve ricâli nâ-ehil ve ukde-i

---

143 *Gazavât*, metin I., 55a.

144 BOA., *Cevdet Bahriye*, nr. 662.

nizâmı rehîn-i inhilâl olmakdan nâşî şân-ı şevket-i nişân-ı Devlet-i aliyyeme şâyân olmayan hâlât-ı reddiyye müta'âkıbü'z-zuhûr olduğına binâ'en bi'l-cümle sancak kapudânları ve kapudânân-ı sâ'ire ve zâbıtândan vedî' u şerîfinin azl u nasbı ve tanzîm u tensîkı ve hakkında erbâb-ı agrâzın kelimâtına tevcîh-i sâmi'a-i iltifât olunmayup şefâ'at ile nâ-ehil olanların istihdâm olunmaması bi'l-istibdâd re'y-i rezîn-i isâbet-karînine havâle ve kabza-i istiklâline müsellem olup cümle matlûbât ve mültemisâtın karîn-i müsâ'afa-i mülûkânem olmüğla her umûr ve husûsun yerlü yerinde icrâsına dikkat ve zâtında meşhûd olan salâbet-i dîniyye ve hamiyyet-i fıtriyyeni kemâ-kân izhâr u istihsâl rızâ-yı sa'd-ı irtizâ-yı mülûkâneme sarf u sa'y u dikkat eylemen fermânım olmağın işbu emr-i şerîfim ısdâr ve (boş) ile irsâl olunmuşdur imdi vusûlünde Deryâ kapudânlığı umûrunda sana istiklâl-i tâm verildiği ve cümle maatlûbât u mültemisâtına fevka'l-me'mûl müsâ'ade-i şâhânem erzânî kılındığı ve hakkında erbâb-ı agrâzın kelimâtına bir dürlü tevcîh-i sâmi'a olunmayacağı ma'lûmun oldukda senden me'mûl ve meczûm-ı hüsrevânem olan şecâ'at u celâdete teşmîr-i sâ'id-i gayret ve Deryâ kapudânlığında verilen istiklâl-i tâm levâzımına mezîd ihtimâm ve umûmen sancak kapudânları ve kapudânân-ı sâ'ire ve zâbıtândan sagîr ü kebîrinin matlûbun üzere azl u nasbı ve tanzîm u tensîkı ve nâ-ehlin şefâ'at ile istihdâm olunmaması hususlarının ve bi'l-cümle uhde-i liyâkatla ihâle kılınan mevâddın te'diye vü temşiyyetine kemâl-i sa'y u ictihâd ederek tekmîl nâmus-ı saltanat-ı seniyyeme bezl-i nakdîne-i kudret ve'l-hâsıl her vechile sana istiklâl-i küllî verilmekle di'l-hâhın ve rızâ-yı meyâmin-i iktizâ-yı mülûkânem üzere Deryâ kapudânlığına müteferri' olan kâffe-i umûrı vech-i vecîh hüsn u tavr-ı mergûb-ı müstahsen üzre tanzîme ve hâlât-ı reviyyenin indifâ'ına ve cevher-i hamiyyet ve diyâneti icrâya sarf-ı küllî meknet eylemen bâbında fî evâsıt-ı Zâ sene 184"

Suretini verdiğimiz bu ferman'a göre Gâzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâlığa tayin târihi 11-20 Zilka'de sene 1184 = 26 Şubat-5 Mart 1771 olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca, Kapudân-ı deryâlığa tâyin olunmazdan önce gerek Çeşme'de gerek Limni'de düşmanla savaş sırasındaki çarpışmalarda düşmanın üzerine korkusuzca gidip, gözünü kırpmadan içlerine dalıp yaptığı göğüs göğüse

çatışmalarda aldığı yaralara rağmen canını hiçe sayarak gösterdiği olağanüstü fedâkarlık, yiğitlik, cesaret ve başarılarından dolayı padişahın yüksek takdirlerini kazanmış bulunduğundan kendisine unvanların en büyüğü olan " Gāzî "lik unvanı verilmiştir (22 Ekim 1770 = 2 Recep 1184)[145].

Bundan sonra Cezâyirli Hasan Bey artık "Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa" veya "Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa" ad ve unvanları ile anılacaktır.

Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa, Boğazhisarları'nda Boğazhisarları Seraskeri Moldavancı Ali Paşa ile birlikte hem boğazın korunması ve hem de donanmanın yeniden güçlendirilmesi için her türlü tedbiri almakta iken; Rus donanması, Limni'de olumlu bir sonuç alamayınca Akdeniz'e hakim olmak hatta Boğazdan geçip İstanbul'a gelip sahip olmak düşüncesinde kapılmış olarak Akdeniz'deki Türk adalarına saldırılarda bulunuyor; fakat, kendi lehine bir sonuç alamıyordu. Aynı zamanda da donanmalarına devamlı takviye güçler almaktaydı[146].

Tabii ki bu arada Türk donanmasının da gücü arttırılmıştı. Büyük küçük otuz gemilik bir donanma meydana getirilmişti[147]. Rusları adalardan uzaklaştırmak hatta Akdeniz'den tamamen çıkartmak için gerekli bütün hazırlıklar yapılmıştı. Ruslar 1770 senesi kışını Paros ve Patmos adalarında geçirmişler 1771 yılı İlk Bahar'ında tekrar denize açılarak Türk adalarına saldırıya geçmeye başlamışlardı[148].

---

[145] Cezâyirli Hasan Paşa'ya "Gāzî"lik unvanının verilişi değişik tarihlerde gösterilmektedir.. Kaynaklar Limni'nin düşmandan kurtarılmasından sonra açık tarih vermeden Kapudân-ı deryâlık görevi ile birlikte veya biraz sonra verildiğini kaydederler; ki, Limni'de düşmanın en son Mondros'tan atılması olayı târihi 22 Ekim 1770 (2 Receb 1184) olarak kabul edilmektedir .Bu konuda fazla bilgi için bkz. Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 219-220).

[146] Fevzi Kurtoğlu, 1768-1774 Türk-Rus Harbi..., s. 44.

[147] Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 45.

2. Rusların Midilli Adasına Asker Çıkartması Ve Gāzî Hasan Paşa'nın Adayı Kurtarması (11-16 Kasım 1771 / 3-8 Şaban 1185)

Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa, bir gece rüyâsında Midilli adasının üzerini ateş kapladığını görür. Serasker Ali Paşa'ya rüyasını anlatır ve ada tarafına gitmek istediğini söyleyerek izin ister. Serasker Ali Paşa buna razı olmaz. Gāzî Hasan Paşa, iki gün geçtikten sonra aldığı bazı haberlerden rüyâsını Midilli adasının ve halkının sıkıntıda olduğunun işareti olduğuna yorumlar. Bunun üzerine Serasker Ali Paşa'ya haber vermeden yanına Enderun ağalarından beş on kişi alıp bir yatsı vakti filikalar ile Kum Kalesi'ne geçer ve oradan da atlarla Molova karşısındaki Çakmak denilen mevkiye gelir. Burada, Rusların, Midilli adasına asker çıkartarak halkın üzerine saldırılarda bulundukları haberini alınca derhal Boğazhisarları'na haber salıp acele asker ister[149].

Limni Adası'nda perişan olup çok sayıda kayıp vererek kaçan Ruslar, bu yenilginin öcünü almak için gerekli yardımları aldıktan sonra Midilli Adası'nın önüne gelip demir atmışlardı (11 Kasım 1771 / 3 Şaban 1185)[150]. Saldırı hazırlıklarını tamamladıktan sonra da ada yetkililerine haber gönderip adanın kendilerine teslim edilmesini istemişler ise de ada halkı buna kesinlikle yanaşmayıp ve ret cevabı vermişlerdir. Bunun üzerine Ruslar, bütün güçleri ile adaya hem asker çıkarmışlar hem de denizden kaleyi toplarla üç gün devamlı dövmüşlerdi. Adaya çıkan Rus askerleri, halkın oturdukları yerleri, eşyalarını yağma ve talan ettiklerinden (13 Kasım 1771 / 5 Şaban 1185)[151]; bu acı ve âni felâketle karşılaşan ada halkı, Midilli Muhafızı Osman Paşa ile kaleye dar düşmüşlerdi. İşte bu sırada " Ejder-i bahrî = Deniz canavarı" yani Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa[152] yine Hızır gibi imdada yetişerek ansızın yaptığı bir baskın ile hemen düşmanın üzerine saldırıya geçmişti. Ruslar hiç beklemedikleri bir anda yine Gāzî Hasan Paşa ile karşılaşınca neye uğradıklarını

---

148 Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 44

149 *Gazavât*, metin, I., 55a-b.

150 Gazavât, metin, I., 55b; Fevzi Kurtoğlu, 1768-1774 Türk-Rus Harbi..., s. 46.

151 *Gazavât*, metin, I., 55b; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 46.

152 Gazavât, metin, I., 56a.

şaşırmışlar ve neleri varsa bırakıp kaçmaya başlamışlardı. Hatta limandaki gemilerinden birini almaya firsat bulamadıklarından gemiyi içindeki yirmi beş askerle birlikte bırakmışlardı (16 Kasım 1771 / 8 Şaban1185). Gāzi Hasan Paşa, kalyonu yaktırmış ve içindeki yirmi beş askeri de esir alarak İstanbul'a Tersâne'ye göndermişti[153].

Gāzî Hasan Paşa, Midilli adasını ve kalesini de böylece düşman eline düşmekten kurtarmıştı. Ada halkına sevinçlerinden bayram şenlikleri yaptırtmıştı. Gāzî Hasan Paşa, adanın düzenini ve normal yaşantıya dönmesini sağladıktan sonra düşmanı yenmenin verdiği gurur ile Boğazhisarlarına dönmüştü[154].

Kapudân-ı derya Gāzî Hasan Paşa, Boğazhisarları'nın güvenliğinin korunması ve donanmanın da daha iyiye doğru geliştirilmesi hususunda rahat uykularını terk ederek geceli gündüzlü çalışmaktaydı. Padişah da onun bu çalışmalarından son derece memnun oluyordu.

2. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'ya Boğazhisarları Seraskeriliği görevinin verilmesi (12-22 Mart 1773 = Evâhir-i Zilhicce 1186)

Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Boğazhisarları Seraskerliğine tayin edilmesi hakkında kaynaklarda kesin bir târihe ve malumâta raslayamadık. Fevzi Kurtoğlu bu konuda şu açıklamada bulunmaktadır[155]:

"Çanakkale Seraskeri Moldavancı Ali Paşa'ya felç geldiği cihetle Tekirdğında ikamet etmesi münâsip görülerek, Cezâyirli Gazi Hasan Paşaya, Kaptanı Deryalığa ilâveten 5 -Temmuz 1772 (1-Rebiyülâhır-1186) da Çanakkale Boğazı Seraskerliği dahi verildi."

Uzunçarşılı ise Limni olayının arkasından verilmiş olduğunu şu ifadeler ile açıklamaktadır[156]:

---

[153] *Gazavât*, metin, I., 56b; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 46.

[154] *Gazavât*, metin, I., 57a; Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 46.

[155] Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi ...*, s. 49.

[156] Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 320.

"...Bu hizmetine karşılık olarak, kendisine *gāzi* unvanı ve altın çelenk verildikten başka, azlolunan Cafer Paşa'nın yerine, vezirlikle *kapudân-ı derya* 'lığa tâyin edilmiş ve boğaz seraskerliği de uhdesine verilmiş idi (receb 1184 = teşrin II. 1770)."

Bu konuda yaptığımız araştırma sonucunda elde ettiğimiz vesika konuya tamamen açıklık getirmiştir. Gāzî Hasan Paşa'ya Boğazhisarları Seraskerliğinin tevcih olnduğuna dâir vesikayı da aşağıda aynen veriyoruz[157]:

" Boğazhisarları Seraskeri ve Kapudân-ı deryâ olan vezîrim Gāzî Hasan Paşa'ya ve dergâh-ı mu'allâm Kapucubaşılarından rikâb-ı kâmyâbımda mîr-i ahûr-ı evvelim vekîli Mehmed dâme mecduhuya hüküm ki,

Sen ki Serasker-i merdiyyü'l-eser-i müşârün-ileyhsin bundan akdem Boğazhisarları ve mu'ârız-ı sâhili ve umûmen Rumili ve Anadolı cezâ'ir ve sevâhillerinin muhâfazalarında Sadr-ı esbak Vezîr Ali Paşa ile bi'l-iştirâk rızâ-yı sa'd-ı irtizâ-yı mülâkâneme muvâfik ve hâtır-ı hâh-ı hüsrevâneme mutâbık i'mâl-i rüşd ü reviyyet ve icâle-i efkâr-ı sâkıbe-i isâbet ve mezîd basîret ü dikkat ile cilveger-i sâha-ı zuhûr olan hidemât-ı sa'îde ve harekât-ı hamîde mevki'-i tahsîn ü sitâyişe mevsûl oldığına nazaran bu def'a Sadr-ı esbak müşârün-ileyhin Seraskerlikden infisâlinde ol tarafda bir vezîrin vücûdı ve umûr-ı muhâfazada ma'iyyeti muktezî olup lâkin senin şecâ'at ve besâletin ve umûr-ı muhâfaza ve müdâfa'ada sa'y u gayretin ma'lûm ve sana herhalde vüsûk u i'timâd-ı şâhânem derkâr ve âhar vezîrin ma'iyyetinde vücûdundan sen mugnî olmandan nâşî emr-i azîm-i seraskerî ve hatar-ı cesîm-i gayret-i küsteri münferiden ve müstakillen dûş-i istîhâline ihâle ve ta'lîk olunup ancak intihâ-yı müddet-i mütâreke olan Nevrûz be-gāyet akreb ve muhâfaza vü müdâfa'aya muktazî esbâb ve hâlât ve asâkir ve mühimmâtın ihâta ve tekmîli ve münhedim olan tâbyaların tecdîdi ve noksan topların tetmîmi ve hıfz u hırâset hususlarında bir maddede kusûr kalmaması ve bi'l-cümle cezâ'ir ve sevâhil ve kılâ' ve be-tahsîs mu'ârız-ı sâhilin takviyyet ve tesdîdi ve icâbet-i umûrdan oldığına binâ'en mücerred mukaddemâ binâ olunan tabyaların münhedim olmuşları var ise anların ve topların ve muhâfazaya

[157] BOA., *Cevdet Askerî*, nr. 2672.

müretteb asâkirin noksânını bi'l-mu'âyene ve'l-müşâhede tarafına i'lâm ve münhedim tabyaların tecdîdi ve asâkir ve topların noksanlarını tetmîme ikdâm ve takviyyet-i muhâfaza içün Seddü'l-bahr kal'ası'nda ikāmet ve re'y ü emrinle amel ve harekete ihtimâm içün Mîr-i ahûr-ı evvel'im vekîli mumâ-ileyh ol cânibe tesyîr olunmağla imdi mumâ-ileyh vusûlünde fermân-ı hümâyûnum olduğı vechile takviyyet-i muhâfaza zımnında Sedü'l-bahr kal'asında ikāmet ve hilâl-i râhda müşâhede ve mu'âyene birle tarafına ihbâr eylediği münhedim olmuş tabyaları acâleten tecdîde ve muhâfazaya mu'ayyen asâkir vaz' olunan topların noksânın serî'an tekmîle ve muhâfazanın esbâb ve levâzımâtından bir maddede kusûr kalmamak vechile min-külli'l-vücûh mecmû'unı itmâm ü ikmâle müsâra'at ve Mîr-i ahûr-ı evvelim vekîli mumâ-ileyhi re'y ü emrinle istihdâma mübâderet edüp umûr-ı muhâresede ma'âza'llâhuta'âlâ mıkdâr-ı zerre taksîr u gaflet ve Seraskerliğe müteferri' ü mütereddib olan hususlarda rehâvet ile Boğaz'da ve cezâ'ir ve sevâhilde ve etrâk u enhârın bir mahalde cânib-i düşmenden ednâ bir mazarrat vâki' olmamasına terk-i ârâm u râhat u merâm levâzım-ı hazm u ihtiyâta ra'iyyet ve mu'ârız u etrâk ve sevâhil ve cezâ'ire havâle-i çeşm-i gûş-ı basîret ve rü'esâ ve asâkire nezârete kemâl i'tinâ vü dikkat ve ser-mû kusûr ve tevânîden gāyete'l-gāye hazer u mücânebet ve sen ki Mîr-i ahûr-ı evvel'im vekîli mumâ-ileyhsin derhal hareket ve muktezâ-yı me'mûriyyetin üzere esnâ-yı râhda li-ecli'l-muhâfaza inşâ olunan tabyaları gereği gibi yegân yegân mu'âyene ve münhedim olanları ve mevdû' olan topların noksânı ve muhâfazaya müretteb asâkirin noksanları var ise bir maddeyi gerüye komayup cümlesini Serasker-i müşârün-ileyhe alâ-hâzihi ifâde ve ihbâr ile sen de Seddü'l-bahr kal'asında ikāmet ve her halde müşârün-ileyhin re 'y ü emrine mutâba'at ve re'y ü tenbîhinden hâric vaz' u hareketden be-gāyet mübâ'adat eylemen bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur buyurdum ki fî evâhir-i Zilhicce sene 186 (1186) " (12-22 Mart 1773)

Yukarıda metnini verdiğimiz evâhir-i Zilhicce 1186 (12-22 Mart 1773) târihli ferman suretinden: Boğazhisarları Seraskeri eski Sadr-ı âzam Ali Paşa'nın bu görevden ayrıldıktan sonra yerine bir vezirin tayini gerektiği ve bu göreve Gāzî Hasan Paşa'nın başka bir vezirden daha lâyık olduğu uygun görülerek tayin edildiği; yeni görevinin gereği olarak yapması istenilen acele işlerin kendisine

bildirildiği, özellikle tabyaların tamir edilmesi hususunda da Mîr-i ahûr-ı evvel'in emrine verildiği anlaşılmaktadır.

Rusların Baltık De'nizi'nden Akdeniz'e indirdikleri donanma, Çeşme'de Türk donanmasının yakılması olayının dışında hiçbir şekilde başarılı olamamış ve Rusya Akdeniz harekâtından umduğunu elde edememişti. Osmanlı Devleti, deniz kuvvetlerinin en zayıf olduğu bir zamanda Rusların İngiltere ve diğer bazı Avrupa devletlerinden de takviyeli ve çok iddialı donanmasına, Çeşme'de donanmasının tamamen yok olmasına rağmen karşı koyabilmiş ve kısa süre içinde Akdeniz'i Ruslara zından etmiştir. Türk donanmasının tamamen yanmasından sonra, tekrar varlığını gösterinceye kadar düşmana karşı elde edilen zaferlerde, şüphesiz başta Kapudân-ı deryâ ve Boğazhisarları Seraskeri Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın gösterdiği cesaret ve yiğitliğin payı çok olmuştur.

I. Kapudân-ı deryâ ve Boğazhisarları Seraskeri Gāzî Hasan Paşa'nın Anadolu Valiliği ve Rusçuk Seraskerliğine Tâyini

Osmanlı Devleti, denizde sağladığı başarıları karada bir türlü elde edemiyordu. Çok sayıda asker, cephâne ve diğer mühimmât ile güçlendirilmesine rağmen kara orduları beş altı yıldır peş peşe yenilgilere uğramakta idi. Rusların devamlı şekilde yeniledikleri güçlere ve uyguladıkları hileli taktiklere karşı başarı sağlamak mümkün olamıyordu[158].

Hikâye: anlatılır ki; İskender'in Kaf'tan Kaf'a sahip olmasının ve güçlü hükümdarlığının sebebi ol imiş ki, ne zaman bir taraftan bir düşmanı ortaya çıksa düşmanının adının harflerini saydırır, sonra düşmanın üzerine göndereceği kumandanının da adının harflerini saydırır; eğer göndereceği kumandanının adının harfleri düşmanınkinden üstün gelir ise gönderirmiş. Bu geleneği üzere gönderdiği bütün kumandanları hep düşmana üstün gelmişler[159].

---

[158] *Gazavât*, metin, I., 57a-b.

[159] *Gazavât*, I., 57b-58a.

İşte, Kapudân-ı deryâ ve Boğazhisarları Seraskeri Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa da Akdeniz'de düşmanı tamamen sildiğinden; hikâyedeki hesaba göre adının, düşmanlara dâima üstün geleceğini ümitlendirmişti. Gāzî Hasan Paşa alınan bir kararla Anadolu Eyâleti (Vâliliği) tevcih edilerek[160] Şumnu'da bulunan orduda kara seraskeri olarak görevlendirilmişti. Bu görevi sırasında Kapudân-ı deryâlık ve Boğazhisarları Seraskerliği görevi üzerinde kalacak; yerine, kendi uygun gördüğü bir kişiyi vekil bırakacak ve yanına da istediği kadar asker alabilecekti[161].

Boğazhisarları Seraskeri ve Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'ya Anadolu Vâliliği de tevcih olunarak kara ordusunda görevlendirilmiş olduğuna dâir evâhir-i Ş (Şaban) sene 87 (1187) = 7-17 Kasım 1773 târihli ferman sureti aynen aşağıda verilmiştir[162]:

" Eyâlet-i Anadolu ilhâkıyla Boğazhisarları Seraskeri ve Kapudân-ı deryâ olup acâleten ordu-yı hümâyûnuma vusûle me'mûr olan vezîr-i hamiyyet semîrim Gāzî Hasan Paşa'ya ve ricâl-i Devlet-i aliyye'min mu'tenâsından sâbıkā rikâb-ı kâmyâbımın Çavuşbaşı ve vezîr-i emîr-i müşârün-ileyhi savb-ı me'mûra serî'an tesyîre mübâşir ta'yîn kılınan Mehmed Sa'id dâme mecdehûya hüküm ki,

Sen ki vezîr-i müşârün-ileyhsin mukaddemâ me'mûriyyetin ve ba'dehû isti'câl-i evâmir-i şerîfemde senin asâkir-i matlûbe ile bir kadem akdem ordu-yı zafer-cûyıma vusûlün ne derecelerde muktezî olunduğı ifâde ve tebeyyün olunduğından gayrı bu hilâlde düşmen-i dîn-i hazalân sâd tabur-ı makhûriyle Karasu üzerine zuhûr ve muhârebeye mübâderetinden nâşî müsta'iynen Rabbü'l-Gayûr alem-i nusret-i Hazret-i Resûl-i ekrem salla'llâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem ile Sadr-ı âzam kaviyyü'l-himem vekîl-i mutlak-ı sadâkat-i ilmim düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-âlem nâzım-ı menâzımü'l-ümem Muhsin-zâde vezîrim Mehmed Paşa edâma'llâhuta'âlâ iclâlehu vedâ'ûhu bi't-te'yîd-i iktidâruhu ve ikbâluhu cünûd-ı muvahhidîni istishâb ve mezîd acele vü şitâb birle azîmet

---

[160] Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 110; Enverî, *Târih*, s. 370b; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, c.II., s. 230.

[161] *Gazavât*, metin, I., 58a.

[162] BOA., *Cevdet Askerî*, nr. 39017.

etmekle sendahi zâtında mezkûr ve mermûz olan salâbet-i dîniyye ve şecâÇat-i fıtriyyeyi izhâr ve me'mûriyyetin muktezâsınca fevka'l-me'mûl asâkir ile bir nefes akdem Sadr-ı âzam-ı müşârün-ileyhin maÇiyyetine vusûl ve luhûka ve cihâd-ı ale'l-küffâra müsâra'at eylemen içün işbu emr-i şerîfim ısdâr ve alâ-cenâhi'l-isti'câl ... ile irsâl olunmuşdur imdi bi'z-zât Sadr-ı âzamım müşârün-ileyh küffâr-ı hâk-i sâr ile muhârebeye derkâr olup senin asâkir-i matlûbe ile bir sâ'at akdem ma'iyyetine vusûlün ve cihâd-ı gazâya kıyâmın ehass-ı (okunamadı) şâhânemde idüği ve vakitde müsâ'ade kalmadığı ma'lûmun oldukda bir an ve bir dakîka tevakkuf ve ârâm etmeksizin emr-i şerîfim lede'l-vusûl derhal hareket ve seyr-i serî ile giderek iki üç konağı bir ederek kemâl-i acele ve sür'at ile Sadr-ı âzam-ı müşârün-ileyhin maiyetine vusûle ve cihâd-ı ale'l-küffâra kıyâm ve müsûle ikdâm ve senden me'mûl ve meşhûd-ı hüsrevânem olan gayret ü şecâ'at ve fütüvvet ü besâleti icrâya mezîd ihtimâm ve min-ba'd mikdâr-ı zerre tevakkuf ve ârâmdan ve tefvît-i vakitden gâyete'l-gâye itfâ-i tâm ve inda'llâhi ve'n-nâs kemâ-kân tahsîl-i nîk-nâm ve hakkında olan hüsn-i zann-ı mülûkânemi bu me'mûriyyetinde dahi te'yîd ü tasdîka sa'y-ı mâ-lâ-kelâm eyleyüp ve sen ki mübâşir-i mumâ-ileyhsin düşmenin sû-i kasdı ve Sadr-ı âzam müşârün-ileyhin livâ-yı resûl-i hazret-i resûl-i kibriyâ ile azîmeti ve düşmen-i mesfûr ile muhârebeye kıyâmı münkad iken vezîr-i müşârün-ileyhi tahrîk ve tesyîrde mıkdâr-ı zerre kusûrun zuhûrı hasebiyle tefviyt-i vakt olunmak olunmak lâzım gelür ise bir vechile özür ve cevâb mesmû' olmayacağını cezmen ve yakînen bilüp ana göre hareket ve asâkir-i matlûbe ile vezîr-i müşârün-ileyhi bir nefes akdem sevk u irsâle ikdâm ve derhâl azîmeti haberini der-i devlet-medârıma tahrîr ve i'lâm ve ser-ii mû me'mûriyyetinde kusûr ve tevânîden ve müşârün-ileyhi tevkîfe cevâz ve ruhsat göstermekle hakkında âhar gûne mu'âmele olunmakdan kendüni sıyânet eylemen bâbında fî evâhir-i Ş (Şaban) sene 87 (1187) "

Gâzî Hasan Paşa, hiç zaman kaybetmeden emrinde topladığı çok sayıda seçkin askerle Şumnu'daki orduya gidip, Serdâr-ı ekrem (Ordular Başkumandanı) olan Sadr-ı a'zam Muhsin-zâde Mehmet Paşa'nın emrinde savaşa hazır

olmuştur[163] (1 Aralık 1773 =16 Ramazan 1187)[164]. Sadr-ı a'zam Mehmet Paşa, Gâzî Hasan Paşa'yı Tuna sahilinde Rusçuk'un korunmasında Serasker olarak görevlendirmiş ve kendisine güzel bir de at hediye etmiştir[165].

Gâzî Hasan Paşa'nın Rusçuk Seraskerliği, Ruslar tarafından da hemen öğrenilmişti. Onun deniz savaşlarındaki başarılarını biliyorlardı. Korku ve telaşa kapıldıklarından bölgedeki güçlerini birleştirip onun üzerine yöneldiler. Fakat her ne kadar üzerine gittilerse hepsinde de perişan olup geri çekilmek zorunda kaldılar. Diğer cephelerdeki Türk birlikleri düşmana bazı üstün geliyor bazı da yeniliyor ve geri çekiliyorlardı.

Beş altı yıldır devam eden savaştan ordu yorgun düşmüş, askerlerde bıtkınlık ve yılgınlık görülmeğe başlamıştı. Daha fazla kötü durumlara düşmemek için barış yollarını arayan Sadr-ı a'zam Mehmet Paşa, düşmanın üzerine gidip çarpışmaktan ise düşmandan uzak durup oyalanmayı tercih ediyordu. Gâzî Hasan Paşa ise Rusçuk'a geleli beş altı aydır devamlı şekilde düşmanla göğüs göğüse çarpışmakta idi. Düşman kuvvetlerine verdirdiği büyük kayıplarla onları zayıf düşürmekte idi[166].

1. Gâzî Hasan Paşa'nın Totrakan Savaşı (14 Mayıs 1774 / 3 Rebî'u'l-evvel 1188)

İki Rus generali on ikişer bin ve yine o bölgeye kumandan tayin edilen Saltakop adındaki general de on beş bin ki toplam otuz dokuz bin askerle Tuna'yı geçip Rusçuk'a on iki saat mesafedeki Totrakan mevkiine gelmişlerdi (3 Rebî'u'l-evvel 1188 = 14 Mayıs 1774)[167]. O bölgenin savunma kumandanı Bosnavî Mustafa Paşa, Rusların bu kadar kalabalık askerle gelmeleri üzerine; onlara, karşı

[163] *Gazavât*, metin, I., 58a; Aktepe, *Mür'i 'it-tevârih*, II.B, s. 110. ; Vâsıf, *Mehâsinü 'l-âsâr...*, c.II, s. 230.

[164] Enverî, *Târih*, s.370.

[165] Enverî, *Târih*, s. 370b; Vâsıf, *Mehâsinü 'l-âsâr*, s. 230.

[166] *Gazavât*, metin, I., 58b.

[167] *Gazavât*, metin, I., 58b.

koyamayacağını anlayınca geri çekilmişti[168]. Önlerini boş bulan Ruslar ilerleyerek Gâzî Hasan Paşa'nın bulunduğu mevkie gelmişler ve üç ayrı yerde savaş düzeni kurmuşlardı.

Gâzî Hasan Paşa'ya yanlış bilgi verilerek Rusların altı bin asker olduğu söylenmişti. Bunun üzerine emrinde bulunan beş altı bin yaya ve atlı asker ile derhal düşmanın üzerine doğru giden Gâzî Hasan Paşa, Rusların bulunduğu mevzilere yaklaşıldığında askerlerini ikişer bin ikişer bin üç kola ayırıp, üç ayrı koldan düşman üzerine ani baskın yapmıştı. Düşman birlikleri dağıtılmış ve birkaç topları da ele geçirilmişdi. Tam bir zafer kazanılmakta iken, Türk ordusunun diğer birliklerinde dağılma ve kaçış hareketleri başlamıştı. Gâzî Hasan Paşa'nın birliklerinden Anadolu eyâleti askerleri de dağılmaya ayak uydurdular. Bu durumu gören Ruslar on beş yirmi bin katana ile Gâzî Hasan Paşa'nın birlikleri üzerine saldırıya geçerler. Gâzî Hasan Paşa, yanında kalan üç bin kadar asker ile düşmanın büyük gücüne karşı koymanın imkânsız olduğunu düşünerek bütün askeri kırdırmaktansa geri çekilmeyi uygun görür ve düşmana hiç belli etmeden sessizce birliklerini geri çeker. Ruslar eğer bu durumu öğrenmiş olsalardı Gâzî Hasan Paşa'nın Akdeniz'de, Limni ve Midilli'de kendilerine yaptıklarının öcünü mutlaka almak isteyeceklerdi. Ama Gâzî Hasan Paşa askerlerinin burunlarını bile kanatmadan rahatlıkla geri çekilmelerini sağlamıştı. Gâzî Hasan Paşa birliklerini bu bölgeden alarak Rusçuk'a gelir[169].

2. Gâzî Hasan Paşa'nın Rusçuk Kalesini Savunması

Totrakan'da dağılmaya yüz tutan Rus birlikleri üç günde kendilerini toparlayıp büyük bir birlik halinde tekrar Rusçuk kalesi önüne gelerek kale önünde savaş düzeni alıp kaleyi kuşatma altına alırlar.

Gâzî Hasan Paşa da bu arada birliklerinin sayısını arttırmış ve düzenli bir şekle sokmuştu. Rusların Rusçuk kalesini kuşatmaları üzerine emrindeki sekiz bin

---

[168] *Gazavât*, metin, I., 59a.

[169] Gâzî Hasan Paşa'nın Totrakan savaşında gösterdiği dillere destan kahramanlığı için bkz. *Gazavât*, metin, 58b-60a. Totrakan savaşı diğer kaynaklarda da anlatılmakta ise de Gâzî Hasan Paşa'nın adı geçmemektedir. Bkz. Aktepe, *Mür'i 't-tevârih*, II.B, s. 111; Enverî, *Târih*, s. 370b; Vâsıf, *Mehâsinü 'l-âsâr*, s. 230-231; Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi.*, s. 981-982,

yaya ve altı bin atlı asker ile düşman üzerine ani bir baskınla hücuma geçmiş ve şaşkına dönen düşmana büyük kayıplar verdirmişti. Fakat Ruslar devamlı olarak yardım almakta idiler. Bu şekilde karşılıklı çatışmalar kırk altı gün devam etmiştir. Gāzî Hasan Paşa kesin bir sonuç alabilmek için toplu saldırıya karar vererek düşman birliklerini yaya ve atlı askerleriyle çember içine alıp; yine, ani bir baskınla üzerlerine saldırıya geçer. Kıyasıya yapılan çarpışma tam beş saat sürmüş, devamlı kayıplar veren Ruslar yine şaşkına dönmüşlerdi. Ellerindeki topları bile kullanmaya fırsat bulamıyorlar, kendilerini sadece tüfeklerle savunmaya çalışıyorlardı. Tamamen çember içine alınmış olduklarından kaçma imkânı da yoktu. Gāzî Hasan Paşa, düşmanı toparlanmasına fırsat vermeden tamamen yok etme amacında idi.

Rus generalleri verdikleri büyük kayıplar karşısında ar ve namusu bir tarafa bırakıp, aman mendillerini çıkarıp, boyunlarına bağlayarak aman dilemeye başlarlar. Aman dileyene kılıç olmaz diyerek kendilerini Türk atlılarının atları ayaklarına, yayalarının da ayaklarına kapanıyorlardı. Bir taraftan da, ordudan yazı geldi, savaşa son verildi, barış yapılmış... gibi sözlerle çarpışmaların durdurulmasını istiyorlardı. Gāzî Hasan Paşa onların bu yalvarmalarına ve barış sözlerine güvenemediğinden tamamen üstünlük elde edinceye kadar çatışmayı sürdürmüş; ancak kesin zafer elde ettiği zaman çatışmalara son verdirmişti. Bu zafer aynı zamanda altı yıldır devam eden Osmanlı – Rus savaşlarının da sonu olmuştu[170].

Bu sırada Padişah Sultan Üçüncü Mustafa vefat etmişti. Osmanlı Tahtına Sultan Birinci Abdülhamid geçti (21 Ocak 1774 / 8 Zilka'de 1187)[171]. Osmanlı ve Rus devletleri altı yıldır devam eden savaştan artık yorgun düşmüştü. Son yapılan savaşlar Türklerin başarıları ile sonuçlanmaya başlamış ise de Rusların barış isteklerini kabullenmek daha uygun görülmüştü. Bir taraftan Türk ordusunda görülen isteksizlik, yorgunluk, yılgınlık ve kaçışmalar da devleti böyle bir sonuca zorlamıştı.

170 Rusçuk kalesi savunması hakkında geniş bilgi için bkz. *Gazavât*, metin, I., 60a-62a.

171 Dânişmend, *Kronoloji*, c.IV, s.57.

21 Temmuz 1774 / 12 Cemâziyel-evvel 1188 tarihinde Tuna'nın berisinde kalan Küçük-Kaynarca kasabasında yapılan anlaşma ile Osmanlı-Rus savaşlarına yeniden bir son verilmiştir.

İ. Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın İkinci Defa Kapudân-ı deryâ Tâyin Edilmesi

(1774 Temmuz başları = 1188 Rebî'u'l-âhir sonları)

Totrakan savaşından sonra Ruslarla Küçük Kaynarca Anlaşmasının maddeleri görüşüldüğü sırada Gāzî Hasan Paşa tekrar Kapudân-ı deryâlık görevine dönmüş[172] ve bir yıla yakın, Tersâne'nin ve donanmanın eksikliklerinin giderilmesi ve yeni yapılacak sefer hazırlıkları ile uğraşmıştır.

1. Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın Akdeniz Seferi (11 Nisan – 20 Kasım 1775 = 9 Safer – 25 Ramazan 1189)

11 Nisan 1775 Pazartesi günü Donanma, Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın yönetiminde olarak Tersâne'de harekete hazır duruma getirilir.

14 Nisan Perşembe günü Gāzî Hasan Paşa Yalı Köşkü'nde pâdişâhın huzuruna çıkar. Gösterişli törenler ve dualar yapılarak hediyeler verilir.

21 Nisan Perşembe günü Gāzî Hasan Paşa'ya Padişahın görev fermanı verilmişti. Fermanda: Anadolu'da uzun zamandır halka eziyet veren, haksızlıklar yapan ve devlet yasalarına uymayan Bayındır âyânı eşkiyâ İvaz'ın, yakalanıp cezalandırılması emir buyurulmakta idi.

24 Nisan günü denize açılan donanma 27 Nisan'da Gelibolu'ya gelir. Gāzî Hasan Paşa karaya çıkarak Gelibolu âyânı Kalyoncu-zâde Mustafa'nın

konağında konaklar. 27 Nisan Cuma günü yörenin âyân ve yöneticileriyle bir toplantı yaptı; kendilerinden yönetimleri altındaki bölgelerin sorunları ile ilgili bilgiler alıp, halkın da istek ve şikâyetlerini dinler.Yapılması gerekenleri ilgililerine yaptırılması için emirler verir.

30 Nisan Cumartesi günü Gelibolu'dan Hareket edilir. Sırası ile Lapseki, Sultâniye Kalesi, Bozca ada, Limni adası, Molova adası, Yund adaları, Midilli adası ve Foça'ya uğrayıp buralarda gerekli denetimler yapılır 28 Haziran Salı günü öğleden sonra İzmir Körfezi'nde demir atılır. Gāzî Hasan Paşa burada karaya çıkıp Sancak Burnu kalesine geçer ve kalede bir gece misafir kalır.

29 Haziran Çarşamba günü donanma öğleden önce İzmir limanına girip demirler ve Gāzî Hasan Paşa gösterişli törenler ile İzmir'e çıkar. İzmir'de kaldığı günlerde şehrin yöneticileri ile toplantı ve görüşmeler yaparak sorunlarını ve isteklerini dinlemiş ve kendilerine Bayındır âyânı eşkiyâ İvaz'ın yakalanması için ayrı ayrı emirler vermiştir.

a) Eşkiyâ İvaz'ın Yakalanması ve Cezasının Verilmesi

Gāzî Hasan Paşa, 3 Temmuz (4 Cemâziye'l-evvel) Pazar günü emrinde bulunan ve on iki gemiden meydana gelen donanmanın her gemisinden yüzer tane olmak üzere bin iki yüz aded, silahlı kalyoncu askeri düzenleyip Riyâle-i hümâyûn kaptanı Sakızlı Hüseyin Kaptanın başbuğluğunda Bayındır kasabasına doğru İvaz'ın peşine gönderir.

Aynı gün akşamı yatsı vaktinden sonra da kendisi iki yüz atlı asker ile onların peşinden yola çıktar. Alınan tedbirler ve yapılan takiplerden sonra 6 Temmuz (7 Cemâziye'el-evvel) Çarşamba günü Eğridere denilen yerde İvaz'ı yakalarlar. Yapılan sorgulamasından sonra kellesi kesilerek cezası verilmiş ve. Ertesi gün on sekiz, yirmi kadar yandaşı da yakalanarak haklarından gelinmiştir.Eşkiyâ İvaz ve yandaşlarının yakalanıp cezalarının verilmesi İzmir ve

[172] "Hasan Paşa, Cemâziyel-evvel 1188 (Temmuz 1774))de akdedilen Kaynarca muâhedesinden sonra, ikinci defa kapudan-ı deryâlığa getirilmiş..." bkz.*Uzunçarşılı*, "Hasan Paşa...", s. 320; Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 220.

bölge halkını son derece sevindirmişti. Halk, günlerce bayram sevinci içinde şenlikler yaptı.[173]

b) Zâhir Ömer'in Yakalanıp Cezasının Verilmesi için Ferman Gelmesi ve İzmir'den Yola Çıkış

Gāzî Hasan Paşa Bayındır'da iken 7 Temmuz Perşembe günü, Suriye'de, Akkâ kalesinde etrafina topladığı adamlarla devlete karşı gelen ve bağımsızlığını ilan eden; aynı zamanda düşmanlarla Devlete karşı işbirliği yapan, halka çeşitli eza ve cefalarda bulunan, Akkâ kalesini de kendisine taht yeri edinen eşkiyâ Zâhir Ömer'in yakalanıp cezasının verilmesi için İzmir'e Padişah emri gelmişti[174].

9 Temmuz Cumartesi günü Gāzî Hasan Paşa Bayındır'dan İzmir'e geldi. Kendisini şehir ileri gelenleri gösterişli törenlerle karşıladılar. Şehir halkı son derece coşkulu bir şekilde tamamen yollara dizilmişlerdi; öyle ki, dillere destan Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'yı bir an olsun görüp, seyredebilmek için bazı dükkân ve evler parayla tutulmuştu. İzmir limanında bulunan Türk ve yabancı gemilerin hepsi sayısız top ve tüfek atışları ile Gāzî Hasan Paşa'yı selâmlamışlardı[175].

Gāzî Hasan Paşa, İzmir'den hareket hazırlıkları yapmakta iken Zâhir Ömer'in bir an önce hakkından gelinmesi için Padişahın yeni emirleri gelir. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra 16 Temmuz (17 Cemâziye'l-evvel) Cumartesi günü İzmir limanından hareket edildi. 19 Temmuz Salı günü Sakız adasında demir atılır.

Burada, Padişah tarafindan tekrar gelen fermanlarda: eşkiyâ Zâhir Ömer'in, barındığı kale, deniz tarafindan kuşatıldığında kara tarafindan kaçmasına engel olmak için Şam Valisi Azîm-zâde Mehmet Paşa, Sayda Valisi Ağribozî İbrahim Paşa-zâde Mehmet Paşa, Kudüs Mutasarrıfi İbrahim Paşa ve Akkâ

---

[173] *Gazavât*, metin, II., 67b-77b; Enverî, *Târih*, İÜ. Ktp., Ty., nr. 2437, c. II, 64a-66a.

[174] *Gazavât*, metin, II., 77b.

[175] *Gazavât*, metin, II., 78a.

kalesine yeni muhâfiz tayin edilen Cezzâr Ahmet Paşa'nın çok sayıda asker ile kara tarafindan da kaleyi kuşatmaları emir buyurulmakta idi.

Gāzî Hasan Paşa, aldığı bu fermanları, kendisi oraya varıncaya kadar gerekli hazırlıkları yapmaları için acele öncü bir gemi ile adları geçen paşalara gönderdi[176].

c) Hayfa Kalesi'nin Alınması (12 Ağustos 1775 = 13 Cemâziye'l-evvel 1189)

Sakız adasında, ada ileri gelenleri ile yaptığı bir toplantıda, adanın sorunlarını dinleyip, gerekli düzenlemeler için emirler veren Gāzî Hasan Paşa, 25 Temmuz Pazartesi günü adadan hareket eder. İstanköy, Rodos ve Kıbrıs adalarına uğrayıp belirli süreler kalındıktan sonra 9 Ağustos Pazartesi günü Hayfa limanında demir atıldı[177].

Hayfa kalesini de Zâhir Ömer'in yandaşları ele geçirmişler ve kendilerine göre yönetmekte idiler. Bunlar, ihtiyaçlarını gidermek için karaya çıkıp kaleye girmek isteyen donanma askerlerini kaleye sokmak istemezler. Açık açık da Zâhir Ömer taraftarı olduklarını söylemekten de çekinmemişlerdir. Yapılan bütün uyarılara rağmen söz dinlemeyen eşkıyâlara karşı Gāzî Hasan Paşa kaleyi top ateşine tutar ve Kale yetkilileri dayanamayıp kaleyi teslim ederler (12 Ağustos 1775 Perşembe). Gāzî Hasan Paşa kaleye yeni yöneticiler tayin ederek yeniden düzen verir[178].

d) Akkâ Kalesi'nin Alınması (24 Ağustos 1775 = 25 Cemâziye'l-evvel 1189)

Hayfa kalesi, denizden yapılan top atışları ile ele geçirilmişti. Buradan Akkâ kalesine geçildi; fakat, Akkâ kalesini karadan kuşatma altına almakla görevlendirilmiş olan paşalar, geleceklerine dair yazılar gönderdikleri halde halen

[176] *Gazavât*, metin, II., 79a-b.
[177] *Gazavât*, metin, II., 80a-b.
[178] *Gazavât*, metin, II., 81a-b.

görünürlerde yoktular. Gâzî Hasan Paşa, mevsimin geçmesinden ve bu sahillerin tehlikeli duruma gelmesinden endişe duymaktaydı. Bütün kaptanlarını toplayarak yaptığı görüşmede onlara: Akkâ kalesini denizden kuşatıp, top atışları ile döverek düşürmeyi düşündüğünü söyledi. Kaptanlar, bu uygulamanın tehlikeli olabileceğini, kuşatmayı daha sonraki günlere bırakmalarını teklif ettiler ise de Gâzî Paşa bu düşüncelerini kabul etmez ve bir an önce kuşatmayı başlatma hazırlığı emrini verir.

Gâzî Hasan paşa, Akkâ kalesinde bulunan ve kendileriyle yakınlığı olan Mağribî askerlerine gizlice haber iletip, Zâhir Ömer'e uymamalarını, devlete karşı gelmenin doğru olmadığını bildirdi. Ayrıca Zâhir Ömer'in kendisine de mektuplar yazıp: af dilediği takdirde af edilebileceğini ve Anadolu'da istediği bir yerde ömrünü rahat bir şekilde geçirebileceğini; hiç kimseye zarar verilmemesi, boşuna canlara kıyılmaması için kaleyi teslim etmesini; buna yanaşmaz da insanlara zarar gelirse bunun sorumlusunun kendisinin olacağına dâir uyarılarda bulunmuştu. Zâhir Ömer, çok ters cevaplar vererek kaleyi teslime yanaşmadı; hatta, kaleyi kendisinin yaptığını ve devletin bu kalede hiçbir hakkının bulunmadığını söylemekte idi.

Zâhir Ömer'in bu inatçı ve isyancı tutumuna karşı daha fazla uyarıya gerek görmeyen Gâzî Hasan Paşa, Padişahın emirlerinin bir an önce yerine getirilmesi bakımından gerekli tedbirleri alır ve kaleyi denizden ve çok yakından kuşatarak savaş düzenini kurar.

23 Ağustos Pazartesi günü Akkâ kalesi denizden top atışları ile akşama kadar dövülür.

24 Ağustos Salı günü Padişah tarafından gelen yeni fermanda: Zâhir Ömer'in kesin olarak yeryüzünden yok edilmesi, bu konuda hiç vakit kaybedilmemesi emredilmekteydi. Gâzî Hasan Paşa kaptanlarını toplayıp bir daha durum değerlendirmesi yaparak yeni bir hücum kararı aldı. Kale en ağır toplarla aralıksız dövülmeye başlanır. Kalenin her yeri yangın yerine döner. Kaledekilerin kendilerini savunacak halleri kalmayınca Gâzî Hasan Paşa karaya asker çıkartarak yürüyüşe geçer.

Gāzî Hasan Paşa'nın kaleye girmek üzere olduğunu öğrenen Zâhir Ömer gizlice kaleden kaçtığından, Gāzî Hasan Paşa hiçbir engele rastlamadan kaleye girer ve devlet adına kalenin yönetimini ele alır (24 Ağustos 1775 = 25 Cemâziye'l-evvel 1189 Salı).

Gāzî Hasan Paşa, Zâhir Ömer kaçtığı takdirde yakalayıp kellesini getirene bin altın ödül vereceğini söz vermişti. Kaleye giren Türk askerlerinden bir kısmı Zâhir Ömer'in kaçtığını öğrendiklerinde hemen peşine düşerler. İçlerinden biri yetişip onu gördüğü anda tüfeğini doğrultarak ensesinden vurup ve atından inip derhal kelesini keserek Gāzî Hasan Paşa'ya getirmiş ve bin altın ödülünü de almıştı.

Devletin başına altmış yıldır belâ olan, halkı sömüren, devletin düşmanlarıyla ve özellikle Ruslarla işbirliği yapan, üzerine giden Devlet güçleri-ne devamlı zararlar verdiren, son derece zararlı bir kişinin ortadan kaldırılmış olması Gāzî Hasan Paşa'yı çok sevindirmiştir. Allah'a şükür secdeleri ederek dualarda bulunur. Kale halkı da sevinçlerinden günlerce âdetâ bayram şenlikleri yaparlar.

Gāzî Hasan Paşa kalenin yönetimini düzene koyarak Padişah'ın fermanı gereği kale muhafızlığını Cezzar Ahmet Paşa'ya teslim eder (21 Eylül 1775 = 24 Recep 1189).

Bu arada Zâhir Ömer'in hazinesini bulduran Gāzî Hasan Paşa, kırk sekiz bin Riyal ile, içinde ne olduğu bilinmeyen büyük, işlemeli bir sandıktaki hazineyi de buldurtarak devlete kazandırmış olur.

Akkâ kalesinin alınmasından ve Zâhir Ömer'in öldürülmesinden sonra kaleyi karadan kuşatmakla görevlendirilmiş olan adları geçen paşalar, Gāzî Hasan Paşa'nın yanına gelip, gecikmiş oldukları için de herbiri birer bahane uydururlar. Gāzî Hasan Paşa onlara sitem etmesine rağmen yine de onları hoş karşılamıştır. Kendilerine Zâhir Ömer'in yandaşları ve oğullarının peşlerine düşerek yakalamalarını söyler. Fakat onlar bu görev için de birtakım bahaneler uydurarak

pek yanaşmak istememişlerdi. Bunun üzerine Gāzî Hasan paşa bu işi gelecek seneye bırakarak Akkâ'dan ayrılmaya karar verir[179].

e) Donanmanın Akkâ'dan İstanbul'a Dönüşü

23 Eylül 1775 = 26 Recep 1189 Perşembe günü donanma Hayfa limanından hareket eder. Kıbrıs'ta Tuzla limanı, Anadolu sahillerinde Finike, Kekova (Gökova), Rodos adası, Çatallar, Sisam adası, Çeşme, Yunda adaları, Naraburnu ve Lapseki limanlarına uğranılmış; buralarda birer ikişer gün kalınıp donanmanın gerekli ihtiyaçları giderilip, yöneticilerin ve halkın dilek ve şikâyetleri dinlenmiştir. Bölgenin ve halkın güven ve huzur sağlanarak 17 Kasım 1775 = 22 Ramazan 1189) Çarşamba günü Sarayburnu'ndan içeri girilir.

20 Kasım cumartesi günü Gāzi Hasan Paşa, Yalı Köşkü'nde padişahın huzuruna kabul edilmiştir. Pâdişah, gördüğü hizmetlerden dolayı Gāzî Hasan Paşa'yı takdirlerini bildirerek tebrik edip hayırlı dualarda bulunur. Sonra törenle değerli hediyeler verilir. Yalı Köşkü'nden ayrılan Gāzî Hasan Paşa huzur içinde Tersâne'deki Divanhânesine gider[180].

2. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Rusya Elçisini Ağırlaması

Gāzî Hasan Paşa, İstanbul'da bulunduğu zamanlar Tersâne ve donanma hizmetleriyle meşgul oluyordu. Onun yaptığı çalışmaları ve getirdiği yenilikleri Padişah ve devlet ileri gelenleri zaman zaman ziyarete gelip görmekte idiler. Kimi zaman yabancı devlet adamları ve elçileri de Kaptan Paşa'yı ziyaret ederlerdi.

17 Şubat 1776 (25 Zilhicce 1189) günü Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan paşa bu defa Rusya elçisini davet ederek kendisine gösterişli bir yemek ziyafeti verir. Yemekten sonra da canbaz, hokkabaz, perendebâz, zorbâz gibi oyuncuların gösterileri izlenmiş, ayrıca, sazlı, sözlü müzik eğlencesi de yapılmıştır. Ziyâfetten

[179] *Gazavât*,metin, II., 81b-101a; Şeyh Zâhir Ömer'in ortadan kaldırılması hakkında ayrıca bkz. Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, c. III, İst. 1981, s. 33; Cevdet,*Târih*, c.I, s. 39, c.II, s. 36-40; Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c.III, s. 1034-1039; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 320.

[180] *Gazavât*, metin, II., 101a-107a; *Enverî*, *Târih*, c. II, s. 69.

sonra Gâzî Hasan Paşa Rus elçisini uğurlarken ona değerli bir de at hediye etmiştir[181].

3. Kapudân-ı Deryâ Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın Tersâne'de Çıkan İşçi Anlaşmazlığını Gidermesi

Tersâne yakınında yapılmakta olan kalyoncu kışlasında çalışan işçilerin ücretlerini Tersâne Emini (müdürü) ödüyordu. Aydan aya ödenen ücretler üç aydır ödenmemiş olduğundan işçiler 14 Nisan 1776 (24 Safer 1190) günü toplanıp işi bırakarak, Tersâne Emini Selim Efendi'ye ücretlerini ödemesi için baskı yapmışlardı. Selim efendi güç durumda kalınca güvenlik güçlerini çağırıp işçilerin bu davranışlarından dolayı cezalandırılmasını istedi. Bu sefer güvenlik güçleri ile işçiler arasında tartışma başladığından olay daha da büyümüştü.

Durumdan haber verilen Gâzî Hasan Paşa, derhal Tersâne'ye gelip, İşçileri dinleyerek onları yatıştırır. Durumu da Sadr-ı a'zam'a raporla bildirir. Gâzî Hasan Paşa böyle üzücü bir olaya sebep olduğu için Tersane Emini Selim Efendi'yi görevden alıp, yerine Serdârlar Kâtibi Mustafa Efendiyi Tersâne Emini olarak görevlendirir. İşçilerin istekleri de yerine getirilmiştir[182].

4. Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın Akdeniz Seferi (20 Nisan – 21 Kasım 1776 = 1 Rebî'u'l-evvel – 9 Şevval 1190)

Akdeniz adalarının, sahillerinin ve buralarda yaşayan halkın düşmandan, korsan ve eşkıyadan korunması; bu yörelerde güven ve huzurun sağlanması ve halkın sorunlarının giderilmesi için donanmanın her yıl sefere çıkması devletin eskiden beri uyguladığı değişmez usullerindendir. Osmanlı-Rus savaşlarına her ne kadar son verilmiş ve barış anlaşması yapılmış ise de anlaşmaya uymayan yasa dışı davranışlarda bulunanlar oluyordu.

---

[181] Aktepe, *Mür'i't-tevârih* , c.III, s. 37.

[182] Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, c. III, s.38.

Dış düşmanlardan görülen yasa dışı bozguncu ve eşkiyâ hareketlerin yanında içeride de devlete karşı baş kaldıran eşkıya (terörist) hareketleri; halka eziyet eden, haksız isteklerle halkı zor durumda bırakan çıkarcı birtakım yöneticiler de zaman zaman aşırılığa kaçıp kendilerini göstermekte idiler. İşte bölge yöneticilerinin başa çıkamadığı böyle durumlarda devlet tarafindan daha geniş yetkilerle görevlendirilen kişiler (karada görevlendirilirse serasker unvanı verilirdi) emirlerindeki askerî güçlerle olayların ve kişilerin üzerlerine gider, sorunları çözer, suçluları cezalandırır, halkın huzur ve güvenliğini sağlarlardı. Sahil yerleşim yerlerinde ve adalarda bu tür denetlemeleri yapmak ve sorunları çözüme bağlamak, gerektiğinde suçluları derhal cezalandırmak, devletin ve halkın haklarını korumak gibi görevleri Kaptan-ı deryalar yapardı. Hukukla ilgili konularda davalara bakmak için yanlarında "Donanmâ-yı hümâyun kadısı" bulunurdu. Bu amaçlarla donanma her yıl sefere çıkarılırdı[183].

Savaş zamanlarının dışında donanmanın sefere çıkışı genel olarak İlkbahar (Rûz-ı Hızır)'da olurdu. Sonbaharda yani Kasım ayında da İstanbul'a dönerdi. Bu yıl da 20 Nisan 1776 (1 Rebî'u'l-evvel 1190) Cumartesi günü donanma Tersâne'de alarga durumuna geçti ve 25 Nisan Perşembe günü de hareket etti. Aynı gün Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa Yalı Köşkü'nde Padişahın huzuruna kabul edildi. Törenler yapılıp hediyeler verildikten sonra sefer sırasında görülecek hizmetlere dair Padişahın fermanı da Gāzi Hasan Paşa'ya verildi. Törenlerden sonra donanma Dolmabahçe önlerinde demirledi. Altı gün, burada son hazırlıklar yapılırken üst yöneticiler arasında da uğurlama ziyafetleri verilmişti[184].

1 Mayıs Çarşamba günü Dolmabahçe'den hareketle Kumkapı önlerinde tekrar demir atılır. Burada da dışarıda bulunan levntler görevli bulundukları gemilerine gelmişler ve 2 Mayıs Perşembe günü Kumkapı'dan hareket edilmiştir. 7 Mayıs Salı günü Gelibolu önünde demir atılır. Gāzî Hasan Paşa burada biraz

---

[183] Kaptan-ı deryalık hakkında geniş bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri...*, c. II, s. 182 vd.

[184] *Gazavât*, metin, III., 97b-98b.

rahatsızlık geçirdiğinden karaya çıkıp dört gün dinlenir. Aynı zamanda da gereken denetimleri yapar[185].

12 Mayıs Pazar günü Narabumu'na gelindiğinde Gāzî Paşa burada karaya çıkarak Sultaniye Kalesi'ne gider. Burada bir hafta kalarak bölgenin sorunları ile ilgilenir.

19 Mayıs'ta buradan hareket edilip 22 Mayıs Çarşamba günü Bozca ada önünde demir atılır. Gāzî Hasan Paşa, adada Yerkesiği denilen yerdeki çiftliği ile ilgilenirken aynı zamanda halkın ve yörenin sorunları hakkında da bilgi alır[186].

Gāzî Hasan Paşa, Bozca ada'ya gelmezden bir gün önce 21 Mayıs Salı günü Padişah tarafından gönderilen fermanlar buraya ulaşmıştır.

20-30 Mayıs 1776 = Rebî'u'l-âhir'in ilk günleri 1190 tarihli fermanda Gāzî Hasan Paşa'ya: geçen yıl Akkâ'da devlete başkaldırmış olan ve öldürülerek cezalandırılmış olan Zâhir Ömer'in, bu sefer oğulları aynı şekilde devlete başkaldırmış olup; halka haksızlıklar yaparak çıkarları uğruna eziyet ve cefa ettikleri, devlete vermek zorunda oldukları vergilerini vermedikleri, kendilerine gönderilen emirlere uymadıkları, başlarında bulunan devlet yöneticilerini dinlemeyip zaman zaman onlarla savaş yaptıkları ve daha birçok bunlara benzer yasa dışı davranışlarda bulunduklarından, kendilerinin yola getirilmeleri, gelmedikleri takdirde gereken cezalarının verilmesinde tam yetkili olduğu emir buyurulmakta idi[187].

Gāzî Hasan Paşa derhal kaptanları ile bir toplantı yaparak Padişahın fermanını okutturur ve buyruğa göre yeniden bir seyir programı yapılır.

26 Mayıs Pazar günü Bozcaada'dan hareket edilir ve 27 Mayıs Pazartesi günü Midilli adasında Petre limanına demir atılır. Ertesi gün burada Padişah tarafından önceki fermanda buyurulan konuları tekrar eden yeni fermanlar gelir.

---

[185] *Gazavât*, metin, III., 99a.

[186] *Gazavât*, metin, III., 99b-100a.

[187] *Gazavât*, metin, III., 100b-103a.

2Haziran Cumartesi günü karadan Midilli kalesine gidilerek adanın yöneticileri ve halk ile görüşmelerde bulunulur[188].

5 Haziran Salı günü Midilli'den hareket edilir. 7 Haziran'da Foça, 11 Haziran'da Sakız, 20 Haziran'da Rodos limanlarına uğranılıp yöneticiler ve halk ile görüşmeler yapıldıktan sonra 28 Haziran Cuma günü Kıbrıs'ın Limasol limanında demir atılır[189].

Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa Kıbrıs'a vardığı sırada eşkiyâ Ali Tâhir'in, Dürzü şeyhlerini etrafına toplayıp, onları kandırarak Akkâ kalesini kuşattığı ve ele geçirmek için zorlamaya başladığı; Akkâ kalesi muhâfızı Cezzar Ahmet Paşa'nın zor durumda kaldığı haberi alınır. Ali Tâhir, Gâzî Hasan Paşa'nın donanma ile Kıbrıs'a gelmiş olduğunu duyunca, Akkâ kalesi kuşatmasını bırakarak ailesi ve çocuklarının oturdukları Deyrhanna kalesine kaçıp, canını kurtarma derdine düşmüştür. Kuşatmadan kurtulan Cezzar Ahmet Paşa da kuvvetlerini toplayıp kaleden çıkarak Ali Tâhir'in saklandığı kaleyi kuşatıp Gâzî Hasan Paşa'nın gelmesini beklemeye koyulur[190].

Gâzî Hasan Paşa, Kıbrıs'ta donanmanın ihtiyaçlarını gidermek için bulunduğu sırada, Dimyat halkından olup devlete baş kaldıran Ali Züveyyin adındaki Dürzü tüccarın, halkın elinden zorla ucuz fiyatlarla alıp Dimyat'a satmak üzere götürdüğü ve Venedikli'den kiraladığı ipek yüklü gemiyi tutuklatıp içindeki 8591 vukiyye[191] tutarındaki iki yüz kırk bir torba ipeğe el koymuş ve deftere kaydederek devlet hazinesine gelir kaydettirmiştir. El konulan ipek 241 torba olup 8591 vukiyye ağırlığında idi. Ali Züveyyin'i de tutuklatıp, hapsettirir.

30 Haziran Pazar günü Kıbrıs'tan ayrılan donanma 3 Temmuz Salı günü Akkâ kalesi önüne gelip demir atar. Gâzî Hasan Paşa burada yanına aldığı ağaları ile hemen karaya çıkarak donanmayı daha uygun liman olan Hayfa'ya gönderir.

---

188 *Gazavât*, metin, III., 103a-104a.

189 *Gazavât*, metin, III., 104a-105b.

190 *Gazavât*, metin, III., 105b-106a.

Gāzî Hasan Paşa, Akkâ'da Cezzâr Ahmet Paşa ile buluşur ve kendisinden eşkiyâ Ali Tâhir'in Deyrhannâ kalesinde olup ve kalenin de kuşatma altında bulundurulduğunu öğrenince hemen Cezzâr Ahmet Paşa ile birlikte oraya giderler. Cezzâr Ahmet Paşa'nın birliklerinin yanına gelindiğinde Gāzi Hasan Paşa kuşatma durumunu uygun görmez ve cephaneyi de yeterli bulmaz. Gerekli asker ve cephaneyi almak için tekrar donanmaya gider.

Akkâ'dan ayrılan donanma 12 Temmuz Cuma günü Hayfa limanına gelip demir atmıştı. Gāzî Hasan Paşa Hayfa'ya geldiğinde sahilde hazırlattığı dar ağacında diğer eşkıyâlara de örnek olması için Ali Züveyyin'i astırarak cezalandırmış, sonra da donanmadan yeteri kadar cephane ve asker alarak Ali Tâhir'in saklanmış olduğu Deyrhanna kalesine giderek kuşatmayı daha düzenli ve etkili duruma getirmiştir[192].

a) Deyrhanna ve Safed Kalelerinin Teslim Alınması

Tâhir Ali bir firsatını bulup Deyrhanna'dan Safed kalesine kaçar. Gāzî Hasan Paşa Deyrhanna kalesini hiç savaşa gerek kalmadan vire ile teslim alır (23 Temmuz 1776 = 6 Cemâziye'l-âhir 1190)[193].

Gāzî Hasan Paşa sonra Safed Kalesi üzerine gider. Fakat, Tâhir Ali buradan da iki saat mesafedeki Alime adlı Kızılbaş köyüne kaçmışolup; Safed Kalesinin yöneticileri ve ileri gelenleri Gāzî Hasan Paşa'yı kale dışında karşılayarak, Paşa'nın ayaklarına kapanıp aman dileyip kalenin anahtarlarını teslim ederler (25 Temmuz 1776 Perşembe)[194].

Gāzî Hasan Paşa alınan bu kalelerin yönetimlerini tekrar düzene koyduktan sonra buradan, 4 Ağustos Cumartesi günü Sayda şehrine geçer. Donanma da Beyrut limanına gelip demir atar. Gāzî Hasan Paşa, Sayda'da, altı

---

[191] Vukiyye= kıyye=okka: dörtyüz dirhem karşılığında bir ağırlık birimi. Bir dirhem, 3.207 gram karşılığı ağırlık birimi olup, okka = 400x3.207 gramdır . Fazla bilgi için bkz. Midhat Sertoğlu, Os. Târih Lugatı, s. 86.

[192] *Gazavât*, metin, III., 106a-110a.

[193] *Gazavât*, metin, III., 110b.

[194] *Gazavât*, metin, III., 110b-111b.

yedi yıldan beri devlete olan vergi borçlarını ödemeyen Kızılbaş ve Dürzü şeyhlerine borçlarını ödemeleri için emirler yazıp gönderdi. Bütün alacaklarını toplayıncaya kadar otuz gün Sayda'da kalır.

Gāzî Hasan Paşa 3 Eylül'de Beyrut'a geçer. Burada da Dürzü şeyhlerine borçlarını ödemeleri için emirler gönderdikten başka bazı suçluları da astırarak cezalandırır.

Bu arada Cezzâr Ahmet Paşa'nın kethüdâsı Karamollaoğlu Mustafa, Gāzî Hasan Paşa Beyrut'tan ayrılmıştır diye etrafina topladığı üç binden fazla levent gurubu ile Beyrutlulara kızgınlığından Beyrut'un çarşı ve pazarlarını yağma ve talan ettirir. Şehir halkı ve esnafi derhal Gāzî Hasan Paşa'ya gelerek durumu anlattılar. Gāzî Hasan Paşa, Beyrut'un ve çevresinin halkını henüz yatıştırmış, güvenliği ve huzuru sağlamış iken; kethüdânın yaptığı harekete son derece öfkelenmişti. Cezzâr Ahmet Paşa'yı yanına getirterek durum hakkında bilgi alırken öfkesinden Paşayı da ağır şekilde azarladı. Cezzâr Ahmet Paşa, kethüdâyı getirterek sorguya çekip, o da onu ağır bir şekilde de payladı. Kethüdâ yaptığı yanlışlıktan dolayı pişman olduğunu söyleyerek aman diledi. Gāzî Hasan Paşa halkın ve esnafin gönlünü alıp ortalığı tekrar yatıştırdıktan sonra donanmaya döner[195].

b) Ali Tâhir'in Yakalanıp Öldürülmesi

Alime köyüne kaçmış olan Ali Tâhir, on beş gün kadar burada kaldıktan sonra durumu öğrenmek için etrafi dolaşmaya çıkar ve Safed kalesi yakınlarına gelir. Burada, iki yüz elli levent askeri ile Ali Tâhir'in üzerine gönderilen Gavur İmam demekle ün salmış olan Bölükbaşı ile karşılaşırlar. İki taraf hemen çatışmaya girer. Ali Tâhir bir firsatını bulup çatışmadan kaçar ve tekrar Alime köyüne gelirse de köyün şeyhi, Gāzî Paşa'nın emirlerine uyarak onu kabul etmez. Nereye sığınacağını şaşıran Ali Tâhir, ortalıkta dolaşırken Cezzâr Ahmet Paşa tarafindan ücretleri verilerek serbest bırakılan üç yüz levent ve başlarındaki Kayserili İbrahim Ağa adındaki bölükbaşı ile buluşurlar. İbrahim Ağa önce Ali

---

[195] *Gazavât*, metin, III., 111b-116a.

Tâhir ile birleşmek isterse de bunun devlete ihanet olacağını ve sonlarının da hiç iyi olmayacağını; hazır ele geçmişken Ali Tâhir'i öldürüp kellesini devlete teslim etmenin daha yararlı olacağını düşünür. Bu düşüncesini gizlice en yakın arkadaşlarına söyler. Ali Tâhir'in adamları o anda kendisinden oldukça uzakta idiler. İbrahim Ağa ve arkadaşları birden Ali Tâhir'in ve yanındakilerin üzerlerine atılarak Ali Tâhir'i ve birkaç adamını öldürüp hazinelerini yağma ederler. Kellelerini de kesip doğru Şam Valisi Azîm-zâde Mehmet Paşa'ya götürüp teslim ederler. Mehmet Paşa da kelleleri İstanbul'a gönderir. Böylece devletin başından bu belâlar da kalkmış olur[196].

c) Donanmanın Beyrut'tan İstanbul'a Dönüşü

13 Eylül Perşembe günü Beyrut limanından hareket eden donanma önce Kıbrıs'ın Tuzla limanına sonra Limason limanına uğradı. Gâzî Hasan Paşa burada havanın uygun olmasını kollar iken bir taraftan da donanmanın ihtiyaçlarını gidermiştir.

19 Eylül Perşembe günü Limason'dan hareket edilir. 29 Eylül'de Rodos adasına gelinip demir atılır. Burada iki gün kalınıp, Manyalı kaptan Centaki'nin devlete vermesi gereken vergi borçları alınır. Rodos'ta yeni yapılmış olan iki kalyon denize indirilip, armaları takılıp, gerekli malzeme ve askerleri yerleştirildikten sonra törenle donanmaya katılır. Sonra da yöneticilerin ve halkın dilekleri ve sorunları dinlenerek gerekli düzenlemeler yapılmıştır[197].

5 Ekim Cumartesi günü Rodos'tan hareket edilir. Ertesi gün İstanköy adasına gelinir. Burada bir hafta kalınıp denetimlerde bulunulduktan sonra Çatallar Limanı'na geçildiğinde, donanmanın acele İstanbul'a getirilmesi hakkında padişah fermanları gelir[198].

---

[196] *Gazavât*, metin, II., 116a-119b; Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, c. III, s. 42; Cevdet, *Târih*, c. II, s. 42-43; Enveri, *Târih*, c. II, s. 84b.

[197] *Gazavât*, metin, III., 119b-122a.

[198] *Gazavât*, metin, III., 122a-b.

İstanköy'den 12 Ekim'de Kuşadası'na gelinir ve burada bir hafta kalınır. Bu sırada Ruslarla yapılan savaş sırasında askerlik hizmetinden kaçan kaçaklardan yakalanmış olanların da cezaları verilir[199].

17 Ekim Perşembe günü Çeşme limanına geçen Gâzî Hasan Paşa, Çeşme yangınında denize dökülen batık top ve diğer malzemelerden çıkartılmış olanları gemilere yüklettirir[200].

Gâzî Hasan Paşa burada halkın dilek ve şikâyetlerini dinlediğinde kendisine, Menemen Voyvodası Hasırcıoğlu'nun halka çok eza ve cefa ettiği ve haksızlıklarda bulunduğu anlatılır. Gâzî Hasan Paşa bunun cezasının şimdi vaktin dar olması nedeniyle gelecek seneye görülmesine söz verir

d) Menemen Voyvodası Hasırcıoğlu'nun Yakalanıp Asılması

24 Ekim Perşembe günü Çeşme'den ayrılan donanma, 26 Ekim Cumartesi günü havanın bozulmasından dolayı Eski Foça'ya gelip demir atar. Burada, yanına aldığı on yedi kişi ile karaya çıkan Gâzî Hasan Paşa Menemen'e gelir ve Hasırcıoğlu'nun konağına ani bir baskın yapar. Hasırcıoğlu'nu Menemen kadısı ile sohbet ederken yakalar; Kadıyı, kadı ne arar zâbıt konağında ? Zâbıt senin ayağına gelsin ! Diyerek azarlayıp odadan çıkarttırdıktan sonra Hasırcıoğlu'nu da Foça'ya getirtip burada idam ettirir. Böylece devletin başından bir belâ daha kalkmış olur. Hasırcıoğlu'nun öldürülmesinden dolayı halk sevinçlerinden bayram şenliği yaparlar[201].

Gâzî Hasan Paşa, Eski Foça'dan hareketle Midilli, Cunda adaları ve Bozcaada'yı uğramadan geçerek, 3 Kasım Cumartesi günü Çanakkale'de Naraburnu'na gelir ve burada on yedi gün kalır.

19 Kasım Salı günü Naraburnu'ndan hareket edildi ve 21 Kasım 1776 Perşembe günü Sarayburnu'ndan içeri girilerek Tophâne önünde demir atılır.

---

[199] *Gazavât*, metin, III., 123a.

[200] *Gazavât*, metin III., 123a-b; Çeşme'de yanan donanmanın batıklarının çıkartılması hakkında geniş bilgi için bkz. Özcan Mert, "Osmanlı Döneminde Çeşme Batıkları", *15-17 Eylül 1995 I. Uluslar arası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, İzmir 1997, s. 77-85.

23 Kasım Cumartesi günü Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa, Yalı Köşkü'nde Padişahın huzuruna kabul edilir. Padişah, Gāzî Hasan Paşa'yı yaptığı hayırlı ve başarılı hizmetlerden dolayı takdir ve tebrik ederek kendisine son derece güzel, işlemeli bir samur kürk hediye eder. Yapılan şenlikler ve yemek ziyafetlerinden sonra Gāzî Hasan Paşa donanmayı Tophâne önünden alarak top ve tüfek atışları ile Tersâne'ye götürür[202].

J. Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın Karadan Mora Seferi (Mart – Kasım 1779 = Rebî'u'l-evvel - Zilka'de 1193)

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşlarından sonra Balkanlarda ve Mora yarımadasında tam olarak huzur ve güven sağlanamamış idi. Devletin askerî güçleri oldukça zayıf düşmüştü. Bu durumdan yararlanmak isteyen içerideki eşkiyâ ve bozguncu ruhlu kimseler etraflarına topladıkları yandaşları ile köylere ve kasabalara baskınlar yaparak halkın malını mülkünü yağma ve talan ediyorlar, onları yurtlarından başka yerlere kaçmaya zorluyorlardı. Türkiye'nin her tarafında çıkarılan bu huzursuzlukları dış kaynaklar da desteklemekte idiler. Özellikle Rusya, yukarıda da anlatıldığı şekilde Kafkaslarda, Balkanlarda, Suriye'de, Mısır'da, Mora'da, Kırım'da ve Akdeniz adalarında görüldüğü gibi Osmanlı Hristiyan halkını devlete karşı kışkırtmakta başta geliyordu.

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşlarından sonra Balkanlarda, Arnavutlar haksız kazanç elde etme yollarına düşmüşlerdi. Daha çok Hristiyan halkın yoğun olduğu Mora bölgesine sık sık baskınlar yaparak halkın mallarını yağma ve talan ediyorlardı. Onların bu baskı ve eziyetlerine dayanamayan Hristiyan halk da daha güvenli yerlere, özellikle Anadolu sahillerine kaçmakta idiler[203].

Bir kısım Arnavut gurubu da Mora'da köy ve kasabalarda yaşayan yoksul halka aralarında yaptıkları anlaşma şartlarına göre faizle, tefecilikle borç para veriyorlar, alacaklarını almaya geldikleri zaman anlaşma şartlarından çok

---

[201] *Gazavât*, metin, III., 124a-b.

[202] *Gazavât*, metin, III., 114b-125a.

[203] *Gazavât*, metin, IV., 109b.

daha fazla para istiyorlardı. Bu haksız istekleri karşılayamayan kimselerin alacaklarına karşılık göstererek mallarına el koyuyorlardı. Aralarında çatışma çıktığı zaman da acımasızca halkı öldürmekten de çekinmiyorlardı. Öyleki zaman zaman devlete yapılan şikâyetler üzerine devlet tarafindan üzerlerine gönderilen güçler ile dahi çatışmalar yaparak devlet güçlerine ağır kayıplar verdirecek kadar da sayılarını çoğaltıp, silahlanmışlardı. Devlete bağlı olan Arnavutlardan kurulan ücretli askerler de bu bozgunculuk yapan Arnavutların üzerine gönderildiklerinde ücretlerini almak için devletten yana oluyorlar fakat sonra da üzerlerine gittikleri ırkdaşlarıyla birlik olup, onlar da haksız kazanç yollarına sapıyorlardı[204].

Nitekim; beş altı senedenberi Mora'da hristiyan halka baskı yaparak akla gelmez eziyet ve cefalarda bulunan ve Çam adı ile söylenen dört beş binden fazla Delvineli silahlı Arnuvut gurubu türemişti; ki, bunların Mora'dan çıkartılması ve cezalandırılmaları için üzerlerine gönderilen Eğribozlu İbrahim Paşa-zâde Mehmet Paşa , Avlonya bölgesinden topladığı ve Bekâr adı ile söylenen yedi sekiz bin kadar Arnavut birliği ile Çam Arnavutlarının üzerine gitmiş idi. Bekâr Arnavutları devletten para almak için Çam Arnavutlarının üzerlerine gitmişler ise de sonra ırkdaşları ile çarpışmayı kendilerine uygun görmeyerek onlarla birlik olmuşlardı. Zor durumda kalan Mehmet Paşa da durumu İstanbul'a hükümete yazdığı bir raporla bildirmişti[205].

Devlet, Mora'da çıkarılan ve uzun süredir devam eden bu huzursuzluğa kesin bir çözüm bulmak kararında idi. Padişah huzurunda yapılan divan toplantısında Mora'ya Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın gönderilmesi kararlaştırıldı. Şöyle ki:

Son yıllarda Rusya başta olmak üzere düşman devletlerin Türkiye'ye verdiği sıkıntılardan kurtulmak için Akdeniz'de Limni ve Midilli adalarını Rusların kuşatma ve işgallerinden kurtaran, Şam sahillerinde Dürzü, Kızılbaş ve diğer müslüman olmayan Arap halkını etrafina toplayıp devlete kafa tutarak bağımsızlık iddiasında bulunan Zahir Ömer gibi altmış yıllık bir eşkiyâyü ve yandaşlarını yeryüzünden silen, Rus savaşlarında denizdeki başarılarından başka

---

[204] *Gazavât*, metin, IV., 109a-b.

karada Rusçuk Seraskerliği görevi ile de şimdiye kadar tarih sayfalarının yazmadığı ve hiçbir Kapudân-ı deryânın gösteremediği cesaret ve atılganlık ile gösterdiği amansız çarpışmalarla üstün başarılar elde eden, zamanın Rüstem'i, asrın kahramanı, halen tam yetki ile Kapudân-ı deryâ olan Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın, Mora sorununun giderilip bölgenin düzene konulmasında görevlendirildiği takdirde şüphesiz başarılı olacağına inanılır ve karar verilir. 1779 yılı Mart ayı sonları = 1-10 Rebi'û'l-evvel 1193 tarihiyle[206] Padişahın görevlendirme emri hazırlanmıştı.

Gāzî Hasan Paşa, 29 Mart 1779 (11 Rebî'u'l-evvel 1193) Pazartesi günü Sadr-ı a'zam dairesine davet edildi[207]. Sadr-ı a'zam Mehmet Paşa, Padişah'ın görevlendirme fermanını törenle Gāzî Hasan Paşa'ya verdi. Peşinden de Padişahın hediye ettiği son derece işlemeli bir kürkü kendisine giydirdi. Yeni görevinde başarılar dileyerek hayır dualarda bulundu.

Padişah'ın fermanında[208] şu hususlar emir buyurulmakta idi :

- Mora adası tamamen eşkiyâlerden temizlenip halkın huzur ve güveni sağlanacak,

- Kapudân-ı deryâlık görevi yine Gāzî Hasan Paşa'nın üzerinde kalacak,

- Görev sırasında donanmanın yönetimine istediği bir kimseyi yerine vekil bırakacak,

- Vekil bıraktığı kişi donanmayı kendisinin uygun göreceği şekilde istediği zamanda ve istediği yere götürerek emrine hazır bulunduracak,

- Rumeli Valisi Abdullah Paşa ve Derbendler Başbuğu Kurt Ahmet Paşa emirlerindeki bütün güçlerle Gāzî Hasan Paşa'nın emrinde olacak,

---

205 *Gazavât,* metin, IV., 109a-b.

206 *Gazavât,* metin, IV., 114 b.

207 *Gazavât,* metin, IV., 110 b-111a.

208 *Gazavât,* metin, IV., 111b-114 b.

- Gāzî Hasan Paşa, Mora'daki eşkiyâ ve bozguncuların devlete başkaldırı hareketlerine tamamen son verilmesi için her ne şekilde uygun görürse Padişah adına uygulamada tam yetkili olacaktır.

Gāzî Hasan Paşa, Tersâne'deki divanhânesinde kaptanları ile yaptığı toplantıda törenle Padişah'ın fermanını okuttu. Hep birlikte bu görevin de üstesinden en iyi şekilde gelmek üzere söz verilip, hayır dualarda bulunuldu[209].

1. Gāzî Hasan Paşa'nın İstanbul'dan Kara Yolu İle Mora'ya Hareketi

Gāzî Hasan Paşa görev emrini aldıktan sonra on sekiz içinde gerekli bütün hazırlıklarını yaptıktan sonra, Emrine aldığı iki bin kişilik askerî birlik ile 18 Nisan 1779 Cumartesi günü güneşin doğuşundan hemen sonra gösterişli törenler ile Tersâne'deki dâiresinden çıktı. Kasımpaşa'dan, Kâğıthâne üzerinden gelip Eyyüb el-Ensârî hazretlerini ziyaret ettikten sonra Davutpaşa'da hazırlanmış olan otağına gelir[210].

Gāzî Hasan Paşa Davutpaşa'ya gelinceye kadar yol boyunca iki taraflı seyre ve uğurlamaya gelen halk hem hayır dualar ederek uğurlamışlar, hem de özellikle kadınlar " Şimdiden sonra aya bizim halimiz nice olur ! Sen burada iken hepimiz son derece güven içinde idik, kapılarımız açık olduktan başka hiç kimse çoluk çocuğumuza değil bakmak senin korkundan ödleri kopar idi !" diyerek feryat edip ağlamışlardır[211].

Gāzî Hasan Paşa, ordusunun son hazırlıklarını ve kontrolunu yaptıktan sonra 20 Nisan 1779 Pazartesi günü seher vakti "Mora'nın kurtuluşuna" diyerek Davutpaşa'dan hareket eder.

Küçük-çekmece, Büyük-çekmece, Silivri ve Türkmenli kazâlarında birer gece kalıp halkın dileklerini ve sorunlarını dinler. Türkmenli'de halkın şikâyeti

---

[209] *Gazavât*, metin, IV., 115a.

[210] *Gazavât*, metin, IV., 115a.

[211] *Gazavât*, metin, IV., 115b.

üzerine hırsızlık ve zorbalık yapan bir suçluyu astırır. Sonra Tekirdağ, İnecik ve Develi kazâlarına uğrar.

Develi'de, uzun zamandır halka ezâ ve cefâ vererek haksız ve yasa dışı davranışlarda bulunan Avrathisarı ayânı Şehbenderoğulları'nın, Demirhisar Ayânı Arnavut Çavuş Bey'in ve Menlik Ayânı Arnavut Tâlip Bey'in yakalanmaları ve vücutlarının yok edilmeleri hakkında Padişah'ın fermanı gelir[212].

Gâzî Hasan Paşa, fermanda verilen emirleri hiç kimseye açıklamadan Develi'den yola çıkar. Meygılgara, Keşan ve İbsara'ya gelinir. İbsara'da Halkın şikâyette bulunduğu âyândan Hasan Ağa'nın cezasını vermek için aratır ise de bulunamadığından onun yerine Ahmet Ağa adında birini İbsara âyânı tayin eder. Sonra Kara-fere, Ilıcalı, Sekri, Ulufeciler, Gümülcüne ve İskeçe'de birer ikişer gün konaklayıp, Sarı-Şaban kasabasına gelinir. Buranın halkı Gâzî Paşa'nın askerlerinin konaklaması için yer vermezler. Gâzî Paşa durumu soruşturduğunda buranın halkının devlet görevlilerine karşı hep böyle karşı koyduklarını ve direndiklerini, bu huylarından dolayı da övündüklerini öğrenir. Gâzî Paşa bunun üzerine direnişçilerin elebaşılarından ele geçirdiklerinden birini Karasu denilen yerde, sonra Kavala'ya gelirken bir çeşme başında ikisini , Han önü denilen yerde ikisini ve Kavala'ya gelinceye kadar yolda belirli yerde birer ikişer suçluları diğerlerine örnek olsun diye astırır. Kavala'dan Preveşte, Zebhine ve İnceste'ye gelip buralarda da halkın dilek ve şikâyetlerini dinledikten sonra Siroz'a gelinir[213].

Gâzî Hasan Paşa Siroz'da haklarında idam fermanı bulunan ve halen kendilerinden emin olarak görevleri başında bulunan Demirhisar Ayânı Çavuş Bey ile Menlik Ayânı Talip Bey'i görüşmek üzere yanına davet eder. Onlarla hoş sohbetlerde bulunup, Şehbenderoğlu'nun yakalanabilmesi için onlardan bilgi alır. Bir taraftan da bunların belli etmeden öldürülebilmeleri için kendine göre plân düşünmektedir.

Gâzî Paşa, Siroz'da altı gün kaldı. Halkın arasına girerek çarşı, pazar dolaşıp dertlerini ve dileklerini dinledi. Edindiği bilgilere göre Çavuş Bey ve

---

[212] *Gazavât*, metin, IV., 116b.

[213] *Gazavât*, metin, IV., 118a.

Tâlip Bey'den herkes yılmıştı. Onların zulmünden herkes korku içinde idi. Bir an önce onlardan kurtulmayı ümit etmekteydiler. Halk böyle düşünürken, Gāzî Hasan Paşa'nın, Çavuş Bey ve Tâlip Bey ile bu kadar samimi bir şekilde birlikte olması, onlarla hoş sohbetler etmesi; hatta onlara övgülerde bulunması onların ümitlerini kırmakta idi. Gāzî Hasan Paşa hakkında: bunda da bir iş yok imiş; meğer hemen uzaktan kuru bir ün imiş! Devletli efendimiz bu Çavuş Bey'i öldürmüyor. Bizler ise karadan Mora'ya geleceği haberini aldığımız gündenberi şükür ve dua eder idik. İşte bu zorbaların haklarından gelecek olan şânı yüksek vezir budur diye sevinmiş idik. Bu kere Efendimiz düşüncemizin tersi çıktığına şaşarız!... gibi birbirlerine sözler söylemekte idiler.

Gāzî Hasan Paşa, 21 Mayıs Perşembe günü Siroz'dan ayrılarak Çavuş Beyîn oturduğu Demirhisar'a gelir. Çavuş Bey, Gāzî Hasan Paşa'yı kendi konağında ağırlar. Tâlip Bey de buraya davet edilip, birlikte yenilir, içilir ve hoş sohbetler yapılır. Gāzî Hasan Paşa, burada, her ikisini de aynı anda öldürme planları düşünmektedir. Zira, Her ikisinin de güçlü, eğitimli, silahlı adamları bulunuyordu. Gāzî Hasan Paşa onlarla bir çatışmaya girip askerine zarar verdirmek istemiyordu

a) Menlik Ayânı Tâlip Bey'in ve Demirhisar Ayânı Çavuş Bey'in Öldürülmeleri

Ertesi gün Demirhisarı'ndan ayrılıp Pervin Kasabasına gidilir. 22 Mayıs Cuma günü namazdan sonra Gāzî Hasan Paşa biraz dinlenir. Burada her iki zorbanın da aynı anda öldürülmesi için kethüdâsı ile gizlice sözbirliği yapar. Talip Bey'i birlikte kahve içmek için yalnız olarak yanına davet eder. O anda Çavuş Bey de Kethüdâ Bey'in yanında ayrı binada bulunmaktadır. Tâlip Bey kahveyi içerken heyecandan elleri titremektedir; kahveyi yarım bırakarak ayrılmak için izin ister; tam merdivenlerden aşağı inerken Gāzî Hasan Paşa peşinden tüfeğini doğrultup ateşler ve tek kurşun ile Tâlip Bey'i sol böğründen vurur. Kurşun Talip Bey'in böğründen girip ensesinden çıkmıştır. Merdivenlerden yuvarlanan Tâlip Bey'in aşağıda hazır bekleyen zencirbaş çavuşları derhal kellesini keserler.Diğer tarafta Kethüdâ Bey de Gāzî Hasan Paşa'nın kurşun sesini duyduğu anda

anlaşmalarına göre derhal o da tüfeğini doğrultup, Çavuş Bey'in işini bitiriverir. Çavuş Bey'in ve Tâlip Bey'in adamları neye uğradıklarını şaşırırlar. Kaçmaya çalışırlar ise de çoğu yakalanıp haklarından gelinir.

Gāzî Hasan Paşa'nın adamlarından bir kişinin burnu dahi kanamadan yıllardanberi halka eziyet ve cefa çektiren ve devletin başına dert olan bu iki zorba kolayca ortadan kaldırılmıştır.

Talip Bey'in ve Çavuş Bey'in ikisin birden öldürülmüş olduğu haberini alan Siroz ve çevre halkı sevinçlerinden bayram yapıp, yatıp kalkıp Allah'a şükür secdesi etmişlerdir. Gāzî Hasan Paşa hakkında daha önce söylemiş oldukları sözlerden dolayı da pişmanlık duymuşlar ve Paşa'nın sağlığı ve ömrünün uzun olması için dua etmişlerdir[214].

Gāzî Hasan Paşa Pervin'den ayrılır ve Toyran kasabasına gelir. Burada halkın şikâyetçi olduğu Şehbenderoğlu'nun kethüdâsı yakalanarak idam edilir. Şehbenderoğlu'nun kendisinden henüz daha bir iz bulunamamıştır[215].

Gāzî Hasan Paşa üç gün kaldığı Toyran'dan 26 Mayıs Salı günü ayrılarak Avrathisarı'na ve oradan da Armutlu'ya geçer. Bir çayırlıkta otağını kurdurup halkın dileklerini ve şikâyetlerini dinler. Burada Talip Bey'in ve Çavuş Bey'in adamlarından ele geçirilenler de asılarak cazalandırılır.

b) Avrathisarı Ayânı Şehbenderoğlu'nun Öldürülmesi

Bu sırada Selânik Muhafızı Abdi Paşa'nın adamları da Şehbenderoğlu'nu yakalayıp öldürmüşlerdi. Gāzî Hasan Paşa bu habere çok sevindi. Böylece azılı bir eşkiyâ daha ortadan kaldırılmış, halkın yıllardanberi çektikleri acılara son verilerek huzur ve güvenlikleri sağlanmıştır[216].

c) Çam Arnavutları İle Görüşmeler

---

[214] *Gazavât*, metin, IV., 118a-124b.

[215] *Gazavât*, metin, IV., 125b.

[216] *Gazavât*, metin, IV., 127a.

Armutlu'dan Selânik'e geçilir ve Cuma namazı Selânik'te kılınmıştır. Ertesi gün Kayalı sahrası ve Tuzla kasabası geçilerek Katrin kasabasına iki saat uzaklıktaki çayıra gelinir ve Gāzî Hasan Paşa'nın otağı burada kurdurur,

Gazî Hasan Paşa buradan Çam Arnavutları'nın liderlerine yazılar gönderip, devlete bağlılıkları halinde hristiyan halk ile aralarındaki anlaşmazlıkların giderileceğini; sorunlarının görüşülmesi için aralarından seçecekleri kişileri temsilci olarak görüşmeye göndermelerini ister. Onlar da bu çağrıyı sevinerek kabul ederler.

Gāzî Hasan Paşa 6 Haziran Cuma günü Yenişehir'e geçip, burada, daha önce yakalanıp hapsedilmiş olan bir Arnavut eşkiyâsını astırır. Sonra Tırnova'ya geçilir. Burada da halkın şikâyetçi olduğu ve devlete de karşı gelen Bekir Bölükbaşı adındaki Arnavut'un evine baskın yapar ise de evde kimse olmadığı için evi yakıp yıktırır. Bekir Bölükbaşı'nın bir manastırda gizlenmiş olduğu haberi alındığı an manastıra yapılan baskınla, Bekir Bölükbaşı ve yirmi kadar yandaşının hepsi öldürülür.

Tırnova'dan Yenişehir'e ve oradan da Çatalca'ya gelindi. Burada Çam Arnavutlarının gönderdiği iki temsilci ile görüşülüp sorunları dinlendi. Gāzî Paşa onların affını bazı şartlara bağlayarak kabul etti. Buradan Dömeke kasabasına geçildi. Burada, Gāzî Paşa tekrar Çam Arnavutlarına yazılar gönderip uyarılarda bulundu. Sonra Balyabadre, Ezdin, Moruz, Livadiye ve Esed kasabaları geçilip 22 Haziran Pazartesi günü Paşa Çiftliği denilen mevkie gelinir.

Gāzî Hasan Paşa'nın, eşkiyâ Arnavutların kaçmalarına engel olmak için görevlendirdiği donanma kaptanlarından Ülgünlü Dâman Kaptan, Paşa'nın huzuruna gelerek: Çam Arnavutlarının aman dilediklerini, kendilerine her ne emir buyurulursa yerine getireceklerine söz verdiklerini arz eter. Gāzî Hasan Paşa da, Mora re'âyâsı ile aralarındaki anlaşmazlığı olumlu bir sonuca bağlamak için aralarından seçecekleri otuz, kırk kişiyi bırakıp, geri kalanlarının tamamen kayıklarla karşı Rumeli'ye geçip Morayı terk etmelerini emir buyurarak Dâman Kaptanı geri gönderir[217].

---

[217] *Gazavât*, metin, IV., 131a.

Gāzî Hasan Paşa, 23 Haziran Salı günü İstefe'ye geçer. Burada Ağriboz Muhafızı Hasan Paşa ile bir görüşme yapar. İstefe'de İki gün misafir kaldıktan sonra ayrılıp, Mora sınırları içinde Kondura denilen köy yakınında otağını kurdurur. Askerlerden birkaçının, hayvanları ile ekin tarlasına girdiklerini işittiğinde: ne demektir fukaranın ekinine girmek! Elbette giren kimlerdir öldürürüm! diyerek son derece öfkelenir. Kendisine durum hakkında bilgi verilerek ve af dilenerek öfkesi yatıştırılmıştır.

Buradan Magara adındaki köye geçerken bütün Mora ağaları kendisini yolda karşılayarak, " Hoş geldiniz ! " sözleriyle sevinç gösterilerinde bulunurlar.

Gāzî Hasan Paşa, Magara'da iken yukarıda adı geçen Dâmân Kaptanın damadı Mustafa kaptan gelip;Gāzî Paşa'ya: Çam Arnavutlarının emir buyurdukları şekilde Mora re'âyâsı ile aralarındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için görüşmeye seçtikleri otuz kırk kişiden geri kalanlarının dört beş binden fazla Arnavut'un firkate ve kayıklar ile Rumeli tarafina geçtikleri haberini arz eder. Gāzî Hasan Paşa bu haberden memnun oldu ve Mustafa Kaptan'a bir kaput hediye ederek Dâmân Kaptan'a da takdirlerini bildirir.[218]

d) Mora'da Çam Arnavutlarının Tepelenmesi

Gāzî Hasan Paşa, Mora sınırı içinde Magara köyü'nden, önce Havuzlar'a ve sonra da Gerdus kasabasına geçer. Re'âyânın önde gelenleri Gāzî Hasan Paşa'nın otağına gelerek kendisine Bekâr Arnavutlarının halka yaptıkları eziyet ve cefâları anlattklarında, Gāzî Hasan Paşa daha önce kendilerine yaptığı çağrılara uymayan ve karşı gelen Bekâr Arnavutlarının yakalanmaları için çevreye birlikler çıkarttırır. Bunu haber alan eşkıyâlar korkularından bir yerde duramayıp hepsi Trapoliçe'ye kaçıp orada toplandılar.

Gāzî Hasan Paşa, Çam Arnavutlarına yaptığı gibi son bir defa daha bu Bekâr Arnavutlarına da tekrar yazılar gönderip devlete bağlı kalmaları ve yaptıklarından pişmanlık duyarak aman dilemeleri halinde bazı şartlara bağlı olarak sorunlarının giderileceğini; bunun için de aralarından seçecekleri kişileri

---

[218] *Gazavât*, metin, IV., 132a.

görüşmek için göndermelerini ister. Eşkıyâlar, Gāzî Hasan Paşa'nın isteğini önce kabul etmiş görünerek çağrıya uyacaklarını bildirdilerse de; birkaç gün geçtikten sonra Gāzî Hasan Paşa'nın çağrısına uymayacaklarını ve her an savaşa hazır olduklarını, Mora Muhassılı Mehmet Paşa'yı da rehin aldıklarını bildirirler[219].

Gāzî Hasan Paşa, hoş, şimdi suç benden gitti, vebâli boynunuza diyerek donanma kalyonlarından karaya çıkarttığı bin nefer silahlı kalyoncu ile iki adet kantar topunu Trapoliçe üzerine göndertir. Emrindeki birlikler ile de kendisi Trapoliçe üzerine gider 22 Temmuz Salı sabahı anî bir yürüyüşle Arnavutların üzerine baskın yapıp, çoğunu top ve tüfek atışları ile perişan eder ve Mehmet Paşa'yı da ellerinden kurtarır. Etrafa dağılıp kaçmak isteyen eşkıyâlar da peşlerinden takip edilerek hepsi yakalanıp kılıçtan geçirilir.

Mora Muhafızı Mehmet Paşa, Gāzî Hasan Paşa'ya: Arnavut işi tamam oldu, buyurun saraya gidelim! Dediklerinde, Gāzî Hasan Paşa da: buyurun der ve birlikte Trapoliçe'ye şeref verirler[220].

Gāzî Hasan Paşa devletin başına dert olan ve bilhassa halka son derece cefa ve işkence eden bu eşkiyâ ve bozguncu Arnavutların tepelenmesinde emeği geçen herkesi ödüllendirmiş; kendilerini takdir ederek teşekkür etmiştir. Bu Bekâr Arnavut eşkıyâların halka yaptıkları eziyet ve işkencelerini şöyle anlatırlar :

Halktan haksız isteklerde bulunup, vermedikleri takdirde bütün mal ve eşyalarını yağma ve talan ederek alıyorlarmış; malı mülkü olmayan yoksulları da öldürmüşler. Kadınları, mallarınız nerede? Nereye sakladınız? Diye sorguya çekip; karınlarını yararak mum dikmişler. Kızların ırzlarına geçip, küçük çocukları havaya atıp altlarına kılıç tutarak biçmişler. Daha nice acımasızca ve insanlığa asla sığmayan işkence ve cefalar etmişler.

Gāzî Hasan Paşa bu olayları bir kere daha böyle etraflıca dinledikten sonra, böyle insanlık dışı davranışlarda bulunan eşkiyanın tamamının ortadan kaldırılması için emir verdi ve her tarafa asker göndererek daha yüzlercesini yakalatıp ortadan kaldırttı.

---

[219] *Gazavât*, metin, IV., 133b.

Gāzî Hasan Paşa, Mora'da kendilerine emir buyurulan görevleri yerine getirildiğini etraflıca bir rapor halinde Padişaha arz etmiştir[221].

e) Mora'da Manyalıların Yasalara Bağlanması

Gāzî Hasan Paşa, 1775 yılında Akkâ'da Zâhir Ömer sorununu hallettikten sonra İstanbul'a dönüşünde Rodos adası limanında birkaç gün kalmış ve bu sırada Mora'daki Manyalıların başbuğu olan Centaki'yi yanına getirterek devlete her yıl ödemeleri gereken vergi borçlarını ödemelerini, bundan sonra da geciktirmemelerini tembih ederek bazı esaslara bağlamıştı; fakat, Centaki bu anlaşmaya uymayıp yine vergilerini ödememişti. Gāzî Hasan Paşa güvenilir bir adamını başbuğ tayin ederek çok sayıda asker ile durumu araştırmak için Centaki üzerine gönderir. Centaki, durumu öğrenince korkusundan etrafına topladığı askerleri ile Venedik yönetiminde olan Zanta adasına kaçar. Gazî Paşa'nın başbuğu da Centaki'nin Manya'daki oturduğu kulesini ve çevresini yakıp yıkıp sürülmüş tarlaya döndürdükten sonra birkaç gemisine de el koyar. Başbuğ, Centaki kaçtığı için onun yerine Manyalı Turbake adındaki bir kaptanı Gāzî Hasan Paşa'nın huzuruna getirir. Gāzî Hasan Paşa, Turbake ile anlaşma yaparak onu Manya başbuğu tayin eder[222].

f) Manya'da Ak – Araplar'ın Cezalandırılmaları

Manya'da Ak-Araplar denilen bir gurup vardı ki bunlar da devletin yasalarına uymuyor ve halka çeşitli eziyet ve cefalarda bulunuyorlardı. Yapılan uyarılara rağmen söz dinlemediklerinden bunlardan kırk iki kişisi yakalanıp tutuklanarak Tersâne'de çalıştırılmak için İstanbul'a getirilmek üzere gemilere alınmıştı[223].

Gāzî Hasan Paşa, Arnavutların devlete karşı başkaldırı hareketlerini bastırıp, Mora'ya yeniden düzen verdikten sonra Zâim Bey'i Trapoliçe'ye mütesellim tayin eder. 25 Temmuz Perşembe günü de Mehmet Paşa ile birlikte

---

[220] *Gazavât*, metin, IV., 134b-137b.

[221] *Gazavât*, metin, IV., 137b-140b.

[222] *Gazavât*, metin, IV., 141b-142a.

[223] *Gazavât*, metin, IV., 142a.

Trapoliçe'den ayrılırlar. Kendisi Anabolı kalesi karşısındaki Değirmenlik denilen yerde kurulmuş olan otağına, Mehmet Paşa da Değirmenlik'e bir buçuk saat uzaklıkta olan Erhoz köyündeki konağına giderler[224].

Gāzî Hasan Paşa, Mora'da huzur ve güvenliği sağladıktan sonra, eşkıyâların baskılarından çevre dağlara ve bölgelere kaçan yerli halk akın akın tekrar kendi yerlerine dönerler. Bütün Mora halkı rahat bir nefes almıştır. Herkes sevinç içinde bayram şenlikleri yapar. Mora'da hayat artık normale dönmüştür.

Gāzî Hasan Paşa'nın ve Mehmet Paşa'nın Padişah'a gönderdikleri raporlar üzerine kendilerine, yaptıkları güzel hizmetlerden dolayı pâdişahın takdir ve teşekkür fermanları gelir. 1779 yılı Ağustos ayı başları (1193 Yılı Recep ayı sonları) tarihli olarak gönderilen fermanlar düzenlenen törenler ile okunup, şenlikler yapılır ve hediyeler dağıtılır.

g) Yol Kesici Hırsızların Uslandırılması

Mora'da bir kısım yine haksız kazanç elde eden kişiler türemiş ki; bunlar, yol kesip adam soyarak geçimlerini sağlıyorlarmış. Öyle ki eğer karşılarına çıkan kişilerde soyacak bir şey bulamazlarsa onları kendilerine esir alıyorlar ve sonra da yüksek ücretlerle ya başkalarına veya yine sonradan para temin edebilecek olan esiri kendisine satıyorlarmış. Bunların yüzünden halk bir köyden diğer bir köye veya başka bir yere yolculuk yapamaz duruma düşmüşler. Bu durumu haber alan Gāzî Hasan Paşa, haydutluk yapan bu kişilere de yazılar göndererek yaptıklarından vazgeçmeleri, yasalara uymaları ve devlete bağlı olmaları hususlarında uyarılarda bulunmuştur. Gāzî Paşa'nın bu uyarı ve çağrısına üç dört binden fazla haydut gurubu uyarak, gelip teslim olurlar. Teslim olmayanlar ise yakalanarak kılıçtan geçirilir[225].

h) Çam ve Bekâr Arnavutları İle Anlaşma Yapılması

Yukarıda anlatıldığı üzere Gāzî Hasan Paşa'nın çağrısına uyan Çam ve Bekâr Arnavutlarının temsilcileri ayrı ayrı gelerek aman dileyip, sorunlarını dile

---

[224] *Gazavât*, metin, IV., 142b.

[225] *Gazavât*, metin, IV., 149a.

getirmişlerdir. Gâzî Hasan Paşa, devletin yasalarına uygun bir şekilde onların vergi ve diğer konularını esaslara bağlamış, ayrıca, Hristiyan halk ile olan anlaşmazlıklarını da çözümleyerek bunlara uymayanların daha ağır şekilde cezalandırılacaklarını ellerinden aldığı senetlerle kabul ettirmiştir[226].

ı) Gâzî Hasan Paşa'nın Mora'dan İstanbul'a dönüşü

Gâzî Hasan Paşa, 13 Kasım 1779 = 4 Zilka'de 1193 Cuma günü Cuma namazını kıldıktan sonra Anabolı limanında bulunan donanmaya gelip, 15 Kasım Pazar günü de İstanbul'a niyet ederek Anabolı'dan hareket ederler. Son derece güzel bir havada, hiçbir zorlukla karşılaşmadan, sanki çayda yürür gibi beş yüz mil mesafe gelinerek Çanakkale Boğazı ağzında Kumkale altında demir atılır. Burada üç gün dinlenildikten 20 Kasım Cumartesi günü hareket edilip, 22 Kasım 1779 Pazartesi günü İstanbul Sarayburnu'ndan içeri girilerek demir atılır[227].

25 Kasım Perşembe günü Yalı Köşkü'nde Padişahın huzuruna çıkılır. Gâzî Hasan Paşa'yı törenle karşılayan Padişah Birinci Abdülhamid kendisini takdir ve tebrik ettikten sonra hediyeler vererek uğurlar.

Yapılan tören sırasında Gâzî Hasan Paşa Mora'dan getirdiği Aka-Arap esirleri de Padişahın huzurundan geçirterek takdim etmiştir. Törenden sonra top ve tüfek atışları ile Tersâne'deki divanhâneye gidilir[228].

K. Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın Akdeniz Seferi

(Mayıs - Ekim 1780 = Rûz-ı Hızır - Zilka'de 1194)

Her yıl olduğu gibi Akdeniz seferine çıkma hazırlıkları tamamlanan donanma, Tersâne'den alarga olundu. Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa, Yalı Köşkü'nde padişahın huzuruna çıktığında kendisine son derece işlemeli kürk giydirilerek hediyeler verildi. Top ve tüfek atışları ile donanma Yalı Köşkü önünden geçerek Beşiktaş önlerinde demirledi. Kapudân Paşa'ya verilen ziyafetler

---

226 *Gazavât*, metin, IV., 152a.

227 *Gazavât*, metin, IV., 157a.

228 *Gazavât*, metin, IV., 157b.

için donanma birkaç gün burada kaldı. Sonra Kumkapı önlerine gelindiğinde yine top ve tüfek atışları ile şenlikler yapılarak yola çıkıldı.

Gelibolu'ya gelindiğinde birkaç gün burada konaklayan Gāzî Hasan Paşa karaya çıkarak halkın dilek ve şikâyetleri ile ilgilendi. Gelibolu'dan Boğaz-hisarlarına gelindi ve birkaç gün de burada kalınarak donanmanın ihtiyaçları giderilip yetkililerle görüşmeler yapıldı.

Boğazhisarları'ndan sonra adalar arasında seyir yapılarak, adalardaki halkın dilek ve şikâyetleri ile ilgilenildi; yönetimler üzerinde denetimler yapıldı[229].

Adalar dolaşıldıktan sonra Anabolı limanına gelip demir atılıldı. Gāzî Hasan Paşa, halka sıkıntı vermemek ve ağırlık olmamak için otağını kalenin dışında bir alana kurdurmuştu. Burada yedi gün kalındı; halkın durumları ve yöneticilerin sorunları ile ilgilenildi.

Geçen yıl Manyalıların devlete başkaldırı hareketleri her ne kadar yatıştırılmış idiyse de eşkiyâlerin başı olan Veliçnako ve yandaşları yola gelmeyip, yasa dışı hareketlerine halen devam etmekte idiler. Gāzî Hasan Paşa, bu sefer de Veliçnako'yu görüşmek için otağına çağırdı; fakat, Veliçnako ve yandaşları Manya dağlarının tepesinde kendileri için sığınak olarak yaptırdıkları yüksek ve sağlam kulelerine güvenerek Gāzî Paşa'nın bu çağrısına da uymadıkları gibi savaşa hazır olduklarına dair de haber gönderdiler[230].

Gāzî Hasan Paşa, Anabolı'ya gelmezden önce eşkiyâ Veliçnako'nun ve yandaşlarının halka verdikleri zarar ve ettikleri işkenceler hakkında geniş bilgi almış idi. Şöyle ki:

Anabolu kalesinden, vergi toplamak için gönderilen beş vergi memurunu Çakuma iskelesinde gece kaldıkları handa baskın yaparak birini öldürüp, dördünü esir ederek ellerindeki paralara el koyarlar. Sonra da esir ettikleri memurları para

[229] *Gazavât*, metin,V., 195b.

[230] *Gazavât*, metin, V.,196a.

ile satmaya kalkarlar. Kale halkı aralarında topladıkları paralar ile esir memurları ellerinden kurtarmışlar[231].

Ruslar, daha önce anlatıldığı üzere hristiyan halkın desteği ile Mora'da Türk halkına saldırılarda bulundukları sırada, bu Veliçnako haini ve yandaşları da çok sayıda asker ile Mora kazalarından olan Mezistre'yi basmışlar. Halkın eşya ve mallarını yağma ve talan edip, halkın ellerindeki bütün silahları toplayıp, kadın çocuk demeden halkı bir camiye doldurup yakmışlar.[232]

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Veliçnako ile işbirliği yapan Kolokotron adındaki eşkiyâ de, karadan ve denizden Türklerin oturdukları köy ve kasabalara baskınlar yaparak, Türklerin mal, mülk ve eşyalarını yağma ve talan edip, halkı da esir etmek suretiyle ezâ ve cefa etmişler. Bu olaylara benzer daha nice sıkıntılı durumlar içinde bulunan halk, Gāzî Hasan Paşa'dan yalvararak yardım dileğinde bulunmuşlardı[233].

1. Gāzî Hasan Paşa Manya Sularında

Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa halkın bu şikâyetlerini ve yalvarışlarını da dinledikten sonra hiç durmadan donanmaya döndü ve derhal Manya sularına doğru yola koyuldu. Donanma, eşkiyâ Veliçnako'nun kulesinin bulunduğu Manya dağının eteğinde, kulelere beş saat uzaklıktaki limana demir attı.

a) Veliçnako'nun Yakalanıp Öldürülmesi

Gāzî Hasan Paşa, yaptığı incelemelerden sonra kulelere varmak için gerekli asker, cephane ve topları hazırlattı. Çok güç şartlara rağmen akıllara durgunluk verecek şekilde askerlerinin yılmadan gayret göstererek yürüttüğü top ve cephaneleri kulelerin top menziline getirtip yerleştirdi. Veliçnako, kesinlikle beklemediği bu durum karşısında ne yapacağını şaşırmıştı. Hele Gāzî Hasan

[231] *Gazavât*, metin, V., 196b.

[232] *Gazavât*, metin, V., 196b-197a.

[233] *Gazavât*, metin, V., 197a-b.

Paşa'nın büyük toplarını görünce ejderha görmüşçesine şaşkına döner. Kulelerinin bu kadar güçlü toplara karşı dayanamayacağını bildiği için kaçmaya karar verir. Fakat kulelerin etrafını sıkı bir şekilde çeviren Gāzî paşa'nın askerleri, Veliçnako ve bir oğlunu kaçarlarken yakalarlar[234].

Gāzî Hasan Paşa, Veliçnako'nun oğlunu İstanbul'da Tersâne'de çalıştırmak için alıkoyar. Veliçnako'yu ise yukarıda anlatılan olayları gözü önüne getirdiğinden derhal öldürterek herkesin intikamını alır. Veliçnako'nun diğer oğulları ve yandaşları da yapılan çatışmalar sırasında öldürülürler. Veliçnako'nun kuleleri de yerle bir edilir. Çatışmalar sırasında kaçmaya fırsat bulan Kolokotron ve adamları da saklandıkları bir mağarada Bazdunya halkından birkaç kişi tarafından yakalanıp öldürülmüşlerdi[235].

Veliçnako ve yandaşlarının tamamen yok edilmesi Manya halkını sevince boğmuştu. Gāzî Hasan Paşa'nın şimdiye kadar görmedikleri bir şekilde yaptığı çarpışmalar, eşkiyâlerin sığınakları olan sağlam ve yüksek kulelerini yerle bir edişi, devlete karşı gelenlerin tamamen kılıçtan geçirilmesi, halkın devlete olan güvenini kat kat daha arttırmıştı. Bütün halk Devlete ve Gāzî Hasan Paşa'ya hayır dualarda bulunarak, evlerine, tarlalarına, işlerine dönmüşler ve normal yaşantılarına kavuşmuşlardı[236].

b) Manya'ya Yeni Başbuğ Tayini

Gāzî Hasan Paşa, Manya'nın huzur ve güvenini sağladıktan sonra Manya'ya tayin ettiği yeni başbuğu huzuruna çağırıp şu nasihatlerde bulundu:

" Bakınız ! Şanı yüksek Padişah efendimiz nasıl dünyanın yedi kıtasına hükmeder. Bunca paşalardan ben de sadece bir paşasıyım. Padişahımızın yönetiminde olan devletime baş kaldıranları ne hale soktum. Bütün eşkiyâ ve bozguncuları darmadağınık ettim. En ufacık aklı olana bundan daha iyi örnek olmaz. Bakınız, görünüz de sen ve diğerleri ona göre akıllıca ve dürüstçe

---

234 *Gazavât*, metin, V., 199b.

235 *Gazavât*, metin, V., 199b-200a.

236 *Gazavât*, metin, V., 200a-b.

davranışlarda bulununuz. Bundan sonra Manya halkından bir kişi sana en ufak bir karşı davranışta bulunursa derhal tutuklayıp Tersâne zındanına gönderesin."

Yeni başbuğa böyle sıkı uyarılarda bulunduktan sonra kaftan giydirip, görevinde başarılı olması için dua etti.[237]

c) Manya'dan İstanbul'a Dönüş

Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa, her şeyi düzene koyduktan sonra donanma ile limandan ayrıldı. Adaları dolaşıp, gerekli denetimleri yapıp, halkın sorunları ile ilgilenerek Rodos adasına geldi. Rodos'ta yeni yapılan üç adet kalyondan ikisi tamamlanmış olduğundan denize indirterek İstanbul'a gönderdi. Üçüncüsünün de bir an önce tamamlanması için emirler verdi. Fakat geminin yapımının ancak seneye bitebileceğini söylediler. Gāzî Hasan Paşa bu sözlere son derece hiddetlenerek gece gündüz çalışıp kırk elli güne kadar mutlaka bitirilmesi için tekrar emir verdi. Verdiği sürenin bitiminde geminin durumunu öğrenmek için Gāzî Hasan paşa bizzat Rodos'a geldi. Geminin bazı noksanlarının olduğunu görünce işin başında kendisi durarak birkaç gün içinde onları tamamlattı ve gemiyi denize indirterek törenle donanmaya kattı[238].

Rodos'tan ayrıldıktan sonra yine adalara uğrayarak Çanakkale Boğazı'nda Naraburnu'na gelindi. Gāzî Hasan Paşa burada on beş gün kaldı. Naraburnu'ndan ayrıldıktan sonra 9 Kasım 1780 = 11 Zilka'de 1194 Çarşamba günü selâmetle saat üç buçukta (bugünkü saata göre sabah 08.30 sıraları) Sarayburnu'ndan içeri girilip Tophâne önünde demir atıldı.

17 Kasım Perşembe günü öğleden sonra Yalı Köşkü'nde Padişahın huzuruna çıkıldı. Yapılan törenlerden sonra top ve tüfek atışları ile Tersâne'ye girildi[239].

---

[237] *Gazavât*, metin, V., 201b.

[238] *Gazavât*, metin, V., 202a-b.

[239] *Gazavât*, metin, V., 203a-b.

L. Kapudân-ı deryâ Gazî Hasan Paşa'nın Buhara Elçisine Ziyafeti

Gāzî Hasan Paşa 2 Muharrem 1195 = 29 Aralık 1780 Perşembe günü Buhara elçisini konağına davet etti. Elçi ile birlikte iki öğün yemek yenildi. Yemekten sonra da sohbetlerde bulunuldu. İkindi vaktinden sonra da Kur'an okunup dualar edildi. Kaptan Paşa, elçiye konağını gezdirdikten sonra da kendisine güzel hediyeler vererek uğurladı[240].

M. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Sadaret Kā'im-makamlığı

Sadr-ı âzam Seyyid (Kara vezir / Kara Silahdar) Mehmet Paşa 19-20 Şubat 1781 = 24-25 Safer 1195 Salı gecesi vefat ettiğinde. Yerine İzzet Mehmet Paşa Sadr-ı a'zam tayin edilmişti. O sırada Erzurum'da görevli bulunan İzzet Mehmet Paşa İstanbul'a gelinceye kadar geçen elli beş gün süresinde Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa Sadâret Kā'im-makamlığı (vekilliği) görevini yürütmüştür[241].

Enverî : "... umûr-ı ibâdı rü'yet ve mesâlih-i saltanat-ı seniyyeyi temşiyete dikkat eder bir zât-ı gayret-simâtın kâim-makâm nasbı lâzım gelüp ve Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa hazretlerinin ol makâmı müteferri' umûr ve husus-ı devleti idâreye olan liyâkat ve istihâli nezd-i hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhîde muhakkık olan keyfiyyâttan olmağla..." diyerek Gāzî Hasan Paşa'nın padişah katındaki değerini ortaya koymuştur[242].

Ahmet Râsim : " Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa kā'im-makâm oldu. Gāyet dindar ve işine mukayyed ve mukaddem bir zât-ı huceste-âsâr olup, Rûz-ı Hızır'dan mukaddem kuzu kesmek yasağı bunun vaktinde olmuştur." ifadeleriyle Gāzî Paşa'nın inancını ve karakterini yorumlamaktadır[243].

---

[240] Enverî, *Târih*, c. II, s. 221.

[241] Enverî, *Târih*, c. II, s. 232; Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 65

[242] Enverî, *Târih*, c. II, s. 232.

[243] Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. III, s. 1075.

N. Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın Akdeniz Seferi (3 Mayıs - 27 Ekim 1781= 9 Cemâziye'levvel - 9 Zilka'de 1195)

Her yıl olduğu gibi bu yıl da Akdeniz sahillerinin ve adalarının dolaşılarak denetimlerinin yapılması, halkın sorunları ile ilgilenilmesi, Akdeniz'de yasalara aykırı herhangi bir duruma ve olaya meydan verilmemesi gibi görevleri yerine getirmek için donanma 3 Mayıs 1781 günü Tersâne'den haraket edip, Yalı Köşkü'nde Padişah huzurunda yapılan törenlerden sonra top ve tüfek atışı şenlikleri ile yola çıkmıştır[244].

Donanmanın bu yılki Akdeniz seferi hakkında detaylı bilgilere sahip olamadık. Kaynaklarda önemli bir olayın kaydı bulunmadığına göre donanmanın normal seyrini tamamlayıp döndüğü anlaşılmaktadır.

Seferden dönen donanma 27 Ekim 1781 = 9 Zilka'de 1195 tarihinde Yalı Köşkü'nde Padişah huzurunda yapılan törenlerden sonra Tersâne önünde demirlemiştir[245].

O. Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın Akdeniz Seferi (29 Nisan - 19 Eylül 1782 =16 Cemâziye'l-evvel – 11 Şevval 1196)

Donanma 16 Cemâziye'l-evvel 1196 = 29 Nisan - 19 Eylül 1782 tarihinde Tersâne'den hareket etmiş ve Yalı Köşkü'nde Padişah huzurunda yapılan törenler ile Akdeniz seferine uğurlanmıştır[246].

Bu yıl içinde Ruslar, Kırım üzerinde yapılan barış anlaşmalarına ters düşecek birtakım oyunlar oynamaya başlamışlardı. Kırım'ın bağımsızlık kazanması propagandaları ile halkı ayaklanmaya kışkırtıyorlardı. Her an bir savaşa girilmesi düşünüldüğünden Padişah, donanmanın bir an önce İstanbul'a dönmesini istemişti.

---

[244] Enverî, *Târih*, c. II, s. 238.

[245] Enverî, *Târih*, c. II, s. 255.

[246] Enverî, *Târih*, c. II, s. 261

Gâzî Hasan Paşa, Pâdişah'ın emrine uyarak geri dönerken Limni adasına uğramış ve burada yeni yapılan "Polad-ı bahrî" adlı elli bir buçuk yeni zira' büyüklüğündeki gemiyi denize indirterek donanmaya katmıştır.

Donanma 19 Eylül 1782 = 11 Şevval 1196 Perşembe günü yapılan törenlerden sonra Tersâne'ye çekilmiştir[247].

Ö. Donanmanın 1783 = 1197 Yılı Sefer Hazırlığı

Padişah'ın emri olarak bu yıl donanmanın hem Akdeniz hem de Karadeniz seferlerine çıkılmak üzere hazırlıkları yapılmıştır 8 Nisan 1783 = 5 Cemâziye'levvel 1197 Çaraşamba günü donanma Tersâne'den hareket ederek Beşiktaş önlerinde demir attı. Rusların Kırım üzerinde oynadığı oyunlar gün geçtikçe ortamı savaşa doğru götürmekte idi. Donanmanın öncelikle Karadeniz seferine çıkarılması düşünülmüştü; fakat ne siyasî durum ne de hava şartları henüz donanmanın Karadeniz'e çıkmasına elverişli değildi. Gâzî Hasan Paşa, havanın uygun olmasını beklemek üzere Ortaköy'deki Ayşe Sultan Yalısına gitmişti[248].

Kaynakların kaydettiği üzere, bu yılın ortalarında (9Temmuz 1783 Ruslar), Kırım'ı Rusya İmparatorluğuna kattıklarını ilan etmişlerdir. Türkiye böyle bir girişimin önceden farkında ise de bu durumu önleminin savaştan başka çaresi olmadığı da bilinmekte idi. Ancak savaş göze alınamadığından böyle acı bir durumu kabullenmek zorunda kalınmıştır. Bu sebeplerden dolayı da donanma her ne kadar hazırlanmış ise de Boğazda beklemekten başka bir iş yapmamıştır.

P. Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın İngiltere Elçisini Kabulü

Gâzî Hasan Paşa'nın kalyoncu askerlerinin toplu olarak bir arada kalmalarını sağlamak amacı ile Tersâne'de yaptırmış olduğu Kalyoncu kışlasını gezip görmek isteyen İngiltere elçisi, gösterişli bir tören ile Gâzî Paşa tarafından karşılanmıştır. Kışla ve diğer görülecek yerler gezilip görüldükten sonra sohbet sırasında elçi siyasî konulara değinmişti. Özellikle de Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmak istediklerini açıkladı. Rusların

---

[247] Enverî, *Târih*, c. II, s. 273.

[248] Enverî, *Târih*, c. II, s. 296.

o sıralarda askerî güçlerinin oldukça iyi olduğunu, Ruslara Avusturya'nın da yardımcı olacağını, hatta Avusturya'nın da Osmanlı Devleti'nden bazı haklar isteyebileceğini belitti. Ayrıca, İngiltere'nin Osmanlı devleti ile daima barış içinde yaşamayı arzu ettiğinden, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle aralarındaki olan anlaşmazlıkların giderilmesinde de yardımcı olmayı ön planda tuttuklarını söylemişti. Osmanlı Devleti'nin, Rusya ile Kırım konusunda bir savaşa yol açmadan anlaşma yolunu uygun görmesi durumunda kendilerinin bu konuda ara buluculuk yapmaya hazır olduklarını da sözlerine eklemişti.

Gâzî Hasan Paşa elçiyi uğurladıktan sonra yapılan bu görüşmeyi ve konuşulanları etraflı bir şekilde Padişah'a arz etmiştir[249].

R. Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın Rusya Elçisi İle Görüşmesi

Yukarıda kısaca değinildiği üzere Rusya, Kırım'ı bir oldu bittiye getirerek kendi topraklarına katmıştı. Osmanlı Devleti ne denizden ne de karadan bu olaya bir müdahalede bulunmamıştı. Olayları bir savaşa girmeden çözmeye çalışıyordu. Ancak, Rusya Osmanlı Devleti'nin bu gevşekliğinden ve savaşa girmek istememesinden yararlanarak istediklerini peş peşe elde etmekte idi. Kırım'ın Rusya'ya katılmış olduğunu Osmanlı Devleti'ne resmen kabul ettirmek isteyen Rusya'nın bu isteğine Osmanlı Devleti yanaşmıyordu. Buna karşılık ta Rusya her an bir savaşa hazır olduğundan Osmanlı Devleti'ni böyle bir anlaşmaya zorlamakta idi. Nitekim İngiltere elçisi de bu durumu Gâzî Hasan Paşa'ya açıklamıştı.

Rusya'nın bu zorlamalarına karşı Osmanlı Devleti, Kırım sorununu sadece iki devlet arasında değil İngiltere ve Fransa'nın da bu konuda garantör devlet olarak bulunmasına taraftar idi. Bu amaçla da her iki devlet ile konunun görüşülmesine devam ediliyordu; ancak daha kesin bir karara varılmamıştı.

---

[249] Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakaikü'l-ahbâr* ,Yayınlayan, Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s. 78-79; Cevdet, *Târih*, C. III, s. 26-27.

İşte, Rus elçisi, Kırım konusunun kesin çözeme bağlanması ve iki devlet arasında bir anlaşmanın bir an önce yapılmasına dair kesin cevabı almak için görüşme teklifinde bulunmuştu.

15 Aralık 1783 tarihinde Aynalı-kavak sahil sarayında Rus elçisi ile görüşme gerçekleştirildi. Görüşmede Kapudân-ı derya Gāzî Hasan Paşa, İstanbul eski Kadısı Müftî-zâde Ahmet Efendi ve Reîs (Reîsü'l-küttâb = bugünkü Dışişleri bakanı) Efendi bulundu.

Rus elçisi konuya girerek Kırım konusunda Osmanlı Devletinin kesin cevabının geciktirilmekte olduğunu, devletinin buna daha fazla tahammül edemeyeceğini, anlaşmanın iki devlet arasında yapılmasında kararlı olduklarını ve başka devletlerin arabuluculuğunun kabul edilmeyeceğini tekrarlamıştı.

Gāzî Hasan Paşa, Rus elçisinin bu açıklamalarına karşı yine de, Osmanlı Devleti'nin konuyu İngiltere ve Fransa ile görüşmekte olduğunu, onlardan gelecek cevabın beklendiğini, bu iki devletin de anlaşmada bulunmasının arzu edildiğini söyler. Bu şekilde biraz daha zaman kazanılmaya çalışılmıştır[250].

S. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Beyhan Sultan'ın Evlilik Töreninde Bulunması

Sultan Üçüncü Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan ile Silahdar Mustafa Paşa'nın 29 Nisan 1784 = 8 Cemâziye'l-âhir 1198 Çarşamba günü nikah törenleri yapıldı. 6 Nisan Çarşamba günü de çeyiz takımı Sultanın sarayına götürüldü. Törende bulunan bütün davetliler ayrıldıktan sonra Sadr-ı a'zam, Şeyhül-islâm ve Gāzî Hasan Paşa sarayda kalmışlar, yatsıdan sonra damad Mustafa Paşa'nın Sultanın sarayına girmesinden sonra ayrılmışlardır[251].

---

[250] Mücteba İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr...*, s. 79-80.

[251] Mücteba İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr...*, s. 138-139; Cevdet, *Târih*, c. III, s. 119.

Ş. Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın Akdeniz Seferi

(13 Mayıs - 14 Kasım 1784 = 22 Cemâziye'âhir 1198 - 1 Muharrem 1199)

Bu yıl, donanmanın bakımına ve eksikliklerinin giderilmesine önceki yıllara göre daha çok özen gösterilmiştir. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra sefer için Tersâne'den demir alındı. Gāzî Hasan Paşa Yalı Köşkü'nde Padişahın huzuruna kabul edildi. Yapılan uğurlama töreninde hediyeler verildikten sonra yapılacak olan seyir hakkında Padişaha bilgi sunuldu. Gāzî Hasan Paşa'nın Padişah'a yazılı olarak sunduğu seyir raporuna göre program şöyle idi:

-Sebte (Cebelitârık)Boğazı'nın dış ve iç kısımlarında bazı yabancı gemilerin dolaştığı, bir kısmının Akdeniz'e doğru geldiği, Türk yönetiminde olan adalara özellikle Cezâyir Ocağı tarafina saldırı düzenlemek istedikleri haber alındığından durumun araştırılması,

-Daha önce Maltalıların eline geçmiş olan şehtiye (iki direkli bir cins gemi) nin düşman elinden kurtarılarak öc alınması,

-Akdeniz'in korsanlardan temizlenmesi,

-Mora ve Girid adaları sahilleri ile diğer Akdeniz sahillerindeki yerleşim yerlerinin denetlenmesi, halkın ve yönetimlerin sorunları ile ilgilenilmesi.

Yukarıda sayılan hizmetleri görmek üzere top atışları ve yapılan şenlikler ile Akdeniz'e doğru hareket edildi[252].

Donanmanın seyri hakkında daha fazla bilgiye sahip olamadık. Her yıl olduğu gibi, normal şartlar altında geçen seyirden sonra 14 Kasım 1784 = 1 Muharrem 1199 Pazartesi günü seferden dönen donanma yapılan törenler ile Tersâne'ye demir atmıştır[253].

---

[252] Mücteba İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr...*, s. 139-140; Cevdet, *Târih*, c. III, s. 119.

[253] Vâsıf, *Târîh-i Enverî Zeyli*, İÜ.Ktp., TY., nu. 98, v. 83.

T. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Sadâret Kā'im-makamlığı (31 Aralık 1785 = 20 Cemâziye'l-evvel 1199)

Sadr-ı a'zam Halil Hamid Paşa (31 Aralık 1782 – 31 Mart 1785)[254]'nın Sadr-ı a'zamlık görevinden alınmasından sonra yerine tayin olunan Hazinedâr Şahin Ali Paşa'nın Özü'den İstanbul'a gelip göreve başlamasına kadar geçen kırk günlük sürede Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa Sadâret Kā'im-makamlığı görevini yürütmüştür[255].

U. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Sadâret Kā'im-makamlığı (24 Ocak 1786 = 23 Rebî'u'l-evvel 1200)

Sadr-ı a'zam Hazinedâr Şahin Ali Paşa (31 Mart 1785 – 24 Ocak 1786)[256]'nın Sadr-ı a'zamlık görevinden alınmasından sonra yeni tayin edilen Koca Yusuf Paşa'nın Mora'dan görevine gelmesine kadar geçen bir aylık sürede Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa Sadâret Kā'im-makamlığı görevini yürütmüştür[257].

Ü. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Korsanlık Yapan Ali Reis'i Cezalandırması

Trablus-Garp Ocakları ile Venedik arasında zaman zaman birtakım tatsız olayların olduğu İstanbul hükümeti tarafından haber alınmakta idi. Ülgün-Bar kaptanlarından Ali Reis adındaki bir kaptan da Trablus-Garp ocaklarına bu konuda destek olmaktadır.

Osmanlı Devleti ile Venedik arasında barış anlaşması olduğundan Venedik gemileri Akdeniz'de serbestçe dolaşabilmektedirler. Buna rağmen adı geçen Ali Reis, Antalya sahillerinde bir Venedik tüccar gemisine yanaşır, gemideki mallara el koyar ve içindekilerle birlikte gemiyi de batırır.

---

[254] Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 66.

[255] Mücteba İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr*...s. 231-232; Cevdet, *Târih*, c. III, s. 386-387;

[256] Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 66.

[257] Mücteba İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr*..., s. 314-315; Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 66.,

Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa, olayı öğrendiği anda Dâmân Kaptanı Ali Reis'i yakalayıp getirmesi için görevlendirdi. Ali Reis, suçu işledikten sonra Dâmân Kaptanın da üzerine geldiğini öğrenince Tunus'a kaçar. Dâmân Kaptan Tunus'a gider. Fakat Tunuslular Ali Reis'i vermezler. Ancak onun yaptığının doğru olmadığını kabul ettiklerinden gemisini Dâmân Kaptan'a teslim ederler. Ali Reis yasalara aykırı hareket etmenin cezasını Tunuslular sayesinde canını kurtarırsa da gemisinin elden gitmesi ile ödemiş olur[258].

V. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Mısır Seferi

(1786-1787 = 1200 -1201)

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşlarının Küçük Kaynarca Anlaşması ile son bulmasından sonra Osmanlı Devleti, altı yıllık savaş döneminde pek ilgilenemediği Suriye ve Mısır'a el attı. Ruslar, Çeşme'de Osmanlı donanmasının yanmasından sonra bir süre Akdeniz'de serbest kalınca Suriye ve Mısır sahillerine kadar gelmişler ve Arapları Türklere karşı ayaklanmaya, devlete başkaldırmaya kışkırtmışlardı. Onlara, Türklerin kendilerini sömürdüğünü ve esir muamelesi yaptığını söyleyerek bağımsızlıklarını elde edebilmeleri için yardımda bulunabileceklerini söylemekte idiler. Bu gibi sözlere inanan Arap şeyhleri ve şehirlerdeki Arap yöneticiler, etraflarına topladıkları yandaşları ile Türk düşmanı yabancılar ile de işbirliği yaparak devlete karşı direnişlere geçmişlerdi. Her yıl devlet hazinesine göndermek zorunda oldukları vergilerini göndermiyorlar, kendilerine gönderilen emirleri hiçe sayıyorlar, yasaları tanımıyorlar, Türk yöneticilere karşı da güç toplayıp savaş yapıyorlardı. Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa önceki konularda görüldüğü üzere Şam bölgesinde altmış yıldan beri devlete karşı baş kaldıran Zâhir Ömer ve oğulları ile yandaşlarını ortadan kaldırarak bölgeyi düzene koymuş ve devletin otoritesini yeniden sağlamlaştırmıştı.

Diğer tarafta Mısır'daki Kölemenler de işi iyice azıtmışlar, devleti hiç saymaz olmuşlardı. Aralarında guruplar oluşturarak ayrı ayrı bağımsızlıklarını ilan edip; halkı kendi diledikleri gibi yönetiyorlar, soyup sömürüyorlardı. Halkın

---

258 Mücteba İlgürel, *Mehâsinü 'l-âsâr...*, s. 336-337.

bu haksızlıklar ve eziyetler karşısında devlete yaptıkları şikâyetler üzerine durumun düzeltilmesi, huzur ve güvenin sağlanması için geniş yetkiler ile gönderilen paşalar da yaptıkları mücadelelerde başarılı olamadan geri dönmek zorunda kalmışlardı.

Şu sıralarda biraz rahat nefes alan, karada ve denizde güçlerini toparlayan Osmanlı Devleti, Mısır'a el atmanın, halkın huzur ve güvenliğini sağlamanın ve devletin çıkarlarını korunma zamanının uygun olduğunu düşünür. Geçmişteki hizmetleri göz önüne getirildiğinde bu tür sorunları daimâ başarı ile çözümleyen ve kesin sonuca bağlayan Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa şimdi de Mısır sorununu olumlu bir sonuca bağlaması için tam yetki ile görevlendirilir.

Kapudân-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'dan önce 1785 yılı Kasım başlarında Yeğen Mehmed Paşa Mısır'a vâli tayin edilmişti. O sırada Mısır'ın yönetimini devlet yasalarını saymayan ve kendilerini bağımsız devletmiş gibi düşünen Murat ve İbrahim Bey adlarında iki Kölemen lideri ellerinde tutmakta idiler. Bu iki kişi etraflarına topladıkları yandaşları ile halktan yasa dışı paralar topluyorlar, karşı gelenlere ise olmayacak eziyet ve cefalarda bulunuyorlardı. Bu tür davranışlarından başka; yabancı devletler ile de gizli bazı anlaşmalar yapmakta idiler. İngilizler Hindistan'dan aldıkları ticaret mallarını Süveyş'e getirmek için Osmanlı Devleti'nden daha önce izin istemiş fakat Osmanlı Devleti o günkü siyasî ortamı uygun görmeyerek bu isteği kabul etmemişti. Şimdi ise Fransızlar, Murat ve İbrahim Bey ile yüksek paralar karşılığında bu konuda devletten habersiz gizlice anlaşma yapmışlardı[259]. Eğer Osmanlı Devleti herhangi bir durumda onların

[259] Bu konuda Niyazi Berkes şu açıklamayı yapar : "Hasan Paşa'nın Fransızların faaliyetleri ve sadrazamın bunların bir aleti haline geldiği hakkındaki şüphelerini bir inanç haline getiren olay, Fransız bahriyesinin önemli bir subayı olan ve tersanedeki Mühendishanede sözde öğretmen olan Chivalier Truguet'nin 1784'de İstanbul'da elçiliğe bağlı bir gemi ile gizlice Boğaz'dan çıkıp gitmesi oldu. Birkaç hafta sonra, İngiliz elçisi Sir Robert Ainslie, Mısır'daki ajanlarından geminin Mısır'a gittiğini ve Kölemen Beylerinden Murad ve İbrahim ile müzakerelere giriştiğini haber alarak Hasan Paşaya bildirdi. Hasan Paşa, eski elçi St. Priest'nin kendi hükümetini, Mısır'ı işgal etmeye kandırmaya çalıştığını, 1777'de Baron de Tott'un Fransa'nın Suriye ve Mısır'daki echelle'lerinin müfettişi adı altında Mısır'ın işgal planını hazırlamak üzere gönderildiğini biliyordu. O zaman donanması ile Baronun peşine düştüğü

üzerine kuvvet gönderecek olursa Fransızlar onlara destek olacaklardı. Böyle gizli bir anlaşma ile Fransızlar Mısır'a el atma imkanı sağlamış oluyorlardı.

İşte, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Mısır üzerinde oynadıkları gizli oyunlar Mısır Kölemenlerini Osmanlı devletine karşı iyice şımartmış ve ayaklanma cesareti vermişti; öyle ki, ileride bir bağımsızlık durumu söz konusu olursa Mısır hükümdarı olmak için aralarında guruplaşmalar dahi olmuştu. Murat ve İbrahim Beylerin taraftarları "Muhammediye", Büyük İsmâil Bey ve arkadaşı Cidâvi Hasan Bey taraftarları da "Aleviyye" adlarında iki ayrı parti oluşturmuşlardı. Bu partilerin kendi aralarında anlaşmazlıklar oluyorsa da devlete karşı başkaldırmada birleşiyorlardı.

Mısır'ın, Osmanlı Devleti yönetiminden çıkma noktasına geldiği şu sıralarda Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa donanma ile denizden Mısır üzerine gönderildi. Karadan da Cabbar-zâde (Çapan-zâde) Süleyman Bey'in göndereceği askerle Gazze Mütesellimi Derviş Bey destek olarak görevlendirildi.

Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa 1786 Haziran ayında İskenderiye'ye çıktı. Gāzî Hasan Paşa'nın böyle ansızın Mısır'a gelişi Kölemen beylerini şaşkına çevirmişti. Yaptıklarından pişman olmuş şeklindeki davranışları ile af edilmeleri için yalvarmaya başladılar. Mısır bilginlerini aracı olarak Gāzî Hasan Paşa'ya gönderdiler. Fakat Gazî Hasan Paşa'nın devlet adına yerine getirmelerini istediği şartlara da pek yanaşmadılar. Israr edilince de kuvvetlerini toplayıp savaşmayı göze aldılar.

Gāzî Hasan Paşa, aldığı tedbirlerle Murat Bey ve İbrahim Bey'in birliklerini dağıtıp, bütün Kölemenleri perişan ederek Kahire'ye girdi. Şehrin yöneticilerini ve yönetimini düzenledi. Murat Bey ve İbrahim Bey'in mallarına devlet adına el koydu. Eşyaları arasında İbrahim ve Murat Bey'in Ruslarla yaptıkları gizli anlaşmalara ait belgeler de ortaya çıktı. Elde edilen belgelere göre

---

halde onu yakalayamayan Hasan Paşa bu esrarlı Truguet seyahatinin de aynı planın bir devamı olduğuna hükmetti." Bkz. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 1. baskı , Bilgi Yayınevi, Ankara 1973, s. 74.

Rusya, Mısır'ın bağımsızlığı için yapılacak her hareketi destekleyecek ve gerekli her türlü yardımı yapacaktı.

Gâzî Hasan Paşa, Murat ve İbrahim Beylerin devlete baş kaldırma hareketlerine son vermiş, birliklerini dağıtmış, Mısır'ın yönetimini devlet nizamına ve yasalarına göre yeniden düzenlemiş ve yönetimine de güvenli kişileri yerleştirmiş olmasına rağmen; bu iki isyancının üzerlerine gidip ele geçirme fırsatı bulamamıştı. Onun için de her an tedbirli hareket etmekteydi.

Bu sırada, Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşlarının başlaması kesinleşmişti. Gâzî Hasan Paşa acele İstanbul'a çağrıldı. Murat ve İbrahim Beyler de devamlı af edilmeleri için adam göndermekte idiler. Gâzî Hasan Paşa onları birliklerini derhal dağıtmaları, Murat Bey'in İsna'da, İbrahim Bey'in de Kınna'da devlete karşı herhangi bir uygunsuz harekette bulunmamaları; sessiz, sâkin oturmaları şartı ile rehinler alarak af isteklerini kabul etmiştir.

Gâzî Hasan Paşa, Mısır'da bir taraftan isyancılar ile uğraşırken bir taraftan da halkın devlete bağlılığını ve saygınlığını sağlayarak, yasalara uygun şekilde vermeleri gereken vergilerini de toplatmıştı. Dönüşünde devlet hazinesine yirmi dört bin kese gelir kazandırmıştı. Yaklaşık bir buçuk yıl Mısırda kalan Gâzî Hasan Paşa, isyancıları tamamen ortadan kaldıramamıştı. Savaşın çıkması onların yararına olmuştu. Ne var ki, bir süre için devletin bu konuda rahat nefes almasını sağlamış oldu. 6 Ekim 1787 = 23 Zilhicce 1201 tarihinde Mısır'dan İstanbul'a hareket etti[260].

---

[260] Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın Mısır seferi hakkında geniş bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr...*, s. 346-349, 355 vd.; Cevdet, *Târih*, c. III, s. 286-323; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 510-518; *Muf. Osm. Târihi*, c.V, s. 2630-2632.

Y. Osmanlı – Avusturya – Rusya Savaşları ve (1787-1792 = 1202-1206)

Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa

17 Ağustos 1787 târihinde Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşlarının başlaması üzerine Mısır'dan İstanbul'a gelen Gâzî Hasan Paşa donanmanın Karadeniz seferi için hazırlığına başlamıştı. Kış mevsimine girildiğinden bahara kadar gerekli hazırlıkların yapılması ile vakit geçirildi.

Bahara çıkıldığında önce Akdeniz adalarının ve sahillerinin denetimleri için küçük bir donanma gönderildi. Karadeniz'e de el-Hâc Abdurrahman Ağa kumandasında bir öncü donanma görevlendirilmişti[261]

Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa da 28 Cemâziye'l-âhir 1202 = 6 Nisan 1788 Cumartesi[262] günü büyük donanma ile Tersâne'den hareket etti. Yalı Köşkü'nde Pâdişahın huzurunda yapılan uğurlama törenlerinden sonra donanma top atışları ile Büyükdere önlerine gelip demir attı. Hava uygun olmadığından donanma bir ay kadar burada bekletildi. 3 Mayıs 1788 günü Büyükdere önünden haraket eden donanma Karadeniz Boğazı'ndan çıkar çıkmaz şiddetli bir fırtına ile karşılaşınca tekrar geriye dönmek zorunda kalmıştı. Fırtınanın şiddetinden büyük sal Anadolu sahilinde karaya vurmuş ve tayfaların tamamı boğulmuştu[263]. 21 Mayıs günü havanın düzelmesi üzerine tekrar Karadeniz'e çıkıldı[264].

1.Gâzî Hasan Paşa'nın Savaş İçin Para Yardımında Bulunması

Sultan Birinci Abdülhamid, devletin para sıkıntısı olduğundan savaşa hemen taraftar değildi. Sadr-ı âzam Koca Yusuf Paşa ve diğer devlet ileri gelenleri kendisini zorla razı etmişlerdi. Sadr-ı âzam, Sultan Abdülhamid'in bu konudaki aşırı derecede sıkıntısını gidermek için kendisine Gâzî Hasan Paşa'dan para

---

261 Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 47-48; *Muf. Osm. Târihi*, s. 2639.

262 Edib Muhammed Emin,*Târih-i Edib*, İ.Ü.Ktp., TY., nu 3220, 3a-4a.

263 Edib, *Târih-i Edib*, 6a.

264 Edib, *Târih-i Edib*, 14a; Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 48-49; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c.V, 1. Kısım, s. 537

istenmesini teklif etti. Koca Yusuf Paşa, Gâzî Hasan Paşa'nın yetiştirdiği bir kişi idi. Gâzî Hasan Paşa'nın serveti hakkında bilgisi vardı. Sultan Abdülhamid Gâzî Hasan Paşa'yı saraya çağırtıp devletin hazinesinin darda olduğundan söz ederek kendisinden on iki bin kise akçe borç istedi. Gâzî Hasan Paşa hiç düşünmeden kabul edip, istenilen parayı altın olarak gece saraya göndermiştir[265].

2. Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın Karadeniz Seferine Çıkarken Kaptanlarına Yaptığı Konuşma

Sultan Birinci Abdülhamid devrinde Gâzî Hasan Paşa kadar devlete hayırlı hizmetlerde bulunan bir devlet adamı görülmemiştir. O, bu kadar güzel hizmetlerine rağmen hiçbir zaman büyüklük ve gurur da yapmamıştır. Çeşme olayında kendisinin Kapudan Paşa bulunmadığına herkes hayıflanmaktadır. Bu olayı kendisi dahi içinde bir sızı kalmış olduğundan asla hayalinden çıkaramadığı için devamlı olarak Ruslardan intikam almak heves ve düşüncesinde idi. Şu sıralarda ordunun düzensizliğini, karada ve denizde gerekli hazırlıkların henüz yetersiz olduğunu düşünerek devletin savaşa girmesine pek taraftar değildi. Kendisi Mısır'da iken savaş kararı alınmış olduğundan sefere katılmak kaçınılmazdı. Böyle önemli ve zor bir sefer için emrindeki herkesin de gönüllü olmasını istiyordu. Sefere çıkmazdan bir gün önce bütün kaptanlarını toplayıp onlara şu konuşmayı yapmıştır:

" Ben nereden geldiğim ve ne yaptığım cümlenizin ma'lûmudur; lâkin nâm alacak ve din ve devlet uğruna can verecek vakitler şimdidir. Niyetim, düşmanın hakkından gelmek veyahut ölmektir. Bunun için bi'l-cümle câriye ve kölelerimi kâmilen edâ ettim. Iyâlimi dahi fî-mâ-ba'd görmeyeceğimi cezm ile vedâ' edüp gidiyorum ve eğer sağ kalup da avdet eder isem bu da Allahte'âlâ Hazretlerinin bir inâyetidir. Sizi öteden berü yoldaş bilirim; bu def'a cümlenizi yanıma celb etmekden garaz bu niyetimi söylemektir. İçinizde cesâret edemeyüp de ölümden kaçan var ise şimdiden beyân etsün; gücenmeyüp kendüye derhal izin veririm; yok eğer cenk üzerinde iken gayretsizlik edüp de hava muhâlif idi askere söz geçiremedim gibi özür ve bahâneler ile emrimi dinlemeyen olur ise pâdişah

---

[265] Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 50; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 519.

başı içün bu makûleye aman ve zaman yokdur; ama gayret ve hizmet edenlere me'mûlden ziyâde mükâfât der-kârdır. Bu şurût ile gitmeğe râzı olan kalsun ve sadâkat ile hizmet edeceğine yemin etsün[266]."

Gāzî Hasan Paşa'nın bu konuşması üzerine bütün deniz komutanları kalkıp ölümde ve kalmakta beraber olmak üzere yemin etmişler ve bu temiz niyet ile Karadeniz seferine çıkmışlardır.

3. Rusların Özi Kalesi'ni Kuşatmaları

Bir Fransız yazarının anlattığına göre Karadeniz'e Özi Kalesi'ne yardıma giden Osmanlı donanması, yolda, Rusların donanması ile karşılaşır. Gāzî Hasan Paşa bir çatışmaya girmeden doğrudan Özi Limanı'na girip demir atar. Bir süre sonra Özi Nehri'nde bulunan Rusların ince donanması nehirden saldırıya geçer; aynı anda arkadan da Kılburun Sahili'ndeki tabyalardan top atışları başlatılır. İki ateş arasında kalan Osmanlı donanması zor duruma düşmüştür. Sahil sığ olduğundan geri çekilmek isteyen birçok gemi karaya oturur. Üç gemi yanar ve birkaç gemi de Rusların eline geçer.

Edip Târihi'nde ise bu olay şu şekilde anlatılır[267]:

!788 Mayıs ayı sonlarında Osmanlı donanması Özi önünde demirledi. Birkaç gün sonra, sığ sulara uygun olan Osmanlı ince donanmasının Kılburun önündeki Rus ince donanması ve salları üzerine yaptığı hücumda, Ruslara yüzden fazla asker kaybı verdirmiştir. Türklerden sadece on yedi şehit verildi. O gün geri çekilen iki tarafın, beş on gün sonra tekrar yaptıkları çatışmada, Ruslara yine büyük kayıplar verdirilmiştir. Aradan birkaç geçtiğinde Osmanlı donanmasının gece için yaptığı düzen ve koyduğu işaretler Ruslar tarafından gizlice bozulur. Rusların yaptığı bir saldırıda işaretlerin yerleri değiştiğinden Osmanlı ince donanması karaya oturur. Karaya oturan gemilerin üzerine saldıran Ruslar, bir Türk gemisinin etrafını sallarla tamamen çevirip yok etmek istediklerinde; Türklerin yaptığı karşı saldırı ile üç Rus Salı batırılır ve çok sayıda da asker kaybı

[266] Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 51; *Muf. Osm. Târihi*, c. V, s. 2639.

[267] Edib, *Târih-i Edib*, 17b-19a.

verdirilir. Fakat etrafi çevrilmiş olan Türk gemisinden ancak üç asker kurtulur ve gerisi şehit olur.

Ayrıca sığa oturan bir Türk gemisi, yapılan çatışmada Ruslara büyük kayıplar verdirmesine rağmen yanarak batmış ve bütün askerleri şehit olmuştur.

Bu durum üzerine diğer Türk gemileri geri çekilmek isterler ise de sular çekilmiş olduğundan bu sefer hepsi karaya oturur. Rusların saldırıları üzerine üç gemi, içindeki askerleri boşaltılıp yakılmış ve gece olduğundan bir gemi de Rusların eline düşmüştür. Bu savaşın sonunda her ne kadar Rusların bir büyük salı ve iki bombası yakılmış ise de Türkler de büyük kayıplar vermiştir.

4. Yılan Adası Savaşı (Ağustos 1788)

Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa, yukarıda anlatılan yenilgide gevşeklikleri ve hatalı bulunan kaptanları cezalandırmıştır. Özi Kalesi'ne denizden yardım etmesi için bir miktar ince donanmayı orada bırakıp gerisini Prezen Adası önüne çekmişti. Bu sırada Avlita (Sivastopol) Limanı'ndan açığa çıkan Rus donanmasının üzerine gider. Donanmaya Gâzî Hasan Paşa bizzat kendisi kumanda ediyordu. Kapudâne-i hümâyûn ve Sancak gemileriyle dört beş parça kalyonu ileri sürmüştü. Yılan Adası açıklarında iki donanma karşı karşıya geldiler. O anda donanmanın bir kısmı geride kalmış olmasına rağmen Gâzî Hasan Paşa, yanında bulunan gemilerle Rusların üzerine saldırıya geçti. Rus donanması kayıplar vermeye başlayınca hemen geri kaçtı ve tekrar Avlita Limanı'na sığındı. Gâzî Hasan Paşa peşlerinden gitti ise de limana girmek mümkün değildi. Rusların çıkması için bir müddet beklediler; fakat Ruslar limandan dışarı çıkmamışlardı. Gâzî Hasan Paşa donanmadan geri kalan gemi kaptanlarını sert bir şekilde azarlayıp, cezalandırmıştır.

Gâzî Hasan Paşa'nın Özi önünde bıraktığı ince donanma gemilerini Ruslar sonradan tamamen yok etmişler ve Özi Kalesi'ni hem karadan hem de denizden sıkıştırmaya başlamışlardı. Gâzî Hasan Paşa durumu İstanbul'a bildirip, ince donanma gemisi göndermelerini istedi ise de bu isteği yerine getirilmemiştir. Fakat o, yine de büyük donanma ile Özi Kalesi önüne kadar gelmiş ve kaleye bin

beş yüz kadar asker sokmayı başarmıştır. Büyük donanma gemileri ile Özi önlerine yanaşılamıyordu. Gemilerin bir kısmı su almaya başlamıştı. İstanbul'dan istenilen yardımlar gelmiyordu. Bu durumda daha fazla zor durumda kalmamak için Gāzî Hasan Paşa donanma ile İstanbul'a döndü (1203 Safer sonları = Kasım 1788)

Osmanlı donanmasının İstanbul'a dönmesinden sonra Rus donanması Avlita Limanı'ndan dışarı çıkmış ve Anadolu sahillerinden Sinop'a kadar gelerek bazı yerleri bombalayıp geri dönmüştür[268].

Z. Gāzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâlıktan Alınması ve Kara Seraskerliğine Tâyininin Düşünülmesi

Karadeniz'de Rusların kuşatma altına aldığı Özi Kalesi'ne gereği gibi yardımda bulunamayan ve büyük kayıplar vererek İstanbul'a dönen Gāzî Hasan Paşa'yı Padişah Birinci Abdülhamid hiç hoş karşılamamış ve kendisinden habersiz olarak döndüğünden dolayı da onun Kapudân-ı deryâlık görevinden alınmasını kararlaştırmıştır. Ancak, donanmanın ertesi yıla hazırlanması için yerine getirilecek yetenekli bir kimse de hemen bulunamayacağından görevden alınması ileriki tarihlere bırakılmıştı.

1. Sultan I. Abdülhamid'in Vefatı Ve Sultan III. Selim'in Tahta Çıkışı (7 Nisan 1789 = 11 Receb 1203)

Sultan Birinci Abdülhamid vefat edip yerine yeğini Üçüncü Selim tahta çıktıktan sonra yapılan üst yönetim değişikliklerinde Gāzî Hasan Paşa da görevinden alınarak yerine Giridli Hüseyin Kapudan, Kapudân-ı deryâ tayin edilmiştir (20 Nisan 1789 / 24 Recep 1203)[269].

---

[268] Edib, *Târih-i Edib*, 17b-19a; Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 121-123; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 537-539; *Muf.Osm.Târihi*, c. V, s. 2651-2653.

2. Gāzî Hasan Paşa'nın Kara Seraskerliğine Tâyini

Gāzî Hasan Paşa Kapudân-ı deryâlık görevinden alındıktan sonra uzun yıllar büyük hizmetleri görülmüş bir kişi olduğundan o sırada açıkta bırakılması pek hoş karşılanmayacağı düşüncesiyle kendisine Özi Kalesi'nin kurtarılması hizmeti uygun görülerek kara seraskerliği görevi verildi (Mayıs 1789). Gizlice de bir an önce yeni görevine gitmesi için uyarılmıştır[270].

Gāzî Hasan Paşa kısa sürede hazırlıklarını tamamladı. Emrinde bulunan beş bin asker ile karadan sefere çıktı[271]. İstanbul'dan hareket ettiği gün Sultan Üçüncü Selim Kâğıthâne Köşkü'nden onun törenle geçişini seyretti. Gāzî Hasan Paşa, pâdişahın önünden geçerken kendisini selâmladıktan sonra geleneklere göre kürk giydirilmek için köşke davet edildiğinde: "Daha bir hizmetimiz sebkat etmedi.İnşâ'llahta'âlâ hizmet eder ve nâ'il-i iltifat oluruz" deyip atını sürmüştür. Hemen sonra da tören elbiselerini çıkartarak sefer elbiselerini giyer ve askerinin arasına karışır. Pâdişah kendisini tekrar çağırttığında Gāzî Hasan Paşa'nın o kısa zaman içerisinde karşı dağda askerinin önünde gittiği görülür[272].

Anlatılanlara ve şu duruma bakılırsa onun hakkında bir suikast düşünülmesine rağmen onun onurlu ve ciddi bir devlet adamı olması, yararlı hizmetlerinin çokluğu aleyhindeki düşüncelerin bir dereceye kadar göz ardı edilmesini sağlamıştır.

Sultan Üçüncü Selim, şehzâdeliği sırasında bir an önce tahta geçmek için gizlice amcası Abdülhamid'i tahttan indirme hazırlığı yaptığı, Gāzî Hasan Paşa'nın da bunu öğrenip Abdülhamid'e haber vererek engel olduğundan kendisine kin beslediği, tahta geçer geçmez de Kapudân-ı deryâlık görevinden

---

269 Edib, *Târih-i Edib*, İÜ. Ktp., TY., nu. 217, 16; Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 274-275; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 539-540; *Muf. Osm. Târihi*, c. V, s. 2653-2654; Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 220.

270 Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 275.

271 Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 275; Mustafa Nuri, *Netâyic*, s. 22.

272 Mustafa Nuri, *Netâyic*, s. 22-23.

alarak intikamını aldığı; fakat geçmiş hizmetlerine bakarak daha ileri gidemediği söylenir[273].

3. Gâzî Hasan Paşa'nın İsmail Seraskerliği ve Ruslara Karşı İsmâil Zaferi

O sırada Ruslar ile yapılan kara savaşlarında durum hiç iyi gitmiyordu. Sultan Üçüncü Selim, Sadr-ı a'zam ve ordu komutanlarını değiştirmiş, kendi güvendiği kimseleri iş başına getirmişti. Fakat cephelerden devamlı kötü haberler gelmekteydi. Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem olan Yusuf Paşa, ordu ile Rusçuk sahrasında bulunuyordu. Ruslar Özi kalesini aldıktan sonra Bender Kalesi'ni kuşattılar. İsmail tarafında bulunan Zihneli Hasan Paşa beceriksizliği yüzünden görevden alındı ve yerine Ankaralı Seyyid Hacı Abdi Paşa getirildi. Yapılan bu değişiklikler yine yararlı olmayınca Sadr-ı âzam Yusuf Paşa görevden alındı ve yerine Kethüdâ Hasan Paşa getirildi (7 Haziran 1789 = 13 Ramazan 1203). Fakat yine de peş peşe yenilgiler devam ediyordu.

Ordu yer değiştirerek 30 Ağustos 1789'da İbrail sahrasına geldi. Burada Rusların büyük ordusu üzerine gidilerek intikam almak isteniyordu. Fakat Buzaov (Boza) mevkiinde yapılan daha ilk yürüyüş büyük bir bozgunla sonuçlanmıştı (23 Eylül 1789 = 3 Muharrem 1204).

Buzaov bozgunundan sonra Ruslar İsmâil üzerine gelmişlerdi. İsmâil bölgesini İsmâil Seraskeri olan Gâzî Hasan Paşa savunuyurdu. Ruslarla yaptığı ilk çatışmada Rus birliklerini dağıttı ve kendi askerlerini kaleye çekti. Ruslar bu sefer İsmail Kalesi'ni kuşattılar. Gâzî Hasan Paşa, ansızın şiddetli bir hücum ile Rus-ların üzerine çıkış yaparak Rusları tekrar dağıtmış ve büyük kayıplar verdirerek perişan etmiştir (23 Eylül 1789 = 3 Muharrem 1204).

Gâzî Hasan Paşa, Rusları peşlerinden takip ederek çok sayıda askerlerini kılıçtan geçirtti. Rusların tekrar bu taraflara gelir düşüncesiyle İsmâil, Kili, Akkirman kalelerine asker ve gıda yardımında bulunuldu. Gâzî Hasan Paşa, Rusların Özi kırlarını çiğneyip gelen ünlü General Potemkin komutasındaki

---

[273] Uzunçarşılı, "*Hasan Paşa...*", s. 320.

büyük ordusunu perişan ederek elde ettiği İsmail zaferi ile Türklerin Buzaov'da uğradığı bozgunun intikamını almıştı. Ama; ne var ki, Buzaov bozgunu üzüntüsü daha zihinlerde dururken Gāzî Hasan Paşa'nın kazandığı bu zafer pek sevindirici olmamıştı. Buzaov'da Rus ordusunun General Suvarof emrindeki sağ kanadı Türk ordusunun Sadr-ı âzam emrindeki kanadı bozguna uğrattığı gibi; Türk ordusunun sağ kanadı durumunda olan Gāzî Hasan Paşa da Rusların büyük ordusunu perişan ederek intikamını almıştı[274].

Q. Gāzî Hasan Paşa'nın Sadr-ı a'zam Tâyin Edilmesi

Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Kethüdâ (Cenâze) Hasan Paşa'nın Mehâdiye savaşlarındaki başarıları pâdişah III. Selim'i ve devlet yöneticilerini oldukça sevindirmişti. Fakat bu başarılarını Sadr-ı a'zam olduktan sonra devam ettirememişti. Hem ordunun yönetimi hem de devlet yönetimini bir arada yürütemedi. Ruslara karşı Fokşan ve Buzaov bozgunları onu iyice gözden düşürdü. Yönetimi elden kaçırmış, kim ne söyler ise hemen aynen kabul eder duruma düşmüştü[275]. Fakat onu kur'a çekerek Sadr-ı a'zamlığa getiren kişiler şimdi kimi bu makama getireceklerini bilemiyorlar idi. Bazı vezirlerin isimleri liste yapılmış ve kendilerine tekliflerde bulunulmuş ise de kimse böyle ağır bir yükün altına girmek istemiyordu. Sonunda Pâdişah III. Selim, Şeyhü'l-islâm'a Sadr-ı a'zamın istihâre[276] ile belirlenmesini önerdi. Üç gün geçtiğinde Şeyhü'l-islâm Hamîdî-zâde istihārede kimseyi göremediğini söyledi. Padişah ise üç gecede de İsmâil Seraskeri Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'yı gördüğünü söyledi. Gāzî Hasan Paşa, yüksek dereceli bir vezir olup sert karakterli, disiplinli, devletin bunca yıllar karşılaştığı önemli sorunların çözüme kavuşturulmasında başarılı sonuçlar elde

---

274 Fazla bilgi için bkz. Edib, *Târih-i Edib*, s. 30; Cevdet, *Târih*, c. IV, s. 326-327; Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. III, s. 1175-1176; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 554-555; *Muf. Osm. Târihi*, c. V, s. 2691-2692.

275 Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, Süleymâniye Ktp., c.III, nu. 3383, s.14b; Cevdet, *Târih*, c.V, s. 4-5; Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. III, s. 1178; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 557; "Hasan Paşa...", s. 320.

276 İstihāre : Bir şeyin hayırlı mı değil mi niyetiyle rüya görmek üzere uykuya yatmak, hayır istemek. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri...*, c.II, s. 98.

etmiş ve devlete çok işler görmüş; son olarak da İsmail Seraskerliği sırasında Ruslara karşı büyük bir zafer kazanmış bir kişi idi. Bu özelliklerinden dolayı da onun Sadr-ı a'zamlığı uygun görülmüştü. Saray Başçukadarı Hüseyin Ağa derhal Şumnu'ya gönderilerek, Sadr-ı a'zamlık mühürü Kethüdâ Hasan Paşa'dan alınıp İsmâil'de bulunan Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'ya teslim ettirildi. (Kasım 1789 = 1-10 Rebî'u'l-evvel 1204)[277].

Gāzî Hasan Paşa, Sadr-ı a'zamlık mühürünü alır almaz önce Ahmet Paşa'yı kendisinden boşalan Anadolu Valiliği ile İsmâil bölgesi seraskeri tayin eder. Peşinden Akkirman Kalesi'ni gereği kadar savunmadan halkın sözüne kanarak Ruslara teslim eden vezir Tayfur Paşa'yı idam ettirmiştir. Birkaç gün içinde İsmâil bölgesine çeki düzen verdikten sonra 6 Aralık 1789 günü Koban Hanı Bahtgiray Han ile birlikte İsmâil'den hareket edip 17 Aralık Perşembe günü Şumnu'ya ordu merkezine gelir.

Gāzî Hasan Paşa, sert karakterli ve acımasız bir yapıya sahip olduğundan ordu komutanları ve ileri gelenleri onun Sadr-ı a'zam oluşundan sonra korku ve telaşa kapılırlar; Zira, İsmâil'den çıkıp Şumnu'ya gelirken etrafında birdenbire ortaya çıkan insafsız ve çıkarcı çığırtkanlar:

"Gelür ol vezîr-i câ'ir, kılıcı bir elde kanlu;

Savul ey gönül, yolundan ki yaman gelişdir bu."

diyerek etrafa helecan ve korku salmışlardır[278].

Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Gāzî Hasan Paşa, Şumnu'da hemen gerekli tayinleri yapıp, orduya ve yönetime yeni bir düzen vermeye başlamıştır. Bu arada Sadâret Kethüdâsı Süleyman Râşid Efendi ile Sadâret Mektupçusu Emin Efendi'yi de kellelerini kestirmek suretiyle idam ettirir. Bu kişilerin idam edilme

---

[277] Edib, *Târih-i Edib*, s. 31; Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, c. III, 14b; Cevdet, *Târih*, c.V, s. 4-5; Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. III, s. 1178-1180; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 557; "Hasan Paşa...", s. 320; Dânişmend, *Kronoloji*, c. V, s. 67.

[278] Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, c. III, 15a; Cevdet, *Târih*, c. V, s. 5-6.

sebeplerini de o an kimse anlayamamıştır. Herkes kendine göre bir yorum yapmaktaydı. Ama Buzaov bozgununda bunların da rolleri olduğu söylenir[279].

1. Bender Kalesi'nin Düşmesi

Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Gāzî Hasan Paşa, İsmâil Seraskeri iken Potemkin komutasındaki Rus ordusunu İsmâil önünde perişan ettikten sonra Ruslar, Bender Kalesi'ne gelirler. Rus komutan bir mektup yazıp kalenin teslimini ister. Kale komutanı da o an kale halkını savunmaya isteksiz görünce kaleyi vire ile Ruslara teslim eder (14 Kasım 1789 = 24 Safer 1204).

Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Gāzî Hasan Paşa, halkın isteğine uyarak Bender kalisi'ni Ruslara teslim eden vezir Ahmed Paşa ile Rizeli-zâde Abdullah Paşa ve halktan da bu düşüncede olanların ileri gelenlerinden birkaç kişiyi derhal idam ettirir. O sırada Bender Seraskeri olan İsmâil Paşa'yı kalenin teslimine karşı çıktığı için sadece mallarına el koyup kendisini Tekirdağ'a sürgün gönderir[280].

2. Sadr-ı âzam ve Serdâr-ı ekrem Gāzî Hasan Paşa'ya Tam Yetki Verilmesi

Gāzî Hasan Paşa, Sadr-ı âzamlık mühürünü aldıktan sonra mühürü getiren Pâdişâhın Başçukadârı Hüseyin Ağa'yı bolca ödüllendirmiştir. Hüseyin Ağa ile Padîşaha gönderdiği arz yazısında yapmak istediği bazı konularda kendisine yetki verilmesi isteğinde bulunmuştu. Bunun üzerine pâdişah da İkinci İmrahor Câyir-zâde İbrahim Ağa ile 2 Aralık 1789 = 14 Rebî'u'l-evvel 1204 tarihli diğer bir hatt-ı hümâyun[281] ile ona şu yetkileri verir:

- Devletin bütün işlerinde dilediği gibi karar vermekte ve uygulamakta,

- Yabancı devletlerle ateşkes, barış ve diğer anlaşmalarda görüşme ve şartları belirlemede ve imzalamada,

---

[279] Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, c. III, 15a-15b; Cevdet, *Târih*, c.V, s. 5-7; Zâim-zâde Mehmed Sâdık, *Osmanlı Târihi*, Süleymâniye Ktp. Esad Efendi, nu. 2171, 80b-81b.

[280] Cevdet, *Târih*, c. V, s. 6-7; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 558-559.

[281] Cevdet, *Târih*, c. V, s. 9; Uzunçaraşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 557-558.

- Hiç kimsenin söylediklerinin etkisinde kalmadan serbestçe hareket etmekte,

- İstanbul'da ve orduda bulunan devlet ileri gelenlerini hiçbir işine karıştırmamakta,

- Tersâne-i âmire hizmetlerini en iyi şekilde yürütecek bir veziri tayin etmekte tam yetkili kılınmıştır.

Pâdişah, bu Hatt-ı hümâyûn ile birlikte işlemeli bir samur kürk ile yine mücevher işlemeli bir kılıç da hediye gönderdi. Böylece Gāzî Hasan Paşa'nın Padişah katında değeri çok daha fazla artmıştı[282].

3. Osmanlı-Prusya İttifak Anlaşması

İngiltere ile Prusya yardım etmeye söz verip Osmanlı Devleti'ni Rusya ile savaşa kışkırtmışlar; fakat savaş başladıktan sonra da gereken yardımlarda bulunmamışlardı. Sadece İsveç'i Rusya'ya karşı desteklemeleri Rusların Baltık'tan Akdeniz'e donanma indirmelerine engel olmuştu.

Osmanlı Devleti peş peşe aldığı yenilgilerden sonra hem yorgun düşmüş hem de maddî yönden sıkıntıya girmişti. Rusya da hemen hemen aynı durumda idi. Savaş devam edip de her iki devletten birinin üstünlüğü ile sonuçlanması da Prusya'nın işine gelmiyordu. Onun için bu şekilde savaşa son verilmesinde aracı olmak suretiyle kendine de bir pay çıkarmayı düşünüyordu. Onun için de Osmanlı Devleti ile ikili bir anlaşma yapma çabası içinde idi.

Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Gāzî Hasan Paşa da Prusya ile anlaşma yapmayı daha savaş başlamazdan önce düşünmekteydi. Ancak şimdi savaşta birçok yer elden çıkmıştı. Prusya ile yapılacak anlaşma ile Rusya'ya geçen yerlerin geri alınması sağlanabilecek mi idi ? Bu durum şüpheli idi; zira, Prusya kendi çıkarları için Rusya tarafını tutabilirdi. Rusya'ya geçen yerlerin geri alınabilmesi için son zamanlarda kazanılan zaferlerden de cesaret alan İstanbul'daki yetkililer, savaşın devam etmesi taraftarı idiler. Bütün bu

[282] Cevdet, *Târih*, c. V, s. 9; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 557-558.

düşüncelerin sonunda savaşın devamından dolayı meydana gelebilecek kayıpların sorumluluğunu da kimse göze alamıyordu. Sadr-ı âzam ve Serdâr-ı ekrem Gāzî Hasan Paşa'nın ısrarlı tutumları ile Türkiye'nin çıkarlarının üstün tutulacağı ikili bir anlaşmanın yapılması kararlaştırıldı. Prusya ile karşılıklı görüşmeler sonucunda hazırlanan beş maddelik bir anlaşma metni uygun görüldü (31 Ocak 1790).

Anlaşma metni özet olarak şu konuları içeriyordu:

1. Avusturya ve Rusya kuvvetleri Tuna nehrinin sağ tarafina geçecek olurlar ise Prusya, Rusya'ya savaş açacak ve Osmanlı Devleti'nin düşmanları ile kalıcı bir barış anlaşması yapmasına kadar savaşacak,

2. Osmanlı Devleti ile Prusya arasında 1761'de yapılan Ticaret Anlaşması şartları aynen devam edecek.

3. Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile kendisine uygun şekilde bir anlaşma yapıncaya kadar Prusya savaşa devam edecek.

4. Prusya ile anlaşma yapıldıktan sonra Prusya Devleti, imzalanacak anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin elinde kalan yerlerin korunmasına kefil olacak.

5. Bu anlaşma beş ay içinde İstanbul'da onaylanacak.

Prusya ile yapılan bu anlaşma görüşmeleri sırasında diğer taraftan da Rusya ve Avusturya ile ateşkes anlaşması üzerinde görüşülmekteydi. Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Gāzî Hasan Paşa, Rusların barış tekliflerine verilecek cevabı Prusya ile yapılacak olan anlaşmanın sonuçlanmasına kadar oyalıyordu. Prusya ile anlaşma esasları belirlenince Rusya ile ateşkes ve barış görüşmeleri de kesilmişti.

Osmanlı-Prusya anlaşma metni mühürlenmesi için orduya götürüldüğünde Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa vefat etmiş idi. Onun son derece titiz bir şekilde ülke yararına hazırlatmış olduğu

anlaşma, yerine gelen Sadr-ı a'zam Şerif Hasan Paşa ile Devlet ileri gelenlerinden Ocak ağaları tarafından mühürlenmiştir[283].

W. Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın Vefatı

Sadr-ı a'zam ve Serdâr-ı ekrem Gāzî Hasan Paşa, soğuk bir günde, kıyafet değiştirerek yaptığı denetim sırasında kendisini üşütür ve ateşli bir hastalığa yakalanır. Bir hafta kadar tedavi görür; fakat doktorlar iyileştirmede çaresiz kalırlar. Zâim-zâde'nin anlattığına göre[284]: Gāzi Hasan Paşa, Şumnu'da Koşuyolu'nda yaptırdığı tekyeyi görmek için gitmişti. Hava çok soğuktu. Orada kendisini üşütmüştü. Otağına döndüğünde doktoruna kendisinden kan almasını söyler. Doktoru, kış günü soğukta kan aldırmanın hastalığı daha arttıracağını söyler ise de Gāzî Hasan Paşa ısrar ve tehdid eder. Bunan üzerine kendisinden yine kendi ısrarı ile üç leğen kan alınır. Yaşının gereği fazla dayanamayıp, birkaç gün sonra hastalığı daha da artar ve vefat eder. Gāzî Hasan Paşa, 30 Mart 1790 = 14 Receb 1204 tarihinde Salı gecesi saat ikiye doğru, ordu merkezindeki otağında ve rahat yatağında vefat etmiştir.

Vefat haberi gizlice ordu komutanlarına haber verilmişti. Komutanlar, haberin doğru olup olmadığını öğrenmek için otağın önüne geldiklerinde içeri girmeye çekindiklerinden birbirlerini öne sürüyorlardı. Kimi, kan tutmuş, kimi de rahat uykuya dalmış olduğunu söylemekteydiler. Ancak içeri girildiğinde kesin olarak vefat etmiş olduğunu öğrenmişlerdi. Hemen kayıt tutularak özel eşyaları mühürlenir. Şumnu'da vezirlerden kimse bulunmadığı için durum Rusçuk Muhafızı bulunan eski Sadr-ı a'zam vekili Hasan Paşa'ya ve aynı zamanda da İstanbul'a bildirilmiştir.

Gāzî Hasan Paşa'nın vefat haberinin Pâdişaha arzı ve Pâdişahın bu husus-ta verdiğe emre dâ'ir hatt-ı hümâyûn sureti aynen aşağıda verilmiştir[285]:

---

[283] Osmanlı – Prusya İttifak anlaşması hakkında geniş bilgi için bkz. Cevdet, *Târih*, c. V, s. 4-15; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 560-562; *Muf. Osm. Târihi*, c. V, s. 2699-2700

[284] Zâim-zâde Mehmed Sâdık, Osmanlı Târihi, 81b-82a.

[285] BOA., *Hatt-ı hemâyûn*, nr. 10980.

" Şevketlü kudretlu kerâmetlu mehâbetlu veliyyü'n-ni'metim Pâdişâhım Efendim

Sadr-ı a'zam kulları işbu Receb-i şerîfin ondördüncü Salı gecesi irtihâl-i bekā etmekle gelen kā'ime Kethüdâ Bey kullarının olmağla acele hâk-i pâ-yı hümâyûna takdîm olundu fermân şevketlü kudretlu kerâmetlu Pâdişâhım hazretlerinindir.

Kā'immakām Paşa

Sen, Şeyhü'l-islâm Efendi, Kethüdâ Bey, Re'îs Efendi, Darbhâne Nâzırı Topkapu'ya gelesiniz söyleşelim. Hem Defterdar Efendi evini, yalısını, Levend çeftliğini memhurlasın, Hazine Kethüdâsını gönderdim beraber memhurlasınlar, malına gāyet dikkat eylesinler".

Gāzî Hasan Paşa'nın cenaze namazı çok kalabalık cemâ'at ile kılınmış ve daha önce Şumnu'da yaptırmış olduğu Bektâşi tekyesinde defnedilmiştir. Vefatında seksen yaşını geçmiş olduğu söylenmektedir[286].

[286] Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın vefatı ile ilgili fazla bilgi için bkz. Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr...*, c. III, s. 16b; Zâimzâde Mehmed Sâdık, *Osmanlı Târihi*, 81b-82a; Cevdet, *Târih*, c. V, s. 16; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 320.

II. CEZÂYİRLİ GĀZÎ HASAN PAŞA'NIN OSMANLI BAHRİYE TEŞKİLÂTINDA YAPTIĞI ISLAHATLAR

Cêzâyirli Gāzî Hasan Paşa hakkında güzel sözler söyleyip, güzel yorumlar yapanlar olduğu gibi onu devletin malına el uzatacak kadar aşağılayan yorumcular da çıkmıştır. Burada, Gāzî Hasan Paşa'nın Osmanlı Bahriye teşkilâtında yaptığı yenilikler ve düzenlemeleri anlatmaya geçmeden önce, bahriye teşkilâtının durumu hakkında bir yorum ile Gāzî Hasan Paşa'nın vefatından sonra onun dönemi hakkında yapılan bir yorumu, onun döneminin daha iyi anlaşılabileceğini düşünerek vermek istiyorum.

Gāzî Hasan Paşa'nın devlet hizmetinde yetkili bir mevkide olduğu dönemleri yaşamış olan ve her şeyi gözleriyle gören Şem'dânî-zâde, Mür'i't-tevârihinde, Hüsâmeddin Paşa'nın Kapudân-ı deryâ tayin edildiği zaman kendisine, donanmanın ve bahriye personelinin ne kadar acınacak bir halde olduğuna, o sırada savaşa çıkmanın uygun olmadığına... dâir anlattıklarını Kapudân-ı deryâ tayini konusunda görmüştük. Osmanlı donanması böyle kötü bir durumda iken 1768'de Akdeniz'de Ruslarla savaşa çıkmış ve Çeşme yangınında da tamamen yok olmuştu. İşte bu olay üzerine Şem'dânî-zâde şöyle bir yorumda bulunmuştur[287]:

"... Gerçi donanma ihtirâk-i âl-i Osman tevârihinde iki def'a dahi mecmû' donanma muhterik ve küffâr yedine giriftâr olmağla muzmahil[241] oldu. Lâkin ol-vaktin sefâyini sagîr ve kalîlü'mavna olmağla, bir iki senede tedârik olundu. Amma şimdi her[242] bir kalyon bir kal'a ve bir dağ misillü olmağla, kereste nnakli ve binâsı ekall[243] iki seneye muhtâc olup, masârif-i kesîr[244] irtikâb

[287] Aktepe, *Mür'i't-tevârih*, II.B, s. 32.

olunarak, yedi sekiz senede ancak kazây-i mâfât olunur. Ez-cümle bin iki yüz kıt'a tunç top ne kadar zamanda peydâ olunur ve nühâs cem' olunur."

"Gelelim esbâb-ı inkisâr ve bevâ'is-i idbâra. Bu kalyonlardan her biri vücûda gelince,sad hezâr âh-ı mazlûmîni[249], binâya me'mûr olan ağalar alup, kereste nnaklinde fukaraya ettikleri sitem ve âzâr ve intifâ' kasdı ile aldıkları âh-ı fukara hisâba gelmez ve hayvanlara[250] malâ-yutak haml-i sakîl tahmîli ile telef ve ihlâk misillü adem-i bâdi kârlara mübâşir olmağla, âteşlere yansun deyü aldıkları şerâre-i âhdan biri[251], kalyonun birine te'sîr etmiş, ma'nevî te'sîr-i süverîye münkalib ve andan âhere ve âherden âhere te'sîr mütevâsıl olarak, cümlesi ihrâk-ı bi'n-nâr oldu. Ba'zılar cengde demir atup, cenk olunduğu yok, böyle muhâtarayı mûcib ve mü'eddî olduğundan deyu Hasan Paşa'yı tahti'e ederler. Lâkin En-nâru ve lā'l-âru kaziyesinden gāfildirler. Merd-i delîr olan zât nâre yanmayı kabûl eder[252], firar ârını irtikâb etmez. Her ne kadar hasârete bâdi olsa, bu cesâretinden nümâyân olan nâm ü şân[253] ile kat kat intikām ahz eder[254]. Bu tahti'e bi-mahâl hatâdır."

Çeşme yangınından önce Kapudâne-i hümâyun Cezâyirli Hasan Bey, düşmanın kumandan gemisi ile tek başına çarpışmakta idi.. Kendisi başta olmak üzere askerleri düşman gemisine geçip göğüs göğüse çarpıştılar. Tam bir zafer elde etmek üzere iken; iki geminin de atılan toplardan ateş alması sonucunda yine her iki gemi mürettebâtının canlarını kurtarma derdine düştükleri ortadadır. Hasan Bey de ağır yaralı olarak kendisini güçlükle sahile çıkarabilmiştir. Bu arada gerek Kapudân Paşa, gerek Patrona Câfer Bey donanmayı yangından zarar görmemesi için yangın yerinden uzaklaştırmakla meşgul idiler. Cafer Bey'in öncülüğünde donanma Çeşme limanına sokuldu. Hasan Bey yaralı durumda iken donanmanın bu şekilde limana sokulmasının tehlikeli olduğunu söyledi ise de sözünü dinletemedi. Sonuçta, bütün donanma yanıp kül oldu. Olayda Kapudân-ı deryâ Hüsâmeddin Paşa suçlu görülerek görevden alındı ve yerine asıl olayın sorumlusu olan Cafer Paşa Kapudân-ı deryâ tayin edildi. Üç ay sonra gerçekler anlaşılınca Cafer Paşa da görevden alınarak Cezâyirli Hasan Paşa Kapudân-ı deryâ yapıldı. Hasan Paşa'nın bu göreve getirildiğinde elde ne donanma vardı ne de yukarıda Şem'dânîzâde'nin anlattıkları gibi bahriye personeli. Ruslar ile savaşın en ateşli

zamanında çökmüş bir müessesenin başına geçtikten sonra Limni, Midilli, Suriye, Mora, Ruscuk, Kırım...olayları gibi büyük sorunlardan başka iç isyancılar ile de devamlı şekilde mücadele eden ve her sorunu başarı ile halleden Gâzî Hasan Paşa, bir taraftan da çökmüş olan bahriye teşkilâtını donanması ile, gemicileri ile, kaptanları ile, tersâneleri ile kalkındırmak ve kaybedilen deniz gücü üstünlüğünü yeniden kazanabilmek için gece gündüz çalışmakta idi. Gemi inşaatında kullanılan keresteyi gereğinde kendisi bizzat ormanlara giderek seçiyordu; bir yılda ancak biter denilen gemi yapımını iki ayda bizzat başında durarak ve denetimini yaparak bitirtiyordu. Daha nice gayret ve çabaları vesikalar ile belli idi. Toplam on sekiz yıllık Kapudân-ı deryâlık görevinin hemen hemen tamamına yakını seferlerde geçmiştir. Ruslar, Akdeniz'den tamamen kovuldu. Korsanlık faaliyetlerine göz açtırılmadı. Ayaklanmalar bastırıldı; zorbalıklara son verildi; fakat, devlet tam kendisini toparlayacağı sırada tekrar savaşa girildi

Gâzî Hasan Paşa bütün bu güçlüklere rağmen yine de başında bulunduğu teşkilâtın bir an önce geliştirilmesi, Avrupa devletleri ayarında hatta daha da üstün duruma gelmesi için çaba harcıyordu. Bu husustaki çalışmalarını üç ana maddede toplayabilirz. Şöyle ki:

A. Karadeniz Boğazı'nın güvenliğinin arttırılması

B. Tersâne teşkilâtında yapılan yenilikler.

C. Bahriye personeli yetiştirilmesinde yapılan yenilikler.

D. Donanma gemileri yapımında yapılan yenilikler.

A. Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın Karadeniz Boğazı'nın Güvenliğini Arttırması

Karadeniz, Osmanlı Devleti'nin bir havuzu durumunda iken, Ruslar, Kırım'a sahip olduktan sonra Karadeniz'in en güzel limanlarına da sahip olmuşlardı. Ayrıca gün geçtikçe donanmalarını da yeniliyorlar ve daha güçlü hale koyuyorlardı. Şu sıralarda Osmanlı-Rus gerginliği her an için bir savaşa dönüşebilirdi.Bunun için Karadeniz Boğazı'nın daha güvenilir duruma getirilmesi önem kazanmıştı. Boğazların güvenliğinden sorumlu olan Kapudân-ı deryâ Gazî

Hasan Paşa, Karadeniz Boğazı'nda yapılması gereken yenilikler ve düzenlemeler hakkında bir rapor hazırlamış ve uygulanması için de Padişah'ın onayını almıştı. Karadeniz Boğazı'nda yapılan yeni düzenlemeler şunlardı:

- Bundan önce "muhafiz" adı ile görevli bulunan "şahinci" ve "çakırcı " askerleri Boğazın güvenliğinde yararlı olamadıklarından eski görevlerine gönderilecekler.

- Boğaz'ın dışında Anadolu yakasındaki Fener ve Revancık kaleleri, Rumeli yakasındaki Yeni Fener ve Garipçe kaleleri ile iç kısımda Anadolu yakasındaki Poyraz Limanı kalesine yeteri kadar asker ve yönetici görevlendirilip kendilerine yeterli miktarda ücret ödenecektir.

- Görevliler devamlı olarak nöbet durumunda olacaktır. Bunların görevleri şöyle belirlenmiştir: geceleri dışarıdan bir gemi görüldüğünde önce Rumeli feneri kalesinden görüleceği için bu kalenin gözcüleri derhal işaretle Revancık kalesi gözcülerini uyaracaklar ve sırası ile diğer kaleler de birbirlerine haber verecekler. Rumeli ve Anadolu Kavaklarındaki topçular hemen hazır duruma geçip zorla boğazı geçmek isteyen gemi olur ise onu top ateşine tutup batıracaklar.

- Kalelerdeki bütün görevliler hemen her türlü hizmeti görecek şekilde eğitilecekler, görev farklılıkları olmayacağı gibi ücret farklılıkları da olmayacaktır.

- Boğazın güvenliği ve boğaz kalelerinin yönetiminden Kapudân-ı deryâ sorumlu olacak, kendisi bulunmadığı zamanlarda Tersâne Emini onun adına sorumlu olacaktır[288].

---

[288] Mücteba İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr...*, s. 214-216; Cevdet, *Târih*, c. III, s. 124-125.

B. Tersâne Teşkilâtında yapılan yenilikler

Osmanlı donanmasının Çeşme yangınından sonra savaş gemisi ihtiyacı her şeyden daha öncelik kazandı. İstanbul'daki büyük Tersâne'nin daha modern bir hale getirilmesi ve gemilerin de daha teknik düzeyde ve büyük çapta yapılması için tezgâhlar geliştirildi. Anadolu'nun Akdeniz ve Karadeniz sahilleri ile adalardaki tezgahlarda da gemi yapım çalışmaları hızlandırıldı. Hangi tezgahta ne cins gemi yapılacak ise onun kerestesinin seçiminde de özen gösterildi ve gerekli kerestelerin cinslerine göre orman bölgeleri tesbit edildi[289].

C. Bahriye Personelinde Yapılan Yenilikler:

İyi bir donanmanın teşkili için her şeyden önce yetenekli ve teknik bilgiye sahip mühendis ve ustalara ihtiyaç vardı. Türk mühendis ve ustaları sayı bakımından yetersiz olduğu gibi teknik bilgi bakımından da Avrupa devletlerine göre geride kalmıştı. Gâzî Hasan Paşa, hükümetin ve bilhassa Sadr-ı âzam Halil Hamid Paşa'nın da desteği ile Fransa'dan Fransız donanması gemi inşaat mühendisi Le Roi'yi ve yardımcısı Durest'i getirtmesi bu alandaki çalışmalara öncülük etmişti.Tersâne'de 1773'de kurulan Riyâziye(Fen) Bilimleri mektebinden başka 1784'de de bir gemi mühendis mektebi açıldı. Bu mektebin başına da La Feyet ve Munye gibi uzman mühendis ve kalfalar getirildi. Bahriye ile ilgili yabancı yayınlar Türkçeye çevrildi ve derslerde okutuldu. Gemi personeli, kaptanından en alt neferine kadar teknik bilgilere sahip olarak eğitilip öğretiliyordu Zira geminin yapımı kadar onun en iyi şekilde kullanılması da önemli idi.

Gâzî Hasan Paşa denizciliği meslek durumuna soktu. Gemilerin devamlı personeli başı boşluktan kurtarıldı.Yatacak, yiyecek eğitim ve hizmetlerinin karşılığını tam ve zamanında alma güveni sağlandı. Bu konuda gerekli hukukî

---

[289] Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ali İhsan Gencer, *Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri Ve Bahriye Nezâretinin Kuruluşu (1789-1867)*, İ Ü E F. Yayınları, no. 3250, İstanbul 1985, s.23 vd.; Ali İhsan Gencer, *Türk Denizcilik Târihi Araştırmaları*, Türkiye Denizciler Sendikası, Eğitim Dizisi, 2, İstanbul 1986; İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri I Tersanede Büyük Havuz İnşası (1794-1800)", 150. Yılında Tanimat'tan ayrı basım,Ankara 1992,s.69-90+10.

düzenlemeler yapıldı[290]. Sefer zamanlarında köylerden toplanan deniz erleri, İstanbul'da Tersâne kışlasında; Karadeniz'de Sinop'ta ve Ege'de Midilli adasında yaptırılan kışlalarda toplu halde bulundurularak devamlı eğitim yaptırılmaya başlandı. Baron de Tott'un daha önce açmış olduğu matamatik okulu Mühendishâne-i Berr-i Hümâyûn adı ile daha geliştirilerek deniz subayları yetiştirilmeye başlandı. Tott, Campbell gibi yabancı uzmanlar ile Türk bilginleri burada geometri, haritacılık ve diğer teknik ve fen bilimleri dersleri veriyorlardı. Gâzî Hasan Paşa, okuldan yetiştirdiği birkaç subayı teşkilatta görevlendirdi. Fakat istenilen yeterince elde edilemiyordu.Görevlendirmelerde yine de kayırmalar ve rüşvet olaylarına rastlanıyordu; fakat, her şeye rağmen gelecek için önemli çalışmaları başlatmış olması da büyük başarı idi[291].

Kapudân-ı deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın KalyoncuKışlası Yaptırması:

Kalyoncu, kalyon adı verilen büyük savaş gemilerinde hizmet gören deniz (bahriye) askerlerine verilen addır[292].Osmanlı donanması İstanbul'da Tersâne'de demirli bulunduğu zamanlarda kalyoncuların çoğu Kasımpaşa ve Galata semtlerinde mahalle aralarında bekâr odaları denilen evlerde kalırlardı. Fakat bunlar pek uslu durmayıp uygunsuz davranışlarıyla mahalle halkını rahatsız etmekteydiler. Halkın şikâyetlerinin artması üzerine Gâzî Hasan Paşa kalyoncuları bir çatı altına toplamayı, başlarına bir yetkili görevlendirmek suretiyle de disiplin altında tutmayı düşünür. Padişahın ve devlet ileri gelenlerinin de uygun görüşlerini alarak Tersâne'deki ambarlar bitişiğinde Yeniçeri odalarına benzer şekilde bir kışla yapılması kararlaştırılır. Kışlanın yapılmasına karşı çıkanlar ve gereksiz bulanlar olmasına rağmen Gâzî Hasan Paşa, devlet hazinesinden hiç para almadan bütün masraflarını cebinden karşılayarak kışlanın yapımını gerçekleştirir.

---

[290] Geniş bilgi için bkz. S. Şhaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 341-342; Ali İhsan Gencer, *Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri...*, s.23 vd..

[291] S. Şhaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 341-342; İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü (1785-1819)",İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi, Prof.Dr.Hakkı Dursun YıldızHatıra Sayısı,sayı 35,İst.1995,s. 177-192.

[292] Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri...*, c. II, s. 154 vd.

Bina dört köşeli ve üç katlı olarak yapılmıştır. Binanın iç kısmında kalyoncuların yatacakları koğuşlar, eğitimlerinin yapılması için derslikler, ayrıca güzel bir câmi ve çeşme vardır.

Kışlanın yapılmasından sonra bütün kalyoncuların burada toplanmasıyla disiplin altında rahat bir şekilde yatıp kalkmaları, yiyip içmeleri, her türlü ihtiyaçlarını gidermeleri ve diğer sorunları çözüme bağlanmıştır. Ayrıca meslek bilgileri verilmekle de eğitimli ve bilinçli olarak yetişmeleri, hizmetlerinde daha verimli olmaları sağlanmıştır. Böylece semt ve mahalle halkı da rahat ve güvenli bir ortama kavuşmuştur[293]. Bu kışla binası bugün "Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargah " binası olarak kullanılmaktadır. İlk bina yangın geçirmiş olup sonradan iki katlı olarak restore edilmiştir.

Levent teşkilâtının kaldırılması:

Gāzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâlık döneminde bahriye personelinin düzene sokulması konusunda yapılan önemli gelişmelerden biri de levend adı verilen deniz askerî teşkilatının kaldırılmasıdır. Leventler, gemilerde devamlı hizmet gören ve bazan da serbest bırakılan deniz askerleridir.Donanmanın seferde iken demirlediği yerlerde leventler karaya çıktıklarında sağa sola dağılırlardı. Zamanla bunların disiplini bozulduğundan çarşı, Pazar ve mahallelerde halkı rahatsız edici davranışlarda bulunmaya başladılar. Leventleri disiplin altında tutabilmek için İstanbul'da 1718 (H.1130) yılında Galata, Eyüp, Beşiktaş ve Üsküdar'da ocaklar kuruldu. Levent semtinde de bir çiftlik ve kışla yaptırılmıştır ki, Levnt Çiftliği veya Levent semti adı buradan kalmadır. 1772 yılında levent teşkilatının kaldırılması kararlaştırıldı. Bundan sonra levent adı ile adam görevlendirilmemesi için vilâyetlere genelgeler gönderildi. Levent adı tamamen kullanılmaz olmuştu. 1776 yılında genel olarak bahriye teşkilâtında görülen bozulmalar sebebiyle leventler daha da disiplinden çıkmışlardı. Ocakları da iyice bozulmuştu. Anadolu'da boşta kalan leventler guruplar oluşturarak halkı aşırı derecede rahatsız eder olmuşlardı. Çıkarılan bir emir ile yola gelmeyenlerin öldürülmeleri için üzerlerine kuvvetler gönderildi. Fakat bir kısmı kaçıp, Akkâ'ya

[293] Mücteba İlgürel, *Mehâsinü'l-âsâr...*, s. 134-135; Cevdet, *Târih*, c. III, s. 2-3.

giderek Cezzâr Ahmet Paşa'ya sığındılar. Tâhir Ömer'in oğlu Şeyh Ali Zâhir'in cezalandırılması için Akkâ'ya giden Kapudân-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa, Cezzar Ahmet Paşa'ya ve Şam Vâlisi Azim-zâde Mehmet Paşa'ya buyuruldılar yazarak bu kaçak leventlerin ceezalandırılmalarını emretmişti. Levent ağalarından olup Mehmet Paşa'ya sığınmış olan Kayseriyeli Ali Ağa, Şeyh Zâhir'e birleşme teklif etmek suretiyle onu ele geçermiş ve öldürerek kellesini Mehmet Paşa'ya getirmişti[294].

D. Donanmada Teşkilinde Yapılan Yenilikler:

Daha önce açıklandığı üzere Osmanlı-Rus Akdeniz savaşları başladığında Akdeniz'e çıkarılan büyük donanmanın gemi sayısı 25-30 arası idi ve bunların hemen hepsi de Çeşme'de yanmıştı. Olaydan hemen sonra Ruslara karşı çıkarılacak deniz gücü temini için öncelikle gemi satın alınması düşünülmüştü. Tüccardan alınacak ticaret gemileri ile savaş yapmak mümkün olmadığı gibi bu gemilerin savaş gemisi durumuna sokulması için de zamana ihtiyaç vardı.

Acil olarak Venedik devletine başvurularak savaş gemisi satın alınmak istendi. Venedik devleti o zamanki siyasî ortam gereği Türkiye'ye gemi satmayı uygun görmedi. Bununla da kalmayarak Venedik elçisi Türk yöneticilerine şu uyarıda bulunmuştu[295]:

"Biz ekseriyâ gemi inşaatı için lâzım olan şeyleri hâriçten tedârik etmeğe mecbur iken limanlarımızda birkaç donanma teşkil etmeğe kâfî gemilerimiz vardı. Osmanlı devleti ise gemi yapmak için gereken bütün maddeleri memleketinde bulabildiği halde niçin böyle gāfilâne hareket edip te ihtiyâten birkaç donanmaya yetişecek kadar gemi yapmadı ?"

---

[294] Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. II, s. 1034-1036; bu konuda fazla bilgi için ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, İstanbul 1948, s. 479-482; aynı müellif, *Osmanlı Târihi*, c. IV, 1. Kısım, s. 624-625; Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri...*, c. II, s. 358-359.

[295] Enver Ziya Karal, "Selim III. Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar", *Târih Vesikaları*, 1941, c. I, s. 3, s. 203 vd.

Venedik elçisinin bu uyarısının da etkisi ile bütün tersâneler faaliyete geçirilerek hızla gemi yapımına başlandı. Fransa'dan ve İsveç'ten getirtilen gemi inşaat mühendislerinin projeleri ile Fransız ve İngiliz tipinde gemiler yapılmaya başlandı[296]. Savaşlar devam ettiğinden devletin ekonomik gücü de zayıftı. Gemi yapımı ise çok masraf gerektiriyordu. Aynı zamanda da büyük gemilerin yapımı uzun zaman alıyordu. Gāzî Hasan Paşa hizmet durumlarının imkânlarına göre firsat buldukça gemi inşaat tezgahlarının başında bizzat bulunarak çalışmaları çabuklaştırıyordu[297]. Yapılacak geminin tipine göre gerekli kerestenin seçimi için ormana gidip bizzat tesbitler yapıyordu. Nitekim, 12 Şubat 1797 (4 Muharrem 1191)'de Domaliç Dağı'na giderek Tersâne'deki yapılacak gemiler için on sekiz gün kalarak kereste tesbiti yapmıştır[298].

Gāzî Hasan Paşa'nın yukarıda özetler halinde anlatmaya çalıştığımız hizmetleri ile devlete daimâ faydalı olmaya çalıştığı, içte ve dışta devletin itibarına gölge düşürecek davranışlarda aslâ bulunmadığı gibi başkaları için de imkân tanımadığı görülmektedir. Bütün bunlara rağmen çalışmalarına engel olmak isteyenlerin de bulunduğu ve hakkında olumsuz sözlerin söylendiğini de görüyoruz. Konumuzun başında söylediğimiz gibi bu tür bir makaleyi de aşağıda örnek olarak aynen veriyoruz:

Safvet, "1205'de Donanmamız" adlı makalesinde[299] Osmanlı donanmasının genel durumu hakkında bilgi veren 1205 (1791) târihli bir belgenin değerlendirilmesine geçmeden önce Osmanlı Bahriyesi hakkında görüşlerini belirtirken Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa hakkında der ki:

"... defter için söze başlamazdan önce yazıldığı 1205'de bahriyemiz için kendi bildiğimizi söyleyelim:

---

296 Fazla bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı*, İstanbıl 1948, s. 502 vd.; Ali İhsan Gencer, *Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri...*; S. Şhaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 341-342.

297 Bkz. *Gazavât*, metin V, 202a; III, 122a.

298 Aktepe, *Mür'i 't-tevârih*, III, s. 46.

299 Safvet, "1205'de Donanmamız", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, Cüz 22, 1 Teşrin-i evvel 1329, İstanbul 1331, s. 1370 vd.

Devlet Rusya ve Avusturya ile harbde. Zavallı bahriye (Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa) dedikleri uzun elli zorbanın pençesinden yeni kurtulmuş, düzeltilmesine daha gün olamamış, Tersâne bir devlet tersânesinden ziyâde kalafat yerine benziyordu. Asker başdan aşağı sokak kalyoncusu, ne gemilerde, ne de dışarıda az çok eski terbiye ve nizamdan iz kalmamış. Bereket versin bizden pek hallice olmayan ruslar ile Karadenizdeki bir iki çarpışmalarımız deniz cengi adına kepâzelik idi. Sözü uzatmayalım, ağlanacak hal. İşte birinci (Sultan Abdülhamid)in (Hasan Paşa)sının bıraktığı bahriye bu idi."

Safvet, kendi görüşünden başka (Âsım Efendi)nin görüşlerini de dip not olarak vermiştir:

"Rahmetli (Asım Efendi)nin şu sözlerinde eksik bile vardır:

... ve bâ-husus Cezâyirli Hasan Paşa'nın dûr ve dirâz kapudanlığında liyâkat ve istihkâktan sarf-ı (okunamadı) i'tibâr ve cîfe-i dünyevî cem' ve tahsîline itāle-i dest-i iddihâr eylemesi virânken bünyân-ı nizâm olup gemilere süvari kapudan ta'yîninde rehrev-i giriyve-i irtikâb ve her kim ziyâde nakdine şumâr-ı rüşvet olur ise isti'dâd-ı zâtîsine bakmıyarak intihâb eedüp ber- muktezā-yı vakt u zamân salyâne-i kadîmelerine noksâniyyet tarayân eylemiş iken bir kat dahi sarsar-ı rüşvet üftâde-i girdâb-ı zarûret etdiğinden selîkasında sadâkat ve şiymesinde sedâd ve istikāmet var ise dahi hıyânete ilcâ-yı zarûret ve levendât-ı bahriyeden kat'-ı ta'yînât ve elden geldiği kadar sirkat-ı edevât ve mühimmâtla çâre cûy-ı derd-i müzâyaka olmağa mecbûr ve Tersâne'de olan ümenâ ve sâ'ir ser-kârde bulunan vükelâ dahi birbirlerine nazar-ı endâz-ı iibret ve cânib-i sirkate meyl ederek tagyîr-i sadâkatle rehrev-i semi fücûr olduklarında beher sene Tersâne giriftâr-ı dest-i telef ve olunan masârıf üftâde-i lecce-i ka'r-ı nâyâb-ı seref olduğuna ..."

Safvet'in, yukarıda Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa hakkındaki bu yorumunu verdiğimiz makalesinde; ki, devlet arşivinden temin ederek yayınladığı belgede, 1205 yılında, yani Gāzî Hasan Paşa'nın vefatından belki daha bir yıl dahi geçmeden verilen resmî rakamlara göre Osmanlı donanmasının seferdeki gemi sayısı 87 ve takım sayısı da 18860 olarak gösterilmektedir..

Gāzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryâ olduğu tarihteki donanmanın durumunu ve bahriye teşkilâtının perişanlığına dair Şam'dânî-zâdenin yorumu ile Gāzî Hasan Paşa hakkında yerli ve yabancı yazarların övgü dolu yorumları acaba asılsız mı idi! Belgede gösterilen donanmanın sadece seferdeki gemi sayısı ve mürettebâtı acaba kimin zamanında meydana geldi! Gāzî Hasan Paşa'nın belirleyebildiğimiz hayır eserlerinin giderleri acaba devletten mi alınmıştı ? Devletin Kapudân-ı deryalara tanıdığı gelir kaynakları oldukça yüksektir; ancak Gāzî Hasan Paşa elde ettiği gelirlere rağmen bir de devletin malına haksız yere el uzatacak kadar paraya ve mala düşkün bir kimsemiydi ? Kendi hayatta iken böyle olduğunu düşünenler onun vefatından sonra kalan mal varlığının yok denecek kadar azlığı karşısında susup kalmışlardır. Safvet'in ve Âsım'ın Gāzî Hasan Paşa hakkındaki iddialarının hak sahiplerince herhalde değer bulacağını zannetmiyoruz.

Gāzî Hasan Paşa'nın hizmetleri ile ilgili olarak Yabancı bir târihçi[300] devlet arşiv belgelerinden çıkardığı sonuçları özet olarak şöyle ifade etmektedir:

"Denizcilikte reform,

Daha önce görüldüğü gibi Gazi Hasan Paşa, III. Selim tahta çıkıncaya kadar 22 çağdaş savaş gemisi yapabildiği halde yetenekli bir kadro oluşturmakta aynı başarıyı gösterememişti. Ama yine de padişahın hükümdarlığının büyük bir döneminde Kaptan-ı Deryalık yapan (11 Mart 1792 – 7 Ocak 1803) III. Selim'in çocukluk arkadaşı Küçük Hüseyin Paşa'nın ele aldığı reformlar için gerekli plan ve kadroyu bırakmış sayılırdı.Yetenekli subayları hizmete alabilme ve hizmette tutabilme için yasalar çıkartıldı, terfilerin rüşvetten çok yeteneğe dayandırılması sağlandı ve en iyi insanların en yüksek makamlara erişebilmelerini güvence altına alan bir hiyerarşik düzen kuruldu."

Diğer yabancı bir tarihçinin[301] donanmanın Ruslara karşı 1788'de Karadeniz seferine çıktığında sayısı hakkında verdiği şu bilgi de ilgi çekicidir:

---

[300] S. Şhaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 356.

[301] N.Yorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V., s. 76.

"...Aynı zamanda Kaptan Paşa 19 mayısta harekete geçti. Eski kölesi olan Sadrâzam ile Kaptan Paşa'nın araları pek iyi değildi. 16 büyük harp gemisi, 9 firkateyn, 4 korvet, 4 kalyon, 4 silahlandırılmış ticaret gemisi ve daha başka gemilerden teşkil olunan Osmanlı donanması Karadeniz'de muhteşem bir kuvvet olarak ortaya çıkmıştı. Daha aynı yıl Ağustos'unun 19 unda Rus gemilerine Kılburnun'da hücum edilmişti. Hasan Paşa'nın beraberinde 10 000 asker ile 20 000 Kalyoncu bulunmaktaydı. Amacı, Sinop'ta Anadolu askerlerini gemilerine bindirmek ve sonra Kırım üzerine taarruza geçmekti. 4 büyük savaş gemisi ve 4 firkateynden ibaret olan başka bir filo da, Arşipel adalarını işgal etmek amaciyle 26 Mayıs'ta harekete geçti..."

III. CEZÂYİRLİ GĀZİ HASAN PAŞA'NIN ŞAHSÎYETİ

A. Kişiliği

Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa, Osmanlı Devleti'nin denizcilik târîhinde on sekiz yılı aşan Kapudân-ı deryâlık görevi ile kıtaları aşan bir üne sahiptir. O, denizlerde olduğu gibi en zorlu kara savaşlarında Seraskerlik görevi ile de daima başarılar elde etmiş bir kumandandı. Devletin askerî, idarî, siyasî ve mâlî konularda karşılaştığı güçlüklerin giderilmesinde kendisine görev verildiğinde her zaman kolaylıkla üstesinden gelmiştir. Bu üstün özelliklerinden dolayı da Sadr-ı a'zamlık makāmına kadar yükselmiştir. O, olağanüstü gücü ve akıllara durgunluk veren cesareti ile ülkenin güvenliğini, nizamını ve devletin otoritesini sağlamada gerek padişahların, gerek halkın övgüsünü ve sevgisini hakkı ile elde etmiş cesur, atak, gözü pek, çalışkan, otoriter, ileri görüşlü ve kuvvetli bir inanca sahip devlet adamıydı. Bütün bu yeteneklerine rağmen kendisini çekemeyenler, çalışmalarına ve başarılı olmasına engel olmak isteyenler, onu gözden düşürmek için aleyhinde bulunanlar ve kötü sözler söyleyenler de olmuştur.

Gāzî Hasan Paşa, Sultan Birinci Mahmud (1730-1754/1143-1168), Sultan Üçüncü Osman (1754-1757/1168-1171), Sultan Üçüncü Mustafa (1757-

1774/1171-1187), Sultan Birinci Abdülhamid (1774-1789/1187-1203), Sultan Üçüncü Selim (1789-1807/1203-1222) olmak üzere beş Padişah zamanında yarım asrı aşan zaman süresince devlet hizmetinde bulunmuştur.Kaynaklardan edinilen bilgilere göre 1739 (1152) yılında ilk olarak katıldığı Belgrad ve Hisarcık cephe savaşlarındaki başarılarını, ömrünün sonlarında 1789 (1204) yılında İsmâil Seraskeri görevi ile katıldığı ve Ruslara karşı kazandığı İsmâil zaferi ile sonuçlandırmış ve yine Yeniçeri Ocağı'nda Karakullukçu olarak başladığı hizmetini 1790 / 1204 yılında Sadr-ı a'zam olarak noktalamıştır.

Üstlerine karşı dâimâ saygılı ve emirlere uyan bir kişi idi. Düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmezdi; ama, kabul edilmediği takdirde de karşı gelmezdi. Bu huyundan dolayıdır ki, pâdişahların dahi gönüllerini kazanmasını bilmiştir. Sultan Üçüncü Selim'in, kendisine daha şehzâdeliğinden olan kinine rağmen tahta geçtiğinde idam etmesinden kurtulup onun sadr-ı âzamı olmuştur. Kendisine verilen görevler ne kadar ilgi çekici ise de eğer kendine güvenmiyor ise nâzik bir şekilde üstlenmeyerek alçak gönüllülük göstermeyi bilmiş; üstlendiği görevleri de mutlaka başarı ile yürütüp başarı ile sonuçlandırmıştır. Üstlendiği görevlerinde dâima tam yetki sahibi olmuştur. Bu bakımlardan pâdişahların ve sadr-ı âzamların güvenlerini kazanmış olmasında şüphe yoktur. Verdiği güven ile birlikte üstlerinin kendisini kırmamak için verecekleri emirlerde dikkatli ve titiz hareket ettikleri görülür. Nitekim, Sultan Birinci Abdülhamid'in Tersâne'de bir tâyin hususunda sadr-ı âzamın arz tezkeresine gereğini yerine getirmesini emir buyurduktan sonra Gâzî Hasan Paşa için, kendisine sorulmadığından dolayı acaba kızar mı diye tereddüdünü belirtmiştir[302]. Kendisi sert bir yapıya sahip olduğu halde kendisine karşı sertlikten hiç hoşlanmazdı. Verilen emirleri en iyi şekilde ve zamanında yerine getirir ve verdiği emirleri de zamanında ve en iyi şekilde sonuçlandırılmasını isterdi. Bir hizmetin görülmesinde başkaları ile birlikte görevlendirildiğinde diğerlerinin hizmette gecikmelerini veya ihmallerini gördüğü an o hizmeti kendisi zaman geciktirmeden yerine getirir ve mutlaka da olumlu sonuç alırdı.

---

[302] Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 322.

Devlet ve din düşmanlarına karşı aman vermeden mücadele etmek, devletine ve milletine zarar verenleri asla af etmemek ve en kıza zamanda intikamını almak, haksızlığa uğrayanın hakkını korumak, hak yiyeni hemen cezalandırmak onun değişmez karakteriydi. Bu karakterinden dolayı da kendisine " hûn-rîz = kan alıcı" diyorlardı. Gāzî Hasan Paşa'ya bu sözü yakıştıranlar eğer onu gaddar, zâlim, insafsız gibi olumsuz anlamlarda tanıtmak için söylemişler ise bu yakıştırma ile çok büyük haksızlık etmiş olurlar. Ama düşmana karşı, devlete ve millete zarar verenlere karşı hûn-rîz olması da son derece yerinde olur. Bu özelliğindendir ki bu tip kişiler, hatta düşmanlar dahi onun adını duydukları zaman kendilerine çeki düzen vermişler veya ölümle kucaklaşmışlardır.

Gāzî Hasan Paşa'nın adı sadece yurt içinde değil, yurt dışında da ün yapmıştı. İ.H.Uzunçarşılı'nın Gāzî Hasan Paşa'nın yurt dışındaki izlerine dâir anlattığı şu olay çok ilgi çekicidir[303]: " Hasan Paşa'nın gayret ve faaliyeti, ecnebî devletler tarafindan da takip ve takdir olunmakta idi. Heniz veliahd bulunan Selim III. tarafindan verilen bir nâme ile, gizlice Fransa kralı Louis XVI.'ye gönderilmiş olan Sultanzâde İshak Bey, Pâris'ten Selim'e göndermiş olduğu arîzasında: - " Bir gün hükümdarlık nasib olursa, Hasan Paşa kulunuzu din düşmanları karşısında rezil etmeyiniz; zirâ cümle Frengistan'da bu adamın ismi pek büyüktür ve şimdi Mısır'da eylediği işleri cümle devletler pesend eylediler; gerçi kendisini ricâl ve kibârımız sevmezler, lâkin vallahi devlet-i aliyyenin bir sâdık kölesidir, tatlı dil ile her işe kullanılır" – demektedir.

Ahmed Râsim: "Avrupalılar onun için 'muharebeler denizi timsahı' demektedirler" diyor[304].

Tâlik hat ile kazılmış olan mühüründe " mā ra'āhu'l-mu'minunā hasan[an] fahuva 'ında'llāhi hasan" ayeti kerîmesi yazılıdır[305].

---

[303] Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 322.

[304] Ahmed Râsim, *Osmanlı Târihi*, c. II, s. 954.

[305] Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 323.

Şam'dânîzâde, Çeşme olayından sonra donanmanın yeniden yapılmasının güçlüklerinden söz ettikten sonra asıl olan yetenekli deniz adamlarının yokluğunu dile getirir ve Gāzî Hasan Paşa hakkında şu övücü sözleri söyler[306]:

"...Faraza olsun, sefîne kullanır kalyoncu ve kapdan ve ilm-i deryâya ârif zât kalmadı. Cümleden müşkil budur. Bâriy-i te'âlâ[245] müşârün-ileyh Gāzî Hasan Paşa'ya ömür verüp, âfâtdan masûn edüp, Pâdişâh dahi hal ve şânına göre rağbet buyurur ise, kazâ-i mâfât etmek mümâ-ileyhin yüzünden me'mûldür.

Cezâyirli Hasan Paşa[246] :

Zirâ müşârün-ileyh hurûb-ı berre ve cidâl-i bahre ve i'mâl-i askere ve idâre-i sefâyine ârif ve tedbîre kādir ve şecî' ve teşcî'e muktedir ve müsellem dîndâr hulûskâr ve âzim ve câzim ve gayyûr ve musallî ve muttaki ve yaramaza mühîn ve mukdim, aslâ vaktini[247] tazyi' etmez, hem işine meşgul, hem avrad ve ezkârına mukim olmağla, yüzünden fevz ü felâh me'mûldür."

Yine, Gāzî Hasan Paşa, Kapudân-ı deryâ ve Boğazhisarları Seraskeri iken bu görevden alınıp orduya kara seraskeri olarak tayin edildiğinde o sırada orduda görevli bulunan Şem'dânîzâde, Gazî Hasan Paşa'nın orduya gelişini ve onun hakkındaki düşüncesini şöyle dile getirir[307]:

"...Boğazhisar Ser-askeri ve Deryâ kapdanı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'ya Anadolu Eyâleti dahi tevcih olunup, orduya ta'yin kılınmağla, Şumnu'ya üçbin yiğid ile lâhik oldukda, iftarda vezîre mülâki olucak,levendâne tavr ve bahadırâne edâsından Vezîr hurrem olup, Padişâhın i'tâ buyurduğu yüz kiseden sonra, Vezîr'den havâle buyurduğu elli kiseyi teslîm ve kendüden bir mücevher sâ'at ile samur kürk i'tâ ve Ruscuk'da küffârın cevelânına binâen İsmâil Paşa yerine Ruscuk Ser-askeri nasb ve irsâl eyledi. Bu evanda re'îs-i şeci'ân-ı cihân Hasan Paşa'nın ordu'ya ta'yîn kılındığı, bu *Abd-i fakîr*'in sem'ini kar' eyledikde, Şumnu civârına resîde oldukda,mühür i'tâsı mültezimdir zannı ile bu tedbîri pesend etmiş –idim. Lâkin Vezîr'in hizmetine irsâl olunduğundan mahzûn oldum. Eğer mühür bu nâm ve şân sâhibi, asrın Zâl'ine ihsân oluna-idi, zikri âtî müstekreh

[306] Aktepe, *Mür'i 'it-tevârih*, II.B, s. 32.

rüsvâylıkdan Devlet-i aliyye müberrâ ve sâlim olduğundan başka, mâfâtenin intikāmını ahz edeceği bi-iştibâh idi. Mâfâte gibi bu firsat dahi fevt oldu."

Târih-i Cevdet'te[308] Gāzî Hasan Paşa'nın "Terceme-i hâli" bahsinde şu konulara yer verildiğini görüyoruz

"Hakîkat-i halde Gāzî Hasan Paşa ol asırda nâdirü'l-akrân ve devlete pek çok hizmeti sebkat etmiş bir vezîr-i âlî-şân idi."

"Fakat müverrih Sa'id Efendi'nin tahrîrine göre Sadr-ı esbak Halil Hamid Paşa nizâmât-ı askeriyyeye yoluyla teşebbüs etmiş iken Hasan Paşa, Ahmed Nazif Efendi ile bi'l-ittihad Halil Hamid Paşa'nın idâmına 'illet olmuş olup burası sahih ise Hasan Paşa dahi hedef-i ta'n-ı müverrihîn olmağa sezâvâr ve eğerçi ol vakit hasma galebe tantında kendi canını tahlîs mülâhazası müstetir ise de böyle umûmen millet ve devletin istifâde edeceği mevâdd-ı tanzîmiyyeye teşebbüs etmiş olan bir zâtın içdâmiyle böyle bir maslahat-ı hayriyyenin te'hîrine sebeb olmak afvı nâ-kābil bir kabâhat olduğunda şüphe yoktur."

Târih-i Cevdet sâhibi Cevdet Paşa, Vâsıf'ın,Gāzî Hasan Paşa hakkındaki yorumları için de şunları söylemektedir:

"Cild-i sânî ve sâlis'de beyân olunduğu üzere Vâsıf Efendi Gāzî Hasan Paşa'yı târihinin bazı mahallinde kadh u zemm edüp bazı mahallinde dahi ona kerâmet isnad edercesine medhinde ıtra' eyler. Onun hakkında kelâmları mütenâkısdır ve bu cihetle i'tibardan sâkıttır."

Osmanlı Devleti, 1787'de Rusya ve Avusturya ile savaşa girmezden önce yapılan diplomatik görüşmeler sırasında Gāzî Hasan Paşa'nın savaş konusundaki düşünceleri hakkında bir batı tarihçisi gönüşünü şöyle aktanr[309]:

" Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, nefret ettiği Ruslara karşı bir savaş açılması için durmadan uğraşmış, tahrikâtta bulunmuştu. Deniz askerleriyle

---

[307] Aktepe, *Mür'i'it-tevârih*, II.B, s. 110-111.

[308] Cevdet, *Târih*, c. V, s. 16-18.

[309] N. Yorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, çev., B.Sıtkı Baykal, Ankara Üniversitesi Yayımları: 16, Ankara 1948, s. 29.

(kalyoncu) Rusları yenebilecek bir durumda olduğunu sanıyordu. Şimdi ise bu saatin geldiğine kanaat getirmişti. Prusya elçisi şöyle yazıyor: "Kaptan Paşa yorulmak bilmiyor, denebilir ki harikalar yaratıyor: Bundan dolayı Türkler, onun bu kuvvet ve ilhamı Tanrıdan aldığına inanıyorlar."

B. Gāzî Hasan Paşa'nın Evliliği

Gāzî Hasan Paşa 1738'de Omanlı-Avusturya-Rusya Seferinin devam ettiği sırada katılmış olduğu Belgrad ve Hisarcık savaşlarından sonra tekrar Tekirdağ'a dönmüş ve efendisi Hacı Osman Ağa[310]'ın kızı Emine hanım ile evlenmiştir. Habibe adlı bir kızı olup[311] silahdarı İbrahim Ağa Debbâğ-zâde ile evli idi[312]. Kızı Habibe Hanım 1202 (1787/1788), Damadı İbrahim Ağa 1219 (1804/1805) ve zevcesi Emine hanım 1224 (1809)'de vefat etmişlerdir. İbrahim Ağa'nın mezarı Kabataş'tadır[313].

C. Gāzî Hasan Paşa'nın At Tutkusu

Gāzî Hasan Paşa düşmanlarına karşı daima ânî baskınlarıyla ün yapmıştır. Düşmanının kaçmasına asla firsat vermemeğe özen gösterirdi. Düşman üzerine görevlendirdiği ve önden gönderdiği birliklerin daha sonra peşlerinden giderek onlara yetiştiği ve geçip ileri gittiği sık sık görülmüştür. Bu nedenle de onun nazarında atın değeri pek büyüktü. Gittiği yerlerde gördüğü en güzel atlara mutlaka sahip olurdu. Savaşlarda birkaç atın altında çatladığı olmuştur; zira o kadar atik ve serî hareket eden bir kişi idi. Yetiştirdiği atlardan biri hakkında *Cevdet Târihi*'nde anlatılan ilgi çekici bir olay meâlen aşağıda verilmiştir[314]:

Gāzî Hasan Paşa'nın ikinci Sadâret Kā'immakamlığı sırasında Cuma günü, âdet olduğu üzere rikâb ağaları makamına gelmişler ve sohbet ediyorlarmış. Bir ara atlardan konu açılmış. Ağalar, Pâdişaha lâyık atların azlığından söz etmişler. Gāzî Hasan Paşa, bir küheylân atı olduğunu; lâkin, Pâdişaha sunulmaya lâyık

---

[310] Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

[311] Mehmed Süreyya, *Sicill...*, c. II, s. 159; Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 319.

[312] Mehmed Süreyya, *Sicill...*, c. II, s. 160.

[313] Mehmed Süreyya, *Sicill..,c: II,* s. 160.

[314] Cevdet, *Târih*, c. III, s. 260.

olup olmadığını bilemediğini; eğer, lâyık olacağını bilse derhal sunmaya hazır olduğunu söyler. O an Rikâb ağaları atı görmek isterler. Gâzî Paşa, hizmetçilerine atın hazırlanmasını işaret eder. Ağalar da Kum meydanına doğru bakıp atın gelmesini gözlerlerken Arz odası kapısında birden bir patırtı ve gürültü duyulur. Herkes arkalarına baktıklarında söz konusu atın Arz odası ortasında şirin bir tavırla cilveleştiğini görürler. Herkes ata hayran kalır. Bu ana kadar görülmemiş bir durum ile karşılaştıklarından ve atın hiçbir kusuru olmayıp, bütün güzelliklere sahip olduğu görülerek; tamam, hediye olarak sunulmaya lâyıktır derler. At, süslenip hazırlanır ve Pâdişaha sunulur. Arz odasının otuz, kırk ayak merdivenlerinden atın çıkıp ve tekrar inmesi de oradakileri hayret içinde bırakmıştır.

D. Gâzî Hasan Paşa'nın Arslanı

Târih-i Cevdet'te Gâzî Hasan Paşa'nın yetiştirdiği arslan hakkında meâlen şu bilgilere yer verilmiştir[315]:

Aslında arslan yırtıcı hayvanların en üstünü iken, bugün dâiresinde bulunan arslan bağsız ve zincirsiz, suçlu bir kedi gibidir. Kahramanlık iddiasında bulunan kimseler onu bağlı olarak gördüklerinde dahi korkularından uzaktan selâm verirlerdi. Sûfîlerin dediklerine göre Allah'tan çok korkan kimselere bu gibi zararlı yaratıkların zarar vermesi söz konusu değildir; Allah korkusu çok olan böyle bir vezîre de bu çeşit hayvanların zarar vermesi mümkün olamazdı.

Bu vesile ile Cevdet Paşa, Vâsıf'ın Gâzî Hasan Paşa'yı kerâmet sâhibi bir kişi olarak göstermesini pek uygun görmez. Vâsıf'ın Halil Hamid Paşa konusunda Gâzî Hasan Paşa'yı iki yüzlülükle suçlaması ile burada kerâmet sâhibi derecelerine yükseltmesinin birbirine zıt olduğunu söyler. Onun atını Arz odasına çıkarması ve zararlı hayvanları kendisine alıştırması askerliğinden ve cesaretinden dolayıdır; o, gerçekten üstün özellikleri olan bir kişi idi, bu şekilde kerâmet sahibi yapmak aşırılık olduğu gibi devlete bu kadar hizmeti geçmiş olan bir kişiyi suçlamak ve küçültmek de doğru değildir der.

---

[315] Cevdet, *Târih*, c. III, s. 260-261.

N.Yorga[316], Gāzî Hasan Paşa'nın 1786'da Mısır'ın düzene konulması için donanma ile Mısır'a gittiğinde arslanı ile ilgili şu notu düşer:

"Bütün gelirlerini yalnız kendisi ve Memluk beyleri için israf eden bu Mısır'ı tekrar kazanmak için Kapudan Hasan Paşa 1786 da donanmasiyle harekete geçti. Hazan Paşa kuvvetlerinin ve aynı zamanda Bâbıâli tarafindan para ile kandırılan çöl Araplarının önünde, Murat Beyin ve arkadaşı İbrahim'in süvarileri kaçtılar. Daima yanında taşıdığı ehlî bir arslan ile yerliler üzerinde müessir olmasını bilen bu ihtiyar savaşçı Kaptan Paşa, muzaffer bir komutan olarak padişahın vekili sıfatiyle Kahire'ye girdi..."

IV. GĀZİ HASAN PAŞA'NIN HAYRÎ FAALİYETLERİ

A. Limni Kelesi Câmi'ini Tâmir Ettirmesi

Limni adasının Ruslardan kurtarılmasından sonra kalenin ve adanın kuşatma sırasında yapılan bombardımanlarda yıkılan ve harab olan yerlerinin tamir edilirken Kale içinde, Mısrî Mehmed Efendi türbesinin bitişiğindeki câmi de Gāzî Hasan Paşa tarafindan tamir ettirilmiştir. Câmi'in tâmir edildiğine târih düşülmesini de Gazavatnâme müellifi İsmâil Çâkerî Efendi'den istemiştir. İsmâil Efendi'nin düştüğü târih şöyledir:

" Cezâyir'den devlete böyle bir velî er gelmedi.

Fütühâtı âleme Çâker hayât-ı sermedî,

Geldi Kırklar Kapudâne-i hümâyûna dedi;

Fâtih-i kal'a-i Hasan Beg kıldın ihyâ ma'bedi.

Sene 1184.

---

[316] N.Yorga, *Osmanlı Târihi*, c. V, s. 64.

Yazar, câmi'in tâmir târihinin Gâzî Hasan Paşa'nın vezirliğinden önce, kalenin fethini takiben henüz daha Kapudâne-i hümâyûn olduğu sırada yapılmış olduğunu açıklamaktadır[317].

B. Anabolı'da Yaptırdığı Hayır Eserleri

Gâzî Hasan Paşa her nereye giderse mutlaka hayır hizmetlerde bulunur ve eserler yaptırırdı. İstanbul'da Tersâne'de, Karadeniz boğazı'nda bulunan Fener köyü'nde, Akdeniz Boğazı'nda bulunan Naraburnu limanı sahilinde ve daha birçok yerde kaynaklarından kazılar yaptırtarak getirttiği sular için çeşmeler yaptırmıştır ki hepsi de görülmeğe değer eserlerdir.Yine Naraburnu limanı sahilinde güzel bir câmi ile yanında Nakşibendî fakirleri için güzel bir de tekye yaptırarak buralara görevliler tayin etmişti. Cezâyir'den İstanbul'a gelmezden önce Tlemsan Beyi iken o bölgelerde de nice güzel eserler yaptırmıştır[318].

Şimdi de Mora adasına ayak bastıklarında Anabolı kalesinin su sıkıntısı çektiğini öğrenmiş ve halkın çok uzaklardan güçlüklerle su getirdiklerini görmüştü. Buraya niçin su getirtilmediğini soruşturduğunda: daha önceleri de buraya gelen paşalara su sıkıntılarından söz ettiklerini ve su getirtilmesi için yardım istediklerini söyledilerse de kaleye su getirmenin çok masraf istediği gerekçesiyle buna yanaşmadıklarını söylediler. Gâzî Hasan Paşa bu sözleri dinledikten sonra derhal gerekli bütün projeleri hazırlatıp, kaleye su getirilmesi için kazı çalışmalarını başlattı.

Kalenin dışındaki Pazar yerinde, Basel kapısı dışında, Çelikbaşı denilen yerde, Kale içinde Sırık meydanında, Yahudiler mahallesinde ve diğer bazı yerlerde çeşmeler yaptırarak getirilen suyu bağlatmış ve kale halkını bol miktarda suya kavuşturmuştur.

Gâzî Hasan Paşa'nın hazırlattığı projenin başlangıçta bir yıldan önce bitirilemeyeceği düşünülmekte idi. Ancak bizzat işin başında durarak ve her türlü masrafını tamamen kendi cebinden ve zamanında ödeyerek üç ayda tamamlattırması herkesi şaşırtmıştır.

---

[317] *Gazavât*, metin ,I., 54 b.

1. Pazar Yeri Çeşmesi

Pazar yerinde yaptırdığı çeşmenin güzelliği dillere destandır. Çeşme binasının devamlı akan dört musluğu vardır. Çeşme binasının tabanı Malta taşı ile döşenmiş olup üç basamak merdivenle çıkılır yükseklıktedir. Binanın üst katı teras şeklinde olup üstü kiremitli çatı ile örtülüdür. Burada, gelip geçen yolcular dinlenip, namazlarını kılıp, etrafın güzelliklerini seyrederek gönüllerini rahat ettirirler. Çatı mermer sütunlar üzerine oturtulmuştur. Buraya yolu düşenler için çeşmenin güzelliğinden ve verdiği ferahlıktan dolayı ayrılmak zor oluyordu. O kadar güzel bir yapıya sahiptir[319].

2. Mesire (piknik) Yeri

Anabolu kalesi halkının eğlenip gönüllerini ferahlatacak gezi ve piknik yerleri yoktu. Sadece Delikli Baba adında bir Bektâşi tekyesi vardı ki burada ancak üç dört kişinin oturabileceği bir sofa bulunmaktaydı. Halkın bu ihtiyacını da düşünen Gāzî Hasan Paşa, Palamara kalesi dağının eteğinde, görme sahası geniş bir alanda, yine mermer sütunlar ile küçük ama eşsiz güzellikte bir köşk yaptırdı. Seyredenleri şaşırtacak kadar zarif olan bu yapıda sadece oturma yerleri değil gelip geçen yolculardan ve burada oturup dinlenmek isteyenlerden eğer yemek pişirmek isteyen olursa bunlar için mutfak yeri dahi yaptırmıştı; zira, Gāzî Hasan Paşa hiçbir şeyin eksik kalmasına gönlü razı olmazdı[320].

3. Vakıf Bahçe

Yukarıda anlatılan çeşmeler, mesire yeri ve namaz yerinin bakımı ile Hünkâr câmiinde Üç aylarda ve diğer zamanlarda okunacak Kur'an-i kerîm ve verilecek eğitim dersleri için görevli kişilere ödenecek ücretlerin geliri olsun diye kalenin yakınında Dolum bahçesi denilen büyük bir limon bahçesini sahibinden satın alarak vakıf yaptı[321].

---

[318] *Gazavât*, metin, IV., 152a-b.

[319] *Gazavât*, metin, IV., 153b.

[320] *Gazavât*, metin, IV., 154a

[321] *Gazavât*, metin, IV., 154a.

4. Çöplüğün Tarla Yapılması

Türklerin eline geçtiği günden bu yana geçen altmışaltı yıldan beri, kalenin dışındaki Pazar yerinde, Gāzî Hasan Paşa'nın yaptırdığı namazlık yakınında, kale halkının devamlı çöplerini attığı bir çöplük vardı ki çöplerden sanki bir dağ oluşmuştu. Arnavut ayaklanmaları sırasında Arnavutlar kaleyi yerle bir edip tarla yapacaklarını söylemişler imiş. Şimdi Gāzî Hasan Paşa ayaklan-maların bastırılmasında ele geçirilen ve gemilerde kullanılan esirlere bu çöp yığınını sekiz on gün içinde denize boşalttırdı. Sonra burayı sürdürerek yirmi dönüme yakın bir tarla elde etti. Ondan sonra da tarlanın yapımında çalıştırılan Arnavut esirleri serbest bırakıp kendilerine: varın, gidin! Memleketlerinizde başlarınıza gelen bu halleri yakınlarınıza anlatın. Bakın görün, şanı yüksek Padişahımız adamın başına ne dertler açar ve ne hale kor! Bu gördüklerinizi herkese anlatın, deyip, hepsini gemilere bindirip, Rumeli tarafina geçirterek Mora'dan uzaklaştırdı.[322]

5. Vakıf Tarla

Gāzî Hasan Paşa çöplükten tarla yaptırdığı alanın etrafını taş duvarla çevirtti. İç kısmına çevresi mermer döşemeli, uzunluğu on dört ve eni on iki zirâ büyüklüğünde bir havuz yaptırttı. Üç dört yüz kadar limon, portakal ve başka çeşit meyve fidanları getirtip tarlaya diktirtti. Yukarıda anlatılan eserlerin giderlerine vakfettiği bahçenin gelirleri ileride yetmeyebilir diyerek bu tarlanın gelirlerini de aynı yerlerin giderleri için vakıf yaptı[323].

Çöplük tarla haline sokulduktan sonra "burası benim, şurası onun" gibi iddialarla tarlanın bulunduğu alana sahiplenenler ortaya çıkmıştı. Gāzî Hasan Paşa tarlanın belirlediği sahiplerine derhal paralarını ödedi ve sattıklarına dair de ellerinden birer senet aldı[324].

---

[322] *Gazavât*, metin, IV., 154b-155a.

[323] *Gazavât*, metin, IV., 155a-b.

[324] *Gazavât*, metin, IV., 155b.

6. Kahve, Dükkân ve Bakkal Vakıfları

Gâzî Hasan Paşa yukarıdaki vakıf yerleri gelirlerini yine yeterli görmeyerek bunlara ilaveten bir bakkal ve dördü derici olmak üzere on dört dükkân da yaptırarak hayır eserlerinin giderleri için vakıf yaptı[325].

Gâzî Hasan Paşa'nın Anabolı'da yaptırmış olduğu yukarıda açıklanan hayır eserleri için yaptığı harcamaların ne kadar olduğunu kestirmek mümkün değildir. Böyle hayır hizmetlerinde varını yoğunu harcamaktan son derece zevk duyar ve hizmetleri büyük nimet kabul ederdi. Söz konusu Pazar yerinde yaptırmış olduğu çeşmenin deposunu su doldurulmadan önce birkaç defa bal şerbeti ile yıkatmıştır. Müslümanların, Yahudilerin ve Hristiyanların oturdukları mahallelere ayrı ayrı çeşmeler yaparak su sıkıntılarını tamamen gidermişti.

7. Sünnet Düğünü

Gâzî Hasan Paşa yukarıda anlatılan hizmetleri üç ayda tamamlattı. Bütün çalışmalar bittikten sonra Anabolı'dan ayrılmazdan önce memnuniyetinin sonucu olarak şükür olsun diye kırk iki fakir çocuk için son derece gösterişli ve eğlenceli bir sünnet düğünü yaptırdı. Çocukları yeni giyecekler ile giydirmiş hediyeler vermiş ve ayrıca para yardımında da bulunmuştur[326].

Gâzî Hasan Paşa her nereye giderse mutlaka hayır hizmetlerde bulunur ve eserler yaptırırdı. İstanbul'da Tersâne'de, Karadeniz Boğazı'nda bulunan Fener köyü'nde ve kalesinde, Akdeniz Boğazı'nda bulunan Naraburnu limanı sahilinde ve daha birçok yerde kaynaklarından kazılar yaptırtarak getirttiği sular için çeşmeler yaptırmıştır ki hepsi de görülmeğe değer eserlerdir. Yine Naraburnu limanı sahilinde güzel bir câmi ile yanında Nakşibendî fakirleri için güzel bir de tekye yaptırarak buralara görevliler tayin etmiştir. Cezâyir'den İstanbul'a gelmezden önce Tlemsan Beyi iken o bölgelerde de nice güzel eserler yaptırmıştı[327].

---

[325] *Gazavât*, metin, IV., 155b.

[326] *Gazavât*, metin, IV., 156b.

[327] *Gazavât*, metin, IV., s. 152 a- b.

1779/1183'e Mora adasına ayak bastıklarında Anabolı kalesinin su sıkıntısı çektiğini öğrenmiş ve halkın çok uzaklardan güçlüklerle su getirdiklerini görmüştü. Buraya niçin su getirtilmediğini soruşturduğunda: daha önceleri de buraya gelen paşalara su sıkıntılarından söz ettiklerini ve su getirtilmesi için yardım istediklerini söylediler se de kaleye su getirmenin çok masraf istediği gerekçesiyle buna yanaşmadıklarını söylediler. Gâzî Hasan Paşa bu sözleri dinledikten sonra derhal gerekli bütün projeleri hazırlatıp, kaleye su getirilmesi için kazı çalışmalarını başlattı.

Kalenin dışındaki Pazar yerinde, Basel kapısı dışında, Çelikbaşı denilen yerde, Kale içinde Sırık meydanında, Yahudiler mahallesinde ve diğer bazı yerlerde çeşmeler yaptırarak getirilen suyu bağlatmış ve kale halkını bol miktarda suya kavuşturmuştur.

Gâzî Hasan Paşa'nın hazırlattığı projenin başlangıçta bir yıldan önce bitirilemeyeceği düşünülmekte idi. Ancak bizzat işin başında durarak ve her türlü

C. Çeşmeler

Gâzî Hasan Paşa'nın yaptırdığı hayır eserleri hakkında *Cevdet Târihi* nde genel olarak şu açıklamada bulunulmuştur[328]:

"...Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd'de ve mahall-i sâ'irede pek çok hayrât ve hasenâtı olup, husûsiyle Midilli cezîresinde dört sâ'at yerden su getirterek sahilde çeşmeler ve Bafla karyesinde kezâlik bir güzel çeşme ve Petre karyesinde câmi ve hamam ve üç çeşme ve derûn-i cezîrede Paşa Köşki denilen mahalde cevânib-i erba'ası mermer ile mefrûş bir büyük havuz bina ve ihyâ ve kezâ Limni ve Sakız ve Rodos ve İstanköy cezîrelerinde dahi çeşmeler inşâ ve sâ'ir müberrât-ı kesîreleriyle nâmını ibkā edüp gitmişdir."

Gâzî Hasan Paşa'nın yaptırdığı hayır eserleri arasında çeşmeler ön sıralarda yer alır. Hemen hemen adalardaki kalelerin hepsinde su sıkıntısı çekildiği için, su getirtmek ve çeşme yaptırmak onun için büyük haz duyma vesilesi olmuştur. İstanbul'da da çok sayıda çeşmesi olduğu bilinmektedir.

---

[328] Cevdet, *Târih*, c. V, s. 17.

Bunlardan bazıları diğerlerine göre daha özenle ve sanat eseri olarak yapılmıştır. Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Mecmu'a-i Tevârîh*'inde yer alan Gazî Hasan Paşa'nın dört aded çeşmesini edebî, estetik ve târihî özellikleri açısından aynen almayı faydalı gördük[329].

"Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın ikinci def'a kapudân paşa-yı Devlet-i Aliyye oldukda ihdâs u icâd eylediği Mâçûne kurbünde leb-i deryada icrâ eylediği çeşmesârın târihidir ki, Tevfik Seyyid Yahya Efendi'nin güftesidir. Hâlâ tâk-ı hayrında mersûmdur.

Şehinşâh-ı muazzam Hazret-i Abdülhamid Han'ın

Serîr-i saltanatta ömrün efzûn eylesin Mevlâ

Muvaffaktır vezîrân-ı sadâkat-kâra ez cümle

Cezâyirli kapudân-ı güzîn Gâzi Hasan Paşa

Vezîr-i pür şecâ'at hayr-hâh-ı dîn ü devlettir

Mücâhid-i sebîli'llah dilîr-i sâhib-i takvâ

Boğâz'da sedd-i râh olup hücûm-ı düşmen-i dîne

Müdâm ehıfz-ı âb rûy-ı millet-i beyzâ

Hisâr-ı Limni istilâ-ı küffâr ile muztarken

Yetişti asker ile def'aten kurtardı Hızr-âsâ

Edip azm-ı sefer Ruscuk'da şebhûn etti küffârı

Li vechi'llâh gazâlar etti dîni eyleyip i'lâ

Gidip sonra donanmây-ı hümâyûn ile İzmir'e

Bayındır'da İvazoğlu şâkî'yi eyledi ifnâ

---

329 Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmu'a-i Tevârih*, Haz., Fahri Ç. Derin – Vahid Çubuk, Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 77.

Teveccüh eyledi me'mûren Akka kal'ası içre

Tahassün eyleyen Zâhir Ömer üstüne bî-pervâ

Basıp top ile aldı kal'asın ihlâk edip kendin

Muzaffer oldu hhasmına o düstûr-ı cihâd-ârâ

Ne cânibde bulunsa âhiret ta'mîri kasdiyle

Hemîşe bir eli hay etmeğe meşguldür hakkâ

Bu mevkî' sâkinânı el-atş gûyâ vü leb-teşne

Bir içim su dilerlerdi husûsâ kim dem-i germâ

Mahall-i mürtefi'de hufrebâr-ı amîk edip

Suyu başından aldı cem' edip ol âsâf-ı dânâ

Nükûd-ı sîm ü zer harç eyleyip su yerine elhâk

Gümüşsuyu gibi bu âb-ı sâfî'ı eyledi icrâ

Bu âlî çeşmeyi bünyâd edip deryâ kenârında

Atâş-ı bahr ü berri âb-ı cûdu eyledi irvâ

Hüdâ hayratını makbûl ve sa'yin eyleyip meşkûr

Adâd-ı katresinde eeyleye ecr-i cezîl i'tâ

Gelince âb-ı atşâna dedi târîhini Tevfîk

Bu 'aynı kıldı icrâ fî sebîli'llâh Hasan Paşa

1190 (1776)"

Aynı eser, s.244:

"(76/b) Bu târîh Tersâne-i âmire'de Mâçune nâmiyle ihdâs olunan emr-i hayrın kurbünde vâki' vaktin kapudân paşası bulunan Gāzî Hasan Paşa'nın icrâ eylediği çeşmeye Tevfik Seyyid Yahyâ Efendi'nin inşâd eylediği târîhi tahrîr ve âbâd olunmuş idi. İki sene mürûrunda rebî ül-evvelin evâhirinde târîh-i mezbûrun hatt-ı girift ve perîşân olduğu cihetten ânı mahallinden hâk ve izâle ve Rüşdi Efendi'ye havâle kılınıp anın zâde-i tabî'atı olan bu târîh müceddeden tastîr ve imlâ olunmağla bu mahalle kayd olundu ki târîh-i sâbık dahi bu cerîdede sabıkan yazılmış idi.

Kapûdân Paşa-yı ekrem kân-ı ihsân ü atâ

Hazret-i Gâzi Hasan Paşa şecî' bî-bihâ

Vârını bezl eyleyip Hakk râhına ez-cân ü dil

Eyledi a'dâ-yı dîn ile nice dürlü gazâ

Kasdı ancak fî sebîlillâh anın hayratdır

Nûş eden bu ayn-ı cüdundan ede hayr du'â

Rüşdiyâ ilhâm-ı Hakk ile tamâm târihdir

Hakk bu çeşme menba'-i âb-ı hayât-ı cân-fezâ

1190 (1776)"

Aynı eser, s. 378.

"Bu târihte kapudân bulunan Gāzî Hasan Paşa icrâ eylediği çeşmelerden birini dahi Tersâne arzında yel değirmeni demekle ma'rûf mahalde vâki' câmi'e karîb köşede binâ ve icrâ şu'arâ-yı zamândan Rüşdî'nin bu tarîhi tâk-ı hayrına resm olunmuştur.

Hakk budur gāzî-i ekrem kim Hasan Paşa velî

Kıldı irvâ su-be-sû teşne-lebânı bî-ilel

Hakkına dersem sezâdır Rüstem-i Zâl-ı zamân

Eyledi â'dâ-yı dîn ile fî sebîlullah cedel

(128/a) Rüşdiyâ târihtir eyle hemân hayr-ı du'â

Çesmesi resm-i bihîn tarzen mu'allâ bî-bedel."

1191(1777)"

Aynı eser, s. 267.

"(86/a) Kasaba-i Kasımpaşa'da Zincirli-kuyu nâm mahalde Piyâle Paşa-yı sânî mekteb-i şerîf soffası kenârında müceddeden Gāzî Kapudân Hasan Paşa'nın çeşmesinin tâk-ı bâlâsında olan târîhtir.

Eyledi bu çeşmesârı müslîmine yâdigâr

Kapûdân Gāzî Hasan Paşa vezîr-i nâmdâr

Naf'-i sârî hayr-ı cârî etmeğe sa'y eyleyip

Buldu zemzem gibi bir âb-ı latîf-i hoş-güvâr

İçene sıhha vü icrâ edene ecr-i cezîl

Sâhibü'l-hayr ede Hakk devletde ber-karâr

Katre-veş nokta döküp târîhini Sâfî dedim

Çeşme-i mergûb-ı ra'nâdır bu şehvâr âbdâr

1195 (1684)"

D. Vakıfları

Yaptırdığı eserlerin giderlerinin karşılanması için gelir getiren çok sayıda vakıf eserinin de bulunduğu şüphesizdir; ancak kaynaklarda eserlerden pek söz edilmemektedir. Bu konunun aydınlığa çıkarılması için öncelikle Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde geniş bir araştırma ve inceleme yapılması gerekmektedir. Konumuzun dışına çıktığından böyle bir araştırmaya girmedik.

V. GÂZÎ HASAN PAŞA'NIN MAL VARLIĞI

Gâzî Hasan Paşa'nın mal varlığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Kaynaklarda bu konu hakkında fazla bilgi yoktur. Vakıfları gibi mal varlığının da açığa çıkarılması için ilgili kuruluşların arşivlerinde araştırma yapmak gerekir. Bu konuda en geniş açıklama Uzunçarşılı tarafından yapılmıştır. Şöyle ki[330]: " Kasımpaşa'daki konağı ile Öküz limanındaki (Üsküdar ile Kuzguncuk arasında) yalısı zevcesinin üzerinde olduğundan, bunlar ona bırakılarak, diğer para ve eşyâsı tamâmen hazîneye alınmıştır. Fakat bunların yekûnu 4.000 kese açke [akçe] bile tutmadığı için, serveti dillerde destan olan Hasan Paşa'nın bu kadar az bir malı çıkması herkesi hayrete düşürmüştür. O devirde yazılmış olan bir rûznâme bu hususta şu mütâleayı serd ederek, "... 16 sene kaptanlığı ve hem hünkâr babalığı (atabey) olup ve senede 1000 kese akçeden mütecâviz mâlikânesi olmağla bu mıkdar az para çıkması her kesi istigrâba düşürdü" dedikten sonra, kaptan paşalıktan azlolunup, sefere me'mûr edildiği zaman, çok para sarfey-lediğini kayd ile servetinin bundan dolayı azalmış olduğunu kaydeylemektedir ki, Hasan Paşa'nın hazînedârı Süleyman Ağa'nın hükûmete verdiği hesap da aynı mütâleayı te'yit ediyor (vezîr-i âzam Şrîf Hasan Paşa'nın İstanbul'a göndermiş olduğu arîzasından : bkz. TM, VII/VIII, 39). Buna göre, Hasan Paşa'nın bütün eşyâ, mücevherât ve parası Kasımpaşa'da bulunan konağındaki taş mahzende imiş. Bâzı vesîkalardan Hasan Paşa'nın muktesit olduğu anlaşılmaktadır."

330 Uzunçarşılı, "Hasan Paşa...", s. 322.

İKİNCİ BÖLÜM

GAZAVÂT-I CEZÂYİRLİ GÂZİ HASAN PAŞA

I. ESERİN MÜ'ELLİFİ

Mü'ellif nüshası olarak kabul ettiğimiz Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi 2419 numaralı yazmanın metninden edindiğimiz bilgilere göre eserin iki mü'ellifi olduğu anlaşılmaktadır:

Eserin birinci kısmı (1b-66a)'nı "Çâkerî" mahlasını kullanan ve aslen Yemenli olan Limni adası sâkinlerinden İsmâil Efendi yazmıştır.

İkincikısım (v.67a-107a).kısmın sonunda adını veren Es-Seyyid Mehmed Tâhir ibn Es-Seyyid Osman tarafından yazılmıştır

Eserin üçüncü kısmı (v.108a-157b) metnin sonunda hernekadar mü'ellif adı belirtilmemiş ise de gerek yazı karakteri gerekse uslup bakımından yine aynı mü'ellif tarafından yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Metin teşkilinde Es'ad Efendi nüshasında olmayıp diğer beş nüshadan tamamladığımız ve Es'ad Efendi nüshasına göre üçüncü diğer beş nüshaya göre dördüncü kısım olarak kabul ettiğimiz kısım (Vv.97a-125a, H^2.v.115b-144a, B.v.111a-137a, H^1.v.113b-140a, P.v.113a-139b) ile yine Es'ad Efendi nüshası ile bu defa Viyana nüshasında da olmayıp diğer dört nüshadan tamamladığımız ve metin teşkilinde beşinci kısım olarak teşkil ettiğimiz son kısmın (H^2.v.194b-204a, B183b-191a, H^1.v.187b-194b, P.v.186b-194a)da yine Seyyid Mehmed Tâhir tarafından yazılmış olabileceği kanaatindeyiz.

Adları geçen bu her iki mü'ellif hakkında yazma nüshaların metinlerinden şu bilgileri elde etmiş bulunuyoruz:

A. Mü'ellif nüshasında geçen kayıtlar :

1.Çâkerî İsmâil Efendi:

Çâkerî İsmâil Efendi,Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın Limni adasını Rus donanmasının kuşatmasından kurtardığı sırada Limni adasında uzun yıllar yaşamış olan ve kuşatma sırasında da orada yaşayan bir kişidir.Aslen Yemenli olduğu kendi ifadesinden anlaşılmaktadır. Eli kalem tutan bir kişidir. Haylice yaşlı ve sağlığının da pek iyi olmadığı yine kendi ifadeleriyle belirtilmektedir. Limni kal'ası sâkinleri tarafindan tanınmı, hatırı sayılır,hatta adanın yönetiminde dahi fikri sorulan, şâir ve edib bir kişiliğe sahiptir. Eserinden çıkarıp aşağıda verdiğimiz metnin kısımlarından bu özellikleri hakkında şu bilgilere sahip olmaktayız:

Çâkerî İsmâil Efendi eserine şöyle başlamaktadır

" Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa Limni Kal'ası Fâtihidir bahr u berrde Çâkerî gazâveti (V.de gazavâtı)Târihidir...gazavât-ı şîrâne ve zûr-bâzûy-ı vezîrânesinin şikeste vü beste def'aten (V.de vak'a-)nüvîsâne taklîd ile âsâr-ı kilk-i Çâkerî sâkin-i Limni-i Yemenî'dir merâmı ihvân-ı munsıfâtdan da'vât-ı hayriyye ve belki bir kal'a(V.de Fâtiha)-i şerîfe mazhariyyet ile ruhı şâd olmakdır adem-i dirîg buyrulmak tazarru'-ı niyâzıdır[331]" <Cezâyirli Gāzî Hasan Paşanın denizde ve karada yaptığı savaşların Çâkerî tarafindan yazılmış târihidir. Paşalığına yakışır şekilde ve arslancasına yaptığı güçlü savaşlarının Limni halkından Yemenli Çâkerî'nin vakanüvis târihi uslûbunda kırık dökük yazdığı eserlerindendir. Amacı insaflı kişilerin hayır du'alarını almak, belki bir Fatiha-i şerîf okunarak ruhunun rahatlatılmasıdır. Esirgenmemesini diler ve du'a eder>

Mü'ellif, mahlas olarak adını eserinin daha ilk satırlarında şöyle belirtmektedir:

---

[331] *Gazavât*, metin I., 1a-b.

"...âsâr-ı kilk-i Çâkerî sâkin-i Limni-i Yemenî[332]..." < Limni adası halkından Yemenli Çâkerî'nin kırık dökük eserlerindendir >

.Bu ifadeden aynı zamanda mü'ellifin aslen Yemenli olduğu da anlaşılmaktadır.

Çâkerî İsmâil Efendi'nin Limni adası kuşatmasında Rus askerleriyle zaman zaman yaptıkları çatışmalarda çatışmaların şiddetini şu cümlelerle tasvir etmektedir:

"...bârân-ı berk-i sihri müşâhede ettik deyu Fakîr'e Kırım Giray Han nakl etmiş idi[333]...."< Kırım Giray Han Fakire (bana) sihirli şimşeklerin şiddetli yağmuru gibi (çatışmaları) gördük...>. Mü'ellifin bu cümlelerinden herhangibir münâsebetle Kırım Giray Hân ile sohbet etme firsatı bulduğunu anlıyoruz

Kuşatma esnâsında kal'a sâkinleri ve ileri gelenleri arasında savunmada nasıl tedbirler alınması hususunda yapılan görüşmeler ve fikir söyleşilerinde İsmâil Efendi'nin de bir fikir öne sürdüğünü ve cevabını beklediğini şöyle belirtmektedir :

"...zâtında ehâlîsi beyninde münâsefe der-kâr olmağın münâsib nâ-münâsib kelimâta muhâlefet üzere edâlar vukû'ı Fakîr ise Kitâbullah'a mürâca'at olunsa ...deyu cevâbımıza zuhûr eden cevap[334]..." <...esasında halkın arasında görüş-ler belirtilirken uygun veya uygun olmayan sözlere, karşı görüşler ileri sürülüp anlaşmazlıklar olmaktaydı. Ben ise Allah'ın kitabına (Kur'an'a) başvurulsa ... diyerek verdiğim cevaba karşılık verilen cevap...>

Kal'anın coğrafik konumunu şu ifadelerle açıklamaktadır:

"...kal'a-i mezkûrenin bir tarafi bize mutahassıl [muttasıl] ve üç tarafi deryâ vâki olmağın[335]..." <...adı geçen kalenin bir tarafi bize (karaya) bitişik, üç tarafi da deniz olmağın...>

---

332 *Gazavât*, metin I., 1b.

333 *Gazavât*, metin I., 3b.

334 *Gazavât*, metin I., 18a-b.

335 *Gazavât*, metin I., 19b.

Kuşatmada karşılaştıkları güçlükleri ve bizzat kendisinin yaşadığı son derece üzücü bir olayı şu ifadelerle gözler önüne sermektedir::

"...ve ahvâllerimiz gāyete'l-gāye güç-ender-güç olup..."...yirmidört sâ'atte bir def'a sahrnıç açılup kādir olmayan huşk-ı dimâğ ile kalup Fakîr beş gün beş gece su ve suya bedel katre nûş etmeyüp 'ıyal u evlâda hisse-i âbımızı kendülere gıda ve nefse tercîh edüp bu gûne felâket-kübrâ ki hasta enfüsine tesmîme Fakîrden soğan yok ise bir parça soğan zarından ihsân edün deyü ba'zı ma'sûmce gelüp me'kûlâta dâ'ir nesne niyâz ettiklerinde yanımızda bir yiyecek yok mu? deyû su'âl etdim yokdur cümlemiz aç dururuz deyu derd-mend hakîkat-hâlin ifâde ettikde gözümden yaş akup bir kıt'a nân pâresi verüp ba'dehu su taleb edüp[336]..." <...ve durumlarımız son derece güç ve sıkıntılı idi...Yirmidört saatte bir defa sarnıç(su deposu) açılırdı.Su almaya gücü yetmeyen susuz kalırdı.Ben,beş gün beş gece su ve suya benzer bir damla içmiş değilim. Su hakkımızı çoluk çocuğa vermeyi daha uygun gördük .Öyle bir büyük felâket idi ki hastaya koklatmak için benden "soğan yok ise bir parça soğan zarından verin" diye bazı zavallı kişiler gelip yiyecek istediklerinde yanımızda bir yiyecek yok mu diye sordum,yoktur hepimiz aç dururuz diyerek üzüntü ile durumun açıklığı ortaya konulunca gözümden yaş geldi.Bir parça ekmek verdim ve sonra su istedim...>

Mü'ellif,kalenin sıtratejik durumuna vâkıf olduğundan tehlikeli bir mevki'de bulunan birini uyardığını şöyle anlatır:

"...ele girmez bir kimse rast gelüp küffârın dâ'imâ top ile darb edegeldiği mahalde ku'ûd edüp dâ'imâ buraya gülle isâbet eder tehlikedir dedim, kasden oturdum bâri gā'ile-i dehrî ber-taraf edüp 'ıyâl u evlâd meşakkatinden halâs olamam (V.'de:olam) dedi[337]..."<...ele geçmez birine rasladım.Düşmanın devamlı top ile dövdüğü yerde oturuyordu.Buraya devamlı gülle isabet eder ,tehlikelidir dedim.Bilerek oturdum,bari Dünya dertlerinden uzaklaşıp çoluk çocuk sıkıntısından kurtulurum dedi.>

---

336 *Gazavât,* metin I., 33a.

337 *Gazavât*, metin I., 31b

Mü'ellif, Limni Adası'nın Rus donanması tarafından çok sıkı kuşatma altına alınmış olmasına rağmen kuşatmanın Boğazhisarları'nca (Boğazhisarları Seraskerliği) ve çevre bölgelerden görülmekte olduğu ve birkaç defa da yardım isteğinde bulunmak için haber gönderdiklerini şöyle anlatır...Boğazhisarları'ndan ve ol havâlîlerden cümle giriftâr-ı ber-zâh-ı muhâsara olduğumuz dâ'imâ rü'yet olunup ve birkaç kimesne feryâdî irsâl kılınup[338]..." <...Boğazhisarlarından ve ol civarlardan ne şekilde sıkıntılı bir kuşatma altında bulunduğumuz devamlı görülmekteydi.Birkaç kişi yardım isteği ile gönderildi...>

Mü'ellifin yine mahlasını kullandığı birifadesinde aynı zamanda bilgi ve kültürü hakkında hakkında da fikir sahibi olmuş oluyoruz. Şöyle ki:

"...izâ tahayyertüm fe'ste'î'û min ehli'l-kubûr[339] hâtır-ı Çâker-i pür-hûn-ı pür-ekdâra hutûr edüp[340]..." tazarru'ât-ı Bârî'de girye-bekâ ile temennîde her birimiz birer meyyit ve mütehayyir[341]..."<...kan ve kedere bulanmış olduğum halde hatırıma "herhangibir işinizde güç durumda kalırsanız kabirlerden (Allah dostlarının ruhaniyyetleri hatırına) yardım isteyiniz" sözü geldi....Yüce Allah'ın huzurunda ağlayarak yaptığımız du'âlarla herbirimiz birer şaşkın ve sanki ölü gibiydik >

Gāzî Hasan Paşa'nın Limni Adasını Rusların kuşatmasından kurtarması ve ada sâkinlerinin can,mal ve ırzlarının düşman elinden kurtarılması karşılığında halkın Paşa Hazretlerine karşı şükran borçlarının nasıl olması gerektiğini şu ifâdelerle belirtmektedir:

"...fe-lillâhi'l-hamd ve'l-minne arîza-i cezîre ve ırz-ı ehâlî dest-i taslît-i küffâr-ı bed-kârdan halâs ve cümlemiz Gāzî-i müşârün-ileyh hazretleri'nin eyyâm-ı devlet-i pâdişâhîde 'utekāsından olup olduğumuzdan mâ'dâ ilâ-yevmi'l-âhir (V.'de: kıyâme) da'avât-ı hayriyyesinde nakdî-i ömr-i sarfla bezl-i mukadder

---

338 *Gazavât*, metin I., 33b.

339 *Gazavât*, metin I., 35a : "Herhangibir işinizde müşkül durumda kalırsanız, (Allah dostlarının) kabirlerinden (ruhâniyyetinden) yardım isteyiniz." Me'âlindeki bu hadîs-i şerif, diğer nüshalarda " izâ tehayyertüm fi'l-umûri fe'ste'înû min ehli'l-kubûr" olarak yazılıdır.

340 *Gazavât*, metin I., 35a.

341 *Gazavât*, metin., 36b.

eylesek edâ-yı şükri kābil olmayup[342]..."<...hamd ve şükür Allah'a-dır.Adanın toprağı ve halkın namusu kötü davranışlı saldırgan düşmanın elinden kurtulduğundan hepimiz Gāzî Paşa hazretlerinin Pâdişâhın koruması altında hür olarak yaşayan hizmetlileri olduğumuzdan başka,Kıyamet'e kadar kendilerine hayır du'alarda bulunarak ömrümüzü geçirsek yine de gereği kadar şükretmiş olamayız...>

Eserin mü'ellifi Çâkerî İsmâil Efendi'nin muhâsaradan kurtulduktan sonra Ruslara verilen rehinlerin de kurtarılmasındaki rolünü,sağlığının iyi olmadığını,ancak;eli kalem tutar kişiliği ve sözünün geçerliliğini Gāzî Hasan Paşa ile yaptığı görüşmeyi anlatırken görmekteyiz:

"..rehinlerimizin 'ıyâl u evlâdlarının gözü yaşına terehhümen herkes mâl u ganâyim dercinde iken bu Fakîr 'illet-i vücûdumla suvâren Paşa Limanı'na varup Gāzî-i müşârün-ileyh Efendimizin mübârek dest-i şerîflerin bûs edüp ve gazâ vü cihâdın tebrîkden sonra rehinlerin keyfiyyeti ahvâline ve 'ıyâl u evlâdları giryelerine merhamaten halâsları bâbında re'y-i savâb temennîsinde olup niyâz-mend olduğumda kelimât-ı tesellîye bahşâ ile cümleye selâm eyle Allahta'âlâ anları dahi rehâyâb eder deyu ve bu Fakîr'in hattiyle tarafından olmak üzere küffârın ser-i leşkerine tezkere tahrîr ve irsâl olunup[343]..."<...rehinlerimizin eş ve çoluk çocuklarının gözü yaşına acıyarak herkes mal ve ganimet elde etme çabasında iken ben fakir ise hasta vücudumla bineğime binerek Paşa Limanı'na varıp Gāzî Paşa efendimizin mübârek ellerini öpüp,savaşlarını ve zaferlerini tebrik ettim.Sonra rehinlerin durumlarından söz edip eş ve çoluk çocuklarının göz yaşlarına acıyarak kurtarılmaları için hayırlı girişimlerde bulunmalarını dileyip du'a ettim. Bana ,avutucu ve yatıştırıcı sözler söyliyerek ,"Herkese selâm eyle,Yüce Allah onları dahi kurtarır" deyip ben fakîrin yazısiyle düşman kumandanına mektup yazdırıp gönderdi...>

Mü'ellifimizin Limni kuşatması sırasında karşılaştıkları olayların dışında kendisinin görmediği ve bulunmadığı olaylar hakkında da bilgiler edindiğini ve eserine kattığını görmekteyiz.Şöyle ki:

---

[342] *Gazavât*, metin., 48a.

"...nice kimesneler harrâren kerrâren merrâren gazâ vü cihâd edüp;lâkin bu Fakîr'e birkaç levend kasem ile nakl eylediler ki[344]..."<...nice kimseler tekrar tekrar defalarca çarpışma ve savaş edip; ve bana birkeç levent yemin ederek anlattılar ki...>

Mü'ellifin yine" Çâker "mahlasını kullandığını şu ifadelerinde görmekteyiz:

"...ehl-i İslâmdan sükkân hurûc gerdûn-ı âsûde-hâl türefetü'l-bâl ve her an ikbâl-i devlet ile pür-kemâl ve bu Çâker-i kemter-i pîr ü fânî sâye-i hümâ-pâye-i utekāsında nâ'il-i mâye-i nevâl ola âmîn bi-hürmeti Hâtemü'l-enbiyâ ve'l-mürselîn[345]..."<...ada halkından müslümanlar rahat,huzur ve her an devletin güvencesi altında olarak dışarı çıktılar. Nebîlerin ve Resullerin sonuncusu (Peygamber Efendimiz S.A.) hörmetine ben,bayağı, yaşlı, Çâker de hür bir köle olarak kapıları hizmetçilerinden olup geçineyim, âmin...>

Yukarıdaki ifadesinde Çâkerî İsmail Efendi aynı zamanda Paşa hazretlerinin hizmetinde bulunup geçimini sağlamayı ümid ederek du'ada bulunmaktadır.

İsmâil Efendi, yaşadığı bir olayı anlatırken Limni Adası'nda kırk yıldanberi ikāmet etmekte olduğunu ve maddî durumunun da pek iyi olmadığını, Sadr-ı sâbık Serasker Ali Paşa hazretlerine temedduhları zımnında yazdığı bir kasideden dolayı kendisine günlük dörder ta'yîn ve et bedeli verildiğini, eğer bu geliri de olmasa halinin perişan olacağını şu cümlelerle dile getirir :

"...hatta rehinlerin selâmeti niyazına Paşâ-yı müşârün-ileyh hazretlerine varup avdet edüp gelince kırk senedenberü muntazam ettiğim menzil-i pîr u pîr u pâk u âşiyân yevm-i gazâya müşâbe Güleşçiler tekyesine döndürüp ba'zı mahalde zuhûr eden eşyamı bahasiyle talep eyledüğümde —bu bizim gazâ malımızdır — deyu paramızla alimallah malımızı almak kābil olmayup ölmediğimize tutmadan gayrı çâre olmadık.Cenâb-ı Rabbü'l'izzet cümleye ecr ü mükâfât Sadr-ı verüp

---

343 *Gazavât*, metin I., 49a.

344 *Gazavât*, metin I., 51b.

345 *Gazavât*, metin I., 52b.

sâbık Serasker Ali Paşa hazretlerine temedduhları zımnında bir kasîde tenşîd olunup dört sene mıkdârı Fakîr'e terahhümen yevmî dörder ta'yin ma'a lahm-i bahâ inâyetleriyle mazhar olmuştuk,eğer olmasak vâveylâ idi ve ba'zı kapudânân himâyetleriyle güzerân-ı evkāt-ı müzayaka olmuştur[346]..." <...hatta rehinlerin kurtarılması dileği için Paşa Hazretlerinin yanına görüşmeye gidip geri döndüğümde kırk yıldanberi ancak düzene koyduğum temiz pâk yuvamı savaş günü gibi Güleşçiler tekkesine döndürmüşler. Bazı yerlerde bulduğum eşyamı parasiyle almak istediğimde dahi "bu bizim savaşta kazandığımız malımızdır " dediklerinden ,Allah biliyor ki malımızı paramızla alamadık. Ölmediğimize tutmadan başka çâre bulamadık Yüce Allah herkese sabır ve bağışını veriyor.Önceki Sadrazam Serasker Ali Paşa Hazretlerine yazdığım kendisini övücü bir kasideden dolayı dört yıldır bana günlük dört ekmek ve et parası yardımda bulunmaktaydı.Bazı Kaptanların yardımlarıyla sıkıntılı günler atlatılmıştır...>

Yukarıdaki ifadelerinde İsmâil Efendi önceki Sadrazam Serasker Ali Paşa için yazmış olduğu kasideden söz ederek şâirliğini de dile getirmektedir-Nitekim;Limni Adası'nın kuşatılması sırasında harab olan câmi'in bir yıl süren onarımından sonra onarım tarihini de İsmâil Efendi manzum olarak düşürmüş olup,manzum kıt'asında da Çâker mahlasını kullanmıştır.Şöyle ki :

"...ve kal'a-i mezbûrun feth ile câmi'-i şerîfin ihyâsı Paşâ-yı müşârün-ileyh hazretlerinin inâyet-i aliyyesiyle bir senede vâki' olduğundan câmi'-i şerîfe avîze olunmak verâsında taraf-ı dâ'îlerinden târih iltimâs olunmağla şikeste vü beste bî-şu'ûr tenşîd ve avîze kılmışdur

B e y t

Cezâyir'den devlete böyle Velî er gelmedi

Fütûhâtı âleme Çâker hayat –ı sermedî

Geldi Kırklar Kapudân-ı hümâyûn'a dedi ki;

---

[346] *Gazavât,* metin I., 54b.

Fâtih-i kal'a-i Hasan Beg kıldın ihyâ ma'bedi.

sene 1184[347]

<...ve adı geçen kalenin düşmandan geri alınmasından sonra harab olan câmiin onarımı Gāzî Hasan Paşa Hazretlerinin büyük yardımlariyle bir yılda tamamlanmıştır.Onarımdan sonra câmie konulmak için benden târih yazmam istenildiğinden kırık dökük yazdığım târihi de kendileri asmıştır...>

Çâkerî İsmâil Efendi,eserinin sonunda önce Pâdişaha ,sonra devlet ileri gelenlerine ,özellikle Cezâyirli Gāzi Hasan Paşa'ya hayır du'âlarda bulunup,-yazdığı eserin bir sergüzeşt olduğundan söz ederek amacının da bu olayların devlet ricâline birer örnek olması ve kendisine de okuyucular tarafından bir "Fâtiha-i şerîf" okunması dileği olduğunu açıklamaktadır. Bu ifadelerini de aynen veriyoruz:

"...bahren u berren hizmet-i pâdişâhı tekmîl ve rızâ-yı hümâyûnu tahsîl ve Kapudân-ı Deryâ mesnediyle rikâb-ı müstetâb-ı kâm-yâbı takbîl eden Cezâyirli Gāzî ve Velî şecâ'at-şi'âr Hasan Paşa vaffakahullâhu ta'âlâ mâ-yürîd ve mâ-yeşâ hazretlerinin dahi ve sâ'ir vüzerâ-yı 'izâm riccâl u kibâr sadâkat-kâr-ı Devlet-i aliyye olanlara da'avât-ı hayriyyelerine vesîle olmak ümîdiyle câmi'-i fetihnâme-i mihnet-i muhâsara-i Limni ile matbûh ve istilâ-yı felâket ile hākister ü mahrûk Çâkerî İsmâil nâm du'âgû-yı Devlet-i aliyye bellâgat u fesâhata ve takrîr-i kelimâta adem-i liyâkat ile taklîd-i vak'a-nüvîsâne birle menşûr ve tâm merbût-ı derc-i ser-güzeştinden merâmı cenâb-ı feryâd-res-i hazret-i Pâdişâh-ı cihân efendimiz azamet u şevket ve avn-i nusret-i Rabbü'l-izzet birle serîr-i saltanat-ı aliyyesinde tevfikât-ı aliyyesine muvaffak edüp zıll-ı inâyetinde cümle âsûde-hâl ve terefetü'l-bâl ve nâ'il-i ikbâl edüp vüzerâ ve vükelâsın emn-i hümâyûnuna münkad ve ecnâs-ı düşmenânın dünyevî uhrevî berbâd u nâ-murâd edüp sükkân-ı Memâlik-i Mahrûse-i Osmâniyye olup;işbu ser-güzeştin kāri'-i sâmi'îni hasbeten lillâhi ta'âlâ ve'r-rûh-ı Resûlehü'l-mu'allâ ta'allukāt-ı bendeleriyle ve [V.'de:bu] pîr ü fânî-i bî-kese kerem ü lütf u inâyet ü şefkat ü re'fet buyurup rûh-ı Resûl-i kibriyâ'ya ba'de's-salavât-ı şerîfe ve bir Fâtiha-i şerîf ihsân buyurmalarıyla şâdân

[347] *Gazavât*, metin I., 54b.

<...denizde ve buyurmaları niyâz-ı Çâkerânemdir. Eshâb-ı mürüvvet dirîg buyurmayup 'inâyet buyurmaları mercû ve mütemennâdır. Bâkī mürüvvet Cenâb-ı hayr-hâhındır. Temmet[348] < ...denizde ve karada kendisine verilen görevleri yerine getiren ve Pâdişâhın yüksek övgülerini kazanarak Kaptan-ı deryâ (Deniz Kuvvetleri Kumandanı) olan Cezâyirli Gāzî ve Velî güç sahibi Hasan Paşa (Allah onu işlerinde dilediği şekilde başarılı etsin) Hazretleri ile Devlete doğrulukla bağlı diğer yönetici ve söz sahibi kişilerin hayırlı du'alarını almaya vesile olmak ümidiyle ,Limni kuşatmasında güçlükle korunmaya çalışılan câmi için yanmış ve düşmanın baskısından ve sıkıntısından kül olmuş Yüce Devletin du'âcılarından (ben)Çâkerî İsmâil açık,seçik,anlaşılır güzel yazı yazmaya becerikli olmadığım halde vakanüvis gibi başımızdan geçen olayları yazmamın amacı:Yüce Allah'ın herkesin yardımına yetişen Pâdişah Efendimizi sonsuz yaardımları ile başarılı kılması;onun gölgesinde rahat,huzurlu ve güven ortamında yaşamamız,kendisine yardımcı yöneticilerinin güvenilir ve saygılı olmaları,düşmanlarının da sonsuza kadar perişan olup ülkenin büyüyüp gelişmesi ve yükselmesini dilemektir.Bu hikâyeyi okuyan ve dinleyen herkes ile beni ve çoluk çocuğumu Yüce Allah ve Hazret-i Pey-gamber'in (S.A.) ruhı her türlü kötülükten korusun ve yardımcı olsun. Peygamber Efendimizin(S.A.)yüce ruhu için salavât getirip bir Fatiha-i şerîf okuyup göndermekle sevindirmeleri bayağı ve aşalıklı kişi olarak dileğimdir.İyilik sever kimselerin bağışlamalarını dilerim.Yüce Allah sonsuz iyilik sahibi ve iyilik sevendir.Son.>

'Çâkerî İsmâil Efendi'nin bu açıklamasında "Çâkerî İsmâil nâm du'âgû-yı Devlet-i aliyye" ifadesini kullandığını görüyoruz. Bu ifadeden Çâkerî İsmâil Efendi'nin "Du'âgû"luk görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır.Du'âgûlar,devle-tin,resmîâyinlerinde,törenlerinde,toplantılarda,devlete,pâdişâha,millete,vatana,yük sek devlet ricâline hayır du'âlar eden ve bu hizmetlerinin karşılığında devlet bütçesinden belirli miktarlarda aylık alan kimselerdir[349].

İsmâil Efendi'nin Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa için yazdığı medhiyesinde de Çâker mahlasını kullandığını görüyoruz

---

[348] *Gazavât*, metin I., 64b.

[349] Geniş bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri...*, c. I., s. 479.

"Çâker'e birkaç levend kasem ile nakl etdi kim

Beş sa'atde yirmibeş gazâsın gördük heman[350]".

Eserin Viyana nüshası Es'ad Efendi nüshasının hemen hemen kopyasıdır.Bu bakımdan mü'ellif hakkında vermiş olduğumuz cümleler de aynıdır. Müstensihin mü'ellife ait bilgileri değiştirmeden aynen aldığını görüyoruz. Ancak;Topkapı Sarayı Kütüphânesi'ndeki nüshalar ile Pâris nüshası da birbirinden kopya edildiğinden eseri doğrudan doğruya kendilerine mâlettikleri anlaşılıyor. Hernekadar eserin tamamı Çâkerî İsmâil Efendi tarafından yazılmamış ise de eserin,birinci kısmının İsmâil Efendi tarafından yazıldığı ve böyle bir eserin meydana gelmesine öncülük etmiş olduğu açıkça bellidir.Sözünü ettiğimiz dört nüshada Çâkerî İsmâil Efendi'nin kendi ağzından anlattığı ve kendisini belli eden yukarıda örneklerini verdiğimiz ifade ve cümlelerin karşılıklarını tamamen tesbit etmiş bulunuyoruz. Aradaki farklılıkları burada vermiyeceğiz.Nüsha farkları bölümümüzde bu değişiklikler tamamen gösterilmiştir. Ancak; Çâkerî İsmâil Efendi hakkında bilgi veren müstensihlerin şu ifadelerini de vermeden geçemiyeceğiz:

"...kal'a-i merkūmenin fethi akîbinde Mısrî Mehmed Efendi hazretlerinin türbe-i sa'âadetleri ittisâlinde vâki' sâlifü'z-zikr câmi'-i şerifi dahi ma'mûr ve ihyâ buyurduklarında câmi'-i merkūmeye âvîze olmak üzere cezîre-i mezbûre sükkânından Çâkerî tahallus eder İsmâil Efendi nâm kimesneden bir kıt'a târîh iltimâs olunduğuna binâ'en anlar dahi tenşîd eyleyüp âvîze eyledikleri târîhdir[351]

Kıt'a

Cezâyir'den Devlete böyle bir velî er gelmedi

Fütûhâtı âleme Çâkerî hayat-ı sermedi

Geldi Kırklar Kapudâne-i Hümâyûn'a dedi

Fâtih-i kal'a Hasan Bey kıldın ihyâ ma'bedi

Sene 1184"

---

[350] *Gazavât*, metin I., 66b.

[351] *Gazavât*, metin., I., 54b.

<...adı geçen kalenin düşmandan geri alınışından sonra Mısrî Mehmed Efendi'nin mutlu türbeleri bitişiğinde bulunan sözü edilen nurlu câmiin onarımını yaptırdıklarında câmie konulmak üzere ada halkından Çâkerî takma adını kullanan İsmâil Efendi'den bir dörtlük târih yazması istenildiğinden onun yazdığı ve câmie konulan tarih şudur:

Kıt'a

....

Fütûhâtı âleme Çâkerî hayât-ı sermedî...>

Eserin birinci kısmı 1188 (1774 / 75) yılı'nda tamamlanmaktadır. Çâkerî İsmâil Efendi 1184 (1770 / 71)'de vuku'bulan Limni kuşatmasını anlattıktan bir yıl sonra ta'miri tamamlanan câmi'in ta'mîr târîhini yazmıştır,ama kal'anın yeniden fethi kabul ettiği bir yıl önceki tarihi koymuştur.Bu da kendisinin o tarihlerde Limni'de olduğuna işarettir. 1185 yılından sonra 1188 yılı sonlarına kadar vukû' bulan Gâzî Hasan Paşa'nın Ruscuk Seraskerliği görevinde iken Ruslarla yaptığı kara savaşlarına da'ir bilgileri nasıl elde ettiğini bilemiyoruz. Eserin başında ***"vak'a-nüvîsâne taklîd ile"*** ifadesini kullanmış idi. Aynı zamanda Limni kuşatmasından önceki olaylara ait bilgileri de vermişti. Rus donanmasının Baltık Denizi'nden Akdeniz'e gelişi ve Mora cezîresi'ndeki re'âyâyı Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya teşvikleri,Osmanlı Donanması'nın hazırlanması ve Akdeniz'e çıkışı,Ruslarla yapılan deniz savaşları ve Çeşme olayına dâ'ir bilgileri sadece ondan bundan dinlemekle yazmadığı bir gerçek. Eser bir gazavât <savaşlar>târîhidir. Gâzî Hasan Paşa'nın da önemli ilk gazâları Ruslarla yapılan Akdeniz savaşları ile Limni Adası'nı kuşatmadan,Midilli Adası'nı da işgalden kurtarmasıdır. Çâkerî İsmâil Efendi kendisinin de bizzat yaşamış olduğu Limni kuşatmasını kendi ifadesiyle ***"şikeste vü beste"***<kırık,dökük>kaleme alırken olayların başlangıcına gitmeyi de ihmal etmemiştir. Uzun yıllar Limni Adası'nda yaşamını sürdürürken adanın sıtratejik konumu itibariyle devamlı şekilde özellikle Osmanlı Donanmasının Akdeniz seferlerine geliş gidişlerinde devlet yöneticileri ile temaslarda bulunma imkânı bulmuş olmalıdır. Kale muhâfazasında da söz

sahibi, hatırı sayılır bir kişi olması hasebiyle Devlet merkezi ile yapılan resmî, gayrı resmî yazışmalardan haberdârdır. Devrin vak'a-nüvis târîhlerinde olayların yazılması resmî yazılı belgelere dayandırıldığı gibi Çâkerî İsmâil Efendi de sergüzeştini yazarken resmî belgeleri ön plânda tutmuş olduğu (her ne kadar eserinde kaynak gösterilmiyorsa da) olaylarla ilgili olarak Merkezî yönetim ile taşra yönetimi arasındaki yazışmalardan ve haberleşmelerden bilgi sahibi olduğu verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Zirâ Osmanlı Donanması her yıl âdet üzere Akdeniz'e çıkmaktadır. Genellikle konaklama ve ihtiyaç giderme amacıyla Limni adasına da uğramakta veya çevresinden geçmektedir. İşte vak'anüvis târîhlerinin henüz daha tamamlanıp ortaya çıkmadığı dönemlere ait yazılmış olan bu eser elde edilebilen resmî belgeler ve güvenilir kişilerin anlattıkları ile bizzat yazarın yaşadığı,gördüğü kendi bilgilerinden meydana gelmektedir. Çâkerî İsmâil Efendi, sergüzeşti ile birlikte eserini tamamlamış bulunmaktadır

Çâkerî İsmâil Efendi, Gāzî Hasan Paşa'ya son derece hayran bir kişidir. Özellikle Paşa'nın bizzat katıldığı çarpışmaları etraflıca anlatmakta ve övgüde bulunmaktadır. Son derece sıkıntılı ve üzüntülü geçen düşman kuşatmasından kurtarılmanın önemini elinden geldiği kadar dile getirmeğe çalışmıştır.Kendisini ve aile fertlerini hatta adanın bütün sâkinlerini ömür boyu Gāzî Hasan Paşa'nın utekāsından<hizmetlilerinden> olması gerektiğini "...ve cümlemiz Gāzî-i müşârün-ileyh hazretlerinin eyyâm-ı devlet-i pâdişâhîde utekāsından olup olduğumuzdan mâ'dâ ilâ-yevmi'l-âhir da'vât-ı hayriyyesinde nakdî-i ömr-i sarfla bezl-i mukadder eylesek edâmî-i şükri kābil olmayup..." cümleleriyle vurgulamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Çâkerî İsmâil Efendi,Gāzî Hasan Paşa'nın 1184 (1770 / 71) Yılı içinde bizzat katıldığı Akdeniz'de Ruslarla yapılan deniz savaşları, Limni ve Midilli adalarındaki kara savaşları ile 1187 (1772 / 74)'de Sultan Birinci Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra 1188 (1774)Yılı başlarında Ruscuk'ta yine Ruslarla yapılan Tutrakan ve kırkbeş günü geçen Ruscuk kuşatmasını başarı ile yarıp düşmanı perişan etmesini kaleme almış,yapılan barış andlaşmasına değinerek (Küçük Kaynarca Mu'âhe-desi, 21 Temmuz 1774) eserine son vermiştir. Bu bakımdan da eserinin başında eseri için " Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa Limni Kal'ası fatihidir,bahr ü berrde Çâkerî gazavâtı târîhidir " ifadesini kullanmıştır.

Edip ve şâ'irlik vasıflarına sahip bulunan Çâkerî İsmâil Efendi'nin, eserini tamamladıktan sonra kime sunduğuna dâ'ir kesin bilgi edinemedik. Fakat Gâzî Hasan Paşa'ya sunmuş olduğu kanaatindeyiz. Çünkü eserin ikinci bölümünü devam ettiren mü'ellif Mehmet Tâhir eserinin daha başında yazacaklarının Çâkerî İsmail Efendininin yazmış olduğu târihe bir zeyl olacağını söylemektedir. Bu nedenle eserin,elimizdeki Es'ad Efendi nüshasının birinci kısmının Çâkerî İsmâil Efendi', ikinci ve muhtemelen devamının da es-Seyyid Mehmed Tâhir İbn es-Seyyid Osman tarafından yazılmış olduğunu konumuzun başında belirtmiştik. Ancak;eserin yazı karakterini incelediğimizde eserin tamamının aynı kişinin elinden çıkmış olduğunu görüyoruz. İkinci kısmın başlangıcında: ...ve Gâzî-i müşârün-ileyh hazretlerinin Limni Cezîresi'nde ve mahall-i sâ'irede vukû'-yâfte ve zuhûra gelen şecâ'at ve havâdisâtı târih olmak üzere kaleme alınmış olmağla târîh-i merkûmeye zeyl olunup vesîle-i rahmet içün âcizâne işâret olundu[352]..." < ve Gâzî Hazretlerinin Limni adasında ve diğer yerlerde meydana gelen ve gerçekleşen kahramanlıkları ve olaylar târih olmak üzere kaleme alınmış olduğundan sözkonusu târihe ek yapılıp du'a ile anılmak için yetersizce işaret olundu...> açıklamasını eserin ikinci kısmının sonunda müellif olarak adını veren es-Seyyid Mehmed Tâhir ibn es-Seyyid Osman yapmıştır. Es'ad Efendi nüshasının tamamı da bu kişinin kaleminden çıkmıştır. Bu durumda Mehmed Tâhir eserin, Çâkerî İsmâil'den sonra hem ikinci mü'ellifi hemde birinci kısmın yani Çâkerî İsmâil Efendi'nin yazmış olduğu kısmın aynen müstensihidir.

2. Es-Seyyid Mehmed Tâhir ibn es-Seyyid Osman

Es'ad Efendi nüshasının ikinci kısmını ve muhtemelen devamını da yazmış olan müellif Mehmed Tâhir hakkında bütün araştırmalarımıza rağmen eserin dışında herhangibir bilgiye ulaşmak mümkün olmadı.Eserden edindiğimiz bilgilerden kendi ifadesiyle İstanbulludur:

"...temmetü't-tevârîhü'l-kitâb bi-'avni'l-meliki'l-Vehhâb an-eseri'l-hakîr el-ma'rûf bi'z-zenbi ve't-taksîr es-Seyyid Mehmed Tâhir ibn es-Seyyid Osman el-

352 *Gazavât,* metin I., 67a-b.

ma'rûf der-İslâmbolî[353]...." <...varlıklar âleminin tek sâhibi ve sonsuz bağışlayıcı Yüce Allah'ın yardımı ile bayağı,kusurlu ve hatalı kişi olarak bilinen İstanbullu Seyyid Osman Oğlu Seyyid Mehmed Tâhir tarafından bu tarihin yazılması tamamlandı...>

Mü'ellif Mehmed Tâhir, Gāzî Hasan Paşa ile birlikte seferlere çıkmıştır. Yine kendi ifadesine göre önceki tarihe zeyl olmak üzere kaleme aldığından Gāzî Hasan paşa tarafından özel olarak bu iş için görevlendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Olayları anlatış tarzı Çâkerî İsmâil Efendi'ye nazaran daha derli toplu ve resmîdir.Zamanlamaya daha çok dikkat etmiş ve olayların sık sık tarihini vermeyi ihmal etmemiştir. Mehmed Tâhir kanaatimizce Çâkerî İsmâil Efendi'nin yazmış olduğu metni aynen istinsah ettikten sonra kendisi kendi uslubuyla devam ettirmiştir. Bir tarihçi veya bir müstensih gibi davranmadığı açıkça bellidir. Eserin üçüncü kısmında biraz daha ilmî metod uygulamış ve yeni bir kısma başlarken ilmî eserlerde ber-mu'tâd görülen du'â cümleleriyle başlamıştır. "Eserin Uslubu" kısmımızda bu konulara daha geniş yer vereceğiz.

Bu bilgiler ışığında mü'ellif nüshası olarak kabul ettiğimiz Es'ad Efendi nüshasının Çâkerî İsmâil Efendi tarafından birinci kısmının, es-Seyyid Mehmed Tâhir tarafından da devamının yazılmış olduğu kanaatindeyiz.

Diğer bir husus da şudur ki: mü'ellif nüshası olarak kabul ettiğimiz Es'ad Efendi nüshasında diğer beş nüshaya göre noksanlıklar vardır..Diğer nüshalarda bulunan Gāzî Hasan Paşa'nın h.1190 senesinde Akkâ'ya yaptığı sefer bahsi[354] (Bkz., eserin muhteva kısmı)Es'ad Efendi nüshasında yoktur. Nüsha farklarından da anlaşılacağı üzere Es'ad Efendi nüshasiyle aynı uslupta yazılmış olan Viyana nüshasında bu kısmın da var olması Es'ad Efendi nüshasının cildlenmezden önce ayrı ayrı fasiküller halinde olduğunu düşündürüyor. Uslup bakımından bu kısmın da es-Seyyid Mehmed Tâhir'in kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır.

Seyyid Mehmed Tâhir, olayları anlatırken zaman zaman kendisinin de bizzat olayların içinde bulunduğunu şu ifadeleriyle belirtmiştir:

---

[353] *Gazavât*, metin II., 107a.

[354] *Gazavât*, metin II., 97a-125a.

"...ez-cümle bu fakîr ü pür-taksîr Gāzî-i müşârün-ileyh hazretlerinin sâye-i endâz-ı iclâl buyurdukları kalyon-ı hümâyûnda mevcud ve hâzır idim,râkib oldukları kalyon-ı merkūm dörtbuçuk kulaç sudan ekalli idi yatduğumuz mahal cümlemizin akl u fikirleri perîşân oldu[355]..." <...bu cümleden olarak bu bayağı ve kusurlu kişi,Gāzî Hazretlerinin varlığı ile şereflendirdikleri kalyonda hazır bulunmakta idim.Binmiş oldukları kalyon dörtbuçuk kulaç sudan çok az idi yattığımız yer.Hepimizin akıl ve fikrimiz dağıldı...>

Bazı olaylar hakkında güvenilir kişilerle yapmış olduğu görüşmelerden edindiği bilgileri de aktarmıştır. Şöyle ki;

"...maktûl-ı merkūmun ammi-zâdesi Ahmed Hüseyin nâmında bir pîr ü fânî ulemâ ve sülehâdan olup birgün sohbet esnâsında bu Fakīr anın lisânından istimâ' eyledim ki[356]..." <...adı geçen öldürülen kişinin amcasının oğlu Ahmet Hüseyin adında yaşlı,bilgin ve dürüst bir kişi olup bir gün sohbet esnasında ben bayağı kişi onun ağzından dinledim ki...>

Seyyid Mehmed Tâhir bizzat kendisinin yazdığı eserin ikinci kısmının sonunda adını açık olarak vermiş olduğunu yukarıda belirtmiştik. Eserin bu kısmının yazılış tarihi 19 Safer 1190 (16 Mart 1776)'dır.Halbuki olayların cereyan süresi 9 Safer - 25 Ramazan 1189 (11 Nisan - 20 Kasım 1775)'dur. Seferden dönüşten dörtbuçuk ay sonra eserini tamamlamıştır. İşte Seyyid Mehmed Tâhir'in kendisinin yazdığı kısmı temize çekerken Çâkerî İsmâil Efendi tarafından yazılan birinci kısmı da aynen istinsah ederek temize yazdağı ve iki kısmı birleştirdiği düşünülebilir.

Eserin üçüncü kısmı olarak kabul ettiğimiz kısımda —yukarıda bahsettiğimiz Es'ad Efendi nüshasındaki noksan kısım— mü'ellif adı veya mü'ellifi belirleyecek herhangibir açıklamaya raslayamadık. Viyana nüshasının müstensihinin de adı belli değil İstinsah ettiği nüsha da belirtilmemiş. Fakat uslup bakımından Seyyid Mehmed Tâhir'in uslubunun aynı olduğunu görüyoruz[357].

---

[355] *Gazavât*, metin II., 87a.

[356] Gazavât, metin II., 92a

[357] *Gazavât*, metin II., 92a.

Eserin dördüncü kısmı olarak kabul ettiğimiz 1193 (1779) Yılı seferi olaylarını da yazı karakteri ve uslup bakımından yine Seyyid Mehmed Tâhir'in kaleme aldığını ve seferde de bizzat bulunduğunu şu ifadelerinden anlıyoruz: "...cezîre-i mezbûre limanlarından yalnız Anabolı Limanı'na beher yevm üçer ve beşer ka-yık dolusu re'âyâ vürûd eylediğine ol esnâda bu Fakīr dahi Anabolı'da mevcud bulunmam takrîbiyle re'yü'l-'ayn müşâhede birle ilmimiz şâmil olmuştur liman-ı sâ'ireden dahi tevârüd edenler buna kıyâs ile ma'lûm olur [358].." <...adı geçen adanın limanlarından yalnız Anabolı limanına hergün üçer ve beşer kayık dolusu re'âyâ(müslüman olmayan halk)'nın geldiğinie o sırada ben de Anabolı'da bulunduğumdan gözlerimle görerek bilgi sahibi oldum.Diğer limanlardan gelenler de bununla karşılaştırılırsa bilgi sahibi olunabilir...>

Bu def'a Es'ad Efendi ve Viyana nüshalarında bulunmayıp adları geçen diğer dört nüshada olan ve beşinci kısım olarak kabul ettiğimiz H.1194(1780) Yılı seferi ve gazâsının mü'ellifi hakkında da kesin ve net bir bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Ancak,diğer kısımlarla çeşitli yönlerden yaptığımız karşılaştırmalar-dan bu kısmın da Seyyid Mehmed Tâhir tarafından yazılmış olduğu kanaatinde-yiz.

Eserin mü'ellifi konusunda sonuç olarak söyliyebileceğimiz şudur: tesbit edebildiğimiz bilgilere ve ipuçlarına göre eserin altı nüshası olduğunu belirlemiş bulunuyoruz. Bunlardan Es'ad Efendi Nüshası'nı mü'ellif nüshası kabul ettik. Bu nüshanın birinci kısmı olan H.1182 – 1188 Yıllarında vuku' bulan ve Cezâyirli Kapudân-ı derya Gāzî Hasan Paşa'nın bizzat iştirak ettiği veya ilgisi bulunduğu olayları adı geçen Çâkerî İsmâil Efendi yazmıştır. Eserin ikinci kısmı olan H.1189 – 1194 Yıllarında vuku' bulan ve Gāzî Hasan Paşa 'nın doğrudan ilgisi bulunan olayları ihtiva eden 2-5nci kısımları yazan da Seyyid Mehmed Tâhir ibn Seyyid Osman'dır.

[358] *Gazavât,* metin III., 148b.

B. Eserin mü'ellifine dâ'ir kütüphâne kataloglarında geçen kayıtlar:

Eserin mü'ellifi hakkında bizim tesbitlerimizin dışında konu ile ilgilenen tarihçilerimizin tesbit ve görüşlerinden de büyük ölçüde yararlanmış bulunuyoruz. Bu görüşleri kaydetmeden önce kütüphânelerdeki kataloglarda geçen kayıtları öncelikle ele almayı ve daha sonra görüş ve tesbitleri belirtmeyi karşılaştırma bakımından yararlı bulduk.

1. Süleymâniye Kütüphânesi katalogları

Süleymâniye Kütüphânesi'nde Es'ad Efendi 2419 numarada kayıtlı nüshanın ayrı iki isimdeki eserin birleştirilmesiyle tek cild haline getirildiğini (Eserin Adı bölümümüzde) açıklamıştık. Eserin 1-107 yaprak olan kısmı 2419/1 numara ile gösterilmiştir ve adı da "Cezâyirli Ğāzî Hasan Paşa'nın Savaşları[359]"dır. Bu eserin yazarı "ÇÂKER", müstensihi de Muhammed Tâhir b.Osman diye gösterilir. 108-158 yaprak olan kısım 2419/2 numarada kayıtlıdır ve adı "Cezâyirli Ğāzî Hasan Paşa'nın Mora Arnavud Eşkiyâsını Tepelemesi Târîhi (1193 vuku'âtı[360]) "dir.Bu eserin yazarı veya müstensihi olan bir isim verilmemiştir.

2. İstanbul Kütüphâneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Katalogları[361]

Eserin adı "Ġazavāt-ı Ġāzi Hasan Pāşā" olarak kayıtlıdır.107 yaprak gösterilir. Mü'ellifi hakkında şu açıklamada bulunulmaktadır:

" Mlf: ÇAKERÎ-İ YEMENÎ. ÇAKERĪ-İ YAMANĪ. Abdülhamid I. devri âlimlerindendir.Eserini de Abdülhamid I. namına yazmıştır. Ceddi Yemenlidir. Kendisinin Limni adasına yerleşmiş olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Hal tercümesine dâir başka bir malumât alınamamıştır.

---

[359] Bkz., T.C. Kültür Bakanlığı , "*Süleymân iye Genel Kütüphânesi Katalogları* : Cezâyirli Ğāzî Hasan Paşa'nın Savaşları".

[360] Bkz. Aynı yer katalogları, "*Cezâyirli Ğāzî Hasan Paşa'nın Mora Arnovud Eşkıyasını Tepelemesi Târihi*".

[361] Bkz. *İstanbul Kütüphâneleri Târih Coğrafya Yazmaları Katalogları*, İstanbul 1944, fas.2, s. 141 vd.

Os.mlf.: III,196'da ,müellifin Mehmed Talip Hulki adlı biri olduğu yazılıyorsa da doğru değildir. Es'ad Ef. kütüphânesinin 2419 numarasındaki nüshanın ikinci yaprağının birinci sahifesiyle ,66 ncı yaprağının ikinci sahifesinde "Zur-ı bâzûy-i vezîrânesinin şikeste vü beste vakanüvîsâne taklid ile âsar-ı kilk-i Çâkerî sâkin-i Limni Yemenîdir. Meramı ihvân-ı munsıfândan daavat-ı hayriyedir" ifadesi müellifi açıkça göstermektedir.

Yzn: Mehmed Tahir b.Seyyid Osman.İst.kd:.."

3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Katalogu[362]

Hazine 1433 numarada kayıtlı bulunan nüshanın adı *"Tārih-i Ġazavāt-ı Cezâyirli Kapūdān-ı deryā Hasan Pāşā* "dır. Müstensihinin Mehmed Salim olduğu yazılıdır. Bu nüshanın mü'ellifi hakkında şu açıklamada bulunuluyor:

" Tārih-i gazevāt-i Cezayirli Kapūdānı deryā Hasan Pāşā

Kapūdān-ı deryā Cezâyirli Hasan Pāşānın gazalarını ve tercüme-i halini hikâye eden bu eser Flugel'e nazaran kendi tarafından yazılmış, Blochet'ye göre anonim olarak gösterilmiş ve F.Babinger'e nazaran Mahmūd Sābit'e mal edilmiş görünüyor. Eser I.Abdülhamîd'e ithaf edilmiş olup 1183 (1769-70) senesi vukuatı ile başlar."

Aynı katalogda Hazine 1580 kayıtlı olup "Aynı eser" olarak geçen nüshanın Ahmet Hulusi eliyle 1195 (1781) de istinsah edildiği; Bağdad 236 numarada kayıtlı olup yine "Aynı eser" diye geçen diğer bir nüshasının da müstensihinin Mehmed Talip Hulki olarak kaydedildiğini ve yazar adlarının geçmediğini görmekteyiz.

4. Gustav Flugel[363]**:** Flugel,Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi ,2419 numaralı nüshanın [eksik,fazla kısımları haric] hemen hemen aynı olduğunu

---

[362] Bkz. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Katalogu*, c. I, s. 304, sıra no. 948, H. 1433.

[363] Bkz. Gustav Flugel, *Die arabischen und türkischen Handschriften der Kaiserlich - Hofbibliothek zu Wien*, Viyana 1865, c. II, nr. 1256.

gördüğümüz Viyana Millî Kütüphânesi'ndeki 1256 numaralı nüshanın yazarı için: eserin bir otobiyografi olduğunu ve Gâzi Hasan Paşa'nın eserin mü'ellifi olduğunu söylemektedir.

5. Blochet[364]

Paris Millî Kütüphânesi'nde Türkçe Yazmalar 1053 numarada kayıtlı bulunan nüsha,Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi'nde bulunan yukarıda isimlerini verdiğimiz üç aded nüshanın çok az farklarla benzeridir.Mü'ellif adı veya müstensih adı yoktur.

6. Babinger (FRANZ Babinger)[365]

F.Babinger, "Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri" (Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke,Leipzig1927) adlı eserinde mü'ellif Mahmud Sabit'in eserinden bahsederken şöyle der: "..Mahmud Sabit adlı biri 1186/7 yani 1772/3 yıllarında Silistre'nin Ruslar tarafından kuşatılmasında ve Türkler tarafından kurtarılmasında bulunmuş ve Tarih-i Cedid-i Silistre adıyla 1182-8 yıllarında geçen olayları etraflıca tasvir etmiştir. Eserin başında,adı geçen kalelerin (not 2: Kırım savaşında Silistre tekrar kuşatılmıştır; bu kuşatmanın tarihini Ahmed Hâfiz Silistre muhasarası (Basımı İstanbul 1290, 96.8) adlı bir eserde anlatmıştır) 1087/1676 yılında başlayan kısa bir tarihi bulunmaktadır. Herhalde gene bu Mahmut Sâbit bir halk kitabı halini almış olan bir eserinde Cezâyirli Gâzi Hasan Paşa'nın kahramanlıklarını anlatmıştır. Ch Schefer'in Kütüphanesinde 1141 numaralı yazmadaki (bkz. E .Blochet,Cataloque, 190) işaret doğru ise ve bu Hasan Paşa'ya ait ise bu eser, bu meşhur Osmanlı Amiralinin (bkz.J.H.Mordtmann,Edi, I, 1084 v.d.; ölm.14 Receb 1204, Şumla, orada Bektaşi tekkesinde gömülüdür) emriyle meydana gelmiştir ve adı Gazevât-ı Cezâyirli Gâzi Kapudân-ı derya Hasan Paşa'dır.

---

[364] E. Blochet, *Catalaque des Manuscrits Turcs*, Tome II., Paris 1932, 1933, Bibliotheque Natonale MDCCCCXXXIII s. 147, No: 1053.

[365] Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları Ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Kültür Ve Turizm Bakanlığı yay., nr. 435, Ankara 1982, s. 336, sıra 287, mad. " Cezayirli Gâzi Hasan Paşa ".

Yukarıda zikredilen 1141 numaralı yazmada sadece Tarih-i Hasan Paşa (not.3: Bu eserin çeşitli tertip veya şekilleri mi sözkonusudur meselesi tabiatiyle burada aydınlatılamıyacaktır. Hasan Paşa'nın gazavât'ı söylendiği gibi bir halk kitabı olmuştur.) adıyla anılan bu eser J.V.Hammer,GOR, notda ayrıca büyük bir değer vermemekte ve ondan "Muğlak ve karışık" diye bahsetmektedir."

Genel katalog ve kataloglardan istifade ederek incelemelerde bulunan yazarların tesbitlerinden sonra üzerinde çalıştığımız eserimizle doğrudan ilgilenen ve incelemelerde bulunmuş olan bilim adamlarımızın tesbit ve görüşlerini de vermekte karşılaştırma yapmak bakımından yarar görmekteyiz:

C. Matbu eserlerde geçen kayıtlar:

1. Agah Sırrı Levent, *"Gazavatnâmeler Ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi"*[366] adlı eserinde şu açıklamalarda bulunmaktadır:

" Ġazavāt-ı Ġāzī Hasan Paşa: Çākerī İsmā'il'in ,Kapdan-ı derya Cezayirli Hasan Pş.nın H.1184 = M.1770 de Limni adasını Ruslardan geri almakta gösterdiği olağanüstü yararlıktan ve bundan sonraki başarılarından bahseden eseri (Sülaymaniye Ktp.,Esat Ef.,No.2419,v.158; İst.Kütüp.T-C.Yaz.Ktg.,f.2,s.141-142; Flugel,Viyana Ktg.,c.II,s.412,No.1256,v.168).

İst.Kütüp.T-C. Yaz.Ktg.nda eserdeki (V.2a) *"zūr-ı bāzū-yı vezīrānelerinüñ şikeste vü beste def'aten* (vak'a)olacak *nüvīsāna taklīd ile āsār-ı kilk-i Çākerī sākin-i Limni Yemenîdür"* ibaresine dayanılarak ,eserin müellifi ,I.Abdü'l-Hamid devri âlimlerinden Çākerī-i Yemenî olarak gösteriliyor.

Flugel de, baştaki *"çākerī ġazavâtı tārīhidür* " ibaresinin delâletiyle, eserin Hasan Paşa tarafindan kaleme alınmış bir otobiyografi olduğunu yazıyor.

Müellif, bize adını asıl v.64b de şu ibare içinde veriyor :*"...Cāmi'-i fetihnāme mihnet-i muhāsara-i Limni ile matbūh ve istīlâ-yı felâket ile hākister ü mahruk Çākerī İsmā'il nām du'āgûy ... "* Eserde,Çākerī'nin I.Abdü'l-hamid devri

[366] Agâh Sırrı Levent, *Gazavatnâmeler Ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1956, s. 151.

âlimlerinden olduğuna dâir bir kayıt bulunmadığı gibi, "Yemenî" kelimesi de başka yerde geçmiyor."

Agâh Sırrı Levent, eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi'ndeki nüshaları hakkında şu bilgileri vermektedir[367]

"Ġazavāt-ı Cezāyirli Hasan Paşa: ...(Topkapı,Bağdad Ktp., No. 236,-v.191; Hazine Ktp., No.1433, v. 205,, No.1580, v. 204).

Ktp.ların defterlerinde, müellif olarak, birinci nüshada Mehmed Tālib, ikinci nüshada Mehmed Sālim, üçüncü nüshada ise, Ahmed Hulūsī gösteriliyor. Her üçü de müstensihdir.

Bu üç nüsha, aşağı yukarı Çākerī İsmā'īl'in yukarıda adı geçen eserin aynıdır. Ancak bazı yerleri değiştirilmiş ve bölümler birleştirilmiştir. Bu nüshalarda Çākerī İsmā'īl adı geçmiyor. Hattâ "Çākerī-i Yemenī" kaydı da yoktur. Bu kelimelerin bulunduğu cümle şu şekilde değiştirilmiştir :"zūr-ı bāzū-yı vezīrānelerinüñ şikeste vü beste āsār-ı kilk ile eser-i mergûbe ve memdūhaların-dan murād nâm u nişānları tezkīr olundukça..."

Süleymâniye'deki nüshada (v.55a),Limni'de Mısrî Mehmed Ef.nin mezarı yanındaki camiin tamirinden bahsedildiği sırada ,Çākerī'nin "Cāmi'-i şerīfe āvīze olunmak verāsında !taraf-ı dā'īlerinden tārīh iltimās olunmakla şikeste vü beste..." ibaresi şöyle değiştirilmiştir : "Cāmi'-i merkūmeye āvīze olunmak üzre cezīre-i mezbūre sükkānından Çākerī tahallus iden İsmā'īl Efendi nām kimesneden bir kıt'a tārīh iltimās olunduğuna binā'en..."

Anlaşılıyor ki, Çākerī İsmā'īl'in eseri,başka biri tarafından değiştirilerek kendine maledilmiştir. Revan Ktp.ndaki üç nüsha, değiştirilen bu nüshadan istinsah edilmiştir. 1433 numaralı nüshanın sonunda müstensih tarafından eklenmiş bir sahifelik yazı vardır. 158o numaralı nüshada bu parça biraz değişiktir. 236 numaralı nüshada ise bu parça yoktur."

Agah Sırrı Levent, eserin Paris nüshası için de şu görüştedir[368]

---

[367] Levent, *Gazavatnâmeler ve...*, s. 153 vd.

" Tārīh-i Cezāyirli Ġāzī Hasan paşa: Hasan Pş.nın hal tercümesiyle seferlerinden bahseden eser (Blochet, Bibl.Nat.Ktg., Suppl., No.1053, v.1-195) .

Bu eser belki de bundan evvel adı geçen eserin başka bir nüshasıdır."

2. Ercümend Kuran,

"Gazavat-i Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'ya Dâir[369]" adlı makalesinde eserin müellifi hakkında daha geniş ve isabetli görüşler ortaya koymaktadır. Şöyle ki:

" Müellif kimdir?

Flugel, yukarıda adı geçen katalogda (II, 412) Gazavatnameyi bir otobiyografya sayarak, Gazi Hasan Paşa'yı müellif olarak gösterir. Onu yanıltan,yazmanın ilk sahifesindeki "Cezayirli Gazi Hasan Paşa ...bahru berde Çâkerî gazavatı tarihidir" ibaresi olduğu şüphesizdir. Halbuki, bu eserin Gazi Hasan Paşa tarafindan yazdırıldığı Hadikatü'l-vüzera zeyli'nde kayıtlıdır. (Ahmed Cavid, Hadîkatü'l-vüzerâ zeyli, İstanbul 1271, 43),

Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri,İstanbul 1342,III,196 da Gazavat'ın Mehmed Talib Hulki'nin eseri olduğunu yazar .Mehmed Tahir Bey Topkapı Sarayındaki taklid nüshalardan Bağdad Kütüphhanesinde 236 Sayı ile kayıtlı bulunanı veya bunun bir kopyasını görmüş olmalıdır; zira,müellif olarak kaydettiği şahıs taklid nüshaları hazırlayanlardan biridir (Not.4:Kşl.Levend,aynı eser,154.)

F.Babinger,Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Warke (Leipzig 1927) adlı eserinde (308 v.d.),Bilochet'nin bir kaydına dayanarak (Not,nr. 3 de adı geçen katalog,II Supplément,177) (Not 5 :Babinger,o zaman henüz basılmamış bulunan Blochet Katalogunun el yazmasını görmüştür.), Gazavatname'yi Tarih-i cedid-i Silistre müellifi Mahmud Sabit Efendi'nin yazdığını kabul eder. Aslında Blochet yanılmıştır; çünkü, Paris Millî Kütüphanesi

---

[369] Ercümend Kuran, "Gazavat-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, c. XI., sayı 15. Eylül 1960.

Türkçe yazmaları arasında 1141 sayı ile kayıdlı yazma, Silistre vâlisi İstanköylü Hasan Paşa'nın 1768/74 Rus seferindeki gazasından bahseder (Not 6: Bu eserin Paris'dekinden başka biri İstanbul'da, ikisi Viyana'da olmak üzere, üç nüshası daha vardır. Bunun için bak., İst. Küt.Ta.Co.Yaz.Kat., fas2, 168 v,d.; Flugel aynı eser II, Yazma nr.1121 ve 1122.) Zannımıza göre, Paris nüshası sonunda "Allahu taâlâ Gazi Hasan Paşa'nın iki cihanda yüzünü ak ve nurunu berrak eyleye âmin" duasının bulunuşu, bu yanılmaya sebeb olmuştur. Yazmayı dikkatli bir şekilde incelememiş olan Blochet, isim benzerliği dolayısiyle hataya düşmüş olmalıdır (Not 7: Cezayirli Hasan Paşa da 1773 ve 1774 yıllarında Ruscuk seraskerliğinde bulunmuştur. Tarih-i cedid-i Silistre'de ondan iki yerde bahsolunur (Paris nüshası vrk.101b-102a ve 106a).

İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Katalogları'na göre,(fas.2,141), Gazavatname'nin müellifi, Limni adasına yerleşmiş olan Çâkerî-i Yemenî'dir. Agâh Sırrı Levend ise,müellifin adını,eserde vrk.64b deki ibareden "Çakerî İsmail" olarak tesbit etmiştir (aynı eser,152). Bu buluş kısmen doğrudur. Gerçekten Gazavatnâme'nin birinci bölümünü kaleme alan,Limni sâkinlerinden Çakerî İsmail Efendi olduğu muhakkaktır. Fakat, vrk.67a da kaydolunduğu gibi ,eserin ikinci bölümü Limni gazanamesinin"zeyli"dir Bu bölümün sonunda (vrk.106b), müellifin adı "Esseyyid Muhammed Tâhir b. es-seyyid Osman el-ma'rûf der İslambolî" olarak açıklanır. Bu şahıs,İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları'nda eserin müstensihi sıfatiyle zikredilirse de (göst.yer),vrk. 106b de müellif adından önceki "...an eseri'l-hakîri'l-mu'terif bi'z-zenbi ve't,taksîr" ibaresi onun müellif olduğunda şüphe bırakmaz. İki bölüm arasında göze çarpan uslup değişikliği "zeyl" in Çâkerî İsmail tarafından kaleme alınmamış olacağına ayrı bir delil teşkil eder.

Diğer taraftan, M.C.Şahabettin Tekindağ, İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Cezzar Ahmed Paşa maddesi bibliyografyasında Gazavatname'nin müellifi olarak Muhammed Tahir b. Osman'ı kaydeder. Az önce görüldüğü üzere,bu husus ancak eserin ikinci bölümü için gerçeğe uyar. Bununla beraber, Gazavatname'nin üçüncü bölümünü de aynı şahsın yazmış olması muhtemeldir. Son bölümde müellif adı geçmediği halde ,önceki bölümle üslûp benzerliği böyle bir ihtimali

akla getirmektedir. Viyana nüshasında iki bölümün birleştirilmiş olması da bunu destekler.

Kısacası, Gazavatnâme'nin ilk bölümünü Limnili Çâkerî İsmail Efendi yazmış ve İstanbullu Muhammed Tahir b. Osman adlı birisi buna bir zeyl eklemiştir."

3. Bursalı Mehmed Tāhir[370]

Mehmed Tāhir'in " Osmanlı Müellifleri " adlı eserinde " İsimleri muhtelif fasıllarda zikr olunmayan terâcim-i ahvâl kitapları" bölümünde eserimizin adı ve müellifi hakkında şu kadar bilgiye raslamaktayız:

"*Gazavât-ı Cezâyirli Hasan Paşa*, (Mehmed Tâlib Hulki Efendi). yazma.

4. M.C. Şahabeddin Tekindağ,

İslâm Ansiklopedisi'nde[371] yazmış olduğu Cezzâr Ahmed Paşa maddesinin bibliyografyasında eserimizin mü'ellifini ve adını şu şekilde vermiştir: "Muhammed Tāhir b. .'Osmān,Manākib va gazavāt-ı Ġāzi Hasan Paşa (Süleymaniye kütüp.,Esad Efendi yazm.,nr.2419,var.80 v.d.)

Yine M.C.ŞahabeddinTekindağ aynı yerde yazdığı "Çeşme" madesinin bibliyografyasında[372] eserin mü'ellifini ve adını şu şekilde göstermiştir : " al-Sayid Mehmed Tâhir, Menâkib-i gazavat-ı Gâzî Hasan Paşa (Süleymâniye kütüp., Esad Efendi yazmalarından, nr.2419, var, 9 v.d...)"

Tezimizin konusu olan eserin mü'ellifi hakkında eserden istifade edenlerden ziyade eserin tanıtımı ile ilgili inceleme ve araştırmalarda bulunanların görüş ve fikirleri ön planda gelmektedir. Eserden istifade edenler nihayet ellerinde bulunan yararlandıkları eser kim tarafindan yazılmış ise onun adını vermektedirler.Bu ad eserin mü'ellifi de olabilir,müstensihi de.

---

[370] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, c. III, s. 196.

[371] Tekindağ, "Çezzar Ahmed Paşa ", *İ.A.*, c. III, s. 158.

[372] Tekindağ, "Çeşme" , İ.A.,c. III, s. 388.

Eserin mü'ellifi hakkında eserin bizzat üzerinde yapmış olduğumuz inceleme ve çıkardığımız bilgiler ile bu konuda inceleme ve araştırmalarda bulunmuş bilim adamları tarafından ortaya konulan bilgileri (elde edebildiğimiz kadarını)vermeye çalıştık.

II. ESERİN ADI

Eserin adını, öncelikle eserin tesbit edebildeğimiz yazma nüshalarından belirlemeye çalıştık. Mü'ellif nüshası kabul ettiğimiz Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi nüshasını incelediğimizde, eserin, birinci sahifesindeki (1a) ser-levhanın başlık yerinde adı yazılmamıştır; ancak, metnin ilk satırlarında adına ışık tutabilecek şu cümleleri görüyoruz:

" Cezâyirli Gazî Hasan Paşa Limni Kal'ası fâtihidir

Bahr u berde Çâkerî Gazavâtı târihidir."

< Cezâyirli Gazî Hasan Paşa Limni Kalesini fethetmiştir

Onun denizde ve karada yaptığı savaşları anlatan Çâkerî Târihidir.>

Bu ifadede geçen " gazavât " ve " târih " sözlerinden eserin bir gazavât târihi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Eserin Özellikleri bahsimizde de belirt-tiğimiz gibi nüshanın birinci yaprağının ön sahifesinde, orta kısma yakın yerde sağdan sola, yukarı doğru verev olarak "Menâkıb-ı Gazavât-ı Gazî Hasan Paşa" ibaresi yazılıdır. Bu yazı her ne kadar mü'ellif yazısına benziyorsa da metin yazısı kadar özenilerek yazılmamış olduğu dikkat çekicidir. Ayrıca ibarenin başındaki " menâkıb " kelimesinin de sonradan sâbit kalemle bir başkası tarafından eklendiği açık olarak bellidir.

Nüshanın birinci kısmının sonlarında[373] mü'ellif : " ...hâkister u mahrûk Çâkerî İsmâ?îl nâm du?âguy-ı Devlet-i aliyye belâgat u fesâhata ve takrîr-i kelimâta adem-i liyâkat ile taklîd-i vak'anüvîsâne[374] birle menşûr ve nâm-ı

---

[373] *Gazavât*, metin I., 64a.

[374] Vak'anüvis [vak'a-nüvis] : zamanın olaylarını kayıtla görevli devletin resmî tarinçisi.

merbût derc-i sergüzeş[375]tinden merâmı..." <....yanmış, kül olmuş Çâkerî İsmâil adlı Os-manlı Devleti du'âcılarından, açık seçik konuşamayan, güzel yazı yazma yete-neği olmayan bir kişi olarak başından geçen olayları vak?anüvis gibi yazmak-taki amacı ve arzusu...> ifadesi ile yazdığı eserinin vak?anüvis üslûbu ile yazılmış bir " sergüzeşt " olduğunu söylemektedir. Fakat bu tâbir esere bir ad olarak uygun düşmemektedir. Çünkü eserin bir tarih kitabı olduğuna dâ'ir kullanılan ifadeler daha çok ağırlık kazanmaktadır.

Es'ad Efendi nüshasının ikinci kısmının mü'ellifi Mehmed Tâhir ibn Es-seyyid Osman, eserini yazmağa başladığında şu ifadeyi kullanmıştır : "...Gazî-i müşârün-ileyh hazretlerinin Limni cezîresinde ve mahall-i sâ'irede vuku?-yafte ve zuhûra gelen şecâ?at ü havâdisâtı târih olmak üzere kaleme alınmış olmağla târîh-i merkumeye zeyl olunup vesîle-i rahmet içün âcizâne işâret olundı[376]... " <Gazî hazretlerinin Limni adasında ve diğer yerlerde meydana gelen ve gerçekleşen kahramanlıkları ve olaylar, târih olmak üzere kaleme alınmış olunduğundan söz-konusu târihe ek yapılıp du?a ile anılmak için yetersizce işaret olundu...>Aynı mü'ellif, kısmın sonunu da şöyle bağlamıştır: "...temmetü't-tevârîhü'ül-kitâb[377] .. ." Bu ifadeler ile de eserin bir tarîh kitabı olduğu belirtilmektedir.

A. Eserin Kaynaklara Göre Çeşitli Şekillerde Kullanılan Adları

l. Es'ad Efendi nüshası

Menâkıb-ı Gazavât-ı Gâzî Hasan Paşa : Nüshanın birinci yaprağının ön sahifesinde yazılıdır.

Gazavât-ı Gazî Hasan Paşa : *İstanbul Kütüphâneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogu*, fask. II, s. 141 vd.; Agah Sırrı Levend, *Gazavatnâmeler Ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi*, s.151 vd.

---

375 Sergüzeşt [ser-güzeşt] : bir insanın başından gelip geçen şey, olay.

376 *Gazavât*, metin I., 67a-b.

377 Gazavât, metin II., 107a.

Gazavât-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa : Ercümend Kuran, " Gazavât-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'ya Dâ'ir ", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, c. XI., sayı 15, Eylül 1960.

Manākib va gazavāt-ı Gāzi Hasan Paşa : M.C.Şehabeddin Tekindağ, "Cezzâr Ahmed Paşa", maddesi bibliyografyasında, *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.Basımevi, İstanbul 1965, c. 3, s. 156.

Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa : İ.H.Uzunçarşılı, "Hasan Paşa, Cezâyirli, Gazî" maddesi bibliyografyasında, *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.Basımevi, İst.1965, c. V, s. 323.

Cezâyirli Gazî Hasan Paşa'nın Savaşları : *Süleymâniye Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Katalogu.*

Cezâyirli Gazî Hasan Paşa'nın Mora Arnavud Eşkıyâsını Tepelemesi Târîhi: Süleymâniye Kütüphânesi, Eser Adı Fişleri.

2. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine 1580 no.lu nüsha:

Târîh-i Gazî Hasan Paşa Kapudân-ı deryâ : Nüshanın 1b sahifesindeki müzehheb serlevhanın, yaldızlı başlık kısmında yazılıdır. Kütüphâne kataloglarında da aynı isim kullanılmıştır.

3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine 1433 no.lu nüsha:

Tarîh-i Gazavat-i Cezâyirli Kapudan-ı deryâ Hasan Paşa : Nüsha kapalı durumda iken cildin alt kenarında yapraklar üzerinde yazılıdır. Kütüphâne kataloglarında da aynı isim kullanılmıştır.

4. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Bağdad 236 no.lu nüsha :

Gazavât-ı Cezâyirli Kapudan Hasan Paşa: Nüshanın adı birinci yaprağın ön yüzünde (1a) ve cildin kapalı durumunda yaprakların alt yüzünde olmak üzere iki ayrı yerde yazılıdır.

Gazavât-ı Cezâyirli Kapudan-ı derya Hasan Paşa: *Topkapı Sarayı Kütüphânesi Katalogları*; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Mü'ellifleri*, İstanbul 1342, c.III., s. 196.

5. Viyana Hofbibliothek, 1256 no.lu nüsha :

Cezâyirli Gazî Hasan Paşa Limni Kal'ası Fâtihidir: Nüshanın s.1b'deki bu ifadesinden başka, eserin adına açık olarak bir yerde raslıyamadık.

Gazavât-ı Cezâyirli Gazî Kapudân-ı deryâ Hasan Paşa : G. Flugel, *Die Arabichen, persischen und türkischen* Handschriften der Kaiserlich König-lichen Hofbibliothek zu Wien,1865, nr.1256.

6. Paris Bibliotheque, 1053 no.lu nüsha :

Tarîh-i Cezâyirli Gazî Hasan Paşa : Nüshanın 1b sahifesindeki müzehheb ser-levhanın altında birinci satırda başlık olarak yazılıdır; E.Blochet, *Bibliotheque Nationale Catalaque des Manuscrits Turcs*, E. Blochet, Tome II., Paris, MDCCCCXXXIII sh.147, no.1053. katalogunda da aynı adı kullanmıştır.

Tesbit edebildiğimiz bu bilgilerden şu sonuca varılmıştır:

Eserin mü'ellif nüshası ile, istinsah edilmiş olan nüshalarında, eserden yararlanmış bulunan yazarların kaynaklarında ve kütüphâne kataloglarındaki kayıtlarda, eserin adı: "Gazî Hasan Paşa" ve "gazavât" ifadelerinin birlikte söylenişi ile geçmektedir. Metinlerde devamlı olarak "Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa" adı kullanılmıştır. Anlatılan gazâlar da tamamen Gāzî Hasan Paşa'nın bizzat katıldığı gazâlardır. Gāzî Hasan Paşa'nın gazâları anlatılırken; aynı zamanda, yeri geldikçe kişisel özelliklerinden ve akranlarına göre sahip olduğu üstünlüklerinden de genişçe söz edilmiştir. "Menâkıb" sözünün bu bakımdan

eserin adına ilave edilmiş olması da isabetlidir. Fakat " Menâkıb " sözünü dikkat edilirse M.C.Şehâbeddin Tekindağ'dan başkası kullanmadığı gibi bu kelime kütüphâne kayıtlarına da geçmemiştir. Kayıtlarda ve ansiklopedik bilgilerde esere ulaşmanın en kolay ve açık yolu " Cezâyirli Gazî Hasan Paşa " ifadesini anahtar olarak kullanmakla mümkün oluyor.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan dolayıdır ki üzerinde çalıştığımız eserin özelliğine ve muhtevâsına en uygun olan, esere en kolay ulaşmayı sağlayan ve kaynaklarda da en çok kullanılan adının " *Gazavât-ı Cezâyirli Gazî Hasan Paşa* " olduğu kanaatini taşımaktayız.

III. ESERİN TE'LİF SEBEBİ

Eserin te'lif sebebini mü'elliflerin kendi ifadelerinden öğrenmekteyiz Es'ad Efendi nüshasının birinci kısmının mü'ellifi Çâkerî İsmâil Efendi eserini kaleme alma sebebini şöyle açıklamaktadır:

" ...Cezâyirli ve Velî Kapudân-ı deryâ Hasan Paşa veffakahu'llâhu ta'âlâ mâ-yürîd ve mâ-yeşâ- hazretlerinin berren u bahren rusyalu tâ'ifesinin iysâl-i mazarratı ve icrâ-yı keyd-i bu'z-ı kefere adâveti ümîdiyle harekâtı esnâsında düşmen-i dîn-i mübîn-i küffâr-ı div-sârı avn u inâyet-i Bârî ile bahren u berren münhezimen ber-taraf eyledüği gazavât-ı şîrâne ve zur-bâzû-yı vezîrânesinin şikeste vü beste def'aten < vak'a>-nüvîsâne taklîd ile âsâr-ı kilk-i Çâkerî sâkin-i Limni-i Yemenîdir merâmı ihvân-ı munsıfâtdan da'vât-ı hayriyye ve belki bir kal'a < Fâtiha >-i şerîfe mazhariyyet ile rûhı şâd olmakdır adem-i dirîg buyurulmak tazarru'-ı niyâzıdır[378]. .."

"...hırâş u cân u cenk-i cidâl mücâhede üzre bahren u berren hizmet-i pâdişâhı tekmîl ve rızâ-yı hümâyûnı tahsîl ve Kapudân-ı deryâ mesnediyle rikâb-ı müstetâbî-i kâmyâbı takbîl eden Cezâyirli Gazî ve Velî şecâ'at-şi'âr Hasan Paşa veffakahu'llahu ta'âlâ mâ-yürîdü ve mâ-yeşâ hazretlerinin dahî ve sâ'ir vüzerâ-yı izâm ricâl ü kibâr-ı sadâkatkâr-ı Devlet-i aliyye olanlara da'vât-ı hayriyyelerine

[378] Gazavât, metin I., 1a-b.

vesîle olmak ümîdiyle câmi'-i fetihnâme-i mıhnet-i muhâsara-i Limni ile matbûh ve istiylâ-yı felâket ile hakister ü mahrûk Çâkerî İsmâîl nâm du'âgûy-ı Devlet-i aliyye belâgat u fesâhata ve takrîr-i kelimâta adem-i liyâkat ile taklîd-i vak'a-nivîsâne birle menşûr ve tâm -ı merbût derc-i sergüzeştinden merâmı cenâb-ı feryâd-res hazret-i Pâdişâh-ı cihân Efendimiz azamet u şevket ve avn-i nusret-i Rabbü'l-izzet birle ...işbu sergüzeştin kāri'-i sâmi'îni hasbeten li'llâhita'âlâ ve'r-rûhı Resûlehu'l-mu'allâ ta'allukāt-ı bendeleriyle ve pîr ü fânî-i bî-kese kerem-i lütf u inâyet u şefkat ve re'fet buyurup rûh-ı Resûl-i Kibriyâ'ya ba'de's-salavât-ı şerîfe bir Fâtiha-i şerîf ihsân buyurmalarıyla şâdân buyurmaları niyâz-ı Çâkerânemdir eshâb-ı mürüvvet dirîg buyurmayup inâyet buyurmaları mercû ü mütemennâdır bâki mürüvvet Cenâb-ı hayr-hahındır temmet ."

Mü'ellif Çâkerî İsmîl Efendi eserine başlarken aynı zamanda esere isim olabilecek şu ifadeyi kullanmıştır:

" Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa Limni kal'ası fâtihidir.

Bahr u berde Çâkerî gazâveti <gazavâtı> târihidir[379]. "

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılıyor ki mü'ellifin asıl amacı, Limni adasının Ruslar tarafindan kuşatılmasından sonra adanın ve kal'anın Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa tarafindan olağanüstü güç şartlar altında kurtarılışını anlatmaktır. Tabii ki, kuşatma sırasında kal'a sâkinlerinin durumu ile savunma harekâtı da dile getirilmiştir. Limni kal'ası'nın vire ile Ruslara verilmesinin kale yetkililerince kabul edilmesinden sonra Gāzî Hasan Paşa'nın yetişip kal'ayı kurtarmasıyle Gazî Hasan Paşa'nın kaleyi yeniden feth etmiş olduğunu da vurgulamaktadır. Bu sebeble Gāzî Hasan Paşa için "...Limni kal'ası fâtihidir" ifadesini kullanmıştır.

Limni olayı, Sultan III. Mustafa zamanında vuku bulmuştur. Fakat mü'ellif, daha olayların anlatımına geçmeden önce Sultan I.Abdülhamid'e övgü ve du'âda bulunmaktadır. Eserin yazılış tarihi kısmında da belirttiğimiz gibi eserin birinci bölümünün yazılışı I.Abdülhamid'in tahta geçişinin ilk zamanlarıdır. Mü'ellif, eserinde sadece Limni olaylarını anlatmakla yetinmemiş; konuyu olay-

---

[379] *Gazavât*, metin I., 1a.

ların başlangıcından, yani Rusların Baltık denizinden Akdeniz'e donanma indirişlerinden itibaren ele almıştır. Böylece, Limni olayına gelinceye kadar da esere bir giriş bölümü kazandırmış oluyor. Limni kalesinin kurtarılması sonucunda, Ruslarla vire anlaşması gereği Rusların elinde bulunan rehinlerin kurtarılması için kale yönetimi temsilcisi olarak Çâkerî İsmâil Efendi'nin Gāzî Hasan Paşa'ya ricaya gitmesi, onun Paşa ile yüz yüze görüşmesine vesîle olur[380].

Gāzî Hasan Paşa, Rus donanmasının kumandanına gönderdiği mektubu Çâkerî İsmâil Efendi'ye yazdırmıştır . Daha sonra kalede bulunan ve kuşatma sırasında harab olan câmi'i Gazî Hasan Paşa tamir ettirmiş ve tamir tarihini de Çâkerî İsmâil Efendi'ye yazdırmıştır.

İşte yukarıda açıklanan olaylar vesilesiyle Çâkerî İsmâil Efendi'nin Gāzî Hasan Paşa ile böyle önemli bir gazâ sonucunda karşılaşmaları ve Gāzî Hasan Paşa'nın büyük zaferinin kaleme alınması, eserin meydana gelmesinde başta gelen sebebtir. Çâkerî İsmâil Efendi eserini daha da genişleterek Gāzî Hasan Paşa'nın Limni zaferinden sonra Osmanlı Rus savaşlarının sona erdiği Küçük Kaynarca Andlaşmasına kadar katıldığı deniz ve kara gazâlarını da kaleme almıştır. Böylece Osmanlı Târihinde, 1768-1774 Osmanlı - Rus savaşları olarak önemli bir yer işgal eden altı yıllık döneme ait diğer kaynaklarda bulunmayan bilgilerin bulunduğu birinci elden kaynak bir eser meydana gelmiştir.

İkinci mü'ellif Mehmed Tâhir ibn es-Seyyid Osman, eserin ikinci kısmını ihtiva eden 9 Safer - 25 Ramazan 1189 = 11 Nisan - 20 Kasım 1775 tarihleri arasında Kapudân-ı derya Gāzî Hasan Paşa'nın Akdeniz seferinde vuku' bulan olayları anlatmaya geçmeden önce "... ve Gāzî-i müşârün-ileyh hazretlerinin Limni cezîresinde ve mahâll-i sâ'irede vukû'-yâfte ve zuhûra gelen şecâ'at ve havâdisâtı târîh olmak üzere kaleme alınmış olmağla târîh-i merkumeye zeyl

---

380 "... rehinlerimizin ıyâl u evlâdlarının gözü yaşına terehhümen herkes mâl-ı ganâyim dercinde iken bu Fakîr illet-i vücûdumla süvâren Paşa limanı'na varup Gāzî-i müşârün-ileyh Efendimizin mübârek dest-i şerîflerin bûs edüp ve gazā vü cihâdın tebrikden sonra rehinlerin keyfiyyet-i ahvâline ve ıyâl u evlatları künyelerine merhameten halâsları bâbında re'y-i savâb temennisinde olup niyâz-mend olduğumda..." bkz. Gazavât, metin I., 49a-b.

olunup vesîle-i rahmet içün âcizâne işâret olundı[381] ..." demek suretiyle eserin yazılma sebebini açıkça ifade etmektedir.

Bundan sonra Cezâyirli Gazî Hasan Paşa, devlet hizmetinde bulunduğu süre içerisinde bizzat katıldığı deniz ve kara gazâlarının kaleme alınması için mü'ellifi devamlı görevlendirmiş olduğu kanaatindeyiz. Eserin beşinci kısmında anlatılan Rûz-ı Hızır - Zilka'de 1194 = Mayıs - Ekim 1780 tarihleri arasındaki Akdeniz seferi ve Manyalıların isyanlarının bastırılması olayından sonra Gāzî Hasan Paşa'nın katıldığı önemli gazâ da olmadığı için eser, Cezâyirli Gazî Hasan Paşa'nın gazâlarının tarihi olarak tanımlanmıştır.

IV. ESERİN TE'LİF TÂRİHİ

Es'ad Efendi nüshasının birinci kısmının Çâkerî İsmâil Efendi tarafından yazılmış olduğunu eserin mü'ellifi bahsimizde açıklamış idik. Eserin yazılış tarihine dâ'ir açık tarihe sadece metnin ikinci kısmının sonunda rastlıyoruz. Bu tarihin, eserin ne başlangıç ne de son yazılış târihi olamıyacağı kesindir. Bu bakımdan eserin kısımlarının ayrı ayrı tarihlerde yazıldığını düşünerek kısımların yazılış tarihleri ile eserin son yazılış tarihini tesbite çalıştık.

Eserin birinci kısmında anlatılan olaylar 1182 - 1188 = 1768 - 1774 tarihlerini ihtiva etmektedir. Birinci kısmın metninde geçen en son tarih 3 Rebî'u'l-evvel 1188 = 14 Mayıs 1774 dür. Bu tarih Gāzî Hasan Paşa'nın Ruscuk'ta Ruslara karşı Totrakan mevki'inde yapmış olduğu kara savaşının târihidir[382]. Bu savaştan zaferle çıktıktan sonra Ruscuk kalesinin Ruslar tarafından kuşatılması üzerine Ruscuk'a gelen Gāzî Hasan Paşa, burada düşmanın kırk altı gün süren kuşatma harekâtını kırarak perişan edip, aman diletmesi ile zafere ulaşmıştır. Bu olay da 1188 Yılı Rebî'u'l-âhir ayının sonlarına, 1774 Temmuz ayının ilk haftasına rastlamaktadır. Zaten bu olaydan hemen sonra 12 Cemâziye'l-evvel 1188 = 21 Temmuz 1774'de Ruslarla Küçük Kaynarca Andlaşması imzalanmış ve altı yıl

---

[381] Gazavât, metin II., 67a-b.

[382] Gazavât, metin I., 58b.

süren Osmanlı-Rus deniz ve kara savaşları sona ermiştir. Eserin birinci kısmının mü'ellifi Çâkerî İsmâil Efendi de bu anlaşmanın yapılması ile Sultan Birinci Abdülhamid'e ülkeye ve halkına sağlamış olduğu huzur güven ve rahatlıktan dolayı övgüde bulunmakta ve du'âlar etmektedir. Ayrıca birinci kısmın sonunda Gāzî Hasan Paşa için de yirmi beyitlik manzum övgüde bulunmuştur. Çâkerî İsmâil Efendi eserine: "...işbu sergüzeştin kāri'i sâmi'îni hasbeten li'llâhi ta'âlâ ve'r-rûhı Resûlehu'l-mu'allâ ta'allukāt-ı bendeleriyle ve pîr ü fânî bî-kese kerem-i lütf ü inâyet u şefkat ve re'fet buyurup rûh-ı Resûl-i kibriyâ'ya ba'de's-salavât-ı şerîfe bir Fâtiha-i şerîf ihsân buyurmalarıyla şâdân buyurmaları niyâz-ı Çâkerânemdir. Eshâb-ı mürüvvet dirîg buyurmayup inâyet buyurmaları mercû u mütemennâdır. Bâki mürüvvet Cenâb-ı hayr-hâhındır temmet[383]." diyerek son vermiştir.

Çâkerî İsmâil Efendi, eserini yazmaya başladığında giriş cümlelerinden sonra olayların anlatımına şu ifadelerle geçiş yapıyor[384] :

"...Sultan Abdülhamid Han kerâmet-unvan halleda'llâhu hilâfetuhu ilâ yevmi'd-devrân hazretlerinin saltanat-ı hümâyûnlarında inhizâmı sene 1188 ve zuhûrı binyüzseksenüç senesi evâsıtında Bahr-i sefîd'e ba'de'l-vusûl ..."

Anlaşılıyor ki, Çâkerî İsmâil Efendi eserini Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan sonra kaleme almış ve kısa süre içinde de tamamlıyarak takdim etmiştir. Bu yaklaşım ile eserin birinci kısmının h.12 Cemâziye'l-evvel 1188 - Safer 1189 / m. 21 Temmuz 1774 - Mart 1775 tarihleri arasında yazılmış olduğu kesindir. Zira ikinci kısımda anlatılan olayların başlangıcı Safer 1189/Mart 1775 'dir.

Eserin ikinci kısmının yazılış tarihi kısmın sonunda mü'ellif tarafından şu şekilde açık olarak yazılıdır :

"...Temmetü't-tevârîhi'l-kitab bi-'avni'l-Meliki'l-Vahhâb an-eseri'l-hakî-ri'l-mu'arref bi'z-zenbi ve't-taksîr es-Seyyid Mehmed Tahir ibn es-Seyyid Osmân

---

[383] Gazavât, metin I., 64b.

[384] Gazavât, metin., 1b.

el-ma'rûf der-İslâmbolî fî yevmi'l-erba'ati'l-mübâreketi tis'atin aşeretin min Saferi'l-hayr li-sene ve tis'în ve mi'etin ve elfin temmet[385]."

19 Safer 1190 Çarşamba = 10 Nisan 1776 eserin ikinci kısmının yazılış tarihidir. Bu kısımda anlatılan olayların başlangıcı 9 Safer 1189 = 11 Nisan 1775 Pazartesi günü Donanmâ-yı Hümâyûn'un Tersâne-i âmire'den Akdeniz'e sefere çıkış tarihidir[386]. Sonuç tarihi de yine Donanmanın İstanbul'a dönüp Tersâne-i âmire'ye girişi olan 25 Ramazan 1189 = 20 Kasım 1775'dir[387]. Bu da bize gösteriyor ki eserin bu kısmının yazılışı eserde anlatılan son olay tarihinden dört buçuk ay sonradır.

.Es'ad Efendi nüshasına yama yaptığımız Viyana nüshasının üçüncü kısmında yazılış tarihi yoktur. Bu kısımda anlatılan olayların başlangıç tarihi 1 Rebi'u'l-evvel 1190 = 20 Nisan 1776 Cumartesi günü Donanmâ-yı hümâyûnun Tersâne-i Âmire'den Akdeniz seferine çıkış târihidir[388]. Kısmın son târihi de 12 Şevval 1190 = 24 Kasım 1776 Cumartesi[389] günü Donanmâ-yı hümâyûnun İstanbul'a dönüşünde Kapudân-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Yalı Köşkü'nde Pâdişâhın huzuruna çıkış târihidir. Aynı gün donanma, Tersâne-i Âmire'ye demir atmıştır. Eserin mü'ellifi de Gazî Hasan Paşa için : "...Hak sübhânehu ve ta'âlâ bi'l-cümle umûr-ı vezîrânelerinde muvaffak bi'l-hayr eyleye âmîn be-câh-ı seyyidi'l-mürselîn temmet[390] " du'â cümlesi ile eserini tamamlamıştır.

Eserin bu üçüncü kısmının 12 Şevval 1190 = 24 Kasım 1776 tarihinden kısa süre sonra yazılmış olması usûle uygun düşmektedir.

Eserin Es'ad Efendi nüshasına göre üçüncü Viyana ve diğer nüshalara göre dördüncü kısmında anlatılan olaylar, Gazî Hasan Paşa'nın Mora isyanlarını bastırmak ve bölgeye nizam vermek için görevlendirilmezden önce, Mora'nın beş altı yıllık geçmiş durumundan özetle söz edildikten sonra, 1193 Yılı Rebî'u'l-

---

385 *Gazavât*, metin II., 107a.

386 *Gazavât*, metin II., 67b.

387 *Gazavât*, metin II., 106b.

388 *Gazavât*, metin III., (Viyana nüshası) 97a.

389 *Gazavât*, metin III., (Viyana nüshası)125a.

390 *Gazavât*, metin III., (Viyana nüshası)125a.

evvel ayının ortalarında (1779 Yılı Nisan başları) Gâzî Hasan Paşa'nın Mora üzerine görevlendirilmesi tarihi ile başlar[391], 16 Zilka'de 1193 = 25 Kasım 1779 Perşembe günü[392] Gâzî Hasan Paşa'nın donanma ile İstanbul'a dönüşünden sonra Padişâhın huzuruna çıkışı ve Tersâne'ye girişi ile tamamlanır. Mü'ellif Gâzî Hasan Paşa'nın bu seferinin de tamamlanmış olmasından dolayı sözlerini "...Cenâb-ı Hallâk-ı cihân bi'l-cümle müşîrânlarını tevfîk-i aliyyesine refîk eyleye âmîn be-câh-ı Nebiyyi'l-mürselîn âmîn sümme âmîn[393]. " ifadeleriyle Hasan Paşa'ya hayır du'âlar ederek tamamlamaktadır.

Bu tesbitlerimizle eserin Es'ad Efendi ve Viyana nüshalarının son kısımları da 1193 = 1779 yılı sonlarında yazılmış olması muhtemeldir.

Es'ad Efendi ve Viyana nüshalarında olmayan ve diğer dört nüshadan aktarılan metnin beşinci kısmı, Ruz-ı Hızır (6 Mayıs) 1780 (Cemâziyelevvel 1194)' de Donanmâ-yı hümâyûnun törenle İstanbul'dan Akdeniz seferine çıkışı[394] ile başlar ve 19 Zilka'de 1194 = 17 Kasım 1780 tarihinde[395] tekrar İstanbul'a dönüşü ve törenle Divanhâne'ye girişi ile son bulur.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Hazine 1580 numaralı nüsha ile Bağdad 236 numaralı müstensih nüshalarında eserin yazılış tarihi h.1195 /m.1780-81 olarak verilmiştir[396] . Diğerlerinde tarih yoktur. Bu belirlemelere göre eserin istinsah tarihi dahi eserde anlatılan en son olaydan kısa süre sonradır. Bu da bize eserin kesin olmasa da yaklaşık yazılış tarihinin h.1195 / m. 1780 sonu veya 1781 başları olduğunu göstermektedir. Gâzî Hasan Paşa bu tarihten sonra daha dokuz yıl devlet hizmetinde bulunmasına rağmen önemli gazâlarda bulunmadığı için eser devam ettirilmemiş olduğu gibi, eğer ölümüne kadar dokuz senelik kısmı da yazılmış ise de zamanımıza intikal etmediği veya açığa çıkarılamamış olduğu anlaşılmaktadır.

---

391 *Gazavât*, metin III., 110b.

392 *Gazavât*, metin III., 157a.

393 *Gazavât*, metin IV., 157b.

394 *Gazavât*, metin V., Hazine 1580 nüshası 194b.

395 *Gazavât*, metin V., Hazine 1580 nüshası 203a.

396 *Gazavât*, metin V., Hazine 1580 204a; Bağdad 236, 191a.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN MUHTEVASI, İLMİ DEĞERİ, DİLİ VE ÜSLUBU

I. ESERİN MUHTEVÂSI

Eserin muhtevası hakkında bilgi veren matbu kaynakları incelediğimizde; bunların, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi 2419 numaralı nüshayı mü'ellif nüshası olarak ele aldıklarını ve konuları bu nüshaya göre ana guruplara ayırdıklarını görüyoruz. Kendi tesbit ve açıklamalarımıza geçmeden önce kaynakların verdikleri bilgileri açıklamayı uygun gördük. Es'ad Efendi nüshası her ne kadar mü'ellif nüshası ise de mâhiyet itibariyle diğer nüshalarda bulunan bazı konular bu nüshada yoktur. "*Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa*" hakkında bilgi veren eserlerde muhteva bakımından eserin, bizim tesbit edebildiğimiz altı nüshadaki mevcut konulara tam olarak rastlayamadık. Aşağıda, kaynakların, eserin muhtevası hakkındaki açıklamalarını verdikten sonra altı nüshada da tesbit ettiğimiz konuların ana başlıklarını verip eserin kaynaklarda belirtilmeyen konularını da belirtmiş olacağız.

A. İstanbul Kütüphâneleri Tarih Coğrafya Yazmalar Katalogu[1]

Es'ad Efendi nüshasına göre konular üç ana kısımda özetlenmiştir. Şöyle ki:

" ĠAZAVĀT-I ĠĀZİ HASAN PĀŞĀ

(غزوات غازي حسن باشا)

" Eser: Kapudan-ı deryâ olan Cezâyirli Hasan Paşa'nın menâkibine, savaşlarına ve başardığı büyük işlere dair olup üç kısma ayrılmıştır:

---

[1] *İstanbul Kütüphâneleri TCYK.*, İstanbul 944, fas., II., s. 141 vd.

Birinci kısımda: (H.1185:1188 – M. 1771:1774) tarihlerindeki Osmanlı – Rus muharebelerinde Rusların zabtettiği Limni adasının istirdadında Gazi Hasan Paşa'nın gösterdiği kahramanlıktan,

İkinci kısımda: Devletin Rusya muharebesiyle meşgul bulunduğunu firsat sayarak, halka zulüm ile şekâvete başlayan İvaz Mehmed Ağa ile Akka kalesini zabtederek Suriye sahillerindeki Dürzü ve Arapları başına toplayıp isyan eden Tahir Ömer'in vücutlarının kaldırılması husûsundaki hizmetlerinden

Üçüncü kısımda: Delvina'da oturan Çam adlı bir kabileden dört, beş binden ziyade arnavut, Mora'yı zabt edip halka zulme ve mallarını yağmaya başladıklarından bunların oradan çıkarılmasındaki yararlıklarından bahseder."

B. Ercümend Kuran,

"Gazavât-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'ya Dâir[1]"

Makalede, eserin Esad Efendi nüshası ile Viyana nüshasına göre konuları üç bölümde göstermiştir. Şöyle ki:

"Bahis konusu eserin başlıca iki nüshası vardır. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi kitapları arasında 2419 sayı ile kayıtlı olup, diğeri Viyana Kütüphanesinde mahfuzdur....

İncelediğimiz Esat Efendi nüshası üç bölümden ibarettir. Birinci bölümde (vrk. 2b-65a), H.1184 (M.1770) yılında Rusların eline geçen Limni adasını Gazi Hasan Paşa'nın kurtarışı hikâye olunur. Müteakip bölümde (vrk. 67b-107b), Osmanlı Kapudan Paşasının H.1189 (M.1775)de donanma ile Suriye kıyılarına giderek, âsi Zâhir al-'Umar'ı Akkâ kalesinde kuşatması ve kaleyi düşürmesi tasvir edilir. Son bölümde ise (vrk.108b-158b), Mora'da zorbalık yapan arnavutların H.1193 (M.1779)da Gazi Hasan Paşa tarafından yarımadadan çıkarılışı anlatılır."

C. Agah Sırrı Levend,

Levend, *Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi* adlı eserinde Es'ad Efendi ve Viyana nüshalarına göre konuları üç bölümde açıklıyor[1]:

---

[1] Ercümend Kuran, "Gazavât-ı Cezâyirli ...", s. 95-96.

" Eser üç bölümden ibarettir. Birinci bölümde (v. 2b-65a), 1184 deki Çeşme deniz savaşından başlıyarak, Hasan Pş.nın Limni adasını kurtarmakta gösterdiği yararlıkla, 1188 yılında I. Abdülhamid'in tahta geçtiği tarihe kadar yaptığı hizmetlerden bahsediyor.

İkinci bölümde (v. 67b-107b), İzmir'i basıp şehri yağma ettiren İvaz Mehmed Ağa ile, Şam'da altmış yıldan beri hilâfet iddi'asında bulunarak zorbalık eden Tahir Ömer'i yola getirmeğe memur edilen Pş.nın bunların vücudunu ortadan kaldırmakta gösterdiği başarıyı anlatıyor.

Üçüncü bölümde (v.108b-158b), Mora'yı zabtederek ahaliye zulüm eden "Arnāvūd tā'ifesinden Çam ismiyle müsemmā" Delvineli dört beş binden fazla Arnavud'u Mora'dan çıkarmağa memur edilen Pş.nın, 1193 yılına kadar gösterdiği yararlığı hikâye ediyor."

Agah Sırrı Levend, eserin Topkapı Sarayı Kütüphânesi nüshalarının muhtevâları hakkında da şu açıklamada bulunmuştur[2]

"ĠAZAVĀT-I CEZĀYİRLİ HASAN PAŞA: Bu eser de, "Hālā Kapudan-ı deryā Hasan Paşa Hazretlerinüñ... Bahr-ı Sefīdde ve Limni ve Midilli cezīrelerinde ve Ruscuk'da a'dā-yı dīn-i hazelān-karīnden Moskoflu kefere vü feceresiyle vukū'-yafte olan muhārebelerinün birer mıkdārı "ile Şam'da ve Mora'daki başarılarını anlatmaktadır. (Topkapı, Bağdad Ktp., No. 236, v.191; Hazine Ktp., No. 1433, v. 205, No.1580, v. 204)."

D. Gustav Flugel

Flugel,eserin Viyana nüshasını[3] iki ana konu ile tanıtıyor:

Birinci kısım (57 ci varaka kadar)'da Sultan Abdülhamid'e övgüden sonra Osmanlı - Rus donanmalarının deniz savaşları ve Osmanlı Donanmasının Çeşme'de yakılması olayı ile Rusların Limni adasını kuşatmaları ve Gazi Hasan Paşa'nın adayı kurtarışı;

İkinci kısımda, Gāzi Hasan Paşa'nın Vezir oluşu ve Şumnu Seraskerliği olayları anlatılıyor.

---

[1] Levend, *Gazavâtnâmeler...*, s. 152 vd.

[2] Levend, *Gazavatnâmeler ...*, s. 153.

[3] Flugel, *Die Arabichen...*, c. II, yazma nr. 1256.

E. E. Blochet

E. Blochet, Eserin Paris nüshasını[1], Büyük Amiral Cezâyirli Hasan Paşa'nın biyografisi olduğunu ve eserin 1769-70 (H.1183)'de başlayan hristiyanlara karşı yaptığı savaşların tarihi olduğunu belirttikten sonra; Sultan Abdülhamid I.'e övgü ile bitirmiktedir. Ayrıca, eserin sonunda Sultan Süleyman II.'nin Gāzi Bâli Bey'e yazdığı bir buyruğu ve Şems-i Cezâyir divanından özet bir parça bulunduğunu belirtmektedir.

F. F. Babinger

F.Babinger,kendisinin eser üzerinde her hangi bir incelemesi bulunmadığından E.Blochet'in eserin Paris nüshası hakkındaki açıklamalarına dayanarak "*Osmanlı Tarih Yazarları Ve Eserleri*"[2] adlı kitabında :"...herhalde gene bu Mahmut Sabit, bir halk kitabı halini almış olan bir eserinde Cezâyirli Gāzi Hasan Paşa'nın kahramanlıklarını anlatmıştır..." demek suretiyle eseri tanıtmak istemiştir. Ancak, Mahmut Sabit'in yazdığı eser'in başka olduğunu ve F.Babinger'in bu konuda yanılgıya düştüğünü Ercümend Kuran şu şekilde açıklamaktadır[3] :

" F.Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Warke* (Leipzig 1927) adlı eserinde (308 v. d.) Blochet'in bir kaydına dayanarak (Not, nr. 3 de adı geçen katalog, II Supplement, 177)[5] [Not 5: Babinger,o zaman henüz basılmamış bulunan Blochet Kataloğunun elyazmasını görmüştür.] *Gazavatnâme*'yi *Tarih-i cedid-i Silistre* müellifi Mahmud Sabit Efendi'nin yazdığını kabul eder. Aslında Blochet yanılmıştır; çünkü, Paris Millî Kütüphanesi Türkçe yazmaları arasında 1141 sayı ile kayıdlı yazma, Silistre valisi İstanköylü Hasan Paşa'nın 1768-74 Rus seferindeki gazasından bahseder..."

Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın muhtevası hakkında açıklamalarda bulunan adları geçen kaynakların, özet olarak dahi olsa yaptıkları

---

[1] Blochet, *Catalague des Manustrits Turcs...*, c. II, s. 147.

[2] F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazmaları...*, s. 336.

[3] Ercümend "Gazavât-ı Cezâyirli...", s. 96.

açıklamalarının yetersiz olduğu kanaatindeyiz; çünkü, verdikleri bilgiler kadar önemli olan diğer bazı konuların belirtilmediği görülmüştür. Şöyle ki:

İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları katalogları'nda[1] ,Es'ad Efendi nüshasının konularından, Rus donanmasının Akdeniz'e inişi ve Osmanlı–Rus Akdeniz savaşları, Çeşme'de Osmanlı Donanmasının yakılması, Midilli adasının Rusların işgalinden kurtarılması, Gāzi Hasan Paşa'nın Suriye'ye yaptığı birinci sefer ve Ruscuk Seraskerliği dönemindeki savaşları hakkında bilgi yoktur.

Agah Sırrı Levend[2], eserin altı nüshası hakkında da bilgi verdiği halde konularından, Osmanlı Rus-Akdeniz savaşları, Midilli adasının Rusların işgalinden kurtarılışı, Gazi Hasan Paşa'nın ikinci Suriye seferi, Ruscuk Seraskerliği dönemi ve Manyotların isyanlarının bastırılması olaylarını muhtevada göstermemiştir.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshalarının konuları hakkında da doğrudan eserin kendilerinde bulunan girişteki açıklamayı vermiştir.

Ercümend Kuran, makalesinde[3], Es'ad Efendi ve Viyana nüshalarına göre açıkladığı konularda, Osmanlı–Rus donanmalarının Akdeniz savaşları, Osmanlı Donanmasının Çeşme'de yakılma olayı, Gāzi Hasan Paşa'nın Midilli adasını Rusların işgalinden kurtarması, asî İvaz'ın izalesi, Gāzî Hasan Paşa'nın ikinci Suriye seferi ve Ruscuk Seraskerliği dönemleri hakkında özet bilgilerde açıklamada bulunmamıştır.

Flugel, Blochet ve Babinger ise eserin muhtevası hakkında çok yetersiz bilgiler vermekle yetinmişlerdir.

Eserin, kaynaklardaki muhteva bilgilerini verdikten sonra, altı nüshadan tesis ettiğimiz metnin muhtevasını, konuları kronolojik düzen içerisinde sıralayarak aşağıda sunmuş bulunuyoruz:

---

[1] *İ.Ktp.TCYK.*, fas. II., s. 141 vd.

[2] Levend, *Gazavatnâmeler ve...*, s. 153.

[3] Ercümend Kuran, "Gazavat-ı Cezâyirli...", s. 97.

BİRİNCİ KISIM[1]

(1182 – 1188 = 1768 – 1774)

- Du'â ve övgü
- Rus donanmasının Baltık Denizi'nden İngilizlerin yardımı ile Akdeniz'e gelişi.
- Rusların Mora cezîresi re'âyalarını kışkırtarak isyan çıkartmaları.
- Rusların desteği ile Mora re'âyâsının müslümanlara saldırıları.
- Osmanlı Donanmasının Akdeniz'e çıkışı.
- Osmanlı – Rus donanmalarının Akdeniz'de çatışmaları, Cezâyirli Hazan Bey'in gösterdiği yararlıklar.
- Osmanlı Donanmasının Ruslar tarafından Çeşme limanında tamamen yakılması.
- Limni adası'nın Rus donanması tarafından kuşatılması ve adaya asker çıkarmaları.
- Çanakkale Boğazı'nın giriş-çıkış kontrolü Rusların eline geçişi.
- İkibuçuk ay süren Limni kuşatmasının Gāzî Hasan Paşa tarafından adanın kurtarılması ile son bulması.
- Gāzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı deryalığa tâyini.
- Rusların Midilli adası'na asker çıkarmaları ve adayı talan etmeleri.
- Gāzî Hasan Paşa'nın Midilli'ye yetişip Rusları perişan ederek tardı ve adayı kurtarışı.
- Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın Ruscuk Seraskerliğine tayini.
- Sultan I. Abdülhamid'in tahta çıkışı.
- Ruscuk'ta Totrakan savaşı.
- Ruscuk Kal'ası'nın savunması ve düşmanın perişan edilmesi.
- Altı senedir devam eden Osmanlı Rus kara ve deniz savaşlarının sona ermesi [Küçük Kaynarca Mu'ahedesi'nin yapılması].
- Müellifin Padişaha,Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'ya ve diğer devlet ricaline ve millete hayır du'aları.
- Mü'ellifin Limni Câmi'i'nin tamiri için yazdığı tarih.
- Mü'ellifin Gāzî Hasan Paşa için yazdığı medhiye.

[1] E., 1a –66a; V., 2a-59a; H²., 16a-75b; B., 1b-74b; H¹, 1b-75b; P., 1b-75a.

İKİNCİ KISIM[1]

(9 Safer – 25 Ramazan 1189 = 11 Nisan –20 Kasım 1775)

- Donanmâ-yı hümâyûn'un Tersâne-i Âmire'den törenle hareketi.
- Ege sahillerinde seyr ve bölge halkının umûrunu tanzim.
- Bayındır a'yânı şakī İvaz'ın ve avenesinin izaleleri.
- Akk'ya sefer emirlerinin gelişi.
- İzmir'den Akkâ cânibine hareket.
- Rodos...,Kıbrıs adalarınadan sonra Hayfa limanına varış.
- Hayfa kal'ası'nın zabtı.
- Akkâ kal'ası'nın zabtı ve altmış yıldır isyan halinde bulunan âsî Zahir Ömer'in ve avenesinin izâleleri.
- Akkâ'dan dönüş hazırlıkları.
- Kıbrıs,Anadolusahillerinden,Finike,Gökova,Rodos,İstanköy,Midilli,Çeşme,Boğazhisarları,Lapseki ve diğer limanlara uğrayarak hem donanmanın ihtiyaclarını temin,hem de bölge halkının umûrunu tanzim.
- İstanbul'a varış ve merâsimler.

ÜÇÜNCÜ KISIM[2]

(1 Rebi'u'l-evvel – 9 Şevval 1190 = 20 Nisan 21 Kasım 1776)

- Donanmâ-yı hümâyûn'un Tersâne-i Âmire'den hareketi ve törenler.
- Gelibolu,Naraburnu,Bozcaada seyri.
- Bozcaada'da Akkâ'ya sefer emirlerinin gelişi.
- Midilli'nin Petre limanı'nda tekrar fermanlar gelişi.
- Foça,Sakız,İstanköy,Rodos,Kıbrıs vd. limanlara uğradıktan sonra Akkâ'ya varış.
- Akkâ'da geçen yıl izale edilen Zāhir el-Ömer'in oğlu Ali Tâhir ve avenesinin izâleleri.
- Akkâ'dan dönüş,Kıbrıs,Rodos adaları seyri.

---

[1] E., 87a-107a; V., 60a-96a; H², 76a-115b; B., 75a-111a; H¹., 76a-113b; P., 75b-112b.

[2] V., 97a-125a ; H²., 115b-144a ; B., 111a-137a; H¹., 113b-140a ; P., 112a-139b; —E.

- Rodos'ta Manyolular meselesinin halli.
- Donanmanın İstanbul'a çağırılması.
- Kuşadası'nda bazı suçluların cezalandırılmaları.
- Çeşme'de yanan donanmanın batık kalıntılarından çıkarılanların alınması.
- Foça,Menemen'de âsî Hasırcıoğlu'nun izalesi.
- Boğazhisarları'na geliş.Naraburnu'nda onsekiz gün ikamet.
- İstanbul'a varış ve törenler.

DÖRDÜNCÜ KISIM[1]

(Rebi'u'l-evvel - Zilka'de 1193 = Mart – Kasım 1779)

- Delvineli (Çam ismiyle müsemmâ) Arnavudların Mora cezîresi'nde beş altı yıldır yaptıkları zorbalıkların özeti.
- Kapudân-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa'nın Mora cezîresine berren görevlendirilmesi.
- Ordu'nun karadan hereket etmesi.
- Davutpaşa'dan İnecik,Develi kasabalarına kadar ordunun seyri,konaklanan yerler ve halkın umûrlarının görülmesi.
- Develi'de Avrathisarı a'yânı Şehbenderoğulları,Demirhisar a'yânı Çavuş Bey ve Menlik a'yânı Tâlip Bey'in izâleleri için emirler gelişi.
- Malkara – Siroz – Demirhisar'da konaklamalar ve halkın umûrunun görülmesi.
- Çavuş Bey ve Tâlip Bey'in izâleleri.
- Yenişehir – Tropoliçe'ye kadar konaklamalar ve halkın umûrunun görülmesi.
- Trapoliçe'de isyancı Arnavudların tenkîli.
- Manyoluların cizye meselesinin halli.
- Arnavudların isyanlarının bastırılmasından sonra Mora cezîresi'nin durumuna nizam verilmesi,Çam Arnavudlarının cezîreden çıkarılması ve daha önce göç etmiş halkın yerlerine iskânları.
- Gâzî Hasan Paşa'nın hayır ve hasenâtları.

---

[1] E., 108a-157b; V., 126a-168b; H²., 144a-194b; B., 137a-183b ; H., 140a-187b; P., 139b-186b.

- Anabolı kal'ası'nın nizama konulması,imar durumu ve burada yaptırılan hayır eserleri,toplu sünnet düğünü.
- Anabolı'dan Donanmâ-yı hümâyûn'a geçiş ve Âsitâne'ye hareket.
- Âsitâne'ye geliş ve törenler.
-

BEŞİNCİ KISIM[1]

(Rûz-ı Hızır – Zilka'de 1194 = Mayıs – Ekim 1780)

Donanmâ-yı hümâyûn'un Âsitâne'den hareketi, törenler.

- Kumkapı – Gelibolı – Boğazhisarları – Anabolı kal'ası mersâsı'na lenger-endâz (seyir boyunca konaklamalarda halkın umûrunun görülmesi.
- Manyoluların isyan hareketlerinin izâlesi emirlerinin alınması.
- Manyoluların âsî re'isleri olan Veliçnako'nun ve avenesinin izâleleri.
- Manyo halkına nizam verilmesi.
- Manyo sularından hareket.
- Rodos'ta Donanma için inşâ olunan kalyonların alınması.
- Ege sahillerinde konaklamalar ve halkın umûrunun görülmesi.
- Boğazhisarları'na geliş,Naraburnu'nda onbeş gün ikamet.
- Âsitâne'ye geliş ve törenler.

---

[1] H²., 194b-204a; B., 183b-191a; H¹., 187b-194b; P., 183b-194a; — EV.

II. ESERİN İLMÎ DEĞERİ

Eserin değerlendirilmesini öncelikle ilmî açıdan ele almak gerekir. Eserin ana konusu târihtir. Anlatılan konular tamamen târihî olaylardır. Devletin idârî sorumluluklarını ilgilendiren; sebeb, durum ve neticeleri bakımından devlet yönetimini doğrudan etkileyen konulardır. Eserin mü'ellifleri, olayları bizzat yaşayıp görerek, veya yaşayan ve görenlerden dinleyerek kaleme almışlardır. Bununla da yetinilmeyerek eseri orijin resmî belgelere dayanan bilgilerle de beslemişlerdir. Bu bakımdan eser genel anlamda birinci elden " ana kaynak " özelliklerine sahiptir; nitekim, eserin ilk mü'ellifi Çâkerî İsmâil Efendi, esirini "vak'anüvîsâne taklîd "[1] ile yani Devletin bir resmî organı gibi yazmış olduğunu ifade etmektedir. Olaylar nasıl cereyan etmiş ise aynen anlatılmış, aşırılığa özenilmemiştir.

Eser, bir "gazavatnâme" olduğundan târihe kaynak teşkil eden ve edebî değer taşıyan bir üründür. Metinde cümleler arasına konulara uygun düşen ata sözleri, deyimler, manzum beyit, mısra, kıt'a, âyet ve hadisler serpiştirildiği gibi birinci kısmın mü'ellifi Çâkerî İsmâil Efendi eserini, Gāzî Hasan Paşa'yı öven yirmi beyitlik manzum hikâye ile sonuçlandırmıştır.

Eserde sâdece Gāzî Hasan Paşa'nın gazâları işlenmemiş; gazâlara gidip gelirken daha sefere çıkış anından itibaren yapılan resmî törenlerden başlıyarak tekrar dönüşün son bulduğu ana kadar karşılaşılan olaylar kimi özet olarak, kimi genişçe anlatılmıştır. Mü'ellifler bizzat seferlere katıldıkları için olayların cereyan ettigi yerlere gidip gelirken yol boyu karşılaştıkları ve konakladıkları yerlerde halkın sosyal yaşantılarını ve durumlarını, devlet ile olan ilişkilerini, birbirleriyle olan münâsebetlerini, devletin halk üzerindeki etkilerini ve yaklaşımlarını, bir devlet adamı olarak Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın devlet adına icraatını, kendi kişisel yaklaşımlarını ve benzeri sosyal olayları da kaleme almışlardır.

Rusların, Limni adasını üç ay süre ile kuşatma altında bulundurdukları sırada; kale sâkinlerinin savunma harekâtı, birbirlerine karşı davranışları, olaylar sırasında kadın erkek ve çocukların ne gibi psikolojik durumlara düştükleri,

---

[1] *Gazavât*, metin, I., 1b - 64a.

kadınların sağlık açısından karşılaştıkları tıbbî olağanüstü hallerine varınca ilgi çekici birçok gerçekler dramatik bir üslupla hikâye edilmiştir.

Gāzî Hasan Paşa'nın seferlere hazırlık safhasından başlayarak gazâlarının vuku'una kadar ve gazâların sonuçlanmasından sonraki icraatları, önemli sıtratejik plân ve programları akıcı ve merak uyandırıcı bir üslupla anlatıldıktan başka; gazâdan önce veya gazâ sırasında gazânın cereyân ettiği kale, varoş, belde gibi iskân yerlerinde meydana gelen tahribâtın onarılması, halkın yerli yerine iskânları, kānûnî nizam ve intizamın sağlanması, halkın savaş, isyan, eşkıyâlık, zorbalık gibi huzurunu kaçıran olayların verdiği sıkıntılardan tamamen kurtarılması ve huzura kavuşturulması hususlarında Gāzî Hasan Paşa'nın gösterdiği gayret ve benzeri görülmemiş davranış ve icraatları, şahsî yardımları, halka adetâ bir devlet baba gibi yaklaşımları ile sağladığı huzur ve sevinc ile sanki bir bayram havası estirmesi konularının dîle getirilmesi, esere ayrı bir edebî ve sosyal özellik kazandırmaktadır.

Eserin değeri hakkında özet olarak diyebiliriz ki; eser târihî, askerî sıtratejik, idârî, mâlî, mi'mârî, edebî, tıbbî, sosyoloji ve psikolojik vb... konularda az, öz, ama gerçek çok yönlü malumâtı ihtiva etmektedir. Her ne kadar imlâ yanlışlıkları, cümlelerin terkiplerinde, örnek edebî ürünlerin ifadelerinde noksanlıklar veya aslına uyumsuzluklara rastlanmakta ise de; bütün bu eksikliklere rağmen yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eserden birçok konuda yararlanmak mümkündür.

Eserin değeri hakkında mütâla'ada bulunan Ercümend Kuran[1], J.Von Hammer'in eser hakkındaki " muğlak ve karışık " olduğu ifadesini belirttikten sonra kendi mütâlaalarını şu şekilde açıklar:

" Edebî değer taşımakla beraber, Limni gazanamesinin tarihî kaynak olmak itibariyle fazla önemi bulunmadığı âşikârdır. Çâkerî İsmail Efendi Limni kalesinin düşmandan geri alınış tarihini bile bildirmez. Fakat, Hammer'in hükmü Gazavatname zeyli için doğru sayılmaz. Gazi Hasan Paşanın Suriye'ye denizden ve Mora'ya karadan yaptığı seferler burada teferruatiyle anlatılır. Osmanlı donanma ve ordusunda vukua gelen olaylar günü gününe kaydolunduğundan başka, harekâta sahne olan bölgeler hakkında da değerli bilgiler verilir.

---

[1] Ercümend Kuran, "Gazavat-i Cezâyirli ...", s. 97.

Hususiyle Gazi Hasan Paşa'nın halka zulmeden Rumeli âyanlarını cezalandırmasına ayrılan sahifeler (vrk.114b-132a) imparatorluğun iç bünye tarihine yeni malzeme katar.

Netice olarak şöyle denilebilir: Gazavat-ı Cezayirli Gazi Hasan Paşa ilk plânda yayınlanması gereken bir eser değilse de, tenkidli baskısı yapıldığı takdirde, Osmanlı İmparatorluğunun XVIII. yüzyıl ikinci yarısı tarihini aydınlatmağa yarayacak birinci elden bir kaynak ilim âleminin istifadesine sunulmuş olacaktır."

Hammer'in eser hakkındaki " muğlak ve karışık " ifadesine katılmak mümkün değildir. Hammer herhalde eseri başka bir benzer eser ile karıştırmış olsa gerek.

Ercümen Kuran'ın eser hakkındaki mütâlaasına gelince: Kuran, muhtemel ki eserin sadece Süleymâniye Kütüphânesi'ndeki Es'ad Efendi nüsha-sını görmüştür. Bu nüshada birinci bölümde sadece Rusların Limni adasını ele geçirmeleri ve Gazî Hasan Paşa'nın adayı kurtarışından söz ederek mü'ellifin Limni adasının düşmandan geri alınış tarihini dahi bildirmediğinden bu bölümün fazla önemi bulunmadını söylüyor. Oysa ki Es'ad Efendi nüshasının birinci bölümü (1a-66a)'nde: Rusların Baltık Denizi'nden Akdeniz'e donanma indirmeleri, Mora'da çıkardıkları isyanlar, ele geçirdikleri kaleler, Osmanlı Donanmasının Akdeniz'e çıkışı, Osmanlı-Rus Akdeniz savaşları, tarihte büyük yankı yaratan Osmanlı donanmasının Çeşme'de Ruslar tarafından yakılması olayları (1a-11a); Limni adasının Ruslardan kurtarılmasından sonra Rusların Midilli adasını işgalleri ve adanın kurtarılışı, Gāzî Hasan Paşa'nın Kapudân-ı derya oluşu, Ruscuk Seraskerliği ve bu bölgede Osmanlı-Rus kara savaşlarına katılması ve elde ettiği zaferler (55a-66a) de anlatılmaktadır; ki, bu konuları da gözden ırak tutmamanın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Eserde, anlatılan birçok konulara o dönemi anlatan vak'anüvis târihle-rinde ve özel târihlerde rastlanmamaktadır. Anlatılan bazı konuların da daha kısa olarak kayda geçilmiş olduğunu görüyoruz

Yine, Es'ad Efendi nüshasında eksik olup da Viyana nüshasından ve Topkapı Sarayı nüshalarından yapmış olduğumuz aktarmalarla esere kazandırılan bütünlüğün, eserin değerini daha da arttırdığı kanaatindeyiz.

III. ESERİN DİLİ VE ÜSLÛBU

Es'ad Efendi nüshasına göre eserin mü'ellifleri gerek Çâkerî İsmâil Efendi, gerekse Mehmed Tâhir b.Osman, olayların çoğunu, bizzat içinde bulundukla-rından yaşadıklarını, gördüklerini ve görenlerden aktardıklarını sâde ve anlaşılır bir dille anlatmışlardır. Konuları kısa, öz ama tam olarak vermeye çalışmışlar, çağdaş tarihçilere göre okuyucunun daha kolayca anlayabileceği halk dilini kullanmışlardır. Monoton ifadelerden kaçınmışlar, ata sözü, deyim, beyit, mısra, âyet ve hadislerle edebî süslemeler yaparak metne ve muhtevaya hem zenginlik kazandırmışlar, hem de akıcılık vermişlerdir. Bu tür ifadelerde edebî unsurların kullanılmasından kaynaklanan bir ağırlık görülmektedir. Tabii ki bu üslup öncelikle Çâkerî İsmâil Efendi'nin daha ziyade bir halk adamı olmasından kaynaklanmaktadır. Çâkerî İsmâil Efendi, genellikle resmiyyetten uzak kalmayı tercih etmiştir. Zaten duâgûluk görevinin de sözlerinde manevî ifadeler kullanmakta etkili olduğu şüphesizdir. Okuyucusundan da beklentisi sadece bir du'âdır. Başka hiçbir iddi'âsı ve hırsı yoktur. İçinde bulunduğu toplum ile beraber yaşadığı düşman kuşatması altındaki önemli bir olayı gâyet sâfiyâne hikâye etmek isterken; bu hikâyesini, Gâzî Hasan Paşa'nın gösterdiği olağanüstü Limni gazası ile birleştirmiş, sonra da diğer gazâları arasına katarak mütevâzî bir üslupla hem kendi sergüzeştini hem de Gâzî Hasan Paşa'nın gazâlarını kaleme almış bulunmaktadır.

Esere ikinci kısımdan itibaren devam eden Mehmed Tâhir b. Osman'ın da Çâkerî İsmâil Efendi'nin üslûbunu hemen hemen aynen devam ettirdiği görülüyor..

Metinde, Çâkerî İsmâil Efendi, 1182-1188 yıllarını kapsayan altı yıllık zaman içerisinde birçok önemli olayı anlatmış olduğu halde konu başlıkları yapmadığı gibi genelde olayların tarihlerini de açık açık belirtmemiştir. İkinci kısımdan itibaren konu başlıkları yine konmamış ise de tarihlerin sık kullanılması olayların birbirinden tefrik edilmelerinde kolaylık sağlamaktadır.

Eserde yer yer görülen manzum cümleler, daha ziyade Türkçe ve Farsça kelimelerle yazılmış; övgü ve du'â cümlelerinde ise Arapça kelimeler kullanılmıştır.

Müstensihler, eseri istinsah ederlerken metinde eksik veya yanlış buldukları bilgileri tamamlamaya ve düzeltmeye çalışarak eserin bir nevi tashihini yapmışlardır.

Es'ad Efendi ve Viyana nüshaları hemen hemen birbirlerinin aynı olduğunu daha önce belirtmiştik. Viyana nüshasının Es'ad Efendi nüshasından istinsah edildiği kesindir. Nüsha farklarında da görüldüğü gibi Viyana nüshasında Es'ad Efendi nüshasının son kısımlarında verilen resmî belgeler ve bazı bilgiler istihsah edilmeyip kısa geçilmiş.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi'ndeki üç nüsha ile Paris nüshası da birbirlerinden çok az farklarla ayrılırlar. Bu dört nüsha, Es'ad Efendi nüshasını istinsah ederlerken birçok kelimeyi anlamdaş kelimelerle, cümleleri de benzer ifadelerle değiştirerek veya cümledeki kelimelerin yerlerini değiştirerek istinsah etmişler, müellifleri belli edecek ifadeleri de tamamen değiştirmişler. Fakat her şeye rağmen yine de Çâkerî İsmâil Efendi'nin kullandığı ifade ve üslubun te'sîri eserlerinde açıkça görülmektedir.

Eserde edebî unsurlardan secîler (nesirde kâfiyeler), müterâdif (manayı kuvvetlendirmek için eş anlamlı) kelimeler, atasözleri, tekerleme, deyim ve mecâzî ifadeler, benzetmeler, âyet ve hadisler, yer yer manzum beyit ve mısralar kullanılarak metne ayrı bir edebî üslup kazandırılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN KAYNAKLARI

Tezimizin Üçüncü Bölümü'nde eserin muhtevasında belirttiğimiz gibi eserde, 1182-1194 / 1768-1780 yılları arasında Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın yaptığı savaşlar (gazâları), savaşların çıkış sebebleri, sonuçları, Gāzî Hasan Paşa'nın seferlere gidiş-gelişlerde yaptığı diğer hizmetler anlatılmaktadır.

Eserin birinci kısmını (1a-66a) yazan mü'ellif İsmâil Çâkerî Efendi ile devamını kaleme alan Es-Seyyid Mehmed Tâhir İbn Es-Seyyid Osman'ın anlattıkları olayları şu kaynaklara dayandırdıklarını tesbit etmiş bulunuyoruz:

A. Aynen kullandıkları resmî belgeler

B. Me'âlen bahsettikleri resmî belgeler

C. Müelliflerin kendi müşâhedeleri

D. Güvenilir kişilerden dinledikleri ve duydukları bilgiler.

Eserin birinci kısmının mü'ellifi Çâkerî İsmâil Efendi, uzun yıllar Limni adasında yaşayan ve devletin resmî görevlilerinden (du'âgû) olmasından dolayı Limni kuşatması olayını bizzat yaşamış ve görmüş bir kişi olarak kaleme almıştır. Olayların başlama sebeblerini ve geliş-meleri de kale yetkililerine gelen resmî belgelerden, Gāzî Hasan Paşa'nın bizzat kendisinden veya yakın çevresinden dinleyerek edindiği bilgilerden yararlanarak yazmış olduğu eserin muhtevasından anlaşılmaktadır.

I. AYNEN KULLANILAN RESMÎ BELGELER

1. Cezâyirli Gazî Hasan Paşa, 1190 senesinde Akdeniz seferinde iken 2 Rebi'u'l-evvel 1190 =21 Nisan 1776 tarihinde Bozca-ada'da bulunduğu sırada Suriye'de Akkâ kalesinde isyan halinde bulunan Ali Tâhir adlı kişinin hakkından

gelinmesi için pâdişahın hatt-ı hümâyûnu gelmiştir. Mü'ellif bu vesikayı eserine aynen koymuştur[413]:

" ... bir nefer çukadâr-ı hazret-i Sadr-ı âzamî ile vârid u vâsıl olup feth u kırâ'et olunan fermân-ı cihân-mutâ'ın sûretidir ki aynı ile bilâ-ziyâde ve lâ-noksan zikr ü beyân olunur

Düstûr-ı mükerrem müşîr-i mufahham ... hilâfından be-gâyet tehâşî ve mücânebet eyleyesin, alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın. Tahrîren fî evâ'il-i Rebî'u'l-âhir senete tis'în ve mi'etin ve elfin ".

2. Gâzî Hasan Paşa'nın Mora'nın nizamı için görevlendirildiğine dâ'ir evâ'il-i Rebî'u'levvel 1193 = 19-28 Mart 1779 târihli Hatt-ı hümâyûn sûreti de aynen verilmiştir[414]:

" Sûret-i mübârek-i hatt-ı hümâyûn-ı Şevket-makrûndur

Sen ki vezîr-i dilîrim Kapudân Paşasın ... hilâfından ittikâ ve mübâ'adet eyleyesin şöyle bilesin alâmet-i şerîfeme i'timâd kılasın tahrîren fî evâ'il-i Rebî'u'levvel senete selâsin ve tis'în ve mi'etin ve elfin ".

3. Gâzî Hasan Paşa, Mora'da isyancıların haklarından gelip, bölgede huzur ve güveni sağladıktan sonra Pâdişah tarafından kendisine gönderilen hediyeler ile birlikte takdirlerini bildiren evâhir-i Receb 1193 = 14-23 Ağustos 1779 târihli Hatt-ı hümâyûn sûreti de aynen verilmiştir[415]:

" ... cümle muvâcehesinde feth u kırâ'et olunan sâlifü'z-zikr fermân-ı cihânmutâ'ın sûretidir ki ayniyle zikr olunur

Düstûr-ı mükerrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem müdebbir-i umûr-ı cumhûrü'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkib mütemmim-i mehâmü'l-enâm ... hâlâ Deryâ kapudânı olup Mora cezîresinin tasfiyye ve nizâmı uhde-i hamâsetine ... alâmet-i şerîfeme i'timâd kılasın tahrîren fî evâhir-i şehr-i Recebü'l-mürecceb senete selâsin ve tis'îne ve mi'etin ve elfin ".

413*Gazavât*, metin ııı, 100a-103a.

414 *Gazavât*, metin ıv, 111b-114b.

415 *Gazavât*, metin ıv, 144a-147b.

II. MEALEN KULLANILAN RESMÎ BELGELER

1. Gazi Hasan Paşa, Akkâ'da isyan eden Zâhir Ömer ve yandaşlarının izâlesi için donanma ile Akkâ'ya giderken İzmir'de bulun-duğu sırada, eşkıyâlık hareketlerinde bulunan ve hakkında şikâyetlerde bulunulan Bayındır a'yânı Dergâh-ı âlî Kapucubaşılarından İvaz'ın yakalanıp cezalandırılması için 19 Safer 1189 = 21 Nisan 1775 târihinde gelen Hatt-ı hümâyûnun gizlice Paşa'ya verildiği şöyle anlatıl-maktadır[416]:

" ... İvaz nâm şakînin rûy-ı arzdan ahsen sûretde izâle ve ser-i maktû'ı Bâb-ı hümâyûna irsâl olunmasiçün şerefyâfte-i sudûr buyurılan Hatt-ı hümâyûn-ı mehâbet-makrûnı Kethüdâ-yı bâb-ı Kapudân-ı hazret-i müşâr alup Ser-çavuşân-ı dergâh-ı âlî olan sa'âdetlu Mehmed Sa'id efendi hazretleri hafiyyeten Kapudân Gâzî-i hazret-i müşârün-ileyhe getürüp..."

2. Yine İzmir'den henüz ayrılmamış iken 8 Cemâziye'l-evvel 1189 = 7 Temmuz 1775 târihinde Zâhir Ömer hakkında fermanların geldiği belirtilmek-tedir[417]:

" ... bundan mâ'dâ yevm-i merkumda Berâ Şam sâhilinde vâki' Akkâ kal'asında müddet-i medîdedenberi tahassun ve isyân üzere olup tugyânı zâhir ve hilâfet iddi'âsında olan Zâhir el-Ömer nâm şakînin dahi rûy-ı arzdan izâlesîçün bi'l-cümle donanmâ-yı hümâyûn ile bahren Gâzî-i hazret-i müşârün-ileyhin me'mîriyyetlerini nâtık emr-i âlîşân ile çukadâr-ı Sad-ı âzamî medîne-i İzmir'e vürûd eylemişdir...".

3. Donanma Sakız adasında iken 20 Cemâziye'l-evvel 1189 = 19 Haziran 1775 günü aynı konuda te'kidî fermanların geldiği anlatılmak-tadır[418]:

" ... iktizâ eden me'mûriyyet emirleri dahi mîr-i mumâ-ileyhe divettar-ı Paşa-zâde'de olup müşârün-ileyhime isâli içün mîr-i mumâ-ileyhi süfün-i dona-nmâ-yı hümâyûndan bir kıt'a kalyon-ı hümâyûn ile mahall-i me'mûresine donanmâ-yı hümâyûndan mukaddem irsâl olunmasına emr-i âlîşân sudûr eyledü-

---

416 *Gazavât*, metin ıı, 68a-b.

417 *Gazavât*, metin ıı, 77b-78a.

418 *Gazavât*, metin ıı, 79a.

ğine binâ'en Lazzâde İbrahim Kapudânın gemisi ile mahall-i me'mûresine acâleten donanmâ-yı hümâ-yûndan mukaddem irsâl olunup...".

4. Gāzî Hasan Paşa, Mora'nın nizamı için sefere çıktıktan sonra yolda Develi kasabasına vardıklarında haklarında şikâyetlerde bulunulan Avrathisarı a'yânı Şâhbender oğullarının, Demirhisar a'yânı Çavuş bey'in ve Menlik a'yânı Tâlip Bey'in yakalanıp yeryüzünden kaldırıl-maları için ayrı ayrı emirlerin geldiği şöyle anlatılmaktadır[419]:

" ... zulm ü ta'addîlerinden perâkende vü perîşân ve itâ'at-i hazret-i Şehinşâhîden rû-gerdân eyledikleri zâhir u ıyân ü beyân olan Avrathisarı a'yânı Şâhbenderoğulları'nın ve Demirhisar a'yânı tavâ'if-i Arnavud'dan Çavuş Bey'in ve Menlik a'yânı kezâlik Arnavud tâ'ife-sinden Tâlip Bey'in rû-yı arzdan vücûd-ı habâset-âlûdelerinin izâleleri haklarında başka başka sudûr eden evâmir-i aliyye-i pâdişâhî-i hazret-i müşârün-ileyhin kapu kethüdâları olan silahşorân-ı Hazret-i Şehriyârîden izzetlu Yusuf Ağa'nın çukadarlarından Çâlık çukadar ile vürûd eylediğinde...".

III. MÜELLİFİN MÜŞAHEDELERİ

Eserin birinci kısmında anlatılan olaylardan Rusların Limni adasını kuşatması, kuşatma sırasında adanın ve kalenin durumu, kalenin düşmana karşı savunulması ve kale halkının çektiği sıkıntılar, adanın Gāzî Hasan Paşa tarafından kurtarılması ve kurtuluşdan sonra meydana gelen olayları, mü'ellif, Limni adasında bizzat yaşamış ve görmüştür (bkz. Eserin Mü'ellifi bahsi).

Eserin ikinci ve devamı kısımlarında anlatılan olaylar ise Gāzî Hasan Paşa'nın yapmış olduğu Akdeniz seferleridir ki, mü'ellif devamlı şekilde seferlerde bulunmuş ve kaleme aldığı olayları bizzat yaşamış ve görmüştür (bu hususta da örnekler için bk. Eserin Mü'ellifi bahsi).

---

419 *Gazavât* metin rv, 116b.

IV. GÜVENİLİR KİŞİLERDEN NAKİLLER

1.Cezâyir Paşası tarafından Gāzî Hasan Paşa'ya gelen mektubun mahiyyeti hakkında mü'ellifin verdiği bilgi[420]:

" ... Cezâyirli Gāzî ve Velî Kapudân-ı deryâ Hasan Paşa yessira'llâhu ta'âlâ mâ-yeşâ' hazretleri yümn-i ikbâl ile Kapudâne-i hümâyûn iken zâtında ve dahi Cezâyir'de salâbet u şecâ'at ve meyân-ı rezm-gâhda metânet-i müşîrânesi mücerreb ve meşhûr olduğundan ve cânib-i Cezâyir'in ehâlîsi kendüye hüsn ü zan ve muhabbetleri olduğundan nâşî Cezâyir paşası tarafından mahsûs ve mufassal kendüye mektup ve mefhumun Kā'im-makām Mehmed Paşa'ya nakl buyurduklarında...".

Bu hususta da Eserin Mü'ellifi bahsimizde mü'elliflerin görüştüğü ve konuştuğu kişiler hakkında örnekler verilmiştir (bk. Eserin Mü'ellifi bahsi).

420 *Gazavât*, metin ı, 4a-b.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESERİN TE'SÎRLERİ

Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın yazılış ve takdim târihi 1195 yılıdır. 1182 - 1194 yıllarında meydana gelen olayları kaleme alan mu'âsır vak'a-nüvis târihleri ve daha sonra yazılan târih kitapları üzerinde yaptığımız incelemelerde *Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa*'dan belirli bir ölçüde de olsa istifade eden her hangi bir kaynağa rastlayamadık. Olayların anlatılmasında benzer kelime ve ifadelere rastladı isek de bunların aynı kaynaklardan yani aynı resmî belgelerden yararlanmış olmalarından ileri geldiği kanaatine sahip olduk; zira, Eserin kaynakları bahsimizde de açıklandığı gibi *Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa*'nın mü'elliflerinin birinci derecede istifade ettikleri yazılı kaynaklar, resmî belgeler olmuştur. Yine duyarak ve dinleyerek elde ettikleri bilgiler de öncelikle resmî belgelerden nakledilen bilgilere dayanmaktadır.

Eserden istifade edenler daha ziyade: Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın hayatı hakkında biyografik bilgi araştırması yapanlar, ayrıntılı bilgi verilen olaylar ile ilgili madde ve makale yazanlar, târihî hikâye yazarları, târihî yazma eserler üzerinde inceleme ve araştırma yapanlar olmuştur.Tezimizin I.Bölüm'ünü teşkil eden, Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'nın Hayatı bahsimizde yeri geldikçe yararlandığımız bu nevi yazılara atıflar yapılmıştır.

Bunların içerisinde *1768-1774 Türk-Rus harbinde AKDENİZ HAREKÂTI VE CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA* adlı kitabın yazarı Deniz Harb Okulu Tarih Öğretmeni Fevzi Kurtoğlu, *Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa*'nın Süleymâniye Es'ad Efendi 2419 numaralı nüshasından bazı pasajları cümleleri kısaltarak, kelimelerin yerlerini değiştirerek veya kelimeleri Türkçeleştirerek; me'âlen ve kaynak adı belirtmeden kitabına aktarmıştır.

GAZAVÂT-I CEZÂYİRLİ GĀZİ HASAN PAŞA' NIN TE'SİRLERİ

Fevzi Kurtoğlu'nun *1768-1774 Türk-Rus harbinde AKDENİZ HAREKÂTI VE CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA* 'sı

A . Tamlamaların kısaltılarak, kelimelerin yerleri değiştirilerek veya bazı kelimeler Türkçeleştirerek yapılan aktarmalar.

Misaller:

"On pâre köhne kalyon ile Mora sularına azîmet"	"On kıt'a köhne kalyon ile Mora sularına hareket"
Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa, Süleymâniye Ktp., Es'ad Efendi, nr. 2419, 6a.	Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbinde AKDENİZ HAREKÂTI VE CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA,* s. 12.
"Beş pâre küffâr kalyonu ile altı sâ'at cenk ü cidâl ve harb-ı kıtâl edüp ahşâma yarım sâ'at kalmağla ve tarafeyn bîtâb-ı tâkāt olmağla ... ve Gāzî-i müşârün-ileyh Kapudâne-i hümâyûn cihâzdan ârâm buldukda Hüsâmeddin Paşa'ya varup bu küffârdan avn-ı Hak ile havf olunmak iktizā etmeyüp avn-i Hak ile kalkup gece küffârı rüzgâr üzerinde basup feth edüp Tersâne-i âmire'ye rabt etmek âsândır deyu ibrâm edüp kemâl-i havf-ı dehşetinden râzı olmayup Mora	" 5 pare küffar kalyonu ile 6 saat cenk ve cidal ve harbü kıtal edüp akşama yarım saat kalmakla ve tarafeyn bitab olmakla ... Gazii müşarünileyh Hüsamettin Paşaya varup gece küffârı rüzgâr üzerinden basıp feth eylemek âsandır. Deyu ibram ettise de razı olmayup Muhsinzade ile istişareye muhtacım diye Anapoli'ye avdet ettirdi"

Muhâfızı Sadr-ı esbak Muhsin-zâdeye Anabolı'ya varup istişâre etmeğe muhtâcım kat'î cevâb edüp ve avdet etdirdüp" *Gazavât*, 7a.	Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 15.

"Kapudâne-i Hümayun Gāzî-i müşârün-ileyhin endahte eyledüği toplardan iki aded küffar kalyonı rahnedar ü şikest olduğından cidâle fâsıla verilüp" *Gazavât*, 7b.	"Kaptanei Hümayun Gazi Müşârün-ileyhin endaht eylediği toplardan iki aded küffar kalyonu rahnedar ve şikest olduğundan cidale fasıla verilip..." Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi*...,s.15.
"Muhsin-zâde ile istişâre ve küffârın ardına düşün deyu ibrâmı hasebiyle tekrar hâ'ini te'âkib ederek Benefşe burnu'na varıldıkda hava gāyet müşted olup havanın şiddetiyle rüzgâr Sulıcalara düşürüp lenger-endâz olup iki gün anda ikāmet üzre iken ba'dehu fuğlacılar küffâr donanması yine zuhûr etdi deyu haber verdiklerinde donanmâ-yı menhû-sesine sekiz kıt'a gemi daha mülhak olup cem'an onyedi pâre ile İslâm donanması üzerine avdet edüp Donanmâ-yı hümâ-yûn kıllet lenger-endâz edüp küffâr üzerine âmâde olunup İkindi vakti tekrar mülâkî vü mukābil olduklarında yine Gâzî-i müşârün-ileyh şecâ'at-şi'âr u nâmdâr-ı rüzgârın gayret-i dîniyyesi cûş ve deryâ salâbeti hurûş edüp cümleden akdem Kapudâne-i hümâyûn şîr-efken-i ü nâmdâr-ı cerh-i gerdûn uslûb-ı sâbık üzere onyedi pâre küffâr gemisine ejder-	"Muhsinzade küffârın ardına düşün diye ibramı hasebile tekrar haini takip ederek Menekşe burnuna varıldıkta hava gayet müşdet olup havanın şiddeti ile rüzgâr Sulucalara düşürüp lengerendaz olup iki gün anda ikamet üzere iken badehu fuglacılar küffar donanması yine zuhur etti diyu haber verdiklerinde düşmanın donanmayı menhusasına sekiz kıt'a gemi dahi mülhak olup cem'an onyedi pare gemi ile İslâm donanması üzerine avdet idüp... ikindi vakti tekrar mülâki ve mukabil olduklarında cümleden akdem Kaptanei Hümayun uslûbu sabık üzere onyedi pare küffar gemisine ejder misali hücum edip guruba değin cenk ve cidal olup" Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi*...,s.17.

hâ misâli yanar ateş gibi hücum ve rûy-i deryâyı ateş isâbet etmiş gibi revgan-i nefte müşâbe edüp guruba değin cenk ü cidâl olup" *Gazavât*, 7b-8a.	
"Küffâr-ı hâk-sâr kasd u hıyânetiyle sekiz kıt'a cesîm kalyon" *Gazavât*, 9b.	"Küffar-ı hâkisar kasdı hiyanetle sekiz kıt'a cesîm kalyon" Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 20.
"Kâfirin kapudânesi ve mukaddem iki kebîr sefâ'in-i menhûsesi birer alabanda endâhte eyleyüp mürûr eylediklerinde sefâyin-i hümâyûnun mecmû'ı fekk-i lenger eyleyüp Çeşme limanına lenger-endâz olduklarında düşmen-i dîn-i bed-i la'înin kapudânesi ve hazîne kalyonı olup kibr u hıyânetinden nâşî ilerüye sokulup Kapudâne-i hümâyûnun endâhte eyledüği top dânesiyle kâfirin dümeni şikest ve Kapudâne-i hümâyûn-ı müşâ-rün-ileyhin kalyonu üzerine düşüp avn-i inâyet-i Bârî ile âlât-ı harb ve tüfenk endâziyle cenk-i azîm yalın kılıç yanar ateş gibi yürüyüş ve feth-i nusret takar-rüb ederken kâfirin kalyon-ı menhusası Kapudâne-i ümâyûn tarafından atılan topdânesi küffârın cebehânesine isâbet vebi'l-külliye ıhrâk-ı bi'n-nâr ve Kapudâ-	"Kâfirin kapudanesi ve mukaddem iki kebir sefaini birer alabanda endaht eyle-yüp mürûr eylediklerinde sefaini hüma-yunun mecmuu fekki lenger eyleyüp Çes mel imanına lengerendaz olduklarında düşmanın kapudanesi ve hazine kalyonu olup kibir ve hiyanetinden naşi ileriye sokulup Kapudane-i Hümayunun endaht eylediği top danesi ile kâfirin dümeni şikest ve Kapudanei Hümayunun üzerine düşüp Avni inayeti Bâri ile alâtı harp ve tüfekendaz ile cengi azîm yalın kılınç yanar ateş gibi yürüyüş ve feth ü nusret takarrüp ederken kâfirin kalyonu menhu-sası Kapudanei Hümayun tarafından atı-

ne-i hümâyûn kalyonı dahi şükrân üzre iken santa-barya tarafından ateş isâbet ve bi-kazî'llâhita'âlâ Kapudâne-i hümâyûn kalyonı dahi ıhrâk-ı bi'n-nâr oldukda Gâzî-i müşârün-ileyh kurşun ve harbe mecrûh olup mecrûhan deryâ üzerinde yüzerek kasaba-i Çeşme hâricinde Anadolı sâhiline çıkup uryân ve mecrûh bir re's-i esbe süvâr mu'âvenet ederek kasaba-i Çeşme'ye gelüp" *Gazavât*, 10a-b.	lan Top danesi küffârın cepanesine isabet ve bilküllliye ihrakı binnar ve Kapudanei Hümayun kalyonu dahi ateş isabet ile ihrakı binnar oldukta Gazii Müşarünileyh kurşun ve harbi ile mecruhen derya üzre yüzerek kasabai Çeşme haricinde Anadolu sahiline üryan çıkıp bir esbe binerek kasabai Çeşmeye gelip" Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbi...*, s. 23-24.
" Ba'dehu varta-i merkumeden iki gün mezbûrunda < mürûrunda> düşmen-i dîn-i bed-i fi'âl meydân-ı kâfir kasd u hıyânetiyle donanmâ-yı menhûsasında humbara sefînesin ve cesîm kalyonların leylen getürüp liman-ı mezbûrun ağzına lenger-i mel'anetin pragup leyle-i sâ'at beşde kâfir-i bî-din-i la'în top ve bâra endâhte ederek Donanmâ-yı hümâ-yûn kalyonlarından Giridî Ali Kapudânın sü-	" Çeşme muhârebesinden iki gün sonra Ruslar kumbara sefinesi ve cesîm kalyonlarını leylen getirip liman ağzına lenger bırakıp gece saat beşte (Ezanî saat) top ve kumbara atmağa başlayarak Giritli Ali kaptanın süvar olduğu kalyonun mayıstra sütununa bir cesîm kumbara isabetle tutuşup söndürmeğe bir çare bulamayıp mezkur kalyon ihrakı binnar olup cepanesi infilâk ettikte liman

vâri oldığı kalyonun mâyestre sütununa kâfirin endâhte eylediği bir aded humbârası ma'âza'llâhu ta'âlâ mâyestre sütûnuna isâbet eyledikde tutuşub ve söndürmeğe bir gûne çâre bulamayup kalyon-ı merkum ıhrâk-ı bi'n-nâr *olup* cebehânesi tutuşub atdıkda liman-ı merkumda lenger-endâz olan bi'l-cümle donanma kalyonlarına ateş isâbet eyle-yüp el-ıyâzen bi'llâhi ta'âlâ cümle donan-mâyı hümâyûn ıhrâk-ı bi'n-nâr olup ol gece Mahşer misâli bir gece olup asâkir-i muvahhidîn şehid olanlardan mâ'dâsı su üzerinde herkes nefsi ve canını kurtarmağa sa'y ile Çeşme kasabasına çıkup" *Gazavât*, 10b-11a.	da bulunan bilcümle kalyonlara dahi ateş isabet edüp cümle donanmayı hümayun ihrakı binnar olup ol gece mahşer misali olup asakiri muvahhidinin şehit olanlardan maadası su üzerinde herkes nefsini kurtarmağa sâyile Çeşme kasabasına çıktılar" Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 26.
" Meşhur ve memduh Mondroz körfezi demekle ma'rûf körfese donanmâ-yı menhûsesini lenger-endâz ve pîşe-i İblisânesine âgâz ile cezîrei mûr-zebân vâkı'ı mâr-âsâ ihâta vü der-âgûş edüp ve Boğaz cânibin kat'-ı imdâd zımnında sefâyin-i kesîre ile merbut ve bahren berren her tarafı sedd-i Ye'cûc misli mesdûd edüp bir tarafdan kuş uçmak kâbil olmıyacak rütbeye resîde etdikden sonra re'âyâyı istimâlet ile istihdâm ve teba'iyyet etdirüp ehl-i İslâm malı deyu seksen bin agnâmı ve bin mıkdârı çift bakarını zebh ve salamura edüp sâ'ir ehl-	" Düşman meşhur Mondros körfezine donanmasını sevk ile lengerendaz oldu. Boğaz cihetini kat'ı imdad için birçok gemi ile tutup bahren ve berren her tarafı kuşattıktan sonra reayayı istimalet ile tebaiyyet ettirdi. İslâm malı deyu seksenbin ağnamı ve bin kadar çift öküzünü kesüp kavurma yaptı ve sair İslâm çiftliklerinde mevcut hububatı toplayıp gemilere tahmil etti ve bir miktar zahireyi de Mondros karyesinde deranbar eyledi.bundan sonra Karakulak İbrahim Ağa'yı teslim teklifi ile bir firkateteyne bindirüp Limne kalesine gön

i İslâm çiftliklerinde mevcud hayvânâtı hububâtı ahz ve sefînelerine tahsîl zımnında re'âyâyı istihdâm edüp ve mezkûr luhumı memleket-i hûnhârına irsâl eyledikten sonra iştirmadyani gemilerinden vâki' hırâsiyâlarına koşup tamâm cezîre-i mezbûrenin yüz altmış mil cürmü duhûlünde vâki' emvâl-i âşi-yânı ehl-i İslâma mâl olmuş emvâl u eşyâları bi-temâmen nehb ü gārât edüp bir mıkdâr zahîre memlekete mâlik mü-lâhazasiyle liman-ı mezkûrede vâki' Mondroz karyasinde der-anbar eyle-dikden sonra Sakız<'da> esir-bend-i felâket etdiği Karakulak İbrahim Ağa sâbıkā efendisiyle cezîre-i mezkûrede menfiy-yen ikāmet etdiğin haber alup cezîre-i bîkes ve bîmâr-ı harâbın ahvâ-line vâkıf ve küffârın dil-hâhı üzere selâmeti ümidiyle hareket ettir deyu mer-kumu harem kethüdâsı ma'iyyetiyle elçi tariykiyle bir firkate-i serengûn-ı encâ-mına süvâren varoş-ı Limni'ye irsâl" *Gazavât*, 15a-b.	derdi". Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*,s.32.

"Kal'a-i pâdişâhî harâb ü yübâb olup cebehâneye ve eser-i mühimmâta müte'allik medâr u tedârik olmayup on-yedi aded köhne ve mübeddel falyalı amele gayr-ı sâlih gerdûnegânî şikeste top ile birkaç jenk alur bilâ-kundak lâmeni tüfenk olup bundan akdem cebehânede üçyüz sanduk bârut-ı siyah var iken sefer-i hümâyûn zuhûrunda bâ-fermân-ı âlî mahall-i elzeme nakl olunmuş ... zâd u zahîre ve sahrıçlar kıllet-i âb ve kıllet" *Gazavât,* 15b-16a.	" Kal'ai Padişahî harap ve yebap olup onyedi adet köhne ve mübeddel falyalı amele gayrı salih top ile birkaç adet kundaksız tüfek olup bundan akdem cepanede olan üçyüz sandık siyah barut ise sefer zuhûr ettikte baferman başka yere naklolunmuştu ... Zad ve zahire ve sarnıçlarda su dahi azdı". Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 34.
"Sizin kal'a deyu mandıra şekilli harabeniz ne askeri ve ne topı ve ne cebehâne ve ne katre âbı ve ne bir tarafdan medârı olup bir dürlü cevaba ve bir vechile iktidârınız olmadığı mürûr u ubûr eden gerek re'âyâdan ve gerek sâ'ireden sizin de bizim de ma'lûmlarımız ancak merâm ibrâr-ı vakt ve bizi iğfâl olup ve bir tarafdan imdâd me'mûl ederseniz kuş uçurmayacağım ma'lûm deyüp yine size yirmi dört sâ'at mehil bi'l-cümle eslahanız ve mühimmâtınız vaz'-ı cebehâne olunup ta'yîn edeceğim mu'temed adamlarım ma'rifetiyle siyâk-ı sâbık üzere kal'ayı tahliyye edüp ricâl u nisvânınıza kifâyet mıkdârı müste'men sefine irsâl edüp dörder altun navl-ı	"Sizin kal'a deyu mandıra şeklindeki harabenizin ne askeri ne topu ne de cepanesi, hattâ suyu olmadığı malûmumuzdur. Ancak vakit kazanıp imdad beklemek istiyorsunuz,fakat imdad değil kuş bile uçurmam, size 24 saat daha mühlet veriyorum, silah ve cepanenizi tayin edeceğim adamlara teslim ederek kaleden çıkarsanız beheriniz için dörder altın vermek şartile bitaraf gemilerle başka yerlere gitmenize müsaade ederim". Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 35.

sefîne taraflarınızdan beher neferinize edâ etmek ve bel bıçaklarına varınca cümle silahlarınızı kapularda adamlarıma teslim etmek şartiyle miftâh-ı kal'a ederseniz yedim-den halâs ve rehâyâb olursuz". *Gazavât*, 17b-18a.	
"Atş-ı cû' ve kıllet-i cebehâne hase-biyle vire ederler deyu câ-be-câ elçi gönderüp bir sâ'at cidâline tabl-ârâm verüp size bir levâzımât iktizâ eder ise verelim mâni' değildir ... deyu ba'zı esrâra vâkıf olmak sevdâsiyle dâ'imâ haftada bir iki günde elçi gelüp ba'zı halt-âmî kelimât nakl edüp ba'dehû avdetinde yine üslûb-ı sâbık üzere cenge şürû' etmek de'bi olmağın..." *Gazavât*, 32a. "Şâfi'î vaktine birbuçuk sâ'at kala askerine nizâm ve mahall-i mezkûrdan hareket ve selâmet birle kal'aya vusûlünde..." *Gazavât*, 45a.	"Cepane yokluğu, açlık ve susuzluktan dolayı kaleyi teslim ederler diye cabeca elçi gönderip bir sâ'at cidale aram verip size bir levazımat iktiza ederse verelim, mâni değildir ... diye bazı esrara vâkıf olmak sevdası ile daima haftada bir iki günde elçi gelip bazı haltı azîm kelimat edip badehu avdetinde yine uslûbü sabık üzere cenge şüru etmek de'bi olma-ğın....." Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 36. "Şafii vaktine birbuçuk saat kala askerine nizam ve mahalli mezburdan hareket ve selâmeti birle kaleye vusulünde... " Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbinde...*,s.41.
"Limni üzerine hareket etdüği vechi bahren u berren dahi mükemmel asâkir ile revâne ve Çakmak nâm Anadolı	"Limni üzerine hareket ettiği gibi bahren ve berren mükemmel asâkir ile Revane ve Çakmak nam Anadolu tarafına

tarafına vardıkda asâkir cem' olup sefâyin-i sagîre ile üslûb-ı sâbık üzere geçme" *Gazavât*, 55a-b.	vardıkta üslûbı sabit üzerine sefaini sağire ile adaya geçerek" Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk- Rus harbi...*,s.46.

B . Fevzi Kurtoğlu kitabına *Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa*'dan me'âlen aktarmalar yapmıştır.

Misaller:

"Cezâyirli Gāzî ve Velî Kapudân-ı deryâ Hasan Paşa yessira'llâhu ta'âlâ mâ-yeşâ hazretleri yümn ü ikbâl ile Kapudâne-i hümâyûn iken zâtında ve dahi Cezâyir'de salâbet u şecâ'at ve meyân-ı rezm-gâhında metânet-i müşîrânesi mü-cerreb ve meşhûr olduğından ve cânib-i Cezâ-yir'in ehâlîsi kendüye hüsn ü zan ve muhabbetleri olduğundan nâşî Cezâyir Paşası tarafından mahsûs ve mufassal kendüye mektup ve mefhumun Kā"im-makām Mehmed Paşa'ya nakl buyur-duklarında bu minvâl üzerine düşmen-i dîn-i bed-âyin-i la'în Moskovlı küffâr-ı hâk-sârının yirmiyedi pâre mü-kemmel gemileri iblîs ü telbîs-vârî Bahr-i Baltık'tan hurûc edüp ve dört adedi avn-i Bârî İngiltere yakalarında gark ve nâ-bedîd olup mâ'dâsı yirmiüçün oniki	"Rus filosu Port Mahon'a geldiği zaman Cezayirigarp Beylerbeyi tarafından Patrona Hasan Beye gönderilen mufassal bir mektupta Rusların Baltık denizinden 27 parça donanma ile hareket ederek bunlardan dört tanesinin İngiltere sahil-lerinde battıkları, geriye kalan 23 gemiden 12 tanesinin Cebelüttarık ve 11 tanesinin de Port Mahon'a geldiği bildirilmişti. Hasan Bey bu mektubu Sa-daret kaymakamı Mehmet Paşa'ya bil-dirdi " Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 7.

adedi Cebelü't-Târa lenger-endâz-ı mel'anet-sâz olup ve on biri Porta Mauna nâm mahalle lenger-i mahsûsunı efkende edüp" *Gazavât*, 4a-b.	
"Bir fitilden tarafeyn topları endâhte ve sadâ'î-i ra'd-veleri gayyuka peyveste ve nice zühreler şikeste ve sadâ'î-i top-vârî ikiyüz mil mahall-i ba'îd olan Limni cezîresine resîde ve câmi'-i şerîf-i kurb-ı Mısrîde mevlüd-i şerîf tilâvet esnâsında cemâ'at-i müslimîn der-gûş edüp hayı alâmet ola deyu da'vât-ı hayriyye olun-duğı hıyn-i vâki'dir". *Gazavât*, 9b-10a.	"Gazavatı Cezayirli Hasan Paşada Çeşme muharebesi günü atılan topların sadası yüz mil uzakta bulunan Limni adasından duyulduğunu ve bu esnada camide mevlûdu şerif kıraet edilmekte olduğunu kaydetmek suretiyle 12-Rebiyülevvel tarihini teyit etmektedir." Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Tünk-Rus harbi...*, s. 19.
"Yine yüzelliden mütecâviz lâşe-i küffâr meydân-ı siyâsette kalup ve ol mıkdâr hayât ümîdinden berî mecrûh nısf câniyle firâr ve sâ'ir rahnedâr-ı bî-şumâr olup yirmi mıkdârı hayyen esir alınup ve kezâlik birkaç pâre top ile havânların ve nice bânderelerin ahz edüp münhezimen küffâr ber-taraf olup" *Gazavât*, 51a-b.	" (Gazavât-ı Hasan Paşa) ya göre bu muharebede dahi "gene 150 den müte-caviz düşman meydanı siyasette kalıp ve ol mikdarı hayat ümidinden beri mecruh olup yirmi miktarı esir alınıp kezalik birkaç top ile havanları ve nice bandraları ahiz..." edildi." Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi ...*, s. 43.
"Ehl-i İslâmdan yüz elli mıkdârı şehid vâki' olup ve yüz bir nefer yaralu rezmgâhdan hayyen ihrâc olunup ba'zan	" "Gene Gazavattan" Bu muharebede Türklerden dahi 150 kişi şehit düştü ve 101 kişi yaralandı. Beşbuçuk saat süren

şiâyâb olup ba'zan şehâdet ile irtihâl etmişlerdir mahall-i mezkûrede beş-buçuk sâ'at mütemâdî olan harharî-i cenkde..." *Gazavât*, 51b.	bu muharebeden sonra Rusların Limni adasından bütün bütün ümitleri kesildi." Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 43.

C. Fevzi Kurtoğlu, *Gazavât-ı Cezâyirli Gazî Hasan Paşa*'dan bazı konuları kaynağın ismini belirtmeden kitabına aktarmıştır.

Misaller:

" Gāzî-i müşârün-ileyh hazretleri ve ta'yîn ve ta'yînât tertîb edüp ve kal'anın hâricinde kendüye konak tedârik edüp ve kapusu mukābiline birkaç top çekdirüp müddet-i vâfireden berü nizâm-ı hâli muhtel cezîrenin nizâmına ve kal'a-i harâbın keşf ü ta'mîrine ve sâ'ir mühimmât ve cebehâne ve toplar ve humparalar ve asâkir-i sâ'ireden cezîrei muhâfazaya asâkir ta'yîni ve zâd u zahîre ve me'külât irsâline Devlet-i aliyye tarafına niyâz-nâmeler tahrîr ve irsâl buyurdığına binâ'en tahrîrlerinin cümlesine belagan mâ-belag müsâ'ade-i hümâyûn buyurulup..." *Gazavât*, 49b-50a.	" Cezâyirli Hasan Bey Limni kalesini kurtardıktan sonra boş durmadı kalenin haricinde kendine bir konak tedarik edip kapısı karşısında birkaç top çektirdi uzun zamandanberi bozulmuş olan adanın işlerini yoluna koymağa, harap olan kalenin tamiri, mühimmat ve cepane ve topların ve muhafaza askerinin, noksan olan zahire ve mekûlâtının tamamlanmasına çalıştığı gibi halkın vaziyeti müsait olanları da silah altına alarak kuvvetini tanzim ve tesbit etti." Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 42.
"Küffâr-ı hâk-sâr çiftesin dürüp ve merd-i da'vâ ile Mondroze nâm körfese girüp der-'akab asker döküp top çeküp	" Rusların Mondros limanına çıktıklarını öğrendiği gibi yerliden tedârik ettiği süvari askerini de beraberine alarak gece

metrisler alup anda vâki' karyenin menâzil ve re'âyâsın zabt edüp ale'l-fevr merd-i da'vâ ile cenge âmâde olduğı peyâmı takrîbiyle varoş-ı mezkûrda Paşâ	yarısı yola çıktı. Gene sabaha karşı Rus metrislerine bir baskın yaparak sabaha kadar muharebe ile onları mağlup ve gemilerine kaçmağa mecbur etti.
-yı müşârün-ileyh Gāzî efendimize vâsıl olduğı sâ'at der-akab ukâb-ı âsâ hareket ve zâtında basîret üzre âmâde eylediği işârete merfûf asâkir-i ni'am-ı perverî ve yerlüden suvâri ve piyâde asker ân-ı vâhidde âmâde ve müheyyâ olup müşârün-ileyh hazretleri şîrâne vü dilîrâne rahş-ı ferahşen-i şehâb-ı şitâb-ı gül-endâmına suvâr ve sekrî şerbet-i şehâdet-nûşına umûmen revân olup nısfu'l-leylde mahall-i cidâle karîb oldukda mülâhaza zımnında askeri bir sâ'at mıkdârı hâb u istirâhata me'mûr edüp bir mıkdâr teneffüsden sonra iykāz ve eslahalarına nizam verüp karye-i mezkûrun metrislerinin dört tarafından dört bölük asker ile şaşırma yine Şâfi'î vakti ale'l-gafle na'ra-i gülbânk sadâ-yı ismillâh ile bir gûne dahi küffâra kıran vermişdir ki küffâr niye uğradığın sekrî hasebiyle fark edince yorgun hınzîrâne müşâbe oluptâ-be-sabah cenk ü cidâl ve harb u kıtâl olup... küffâr tâkāt getüre-meyüp üslûb-ı sâbık üzere firara karar ve leb-i deryâya cân atup kezâlik nice küffârı deryâya dökmelerinden mâ'dâ ..." *Gazavât*, 50a- 51a.	Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus harbi...*, s. 42-43.

ALTINCI BÖLÜM

GAZAVÂT-I CEZÂYİRLİ GĀZİ HASAN PAŞA NÜSHALARININ ÖZELLİKLERİ

I. NÜSHALARIN ÖZELLİKLERİ

Yaptığımız araştırmalar sonucunda eserin yurt içinde dört ve yurt dışında iki aded olmak üzere altı nüshası tesbit edilmiştir.Bunlar:

A. Süleymaniye Kütüphânesi, Es'at Efendi, 2419 no.lu nüsha.

B. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine Kitaplığı,1580 no.lu nüsha.

C. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine Kitaplığı, 1433 no.lu nüsha.

Ç. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Bağdad Köşkü Kitaplığı, 236 no.lu nüsha.

D. Viyana , Hofbibliothek 1256 no.lu nüsha.

E. Paris, Bibliotheque Natıonale 1053 no.lu nüsha.

II. Süleymâniye Kütüphânesi, Es'at Efendi 2419 no.lu nüshanın özellikleri:

158 varak (yaprak)tır. Eb'adı 220 x 145, 155 x 180 mm.dir. Birinci sahife (1b) 12 satır, diğerleri 17 satırdır. Yazı Ta'lîk cinsindendir. Kağıdı açık sarı

renkli ve aharlıdır. Başlık adî müzehheblidir. Kahverengi meşin cildli, şemseli, köşebent ve mıkleplidir

Nüsha tek cilddir. Sahifelere Osmanlıca ve Romen rakamlarla olmak üzere iki defa varak numarası verilmiş. Biz, metnin başladığı Romen rakamını esas alarak her varakı (1a) ve (1b) şekliyle sayfalandırdık.

Nüshanın birinci yaprağının ön sahifesinde orta kısma yakın yerde, sâde, rik'a yazı ile, sağdan sola ve yukarıya doğru verev olarak " Gazavât-ı Gāzî Hasan Paşa = غزوات غازي حسن باشا " ibaresi yazılıdır. Sonradan okuyucular tarafından olsa gerek bu cümlenin başına sâbit kalemle " مناقب " kelimesi eklenmiş. Bu ifadenin hemen altında Romen rakamı ile "IV" rakamı ve onun altında 33 x 33 mm. çapında yuvarlak bir vakıf mühürü var. Mühürde siyah zemin üzerine beyaz yazı ile : " **mine'l kütübi'lletî vakafahā'l- 'abdü'l- fakīr ilā keremi rabbihi's-samed şeyh-zāde Mehmed Es'ad hīne kevnihi nakīben 'alāl-eşrāf encee huma'llahu sübhānehu mimmā yuhaf.** *1263"* /1846-7[421] cümlesi yazılıdır.

Mühürün altında kütüphâne kayıt numarası " ٢٤١٩ ", mikro-film arşiv numarası "688 " onun altında da " Süleymâniye U.Kütüphânesi " demirbaş damgası bulunmaktadır. Aynı damga son sahifede de basılıdır.

Birinci yaprağın arka yüzünde (1a) metin başlıyor. Geniş yaldızlı çerçeve içindeki başlık yerinin üst kısmı tezhiblidir. Başlık yeri de yaldızlıdır; ama başlık yazılı değildir. (1a) sahifesi 12 satırdır. Diğerleri 17'şer satırdır. Manzum sahifeler değişik sayıda satırlardan ibaret olup, beyit ve mısralar çerçeve içinde yazılıdır.

Metinde okunmasında güçlük olabilecek kelimeler harekelidir. Uzatma (med=) işaretleri istisnasız kırmızı renklidir. Özel isimler veya özel isimlerin yerine kullahılan "müşārün-ileyh" gibi benzeri kelimeler, önemli tarihler, bazı nazım ve deyimler de kırmızı renklidir. 107 nci yaprağa kadar olan kısımlarda cümlelerin sonlarında veya ortalarında sık sık yaldızlı iri noktalar konmuş. Cümle

---

421 Bk.*Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Haz. Doç. Dr. Günay Kut - Nimet Bayraktar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 586, Ankara 1984, s. 143. Mühürün Türkçe çevirisi " Kimseye ve hiçbir şeye muhtac olmayan Rabbinin keremine muhtâc kul Şeyhzâde Mehmed Es'at'ın (ki Allah o ikisini korkulardan kurtarsın) nakîbü'l-eşrâf iken vakıf ettiği kitaplardandır."

sonlarında olmyıp gelişi güzel kondukları için bunların süs olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. 108 nci yapraktan sonra bu noktalar çok az kullanılmış. Yazı karakteri aynı olmakla beraber harflerin puntosu daha incedir. 65a, 66b ve 108a sahifelerinde 1a sahifesinde olduğu gibi yaldızlı müzehheb serlevha vardır; fakat bunlarda da başlık yoktur. Bu şekil ayırmalarla eser dört kısımdan meydana gelmiştir.

Başı (1a) : جزايرلي غازي حسن با شا ليمني قلعه سي فاتيخيدر

Sonu (157b) : جناب خلا ق جهان بلجمله مشيرانلريني توفيق عنيه سينه

رفيق ايليه آمين بجاه نبي المرسلين آمين ثم آمين

III. Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Hazine 1580 no.lu nüsha :

204 yapraktır. Aharlı ince kâğıt, 232 x 195 , 175 x 160 mm. Sahifede iri Nesih yazıyla 115 mm uzunluğunda 15 satır vardır. Birinci (1b) sahife 8 satırdır. Başlık yaldız ve cetveller kırmızıyladır. Mıklep ve şemseli kırmızı deri ciltlidir. Başlık kısmında eserin adı yazılıdır .Metin kesintisiz baştan sona devam etmektedir.

Başı(1b): "تاريخ غازي حسن باشا قبودان دريا ...

Sonu (204a):

كتب العبد المغتم الداعي لدوام اولياء النعم احمد خلوصي من

اغوات اودهه اورطه سنه خمسه و تسعين و هأته و الف من هجرة

النبوة و الشرف "

IV. Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Hazine 1433 no.lu nüsha:

205 yapraktır. Aharlı ince kâğıt, 260 x 170, 185 x 195 mm.dir. Sahifede Nesih hattıyla yazılmış 114 mm. uzunluğunda 15 satır vardır. Serlevha müzehhep, cetveller kırmızı, mıklepli ve şemseli, açık kahverengi deri ciltlidir. Serlevhada başlık yeri boştur. Konular birbirini takib etmektedir. Metin kesintisiz sonuna kadar devam etmektedir.

Başı(1b)

"حمد بي خد و شكر لا يعد اول خالق لم يزل حضرتلرينه اولسونكه...

Sonu (205a) :

كتب العبد الداعي لدوام ولي النعمي محمد سالم سراي غلطه

در خانه ميان ."

V. Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Bağdad Köşkü Kitaplığı, 236 no.lu nüsha:

Nüsha 191 yapraktır. 191 nci yaprağın arka yüzü yani son sahife (191b) boştur. Aharlı krem rengi ince kâğıt, 260 x 175, 185 x 190 mm.dir. Nesih yazı ile 116 mm. uzunluğuda 15 satırdır. Serlevha müzehheb, cetveller kırmızı, mıklep ve şemseli, kahverengi deri cildlidir.

Kapaktan sonra gelen iç yaprağın ön yüzünde " —" yalnız bin guruşdur" kaydı ve Altında da şu kayıt bulunmaktadır :

"Bağdad / ٢٣٦ / ٢٣٣ / ٢٣٠٠٦ طوپقبو سرايي تحرير قومسيوني

Birinci yaprağın ön yüzünde (1a) tuğra, mühür ve altında şu kayıt vardır:

غزوات جزايرلي قبودان حسن باشا

Cildin kapalı durumunda alt tarafinda yaprakların üzerinde eserin adı yazılıdır.

Birinci yaprağın arka yüzünde (1b) müzehheb serlevha olup, başlık kısmı boştur. ilk sahife 9, diğerleri 15 er satırdır. Metin kesintisiz sona kadar devam etmektedir. Nüshanın birinci sahifesinde (1b) sekiz, ikinci (2a) sahifesinde dokuz aded Es'ad Efendi nüshasında olduğu gibi iri yaldızlı noktalar olup sonraki sahifelerde sonuna kadar yoktur.

Başı(1b):

"حمد بي خد و شكر لا يعد اول خالق لم يزل حضرتلرينه اولسونكه..."

Sonu (190b):

"تمت هذه الكلا م بعناية الله الملك العلا م ... محمد طالب بخلقي

من تلا ميذ الحاج ابو بكر راشد افندي ... لسنة خمسة و تسعين

و مأته و الف من خجرة المر و العادة "

VI. Viyana Hofbibliothek 1256 no.lu nüsha:

Mikro-filminden ve Gustav Flugel'in katalogundan edindiğimiz bilgilere göre nüsha 168 varaktır. Ancak, bu nüshanın sayfalarına da iki defa numara verilmiş. İki numaralama arasında 10 sahifelik bir fark var. Doğrusu 1a-168a varak numaralarıdır. Diğer numaralamaya göre ise 178 varaktır.

Birinci sahifede (1b) süslemesiz olarak serlevha ve başlık yeri bulunuyor. Başlık yazılmamış olup 11 satırdır. Diğer sahifeler nazım kısımlar haric 15 er satırdır. Yazı metni ince sade çizgili çerçeve içine alınmıştır. Kağıdı beyazdır. Cildi ve diğer özellikleri hakkında fikir edinemedik. Mikrofilmde kitabın yapraklarının kenarları oldukça yıpranmış olarak gözükmektedir. Eser üzerinde çalışan biri yer isimlerini, tarihleri ve önemli bazı kelimelerin latin harflerle okunuşunu metnin kenarlarına yazmış. Metinde hiçbir şekilde nokta kullanılmamış.

Nüshada 2a, 58a , 60a , 97a, 126a sahifelerinde yazısız başlık yerleri vardır. Buna göre eser beş kısıma ayrılmaktadır.

Başı (2a) : " جزايرلي غازي حسن باشا ليمني قلعه سي فاتيخيدر "

Sonu168b)

"جناب خلا ق جهان بلجمله مشيرانلريني توفيق عنيه سينه

رفيق ايليه آمين بجاه نبي المرسلين آمين ثم آمين "

VII. Paris, Bibliotheque Natıonale 1053 no.lu nüsha :

Nüsha, mikro-filminden ve Katologdan edindiğimiz bilgilere göre 200 yapraktır. 26 x 17.5 cm. ebadındadır. Altın yaldızlı, kahverengi deri ciltlidir. Mıklepli ve şemselidir. Cildin Türk işi cild olduğu katoloğ bilgilerinde ifade edilmiktedir. Ön kapağın iç kısmında yuvarlak bir mühür vardır Mühürün içinde " SUPPL TURC 1053 " yazılıdır.

Birinci sahife (1b)de müzehheb serlevha olup, başlık yeri boştur. Eserin adı serlevhanın altında birinci satır olarak yazılıdır. İlk sahife 9 satır diğerleri 15 er satırdır. Yazılar ince çizgili çerçeve içindedir. Birinci ve ikinci sahifelerin yazıları kalın çerçeve içine alınmıştır. Yine birinci ve ikinci sahifelerdeki metin cümleleri arasında iri yuvarlak noktalar olup diger sahifelerde hiç yoktur. Yazı cinsi Ta'liktir. Metin baştan sona kadar kesintisiz devam etmektedir. Konular arasında bir ayırım yapılmamıştır. Gerek metin tertibi gerekse ifade tarzı bakımından Topkapı Sarayı Kütüphânesi nüshaları ile uyumludur.

Nüshanın Gāzî Hasan Paşa ile ilgili olan esas kısmı 194 a sahifesinde sona eriyor. 194 b sahifesinden itibaren 197a'nın sonuna kadar olan sahifelerde Kānûnî Sultan Süleyman'ın Gāzî Bâlî Bey'e gönderdiği emr-i şerîf-i âlîşân sureti yazılıdır.

197b sahifesinden 200b sahifesi ortalarına kadar da 146 beyitlik " Şemsî-i Cezâyir = شمس جزاير " başlıklı manzum bir eser eklenmiştir.

Nüshanın kim tarafindan ve hangi tarihte istinsah edildiğine dair her hangi bir kayıt yoktur.

Başı (1b): "تاريخ جزايرلي غازي حسن باشا

حمد بي خد و شكر لا يعد اول خالق لم يزل حضرتلرينه اولسونكه... "

Sonu(194a):

"بالجمله امور وزيرانه لرينده توفيق عليه سنه مقارن ايليه آمين... "

YEDİNCİ BÖLÜM

METİN TE'SİSİNDE UYGULANAN METOD

Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın metni, tesbit ettiğimiz altı nüsha üzerinde çalışmak suretiyle te'sis edilmiştir. Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi 2419 numarada kayıtlı nüsha, ilk te'lif devresine âti mü'ellif nüshası olduğu için metin te'sisinde esas alınmıştır.

Es'ad Efendi nüshası 1188-1193 / 1774-1779 yıllarına ait olayları ihtiva etmektedir. Nüsha tek cilt olup üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısım 1182-1188, ikinci kısım 1189, üçüncü kısım 1193 yıllarına âit olaylardan bahsetmektedir. 1190-1192 târihleri arasındaki üç yıldan 1190 yılına ait olaylar ile ilgili kısmının,Viyana nüshasında mevcut bulunması, yazı karakteri değişik; fakat dili, üslubu ve diğer vasıfları bakımından tamamen Es'ad Efendi ile uyumlu olması bakımından Es'ad Efendi nüshasından istinsah edilmiş olduğunda şüphe bırakmamaktadır. Muhtemel ki Viyana nüshası, Es'ad Efendi nüshası ciltlenmezden önce istinsah edilmiş ve bilâhare Es'ad Efendi nüshası ciltlendiği sırada 1190 yılına ait olan yirmibeş varakalık kısım tesbit edemediğimiz bir sebeple cilt dışı kalmıştır. Nitekim, Es'ad Efendi nüshasının üçüncü ve son kısmı, tamamen 1193 yılında Gâzî Hasan Paşa'nın Mora'da Arnavutların isyan hareketlerini bastırması ile ilgili olduğundan, Kütüphâne fişlerinde 2419/1 numarası ile ve "*Gâzî Hasan Paşa'nın Mora'da Arnavutları Tepelemesi*" adı ile kayıtlıdır. Önce ayrı bir cilt veya fasikül olarak kayıtlara geçen bu kısmın sonradan nüshanın birinci ve ikinci kısmı ile birleştirilerek tek cilt haline getirilmiş olduğunu göstermektedir. Bu düşünce ile nüshada noksan görülen kısmın akıbeti ile ilgili yapılan araştırma ve incelemelerde olumlu bir sonuca varılamamıştır. Bu durumda, Es'ad Efendi nüshasındaki noksan kısım Viyana nüshasından aktarmak suretiyle tamamlanarak metnin birinci versiyonu te'sis edilmiştir.

Yapılan araştırma ve incelemelerden 1191 ve 1192 yıllarında Gâzî Hasan Paşa'nın önemli bir seferi ve herhangibir gazası bulunmadığından *Gazavât'ta* bu yıllara ait bilgi verilmediği anlaşılmıştır.

Topkapı Sarayı Kütüphânesi'nde bulunan Hazine 1580, 1433, Bağdad 236 ve Pâris Bibliotheque Natıonale 1053 numarada kayıtlı nüshalar arasındaki farklar çok az olup eserin ikinci versiyonunu teşkel ettiklerinden, bunların arasından en mu'teberi olan Hazine 1580 numaralı nüsha esas alınmış; Es'ad Efendi ve Viyana nüshalarında bulunmayan önemli pasajlar ile, 1194 Yılı'na ait son kısmı da bu nüshadan ilk te'sis ettiğimiz metne katmak suretiyle esas metin te'sis edilmiştir.

Es'ad Efendi nüshası üç ayrı kısım olarak yazılmış olup her kısmın başında tezhibli başlık yerleri bulunmaktadır. Viyana nüshası da aynı şekilde kısımlar halinde yazılmış olup, kısım başlıkları tezhibsiz ve boştur. Metnin birinci versiyonu dört kısımda teşkil edilmiş olduğundan diğer dört nüshadan teşkil edilen son kısım da beşinci kısım olarak metne katılmıştır. Söz konusu dört nüshada konular, başlıksız olarak birbirini takip etmektedir.

Es'ad Efendi nüshası içen (E), Bağdad 236 nüshası için (B), Hazine 1433 nüshası için (H^1), Hazine 1580 nüshası için (H^2), Paris nüshası için (P), Viyana nüshası için (V) kısaltmaları kullanılmıştır.

Te'sis edilen metinde esas nüshanın varak numaraları (1a, 1b) şeklinde parantez içinde gösterilmiştir; diğer nüshalardan aktarılan pasajlar köşeli [ ] parantez içine alınmıştır. Nüshalar arasındaki farklı kelime ve ifadeler ...[1]) üstte rakam ile belirtilmiştir. Versiyonlaar arasında belirtilen farklar (varyantlar) çok sayıda olduğundan dolayı her kısmın sonunda toplu olarak verilmiştir.

Metinde geçen âyet, hadis ve Arapça ve Farsça ibareler transkribe edilerek yazılmış ve anlamları parantez içinde (1) rakamlar ile gösterilerek dipnotta açıklanmıştır. Metinde *İslâm Ansiklopedisi*'nin basit transkripsiyon usulü esas tutulup, sâdece Arapça ve Farsça kelimelerde kullanılmış, Türkçe kelimeler sâde şekilleri ile yazılmıştır.

Nüsha farkalında esas metinde olmayan varyantlar eksi (-) ; metne ilave edilenler ise artı (+) olarak gösterilmiştir.Arapça ve Farsça ibareler italik olarak yazılmıştır.

SONUÇ

Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa, adına göre sadece Gâzî Hasan Paşa'nın savaşlarını anlatan bir eser olarak düşünülmemelidir. Bilindiği gibi Gâzî Hasan Paşa, târihimizde daha, ziyade ünlü bir denizci olarak yer etmiştir. Bunun böyle olması da normal karşılanabilir. Çünkü, üzerinde çalıştığımız eserin kaynaklarını ve tesirlerini araştırırken, tesbit ettiğimiz eserlerde, hemen hemen Gâzî Hasan Paşa'nın kara seferlerinden ve savaşlarından fazla söz edilmediğini gördük. Onun kara kumandanlıkları ve hatta Sadrazamlığı hakkında dahi fazla bilgi bulmak mümkün olamadı. Mu'âsır vak'anüvis târihleri ve özel târihler ile daha sonradan yazılan genel târihlerden elde edebildiğimiz bilgiler çok yetersiz kaldı. Gâzî Hasan Paşa'nın seksen yıllık ömrünün en belirli yılları Gazavatnâmede anlatılan yılları olmuştur. Bu da ancak on iki yıllık bir dönemi ihtiva etmektedir. Rusların târihte ilk olarak Baltık denizinde tertipledikleri ve başta İngilizler olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin yardımları ile de güçlendirdikleri donanması Akdeniz'e inmiş ve Osmanlı Devleti'nin donanmasının zayıf olduğu bir dönemde Akdeniz'e sahip olma fırsatını yakalamıştı. Diğer tarafta karada Osmanlının sahip olduğu topraklarında geniş cepheler açılmıştı. Kara ve deniz savaşları altı yıl sürmüştü. Bu altı yıllık dönemde Gâzî Hasan Paşa, Osmanlı donanmasının Çeşme'de tamamen yok olmasına rağmen gösterdiği olağanüstü cesaret ve atılganlıkla önce Rus donanmasını Akdeniz'den çıkarmış, sonra da kara ordularının başarısızlıkları üzerine kara savaşlarına katılarak başarılı galibiyetler sayesinde altı yıl süren, devleti ve milleti yıldıran savaşların geçici de olsa barışla sona erdirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Gâzî Hasan Paşa, Savaştan sonra Suriye'de devlete baş kaldıran ve uzun yıllar sıkıntı veren isyan olaylarına son verdirmiş, buralarda nizam ve güvenliği sağlamıştır. Yine Rumeli ve Mora bölgelerinde isyan eden, halkı soyan, devlete karşı görevlerini yerine getirmeyen idareci ve kalabalık yandaşlarını disiplin altına

alarak güven ve huzuru sağlamıştır. Her yıl donanma ile sefere çıktığı zaman yedi sekiz aylık sefer süresince, gerek adalarda ve gerek sahil bölgelerinde kendi yetki alanlarında olduğu gibi diğer idarecilerin yetki alanlarındaki devlet hizmetlerine de destek olarak, devletin üstünlüğünü ve büyüklüğünü göstermekte daima öncü olmuştur. Yol boyunca halkın arasına girerek halkın şikâyet ve dileklerini dinlemesi, huzur ve güveni bozan kişilerin derhal cezalarının verilerek halka rahat nefes aldırması, emrindeki askerlerine sert fakat tatlı muamelesi ile kendini sevdirmesi ve saydırması, gerektiğinde kısa süre içerisinde büyük askerî birlikler kurabilecek güce sahip olması, devletin menfaatlerini iç düşmanlara ve dış düşmanlara karşı amansız bir mücadele ile koruması; kısacası askerî, siyâsî, ictimâî konularda sayılamayacak kadar başarılı hizmetlerine dair bilgileri daha ziyade *Gazavât-ı Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa*'da görebiliyoruz. Devletin idârî durumu, sosyal durumu, halk ile olan münasebetleri, halkın devletine karşı bakış açıları, idarecilerin tutumları, birbirleri ile olan ilişkileri, düşman devletlerin Türkiye üzerinde yapmak istedikleri, açık ve gizli tutumları gibi çok yönlü konular hakkında kısa kısa dahi olsa bilgi sahibi olmak ve bütün bu durumlar karşısında Gāzî Hasan Paşa'nın gösterdiği örnek asker ve devlet adamlığı vasıflarını da bu eserde bulmak mümkündür.

Çalışmalarımızın amacı eseri tanıtmak olduğu halde, eserde Gāzî Hasan Paşa hakkında verilen bilgiler bizi daha geniş bir çalışmaya sevk etti. Eserin kaynakları ve tesirleri konularında yaptığımız araştırmalarda, dolayısı ile Gāzî Hasan Paşa ile ilgili olarak ne gördü isek almış olduk. Paşa hakkında ciddî ve ilmî yazılar ile birlikte onu bir korsan olarak tanıtan, masal kahramanı gibi gösteren, kaynakların hiçbirinde görülmeyen hayalî birtakım hikâyelerin ve ifadelerin de kaleme alındıklarını gördük. Topladığımız malzemenin içinden gerçek ve inanılır olanlarını değerlendirmeye ayırdık. Elde edebildiğimiz bilgilerin doğruluğunu ortaya koyabilmek için arşiv vesikalarına müracaatın en doğru yol olduğu kanaatine vardık. Ancak böyle bir çalışmanın uzun zaman alacağı düşünülerek ayrı bir çalışma yapılmasının daha uygun olacağı sonucuna vardık. Yine de temin edebildiğimiz vesikaları ileride bu konuda yapılacak araştırmalara ışık tutabilir düşüncesi ile kullanmayı yararlı gördük. Özellikle Gāzî Hasan Paşa'nın çeşitli görevlere getirilmesi ile ilgili vesikaları temin etmeye çalıştı isek

de istediğimiz sonuca varamadık. Ama, elde ettiğimiz vesikalar da bize kaynaklarda verilen bilgilerin bazı konularda ne kadar yanıltıcı olduğunu göstermiş oldu.

Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'nın birinci kısmında anlatılan olayların tarihlerine pek sık rastlayamıyoruz. Ancak, verilen tarihlerin öncesini ve sonrasını hesaplamak suretiyle târihi açıkça verilmeyen olayların yaklaşık tarihlerini tesbit etmek mümkün olmaktadır. İkinci, üçüncü ve dördüncü kısımlarda günlük hatta bazan saat dahi belirtilerek âdeta kaptanın seyir defteri misali muntazam târihler verilmiştir. Beşinci kısımda da târihe pek rastlayamıyoruz. Fakat, her şeye rağmen diğer kaynaklarda hiç rastlanamayan olayların genişçe anlatılmış olması bizi esere daha da bağlamıştır.

Rusların Baltık denizinden Akdeniz'e donanma indirdikleri, Mora'da yaşayan re'âya ile anlaşarak Osmanlı Devletini arkadan vurmak istedikleri, gemilerinin sayısı ve durumları, hatta nasıl bir plân uygulamak istedikleri ve benzer bilgiler Cezâyir Paşası tarafindan uzun mektuplarla Gâzî Hasan Paşa'ya bildirilmiş olmasından mu'âsır kaynaklarda hiç söz edilmemektedir. Gâzî Hasan Paşa'nın, altmış yıldan beri devlete isyan halinde olup, üzerine giden devlet güçlerini etkisiz bırakacak kadar güçlenmiş olan ve yabancı devletler ile gizli anlaşmalar yapacak kadar ileri giden, Suriye'deki Akkâ kalesini kendisine taht yapan Zâhir Ömer'in, kısa süre içerisinde vücudunun ortadan kaldırılmasında Gâzî Hasan Paşa'nın uyguladığı taktik her zaman için askerî alanda örnek teşkil edecek kadar önem taşımasına rağmen, devletin resmî târihçileri dahi konuyu birkaç satır ile geçiştirmişlerdir. Sadece bu olayın anlatılması dahi bize o dönemde devletin ve yöneticilerin ne kadar zaaf içerisinde bulunduklarını ve menfaatlerin ön plânda tutulduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, *Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa*, bir hikâye kitabı değildir. Sâdece Gâzî Hasan Paşa'nın gazâlarını ve şahsiyetini anlatan bir eser de değildir. Askerî, idârî, siyâsî, edebî, içtimâî hatta coğrafya konularında dahi bilgileri içeren kısa, öz fakat gerçek bilgiler veren bir eserdir.

Çalışmalarımızda kusursuz olduğumuz aslâ söylenemez. Kaynaklardaki boşluklardan veya farkında olmadan verilen değişik bilgilerden söz ederken, şüphesiz kendi eksiğimizi veya yanlışımızı gözden kaçırmış olabiliriz. Uzun ve

yorucu bir çalışma neticesinde meydana çıkan eserin bu konularda yapılacak çalışmalarda yararlı olabileceğini imit etmekteyiz.

